

ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ВОЛОЩУК ВІТАЛІЙ РОСТИСЛАВОВИЧ

УДК 330.322:631.11:338.1

ДИСЕРТАЦІЯ

**ІНВЕСТИВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ
АПК: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
В. Р. Волощук

Науковий консультант:

ІВАНИШИН ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ

доктор економічних наук,

професор, член-кореспондент НААН України

заслужений працівник сільського

господарства України

Кам'янець-Подільський – 2021

АНОТАЦІЯ

Волощук Віталій Ростиславович. Інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК: теорія, методологія, практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Подільський державний аграрно-технічний університет. Кам'янець – Подільський – 2021 р.

У дисертаційній роботі розглянуто теоретичні підходи до вирішення досліджуваної проблеми: узагальнено моделі ідентифікації детермінант відновлення економічного зростання та розкрито сутність девелопменту інвестиційної платформи партнерства у класичному розумінні та в підходах до механізмів інвестування та завдання щодо розширення набору інструментів фінансування, перспективи структуризації ринку девелоперських послуг, які пропонуватимуть повний перелік послуг і домінуватимуть на ринку, шукатимуть свої ніші та позиціонуватимуться як спеціалізовані компанії.

Виділено класичні концепції інновацій які отримали емпіричні підтвердження і допомагають враховувати іманентні властивості, циклічний характер інноваційної діяльності, та на основі повноцінного прояву інноваційного впливу встановлено необхідність прибирання з економічної дійсності слабо конкурентних представників застарілих технологій як елемента інноваційного розвитку, інноваційна активність має схильність до кластеризації та є проявом не рівноважних процесів в економіці, а підсумком є динамічна трансформація і структурна модифікація економічної системи.

Доведено, що парадигма інвестування інноваційного розвитку формується під впливом багатьох об'єктивно заданих факторів, включаючи розміри, наявність ресурсів, географічне положення, особливості історичного розвитку галузі та форми підприємницької діяльності які виступають довгостроковими детермінантами швидкості наряду еволюції інноваційної активності, а тому для досягнення цілеспрямованих змін в інноваційній моделі слід мати необхідний рівень інвестицій та здатність забезпечити надходження фінансових, майнових і немайнових активів, технічних, технологічних, комерційних та інших знань, організаційно-економічних змін, які впроваджуються в об'єкти різних видів діяльності для забезпечення конкурентоспроможності та ефективності розвитку в умовах глобалізації.

Удосконалено методологічні підходи побудови структурно-логічної моделі дослідження інвестування як детермінанти економічного розвитку. Доведено, що фактори різних рівнів обумовлюють дію один одного, тобто

можна стверджувати, що у певний проміжок часу з'являються актуальні детермінанти, що породжуються основними фундаментальними детермінантами економічного зростання, при цьому, актуалізуючись, детермінанти змінюють показники економічного зростання, які у свою чергу можуть впливати на зміну самих актуальних детермінант. Запропонована модель сприятиме полегшенню формалізації нових факторів впливу на економіку для подальшого використання у класичних моделях як додаткових параметрів.

Систематизовані методичні підходи до оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства за двома основними напрямками: традиційні та альтернативні, в межах яких диференційовано змістові групи де кожен із представлених методів має свої позитивні, так і негативні сторони та усі вони дають можливість оцінювати інноваційну діяльність із таких позицій як ефективність, рівень прибутковості, ступень задоволення потреб споживачів, а застосування окремого методу в повному обсязі є неможливим, через відсутність комплексності показників та невідповідності висунутим вимогам.

Поглиблені теоретико-методологічні засади інвестування інноваційної діяльності слід розглядати як складну динамічну стохастичну систему, що складається з різних за своєю природою процесів нововведень як об'єктивно обумовлених, системний цілеспрямований комплекс заходів, пов'язаних із економічним обґрунтуванням необхідності інвестицій, пошуком і вибором джерел інвестиційних ресурсів, спрямованих на використання наукових розробок, упровадження новацій, принципово нових видів продукції, техніки і технології з метою комерціалізації наукової новизни і отримання соціального, економічного, техніко-технологічного, екологічного і синергійного ефектів.

Встановлено, що з метою здійснення нововведень підприємства придбали нові технології в основному на Україні, а незначну частину за кордоном. Найактивнішими щодо придбання технологій були підприємства з виробництва машин і устаткування, які займалися придбанням нових технологій; з виробництва харчових продуктів та готових металевих виробів. Обсяг реалізованої інноваційної продукції збільшився у результаті росту кількості впроваджених нових технологічних процесів та кількості придбаних і впроваджених передових технологій. Однак кількість впроваджених інноваційних видів продукції зменшилася.

Наукоємний сегмент залучив найвищі зростаючі обсяги коштів на виконання НДДКР, причому за рахунок бюджету всі були виділені саме цьому сектору. Витрати підприємств на інноваційну діяльність теж зросли,

причому підприємства наукоємного сегменту витратили на інновації більше, і досягли третину частки витрат у загальному обсязі. Найбільші обсяги коштів цей сегмент направив на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Інші сектори також направили найбільшу частку своїх витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, але лише наукоємний сегмент витрачає кошти саме на інновації, а не тільки закупає готове обладнання. Як результат, цей сектор впровадив половину загальної кількості нових видів інноваційної продукції та реалізував зростаючі обсяги інноваційної продукції.

Встановлено, що окремі конкурентні переваги інноваційної системи України не підкріплені комплексом ресурсів і з часом втрачають своє значення, а карантинний форс-мажор провокує і без того наявний дефіцит фінансових ресурсів в бюджеті України, тому вирішення існуючих проблем, можливе шляхом розвитку структурних елементів інноваційної інфраструктури, які довели свою ефективність у країнах ЄС: мереж, кластерів та технологічних платформ, механізму державно-приватного партнерства в інноваційній сфері, а успішний розвиток інноваційної діяльності повинен мати сприятливу нормативно-правову базу та ефективну систему виведення на ринки продукції інноваційних підприємств.

Визначено, що для розвитку бізнесу, так і на потреб операційної оптимізації платіжного балансу аграрії мали можливість залучити фінансування завдяки наступним інструментам: банківське кредитування, інвестиції, аграрні розписки, товарні кредити, вексельне фінансування. Загальним трендом у банківському кредитуванні аграрної галузі є фінансування оборотного капіталу для закупівлі засобів захисту рослин, насіння, добрив, або паливно-мастильних матеріалів. У структурі кредитів, наданих не фінансовим корпораціям, за видами економічної діяльності переважає оптова та роздрібна торгівля, сільське, лісове та рибне господарство знаходиться на рівні з харчовою промисловістю, а сумарно агропродовольчий сектор займає третє місце серед всіх кредитованих галузей економіки України.

Доведено, що підприємства АПК усіх форм власності постали перед проблемою накопичення власного капіталу для модернізації виробництва, фактичні терміни експлуатації більшості обладнання та устаткування перевищують нормативні у два-три рази, а щорічне зношення основних засобів подекуди на порядок перевищує обсяги їх оновлення. Встановлено, що у сільському господарстві переважно функціонує велика кількість непривабливих для здійснення інвестицій об'єктів, наявні технологічно відсталі фондоемні та енергомісткі виробництва не здатні переформатуватись

на випуск високоякісних продуктів харчування відповідно до вимог міжнародних стандартів.

Виявлено тенденцію, що інноваційна діяльність сільськогосподарських виробників під впливом кризових умов економіки України та гострого дефіциту фінансово-інвестиційних ресурсів поступово згортається, відбувається деградація існуючого науково-технічного та інноваційного потенціалу в галузі, зменшується кількість перспективних розробок, знижується рівень їх новизни, втрачається можливість створення нововведень власними силами підприємств.

Визначено, що найважливішими напрямками покращення інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки є: перехід до політики розвитку сільського господарства за аналогією країн ОЕСР, зокрема ЄС; формування кредитного забезпечення інвестицій у сільському господарстві на рівні третини їхньої потреби; розширення можливостей регіонів щодо формування місцевих джерел інвестицій та управління ними; надання інвестиційної підтримки суб'єктам малого агробізнесу; організаційне забезпечення покращення інвестиційного консалтингу та практики розроблення інвестиційних проектів і бізнес-планів; запровадження державних і регіональних програм підтримки інноваційного розвитку.

Дослідження інвестиційної привабливості свідчить про те, що значна частина іноземних вкладників зменшує зацікавленість в українській економіці як сфері своєї діяльності, а нинішня нестабільність світової економіки, геополітичні ризики, регіональний конфлікт, посилення ризику розбалансування платіжного балансу вносять суттєві корективи у мотивацію реальних і потенційних іноземних інвесторів щодо подальшої інвестиційної активності в Україні, тобто без прогресу в інституційній сфері неможливо покращити інвестиційну привабливість нашої держави і перш за все, необхідно закріпити верховенство закону, підвищити незалежність як судової системи, продовжити боротьбу з корупцією, а бізнес-лідерам варто об'єднувати зусилля для підтримання постійного діалогу з урядом та інформувати його щодо проблемних питань у сфері ведення бізнесу та надання пропозицій з використанням європейської практики і досвіду, потрібно чимало системної роботи, щоб в українську економіку вливались великі інвестиційні вкладення у відновлення та примноження інвестиційної привабливості, збільшення обсягів інвестування на інноваційний розвиток.

Враховано, що для українських підприємств характерна практична відсутність системи керування виробничими операціями, хоча на рівні АРМ вітчизняні підприємства частково автоматизовані, але проблема зумовлена

використанням ручних звітів, загальною економічною ситуацією в Україні, низькою культурою ведення бізнесу, неефективним плануванням виробництва та керування запасами, а також багато інших негативних факторів через складність інтеграції зі стандартизованими системами, оскільки характерним для українських підприємств є дописування модулів керування виробничими операціями (наприклад в «1С Підприємство»). Вважаємо, що запровадження автоматизованого виробництва в концепції Industry 4.0 як взаємодію кіберфізичних компонентів I4.0, які включають в себе активи (Asset) та їх віртуальну сутність (цифровий двійник). Згідно RAMI 4.0 компонент I4.0 представлено тривимірною моделлю, яка відображає основні аспекти діяльності підприємства протягом усього життєвого циклу, ініціатива Industry 4.0 передбачає застосування комплексного підходу до імплементації бізнес-цілей. Однією з основних особливостей такої парадигми є злиття двох світів, світу інформаційно-комунікаційних технологій (ICT) та світу операційних технологій (OT), тобто технологій автоматизації процесів та виробництв.

Доведено, що умовою успішного функціонування будь-якого суб'єкта господарювання є наявність дешевих джерел фінансування, а в епоху діджиталізації з розвитком крауд-технологій у суб'єктів господарювання в Україні з'являється можливість отримання дешевих інвестиційних ресурсів та зазначаємо, що в сучасних умовах недовіра до фінансових інститутів як інвесторів, так і суб'єктів господарської діяльності може вплинути на відтворення чи створення бізнесу, а у суб'єктів господарювання можуть бути різні альтернативи залучення капіталу, що може стати потужним акумулятором вільних ресурсів. Краудлендинг дуже зручний для бізнесу, адже підприємець отримує гроші без застави та з процентною ставкою нижче банківської.

Визначено, що традиційний спосіб ведення інноваційної діяльності вимагає величезних коштів та забезпечує можливість взаємодії зі стартапами, що вимагає менше фінансових ресурсів, а отримання інновацій можливе в коротший термін та виявлено, що чим активніше корпорація співпрацює зі стартапами, тим вищою є її позиція в рейтингу, а проведення ефективної інноваційної діяльності полягає у впровадженні альтернативних шляхів ведення інноваційної діяльності та перспективою є взаємодія зі стартапами.

В рамках дослідження парадигми інвестування інноваційних пріоритетів, використовуємо парадигму управління агробізнесом на основі узагальнення досвіду роботи та систематизації інформації і знань по управлінню земельними ресурсами, плануванню, фінансах та економіки, агровиробництва, продажу та закупівлі, інноваційній екосистемі, безпеці,

логістиці агросектору України. Всі процеси матриці визначення інноваційної зрілості підприємств були об'єднані та доповнені в дев'ять основних блоків та п'яти рівнів: Traditionals – не впроваджені або не використані нові технологічні рішення; Beginners – зроблені перші спроби впровадження нових технологій; Adopters – наявний базовий пакет потрібних технологій, інтегрований в діяльність компанії; Leaders – наявна послідовна інноваційна стратегія та отримані значні результати у впровадженні інноваційних технологій; Future vision – бачення технологій, які будуть визначати підприємство АПК в майбутньому. Використовуючи матрицю підприємство самостійно може визначити фактичний рівень інноваційної зрілості та визначати напрямки інвестування інноваційного розвитку.

Інновації та інвестиції виступають передумовою розвитку економіки, яка здатна генерувати експорт товарів із високою доданою вартістю, затребуваних на світовому ринку та стійких до зовнішніх коливань. Розвиток експорту є важливим пріоритетом для України в умовах відкритості економіки та інтегрування до світових господарських процесів. Моделювання дало змогу розкрити тенденції та визначити перспективні орієнтири (умови) забезпечення оптимального рівня експортної діяльності, індикатори результативності експортної діяльності за сформованими групами впливу факторів на експортний потенціал. За отриманими результатами з'ясовано, що для досягнення середніх по Україні значень експорту недостатньо мати середній по Україні рівень, інноваційних витрат, капітальних інвестицій та обсягів реалізованої продукції і фінансових результатів до оподаткування. Необхідно, щоб ці показники були вище середнього рівня. Виявлена залежність експорту від обсягів капітальних інвестицій, реалізованої інноваційної продукції, витрат на інновації та фінансових результатів вказує на значну диференціацію між групами, а саме 13 областей використовують експортний потенціал на третину від середнього по Україні, тобто їм потрібно збільшувати обсяги інвестування, впроваджувати інновації, покращувати фінансові результати. Запропоновано використання синергії між європейськими інструментами політики при інвестуванні науково-дослідних робіт як інноваційного елемента інвестиційного логістичного ланцюга. Синергія між фінансуванням розглядається, коли спостерігається концентрація фінансування двох і більше джерел в одній області. З точки зору політики, це може або підтвердити вибір (пов'язаної) пріоритетної області, або повідомити про потенційний новий пріоритет, який слід враховувати в стратегії інноваційного розвитку.

Ключові слова: інновації, інвестиції, механізми, платформи, девелопмент, детермінанти, моделі, джерела, активи, бізнес-драйвери, кредитоспроможність, альтернативи, логістичний ланцюг, партнерство.

SUMMARY

Voloshchuk V. R. Investing in the innovative development of enterprises of Agro-industrial Complex: theory, methodology, practice. - Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for a Doctoral Degree in Economic Sciences, specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (by types of economic activity) – State Agrarian and Engineering University in Podilya, Kamianets-Podilskyi, 2021.

The dissertation considers theoretical approaches to solving the research problem: generalizes models of identification of determinants of economic growth recovery and reveals the essence of the development of investment platform of partnership in the classical sense and in approaches to investment mechanisms and tasks to expand the set of financing tools full list of services and will dominate the market, look for their niches and position themselves as specialized companies.

Classical concepts of innovations that have been empirically confirmed and help to take into account the immanent properties, cyclical nature of innovation, and based on the full manifestation of innovation impact identified the need to remove from economic reality weakly competitive representatives of outdated technologies as an element of innovation development manifestation is not an equilibrium process in the economy, and the result is a dynamic transformation and structural modification of the economic system.

It is proved that the paradigm of investing in innovative development is formed under the influence of many objectively specified factors, including size, availability of resources, geographical location, features of the historical development of the industry, and forms of entrepreneurial activity. directed changes in the innovation model should have the necessary level of investment and the ability to ensure the inflow of financial, property, and non-property assets, technical, technological, commercial, and other knowledge, organizational and economic changes implemented in various activities to ensure competitiveness and efficiency in the context of globalization.

Methodological approaches to building a structural and logical model of investment research as determinants of economic development have been improved. It is proved that factors of different levels determine the action of each other, ie it can be argued that in a certain period of time there are relevant determinants generated by the main fundamental determinants of economic growth while actualizing determinants change economic growth, which in turn can

influence the change of the most relevant determinants. The proposed model will facilitate the formalization of new factors influencing the economy for further use in classical models as additional parameters.

Systematized methodological approaches to assessing the effectiveness of innovative activities of the enterprise in two main areas: traditional and alternative, within which differentiated content groups where each of the presented methods has its positive and negative sides and they all allow to assess innovation from such positions as efficiency, the level of profitability, the degree of satisfaction of consumer needs, and the use of a separate method in full is impossible due to the lack of complexity of indicators and non-compliance with the requirements.

In-depth theoretical and methodological principles of investing in innovation should be considered as a complex dynamic stochastic system, consisting of different natural processes of innovation as an objectively determined, systematic purposeful set of measures related to the economic justification of investment, search and selection of investment sources. resources aimed at the use of scientific developments, the introduction of innovations, fundamentally new types of products, equipment, and technology in order to commercialize scientific novelty and obtain social, economic, technical and technological, environmental, and synergistic effects.

It is established that in order to implement innovations, companies have acquired new technologies mainly in Ukraine, and a small part abroad. The most active in the acquisition of technology were enterprises for the production of machinery and equipment, which were engaged in the acquisition of new technologies; for the production of food and finished metal products. The volume of sold innovative products increased as a result of the growth of the number of introduced new technological processes and the number of acquired and introduced advanced technologies. However, the number of introduced innovative products has decreased.

The knowledge-intensive segment attracted the highest growing amounts of funds for R&D, and at the expense of the budget, all were allocated to this sector. The costs of enterprises for innovation also increased, with enterprises in the knowledge-intensive segment spending more on innovations, and reached a third of the total costs. This segment spent the largest amounts of money on the purchase of machinery, equipment, and software. Other sectors have also accounted for the largest share of their costs for the purchase of machinery, equipment, and software, but only the knowledge-intensive segment spends money on innovation, not just purchasing finished equipment. As a result, this sector introduced half of the total number of new types of innovative products and sold growing volumes of innovative products.

It is established that some competitive advantages of the innovation system of Ukraine are not supported by a set of resources and eventually lose their significance, and quarantine force majeure provokes the already existing deficit of financial resources in the budget of Ukraine, so solving existing problems is possible through the development of structural elements which have proven their effectiveness in the EU: networks, clusters and technology platforms, the mechanism of public-private partnership in innovation, and the successful development of innovation must have a favorable regulatory framework and an effective system for bringing innovative products to market.

It is determined that for business development and for the needs of operational optimization of the balance of payments, farmers had the opportunity to attract financing through the following instruments: bank lending, investment, agrar receipts, commodity loans, promissory note financing. The general trend in bank lending to the agricultural sector is to finance working capital for the purchase of plant protection products, seeds, fertilizers, or fuels and lubricants. The structure of loans to non-financial corporations is dominated by wholesale and retail trade, agriculture, forestry, and fisheries are on a par with the food industry, and the agri-food sector ranks third among all lending sectors of Ukraine's economy.

It has been proved that agro-industrial enterprises of all forms of ownership face the problem of accumulating equity to modernize production, the actual service life of most equipment and facilities exceeds the normative two or three times, and the annual depreciation of fixed assets sometimes exceeds their renewal. It has been established that agriculture mainly operates a large number of unattractive facilities for investment, the existing technologically backward capital-intensive and energy-intensive industries are not able to be reformatting to produce high-quality food products in accordance with international standards.

There is a tendency that the innovative activity of agricultural producers under the influence of the crisis of Ukraine's economy and the acute shortage of financial and investment resources is gradually curtailed, there is a degradation of existing scientific, technical and innovative potential in the industry own enterprises.

It is determined that the most important areas of improving innovation and investment support for the development of the agricultural sector of the economy are: the transition to agricultural development policy by analogy with OECD countries, in particular, the EU; formation of credit security for investments in agriculture at the level of one-third of their needs; expanding the capacity of regions to form and manage local sources of investment; providing investment support to small agribusiness entities; organizational support for the improvement

of investment consulting and the practice of developing investment projects and business plans; introduction of state and regional programs to support innovative development.

The study of investment attractiveness shows that a significant number of foreign investors reduce interest in the Ukrainian economy as a field of activity, and the current instability of the world economy, geopolitical risks, regional conflict, increasing balance of payments risk make significant adjustments to motivate real and potential foreign investors. further investment activity in Ukraine, ie without progress in the institutional sphere it is impossible to improve the investment attractiveness of our state, and above all, it is necessary to consolidate the rule of law, increase independence as a judiciary, continue the fight against corruption, and business leaders should join efforts to support Continuous dialogue with the government and informing it about problematic issues in the field of doing business and making proposals using European practice and experience, requires a lot of systematic work to make large investments in the Ukrainian economy. renewal and increase of investment attractiveness, increase of investments for innovative development.

It is taken into account that Ukrainian enterprises are characterized by a practical lack of production management system, although at the workstation level domestic enterprises are partially automated, the problem is due to the use of manual reports, the general economic situation in Ukraine, low business culture, inefficient production planning, and inventory management many other negative factors due to the complexity of integration with standardized systems, as it is typical for Ukrainian enterprises to add modules for managing production operations (for example, in "1C Pidpryemstvo"). We believe that the introduction of automated production in the concept of Industry 4.0 is an interaction of cyber-physical components I4.0, which include assets (Asset) and their virtual essence (digital counterpart). According to RAMI 4.0, component I4.0 is a three-dimensional model that reflects the main aspects of the enterprise throughout its life cycle, the Industry 4.0 initiative involves a comprehensive approach to the implementation of business goals. One of the main features of this paradigm is the merger of two worlds, the world of information and communication technologies (ICT) and the world of operational technologies (OT), ie technologies for the automation of processes and production.

It is proved that the condition for the successful operation of any business entity is the availability of cheap sources of funding, and in the era of digitalization with the development of crowdfunding businesses in Ukraine have the opportunity to obtain cheap investment resources and note that in modern conditions distrust of financial institutions of both investors and economic entities can affect the

reproduction or creation of business, and economic entities may have different alternatives to raising capital, which can be a powerful accumulator of free resources. Crowdlending is very convenient for business because the entrepreneur receives money without collateral and with an interest rate below the bank.

It was determined that the traditional way of conducting innovation requires huge funds and provides the opportunity to interact with startups, which requires less financial resources, and innovation is possible in a shorter time and found that the more actively the corporation cooperates with startups, the higher its position in the ranking. and conducting effective innovation activities is the introduction of alternative ways of conducting innovation activities and the prospect is to interact with startups.

As part of the study of the paradigm of investing innovative priorities, we use the paradigm of agribusiness management based on the generalization of experience and systematization of information and knowledge on land management, planning, finance and economics, agricultural production, sales and procurement, innovative ecosystem, security, logistics of the agricultural sector of Ukraine. All processes of the matrix for determining the innovative maturity of enterprises were combined and supplemented into nine main blocks and five levels: Traditionals - no new technological solutions have been implemented or used; Beginners - the first attempts to introduce new technologies; Adopters - available basic package of necessary technologies, integrated into the company's activities; Leaders - there is a consistent innovation strategy and significant results in the implementation of innovative technologies; Future vision - a vision of technologies that will determine the agricultural enterprise in the future. Using the matrix, the company can independently determine the actual level of innovation maturity and determine the areas of investment in innovative development.

Innovation and investment are a prerequisite for the development of an economy that is able to generate exports of high value-added goods in demand on the world market and resistant to external fluctuations. Export development is an important priority for Ukraine in terms of economic openness and integration into global economic processes. The modeling allowed to reveal tendencies and to define perspective landmarks (conditions) of maintenance of the optimum level of export activity, indicators of efficiency of export activity on the formed groups of influence of factors on export potential. According to the results, it was found that to achieve the average values of exports in Ukraine, it is not enough to have the average level in Ukraine, innovation costs, capital investment, and sales and financial results before tax. These figures need to be above average. The identified dependence of exports on capital investment, sold innovative products, innovation costs and financial results indicates a significant differentiation between groups,

namely 13 regions use export potential by a third of the average in Ukraine, ie they need to increase investment, innovate, improve financial results. The use of the synergy between European policy instruments in investing research as an innovative element of the investment logistics chain is proposed. Synergies between funding are considered when there is a concentration of funding from two or more sources in one area. From a policy point of view, this can either confirm the choice of a (related) priority area or indicate a potential new priority to be taken into account in the innovation development strategy.

Keywords: innovation, investment, alternatives, development, determinants, growth, creditworthiness, mechanisms, platforms, sources, assets, supply chain, business drivers.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та розділи монографій:

1. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Ієрархія рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств. Формування конкурентоспроможного АПК України в умовах транзитивної економіки : колективна монографія: Умань, 2017. 220 с. (С. 128-134). *(Здобувачем проведено аналіз рівня інвестиційного забезпечення аграрних підприємств)* (0,45 друк. арк.)
2. Волощук В.Р. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК : монографія. Житомир : Видавництво ЖНАЕУ, 2020. 392 с. (22,8 друк. арк.)

Наукові публікації у виданнях, які включені до бібліографічних баз, зокрема Scopus або Web of Science Core Collection:

1. Voloshchuk, K., Voloshchuk, Y, Voloshchuk, V., Innovative development of Ukraine. Proceedings of the 2018 International Scientific Conference 'Economic Sciences for Agribusiness and Rural Economy' No 1.p. 62-68. (Здобувачем проведено оцінку інноваційної діяльності країни). (0,12 друк. арк.) ISBN 978-83-7583-802-2 DOI: 10.22630/ESARE.2018.1.(Web of Science)

Статті у наукових фахових виданнях України, в т. ч. у виданнях включених до національних і міжнародних наукометричних баз:

1. Волощук В.Р. Диверсифікація кредитних ризиків банків в умовах глобалізації. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання.* №4. 2015. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4004> (0,54 друк. арк.)
2. Волощук В.Р. Інноваційні форми і механізми нейтралізації банківських ризиків при кредитуванні сільськогосподарського виробництва. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка».* 2016. №9-10 (65). С. 175-179. (0,64 друк. арк.)

3. Волощук К.Б., **Волощук В.Р.** Інноваційно-інвестиційне забезпечення сталого розвитку агропромислових підприємств. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2016. №4 (33). С. 68-74. [здобувачем визначено рівень інвестиційного забезпечення розвитку підприємств] (0,32 друк. арк.).
4. Волощук К.Б., **Волощук В.Р.** Стан та перспективи інноваційного розвитку підприємств. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2018. №2 (39). С. 129-138. [здобувачем окреслено основні перспективи інноваційного розвитку підприємств на основі оцінки його сучасного стану] (0,28 друк. арк.).
5. **Волощук В.Р.**, Кацан А.М. Сучасний стан та напрямки активізації банківського кредитування в Україні. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2018. №3-4 (74). С. 152-159. [здобувачем оцінено стан сучасного рівня кредитування та визначено кроки до його покращення] (0,48 друк. арк.).
6. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.**, Кацан А.М. Ефективність інвестування розвитку агропромислових підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2018. № 4. [здобувачем проведено аналіз фактичного стану інвестиційної активності агропромислових підприємств та оцінку впливу чинників на їх ефективність] (0,21 друк. арк.).
7. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Фінансове забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2018. №7-8 (76). С. 56-63. [здобувачем проведено оцінку стану фінансового забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств] (0,27 друк. арк.).
8. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Стан та перспективи інноваційного розвитку підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. № 9. 2018. С. 84 [здобувачем проведено детальну оцінку інноваційної діяльності підприємств] (0,29 друк. арк.).
9. Волощук В.Р. Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2019. №4 (45). С. 112-119. (0,68 друк. арк.)
10. Волощук В.Р. Механізми активізації інноваційного розвитку. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. № 7-8 (81). 2019. С. 27-33. (0,65 друк. арк.)
11. **Волощук В.Р.**, Богачик С.В. Механізми забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств. *Науковий журнал з питань економіки та бізнесу «Підприємництво та інновації»*. Випуск 9. 2019. С. 77-

83. *[здобувачем сформовано механізми активізації інноваційного розвитку агропромислових підприємств]* (0,31 друк. арк.).

12. Волощук К.Б., Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.**, Богачик С.В. Електронна комерція в Україні та основні інноваційні тренди її розвитку. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. Випуск 31. Економічні науки. 2019. С. 98-109. *[здобувачем оцінено стан розвитку цифровізації та її вплив на інноваційні процеси]* (0,22 друк. арк.).

13. **Волощук В.Р.**, Богачик С.В., Іванишин О.В. Формування ланцюгів постачань ресурсів в інноваційній системі агрологістики. *Науковий журнал з питань економіки та бізнесу «Підприємництво та інновації»*. Вип. 13. 2019. С. 19-23 *[здобувачем визначено інноваційні інструменти системи агрологістики]* (0,21 друк. арк.).

14. Волощук К.Б., **Волощук В.Р.**, Кацан А.М. Інвестиційна привабливість та можливості розвитку агропромислових підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. № 1-2 (82). 2020. С. 145-150. *[здобувачем проведено оцінку можливостей розвитку підприємств]* (0,18 друк. арк.).

15. **Волощук В.Р.**, Волощук Ю.О., Іванишин О.В. Інвестування інноваційного розвитку підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2020. №3-4 (83). С. 156-162. *[здобувачем визначено форми інвестиційної діяльності та вдосконалено варіанти інвестиційного забезпечення відновлення матеріально-технічної бази підприємств]* (0,20 друк. арк.).

16. Волощук В.Р. Методологічні підходи визначення ефективності інноваційного розвитку підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2020. №7-8 (85). С. 72-79. (0,59 друк. арк.).

17. Волощук К.Б., **Волощук В.Р.**, Кацан А.М. Тенденції іноземного інвестування підприємств аграрного сектора економіки. *Науково-виробничий журнал «Держава та регіони»*. Серія: Економіка та підприємництво. № 2 (113). 2020. С. 95-101. *[здобувачем визначено джерела інвестиційного забезпечення підприємств]* (0,21 друк. арк.).

18. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Формування інноваційної бізнес-моделі підприємств. *Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку»*. Вип. 46. 2020. С.23-30. URL : http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/46_2020_ukr/6.pdf *[здобувачем проведено оцінку інноваційної активності підприємств, визначено характеристики бізнес-моделей інноваційного розвитку]* (0,28 друк. арк.).

19. Волощук В.Р. Оцінка кредитоспроможності підприємства. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва*. Серія «Економічні науки». 2020. № 4. Т. 2. С. 320-328 (0,57 друк. арк.).

20. Волощук В.Р. Трендовий і цільовий сценарії інвестування економічного розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. Том 25. Випуск 6 (85). 2020. С. 108-112. (0,62 друк. арк.).
21. Волощук В.Р. Інструментарій оцінки інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств. 2020. С. *Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць*. Вип. 12 (235). 2020. С. 61-71. (0,58 друк. арк.).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

22. Волощук В.Р. Рівень інноваційно-інвестиційного потенціалу банків. *«Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни»* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (18-19 листопада 2016 р.). ГО «Львівська економічна фундація». Львів: ЛЕФ, 2016. С. 95-98. (0,15 друк. арк.).
23. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Механізми реалізації інноваційної моделі розвитку національної економіки. *«Актуальні питання сучасної економіки»*: матеріали VIII Всеукраїнської заочної наукової конференції (24 грудня 2016 р.) м. Умань. (0,08 друк. арк.).
24. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Стратегії формування і використання інноваційно-інвестиційного потенціалу. International Scientific Conference *«The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise»*: Conference Proceedings, Part II, (Desember 16, 2016). Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. 200 pages. P. 175-178. (0,10 друк. арк.).
25. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Активізація інноваційного розвитку агробізнесу. *«Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку агробізнесу»* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (29-30 березня 2017 р.) м. Київ, КНЕУ. URL : <https://drive.google.com/open?id=0B-iMu6tnPaxyNVFjUVZwWC0tVzQ>. (0,09 друк. арк.).
26. Волощук В.Р. Фактори виникнення кредитного ризику. *«Аграрна наука та освіта Поділля»*: збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф. – Ч.2. (14-16 березня 2017 р.). м. Кам'янець-Подільський. Тернопіль : Крок, 2017. 405 с. С. 116-119. (0,14 друк. арк.).
27. Волощук В.Р. Методичні основи управління кредитними ризиками. *«Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія»*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 45-річчю економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету. (12-13 жовтня 2017 р.). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 384 с. С. 264-267. (0,18 друк. арк.).

28. Волощук В.Р. Особливості методології оцінювання кредитного ризику банку. *«Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції»* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. Подільського державного аграрно-технічного університету. (20-22 березня 2018 р.) м. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. С. 22-24. (0,14 друк. арк.).

29. **Волощук В.**, Кацан А. Види та вибір інвестиційної стратегії. *«Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень»*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 28 березн. 2019 р. (ЛТЕУ, м. Львів). Тернопіль : Крок, 2019. 192 с. С. 99-102. (0,08 друк. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК	18
1.1. Теоретичні засади ідентифікації детермінант відновлення економічного зростання на основі інвестиційної платформи партнерства та девелопменту	18
1.2. Концепція інноваційного розвитку агробізнесу в умовах глобалізації світової економіки	42
1.3. Парадигма інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК	74
Висновки до розділу 1	89
Список використаних джерел до розділу 1	91
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНВЕСТИВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК	101
2.1. Наукові підходи побудови структурно-логічної моделі дослідження інвестування як детермінанти економічного розвитку	101
2.2. Оцінка ефективності інноваційного розвитку підприємства: методичні підходи	114
2.3. Методичний інструментарій інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК	130
Висновки до розділу 2	164
Список використаних джерел до розділу 2	165
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ	173
3.1. Динаміка і структура інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності	173
3.2. Оцінки рівня інноваційності підприємств АПК та механізми реалізації інноваційних розробок	198
3.3. Параметри оцінки інноваційності економіки та ефективності підприємств за сферами економічної діяльності	219
Висновки до розділу 3	239
Список використаних джерел до розділу 3	241
РОЗДІЛ 4. МЕХАНІЗМИ ІНВЕСТИВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	246
4.1. Динаміка обсягів і структури інвестування підприємств за видами економічної діяльності	246
4.2. Джерела та особливості інвестування діяльності підприємств АПК	273
4.3. Аналіз інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств за розмірами та видами активів	302

Висновки до розділу 4	317
Список використаних джерел до розділу 4	320
РОЗДІЛ 5. ПРІОРИТЕТИ ТА ІННОВАЦІЙНІ КОМПОНЕНТИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ІНВЕСТИВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК	327
5.1. Забезпечення відновлення економіки на основі програми реалізації концепції партнерства, Industry 4.0 та імплементації бізнес-цілей підприємства	327
5.2. Пріоритети та інноваційні компоненти альтернативних джерел інвестування розвитку суб'єктів господарювання	346
5.3. Бізнес-драйвери та синергетична модель інвестування інноваційного розвитку підприємства	366
Висновки до розділу 5	402
Список використаних джерел до розділу 5	404
ВИСНОВКИ	410
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Постійний розвиток вітчизняної економіки в умовах сталого розвитку та глобалізації потребує активних механізмів формування, використання та підвищення інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу. Загострення економічних проблем виокремлює необхідність дослідження сутності, класифікацій, сучасних підходів до розуміння, а також проблемних питань інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК.

Необхідність постійного запровадження інновацій у сферу виробничо-комерційної діяльності товаровиробників набуває специфічного науково-теоретичного і прикладного характеру на сучасному етапі розвитку аграрного сектору вітчизняної економіки. Економічний розвиток суб'єктів аграрного бізнесу в Україні відбувається інертно при достатньому рівні забезпечення природними, людськими, техніко-технологічними та іншими ресурсами та модернізації за рахунок внутрішніх ресурсів. У вітчизняному аграрному виробництві та експортній діяльності домінують сировинні товари з невеликою доданою вартістю, а не продукти переробки, що звужує виробничі перспективи товаровиробників, обмежує можливості стабільного розвитку, підвищення конкурентоспроможності та рівня ефективності.

В умовах обмеженого доступу до зовнішнього інвестування в кризові для глобальної економіки періоди забезпечення постійного формування та реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів господарюючими суб'єктами в аграрній сфері стає важливою передумовою імплементації інноваційної моделі розвитку. В цьому контексті інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку є важливою проблемою економічної науки і господарської практики. Вказане складає сутність наукової проблеми інвестування інноваційного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу в контексті забезпечення стабільного та конкурентоспроможного характеру їх економічного розвитку. Успішне розв'язання визначеної проблеми стає можливим за рахунок

комплексного використання теоретичних, методологічних і практичних засад формування ефективних механізмів та інструментів інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК, що підкреслює актуальність обраної теми дослідження.

Питання сутності та особливостей інновацій, підходи до класифікації інновацій, проблеми інноваційно-інвестиційної діяльності висвітлені в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: П. Саблука, Ю. Бажала, В. Вакуленко, В. Валентюк, Н. Васильєвої, О. Васильєвої, Ю. Дехтяренко, Т. Дудара, М. Дяченко, С. Ілляшенка, В. Захарченко, О. Карлінської, О. Молчанової, Г. Плешу та ін.

Проблемам вивчення інвестування інноваційного розвитку присвячені наукові праці Л. Балабанової, О. Витвицької, І. Вініченко, Н. Валінкевич, М. Дем'яненка, Л. Дикань, С. Ілляшенка, В. Іванишина, І. Крюкової, О. Красноручького, Ю. Лупенка, П. Макаренка, К. Макконела, Т. Маренич, М. Могилової, В. Павлової, А. Пересади, М. Портера, А. Сміта, Д. Рікардо, Л. Федулової, Р. Фатхудінова, Б. Язлюка та ін.

Враховуючи науково-практичні надбання у зазначеній проблематиці у нових реаліях виникає необхідність розкриття концептуальних засад інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу, поглиблення теоретико-методологічних підходів цілісного та деталізованого розуміння сутності, оцінки ефективності інвестування інноваційного розвитку, визначення інвестиційної привабливості та інноваційності підприємств, урахування впливу детермінант на збалансування виробництва та експорту за умов партнерства України з ЄС, наукового обґрунтування пріоритетів інноваційного розвитку. Дані міркування визначають актуальність теми дослідження, мету та завдання, методологічний базис і практичну значущість його результатів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Подільського державного аграрно-технічного університету

за темами: «Розробка заходів з підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі втілення досягнень науково-технічного прогресу, раціонального використання виробничого і трудового потенціалу, фінансових, кредитних, інвестиційних та інформаційних ресурсів, запровадження ефективного менеджменту, застосування передових досягнень в обліку і аудиті» (номер державної реєстрації 0110U0050564) і «Формування стратегії та пріоритетів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0110U007032), в межах яких автором визначено теоретичні та методологічні засади інвестування інноваційного розвитку суб'єктів агробізнесу, проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку і внесені практичні пропозиції удосконалення процесів інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в поглибленні теоретико-методологічних засад, концептуальних підходів, систематизації, обґрунтуванні і удосконаленні методичних та науково-практичних положень забезпечення інвестування інноваційного розвитку підприємств аграрно-промислового комплексу.

Для досягнення поставленої мети визначено і вирішено наступні **завдання:**

- узагальнити теоретичні засади ідентифікації детермінант відновлення економічного зростання та девелопменту інвестиційної платформи;
- виокремити концептуальні засади інноваційного розвитку агробізнесу;
- визначити понятійний апарат сутності та дослідити генезис парадигми інвестування як інструменту інноваційного розвитку підприємств АПК;
- дослідити методологічні підходи побудови структурно-логічної моделі інвестування як детермінанти економічного розвитку;
- обґрунтувати методичні підходи оцінювання ефективності інноваційного розвитку підприємств;
- виокремити науково-методичні засади інвестування інноваційного

розвитку підприємств АПК;

- дослідити тенденції інноваційної активності підприємств у розрізі видів економічної діяльності;
- обґрунтувати методичні підходи формування інноваційності підприємств і механізмів реалізації інноваційних розробок;
- узагальнити наукові підходи визначення параметрів інноваційності економіки та ефективності діяльності підприємств АПК;
- визначити тренди інвестування підприємств за видами економічної діяльності;
- узагальнити наукові підходи до джерел та особливостей інвестування підприємств АПК;
- сформулювати підходи до інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств та визначити фактори впливу на інвестиційну привабливість підприємств;
- окреслити концептуальні основи системи формування інвестиційного клімату, Industry 4.0, реалізації бізнес-цілей підприємств та програми партнерства для відновлення економіки;
- обґрунтувати пріоритети та сформулювати інноваційні компоненти альтернативних джерел інвестування розвитку суб'єктів господарювання;
- здійснити моделювання логістичного ланцюга та виділити бізнес-драйвери інвестування інноваційного розвитку підприємств.

Об'єктом дослідження є процеси інвестування інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу та економіки України в умовах глобалізації.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, методичних і прикладних засад та механізмів інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК.

Методи дослідження. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження в дисертаційній роботі формують сучасні концепції інвестування інноваційної діяльності аграрних підприємств, результати вітчизняних та

закордонних науковців стосовно теоретичних і прикладних засад інвестування інноваційного розвитку в аграрній сфері. В основу методології дослідження покладено діалектичний метод пізнання, системний і комплексний підходи, що дало можливість всебічно дослідити формалізовану наукову проблему та отримати відповідні результати.

Обґрунтування теоретичних, методологічних та прикладних результатів здійснено з використанням таких *методів*: абстрактно-логічного (теоретичне узагальнення, формування висновків і рекомендацій); історичного (дослідження генезису й розвитку теорії та практики інвестування інноваційного розвитку); монографічного (узагальнення існуючого досвіду інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку); статистичного аналізу (при дослідженні методологічних засад і визначенні динаміки, структури і результативності діяльності суб'єктів аграрного бізнесу); графічного й табличного (при інтерпретації отриманих результатів дослідження); економіко-математичних (при обґрунтуванні підходів до моделювання інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств); інтегрального (для комплексної оцінки сучасного стану функціонування та інвестування інноваційного розвитку підприємств за видами економічної діяльності); рейтингового і коефіцієнтного (для дослідження впливу чинників внутрішнього і зовнішнього середовища); емпіричного (для опису існуючих тенденцій інноваційного розвитку підприємств агропромислового комплексу); порівняльного аналізу (визначення та порівняння результатів дослідження).

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативно-правові акти України, що складають правову базу діяльності аграрних підприємств, офіційні матеріали Державної служби статистики України та Головного управління статистики в Хмельницькій області, Хмельницької обласної державної адміністрації, монографії, наукові статті та інші публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників з проблем формування та розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу суб'єктів аграрного

ринку, узагальнені дані фінансової та статистичної звітності аграрних підприємств, матеріали вітчизняних та міжнародних науково-практичних конференцій, власні дослідження, спостереження та розрахунки.

Наукова новизна одержаних результатів. До основних положень слід віднести комплексні дослідження концептуальних засад теоретико-методологічних положень, узагальнення і поглиблення науково-методичних підходів і розроблення практичних пропозиції щодо активізації інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК. Найбільш вагомими результати дослідження, що характеризують наукову новизну і виносяться на захист, полягають у наступному:

у перше:

обґрунтовано концептуальні положення моделі системи інноваційного розвитку підприємств АПК як функціональної сукупності економічних процесів, взаємосприяючих досягненню мети, які генеруються підсистемами, що містять матеріальні та нематеріальні компоненти, враховуючи унікальні особливості і специфіку діяльності підприємств та здатність безперервно відстежувати зміни у визначених пріоритетних факторах і спроможність забезпечувати гнучку й оперативну адаптацію (трансформацію) елементів, готовність до нових завдань, нової ситуації, що дозволило визначити та створити наукове підґрунтя використання інноваційних інструментів для подальшого підвищення інвестиційної привабливості та розбудови інвестиційних бізнес-процесів та сприятиме активізації і мотивації інноваційного розвитку;

обґрунтовано теоретичний підхід до трактування сутності інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК, яка відображає наміри переосмислення завдання, складових, умов, економічних механізмів, важелів, заходів, практичних дій, прийняття ефективних рішень, що забезпечують досягнення візії, місії, цілі та дозволяють своєчасно ідентифікувати внутрішні і зовнішні детермінанти впливу на інвестиційні процеси, що дозволяють раціонально використовувати наявні та шукати альтернативні

джерела, здійснювати фінансування з урахуванням необхідності досягнення якісних змін кількісних і структурних характеристик підприємств з метою отримання вигоди і задоволення потреб підприємницьких структур та інтересів зацікавлених осіб;

економічну модель інвестиційного клімату України SMS (Self Management System) як множину елементів, об'єднаних в ціле за рахунок взаємодії один з одним, тобто за рахунок відношень між ними, що забезпечує переваги в аналізі і прогнозуванні досліджуваного інвестиційного клімату в Україні, суттєво сприяє досягненню цілей при прийнятті управлінських рішень, які забезпечуються за рахунок системного ефекту, який полягає в тому, що властивості системи не зводяться до суми властивостей її елементів, тобто система як ціле володіє рядом нових, емерджентних властивостей, яких не було у її елементів, а рівень системності тим вище, чим вище інтенсивність взаємодії елементів системи один з одним, чим більше відрізняються властивості системи від властивостей її складових елементів, тобто чим вище системний ефект, тим значніше відрізняється система від множини, а оцінка показує високу автономність, саморегулювання і самокерування параметрів в системі;

розкрито концептуальні засади 3D тривимірної моделі в концепції Industry 4.0, представленої взаємодією кіберфізичних компонентів, що включає в себе активи (Asset), відтворює протягом всього життєвого циклу віртуальну реальність діяльності підприємства (цифровий двійник), сприяє чіткому та візуальному розумінню функцій, організації виробництва, об'єднуючи матеріальні і нематеріальні активи в єдину сумісну мережу без конкретних меж, з можливістю надання урегульованого доступу встановлювати, з'єднувати і здійснювати автоматичний обмін інформацією, навіть поза межами підприємства, з контрагентами по розробці, виробництву, використанні, утилізації, які сприяють забезпеченню комунікативної взаємодії з іншими активами та передбачають застосування сервісно-орієнтованої архітектури (SOA), де компоненти I4.0 можуть надавати у

мережі послуги іншим за протоколами зв'язків між ними з метою забезпечення економічного розвитку;

удосконалено:

методологічні засади побудови структурно-логічної моделі дослідження інвестування як детермінанти економічного розвитку, що включає взаємопов'язані групи показників: загальні оціночні; інвестиційного забезпечення, що характеризують кількісні та якісні параметри інвестиційного процесу окремих підприємств; ефективність інвестиційного забезпечення і чинників які формують інвестиційний клімат та забезпечують взаємозв'язок інвестиційної привабливості і результатів інвестування; результативні індикатори здійснення тих чи інших заходів. Удосконалення методичних підходів сприятиме активізації впливу національних і глобальних детермінант, які можуть варіювати залежно від конкретних завдань, певного історичного періоду і специфіки окремих детермінант, відображаючи різні аспекти і вектори впливу на економічне зростання і розвиток;

методичні підходи обчислення потреби у інвестиціях, як адекватного інструменту вимірювання обсягів інвестицій на оновлення основних засобів, згідно якого, зважаючи на отримані результати, стверджувати, що із зростанням рівня інвестиційного забезпечення товаровиробників підвищуються показники результатів їх діяльності, а на відміну від існуючої, створювати передумови для формування власних джерел подальшого інвестування для простого, розширеного чи інноваційного відтворення, що сприятиме укріпленню фінансового стану підприємств, підвищенню рівня їх кредитоспроможності та розширює можливості суб'єктів господарювання залучати кредитні ресурси і альтернативні джерела інвестування інноваційного розвитку;

механізми створення логістичного ланцюга інвестування інноваційного розвитку підприємства, які здатні закріпити науково-теоретичні, методичні підходи та прикладні аспекти процесу пошуку і ефективного використання

інвестиційних коштів за допомогою логістичного підходу, розкрито основні етапи формування інвестиційних потоків, які включають пошук, формування, розподіл інвестиційних ресурсів по вибраних інноваційних проєктах за визначеними інноваційними пріоритетами, інвестування проєктів виробництва і реалізації, розподілу прибутку і проводити розподіл та встановлювати частки споживання, реінвестування, накопичення, що, на відміну від традиційних підходів, дозволяє отримати принципово нові технології, методи організації виробництва, диверсифікувати асортимент продукції за рахунок нових креативних продуктів, перейти на вищі технологічні уклади, збільшити наявні інтелектуальні активи, забезпечити інвестування подальшого інноваційного розвитку підприємств;

наукові підходи до оптимізації експортної діяльності на основі використання методів нечіткої логіки для детальнішого розгляду особливостей досягнення ефективності експортної діяльності підприємств, враховуючи складність виявлення причинно-наслідкових зв'язків, невизначеність (за якістю і часом) результатів експортної діяльності з врахування вхідних змінних вибраних загальних обсягів і частки капітальних інвестицій у сільське господарство, обсягу реалізованої інноваційної продукції, інноваційних витрат, фінансових результатів до оподаткування, рівня рентабельності та вихідних обсягів експорту товарів і послуг. На відміну від існуючих, авторський підхід дає змогу визначити найменш впливовий чинник на експорт порівняно із іншими вхідними параметрами та індикатори результативності експортної діяльності у відповідності до отриманих даних, які дозволяють об'єднати учасників зовнішньоекономічної діяльності, активізують його і підвищують конкурентоспроможність підприємств АПК та країни;

модель інноваційного розвитку підприємства як стан системи рівноваги, особливістю якої є підхід до визначення конкурентоспроможності підприємства і використання молекулярного термодинамічного хаосу з врахуванням того, що при збільшенні відкритості системи зростає

негентропія, а якщо зовнішні впливи на об'єкт слабкі або об'єкт має такі адаптаційні можливості, що повністю перетворюють результати цих впливів і повертають систему у вихідний стан, в такому випадку система знаходиться в стабільному стані, а зниження адаптаційних властивостей системи в часі, або збільшення негентропії, переводить об'єкт в стан середньої рівноваги, нормального функціонування, стабільності, цілісність структури не порушується, хоча є деяке спотворення у зв'язку із послабленням адаптації, якщо адаптаційний потенціал вичерпується повністю системою або зовнішній вплив, за своєю величиною і інтенсивністю, виходять за межі адаптації і система переходить у стан сильної нерівноваги, нестійкість системи проявляється в тому, що стан буде чутливим до неупорядкованого хаотичного руху підприємства в контексті забезпечення стійкості. Дослідження конкурентоспроможності підприємства та вивчення тенденцій зміни індикаторів, їх визначення і прогнозування, а також визначення, як характер динаміки впливає на розширення можливостей залучення інвестицій та результативні показники ефективності інноваційного розвитку і функціонування підприємства.

дістало подальшого розвитку:

визначення стадій і фаз використання девелопменту як принципово нової концепції організації інвестиційного процесу, особливого виду підприємницької діяльності з метою отримання доходу. Встановлено, що прибуткові напрямки бізнесу, в результаті перетворення матеріальних процесів, передають значну частину доходів, а широка доступність позикових коштів, механізми їх залучення в оборот і різноманіття фінансових інструментів створюють сприятливе середовище для розвитку, функціонування і переходу підприємств від виключно кількісних до якісних показників. В порівнянні з традиційними формами організації інвестиційної діяльності, повна фінансова відповідальність переноситься на девелопера, в результаті створюються стійкі ділові зв'язки на виробничому і управлінському рівнях, поліпшуються фінансові результати.

методичні підходи визначення інноваційності підприємств, які на відміну від інших, дають змогу визначити драйверів і аутсайдерів ринку, можливості створення нових цінностей та підтвердити відому аксіому про неможливість утримувати досягнуті успіхи в конкурентному середовищі без цілеспрямованої, системної дії держави, заснованої на принципі державно-приватного партнерства у фінансуванні інноваційних проєктів, виявленні сильних і слабких сторін бізнес-моделі вітчизняних підприємств. Встановлено, що при достатній наявності ресурсів і бажанні інвестувати в удосконалення бізнес-процесів, впроваджувати інновації у клієнтоорієнтовану взаємодію і своєчасне задоволення потреб споживачів на основі використання ІТ-технологій, соцмереж, Big data, електронної комерції, успішного досвіду бізнес-кейсів нових емоцій. На відміну від існуючих підходів та змін ролі персоналу при наданні прав ініціативи чи партнерських умов підтримки культури інновацій, внутрішніх комунікацій, налагодження обміну ідеями і їх реалізації у нових форматах;

методологія оцінювання ефективності інвестування інноваційної діяльності підприємств, на відміну від існуючих, сприяє систематизації за традиційними та альтернативними напрямками, в межах яких диференційовано змістові групи і проведено оцінку ефективності інноваційної діяльності на основі комплексного підходу, визначено негативні фактори інноваційної діяльності підприємств АПК через неможливість впровадження великих інноваційних проєктів, що потребують значних витрат людських, матеріальних, фінансових ресурсів і капіталовкладень на розробку і впровадження інноваційних ідей, доведено необхідність підвищення інноваційної активності великих підприємств, схильність до якої обумовлена потребою збереження конкурентоспроможності та технологічної модернізації, а отриманий результат від інноваційного продукту, оцінюваний економічною мірою задовольняє економічні і соціальні потреби суспільства. Встановлено, оскільки існує прямо пропорційна залежність між динамічним розвитком інтелектуальної економіки та зростання ВНД на душу населення і

обернено пропорційну залежність між збільшенням інвестицій, особливо венчурних, як інтегрованої форм фінансового та інтелектуального капіталу, у соціальну сферу і сприятиме зменшенню рівня бідності та безробіття;

наукові підходи до встановлення тенденцій, джерел і структури інвестування в розрізі видів економічної діяльності новизною яких визнано основні джерела (власні кошти підприємств), найбільшу їх частку в інвестиціях у матеріальні активи в розрізі видів економічної діяльності, концентрацію у промисловості і сільському господарстві, частка АПК в інвестиційному портфелі залишається найменшою у порівнянні з торгівлею, будівництвом та промисловістю. До основних проблем віднесено недостатній рівень субсидування товаровиробників, малі обсяги надходження бюджетних коштів, локальний їх розподіл серед вузького кола бізнес-еліт і несвоєчасне інформаційне забезпечення сільгоспвиробників, а також неоднакову доступність до існуючих програм держпідтримки, що дає змогу своєчасного їх вирішення;

методичні підходи оцінювання ефективності інвестування підприємств і застосування індикаторів, як адекватних інструментів вимірювання інвестиційної активності, в тому числі іноземних інвесторів, економічної ефективності вкладень та соціального ефекту залучення інвестицій, а також рейтингів за інвестиційною активністю та ефективністю сільського господарства, що дало змогу визначити позиції України в міжнародних економічних рейтингах. Удосконалення методичних підходів дозволяє розкрити можливості зростання ефективності, як передумови поступового підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни у світі;

обґрунтування заходів застосування подвійної стратегії забезпечення сталого відновлення економіки, спільного добробуту і реалізації реформ є основою послаблення впливу бізнес-інтересів, головним елементом концепції партнерства з ЄС, що передбачає реалізацію основних пріоритетів для стабільного розвитку аграрних підприємств, мобілізацію внутрішніх чинників забезпечення ефективності виробництва; оптимізацію розмірів

землекористування; диверсифікацію виробничої діяльності, поглиблення інтеграційних процесів і кооперування діяльності та поліпшення матеріально-технічного й технологічного забезпечення виробництва продукції для своєчасного задоволення потреб споживачів і нарощування експортного потенціалу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретичних, методологічних, прикладних результатів і рекомендацій щодо інвестування інноваційного розвитку суб'єктами агробізнесу. Основні положення, отримані висновки і розроблені пропозиції дисертаційного дослідження доведено до рівня науково-методичних рекомендацій та апробовано.

Матеріали дисертаційного дослідження щодо визначення окремих економічних категорій, обґрунтування методичних підходів до оцінювання рівня інвестування підприємств АПК та ідентифікації чинників негативного впливу на вказані процеси, методики оцінки інноваційності підприємств використовуються в практичній діяльності підприємств та організацій, що підтверджується довідками про впровадження результатів наукових досліджень: ТОВ «Агро-Подвірне» Новоселицького району, Чернівецької області № 39 від 21.12.2020 р.; ТОВ «Іммопретт» м. Кам'янець-Подільський, Хмельницької області № 19 від 13.11.2020 р.; Департаменту економіки та розвитку інфраструктури міста Кам'янець-Подільської міської ради № 01-11/255/1 від 12.03.2021 р.; Кам'янець-Подільської районної ради № 242/01-27 від 12.04.2021 р.; філії «Мрія» ТОВ СП «Нібулон» Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області № 134 від 16.11.2020 р.; ТОВ «Агро-Еко ХХІ» Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області № 67 від 24.09.2020 р.; Департаменту освіти і науки Хмельницької обласної державної адміністрації № 03-23/70 від 19.02.2021 р. та Подільського державного аграрно-технічного університету № 75-01-503 від 31.12.2020 р.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Серед наукових праць, що опубліковані у співавторстві, в

дисертаційній роботі використано лише ідеї, висновки та рекомендації, що є результатом особистої роботи автора і становлять його індивідуальний внесок.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня: «Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни» (Львів, 2016 р.); «Розвиток міжнародної конкурентоспроможності: держава, регіон, підприємство» (Лісабон, Португалія 2016 р.); «Актуальні питання сучасної економіки» (Умань, 2016 р.); «Аграрна наука та освіта Поділля» (Кам'янець-Подільський, 2017 р.); «Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку» (Київ, 2017 р.); «Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія»: (Кам'янець-Подільський, 2017 р.); «Economic sciences for agribusiness and rural economy» (Варшава, Польща. 2018 р.); «Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції» (Кам'янець-Подільський, 2018 року); «Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень» (Львів, 2019 р.).

Публікації. Загалом автором опубліковано за результатами виконаних досліджень – 32 наукових праці, з яких: 2 монографії (в т.ч. 1 одноосібна); 21 стаття у наукових фахових виданнях, внесених до наукометричних баз; 9 публікацій апробаційного характеру, в т.ч. 2 – у зарубіжних виданнях. Загальний обсяг публікацій, які належать особисто автору, становить 31,62 ум. друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертаційної роботи викладений на 385 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 63 таблиці, 85 рисунків, 12 додатків. Список використаних джерел включає 367 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК

1.1. Теоретичні засади ідентифікації детермінант відновлення економічного зростання на основі інвестиційної платформи партнерства та девелопменту

У сучасній економічній науці особливості ідентифікації детермінант та чинників економічного зростання сформувалися під впливом еволюційних трансформацій, які певною мірою стали відповідями на виклики, що поставали перед суспільством у межах відповідних часових горизонтів.

Поняття «детермінанти» у різних сферах, у т.ч. економічного зростання, має певні загальні риси і відмінності, сформовані у рамках наукових течій і шкіл та/або як результат наукового пошуку окремих дослідників (табл. 1.1). За результатами дослідження було визначено точки зору науковців на поняття «детермінанта» у загальному розумінні та у контексті економічного зростання.

Поняття «детермінанта» та «детермінант» за останній час дістали широкого вжитку у працях вітчизняних вчених. Це обумовлюється новою світогосподарською парадигмою – прогресуючою глобалізацією світової економіки. Найчастіше зазначені терміни зустрічаються у публікаціях, що стосуються економічного зростання, модернізаційних перетворень, інноваційного та технологічного розвитку. Однак, на основі дослідження різних підходів до тлумачення терміну, виявлено, що українськими та іноземними науковцями трактуванню поняття «детермінанта» приділено недостатню увагу і слід детальніше розглянути загальні визначення з історичного погляду та сучасного застосування цього терміна.

У наукових колах терміни «детермінант» та «детермінанта» є синонімами і походять від грец. «determi-nans,-ntis» – «визначальний».

Нижче наведено енциклопедичні визначення поняття «детермінанта» та його визначення з точки зору суб'єктно-предметного зв'язку:

- причина, попередня умова, яка призводить до деякого певного результату; домінуючий вплив або основний фактор; конкретні чинники, які породжують явище, обумовлюють його; будь-яка причинна чи попередня умова або засіб. Цей, на перший погляд, простий термін використовується багатьма авторами у найбільш заплутаному ряді складених термінів, коли вони намагаються характеризувати певні причини певних моделей поведінки [1];

- парадигма взаємодії суб'єктів передбачає певну сукупність елементів та їх зв'язків, що обумовлюють стан і властивості взаємовідносин, на основі яких формуються інтегральні стійкі зв'язки;

- сфера існування ідентифікує цілісну матеріально-духовну сферу існування і прагнення людини, суб'єктів господарювання, держави, яка виражається через міру потрібності або непотрібності об'єкта привабливості з точки зору його здатності задовольнити суспільні потреби;

- філософська категорія передбачає органічне поєднання і реалізацію прагнень людини, суб'єктів господарювання до інтеграції і збереження комфортного стану;

- вектор діяльності полягає в тому, що, зважаючи на емоційно забарвлені, суб'єктивні симпатії людей один до одного, формується інтенсивність їх взаємодії, тяжіння до спільного виду діяльності.

Наразі не існує такої галузі, де б не використовувалися терміни «детермінант», «детермінанта». Класифікація «детермінант» формується залежно від типу галузі, підходу, сектору, який розглядається.

Узагальнюючи дефініції детермінант економічного зростання різними вченими та науковими школами у рамках течій і мейнстрімів економічних теорій, можна дати таке визначення: «це найбільш визначальні чинники, які впливають на економічне зростання».

Поняття «детермінанта» та його значення в різних сферах

№	Визначення	Автор/ джерело
1	2	3
Загальні тлумачення терміну		
1	Детермінанта (від грец. determi-nans, -ntis - визначальний) «привабливість – парадигма взаємодії суб'єктів» передбачає певну сукупність елементів привабливості та їх зв'язків, що обумовлюють стан і властивості взаємовідносин, на основі яких формується інтегральне стійке почуття прихильності до об'єкта привабливості.	Максименко С.Д. [2].
2	Детермінанта «привабливість – сфера існування» ідентифікує цілісну матеріально-духовну сферу існування і прагнення людини, суб'єктів господарювання, держави, яка виражається через міру потреби або непотрібності об'єкта привабливості з точки зору його здатності задовольнити суспільні потреби.	Карасев В.И. [3]
3	Детермінанта «привабливість – філософське прагнення» передбачає органічне поєднання і реалізацію прагнень людини, суб'єктів господарювання до інтеграції і збереження психологічного комфорту.	Дорошенко С.І. [4].
4	Детермінанта – це універсальний чинник, який стимулює інтегрування окремих реалій суспільної дійсності в соціальні рамки або середовище, які вже існують (щойно виникли, відомі давно, створені штучно); позиціонує зазначені реалії у визначеному місці соціального простору, детермінанта їх наповнює змістом, зумовленим функціональною спрямованістю зазначеного середовища». При цьому перспективність інтегрування факту залежить від адекватного (психологічного, соціологічного, історичного) сприйняття суб'єктом соціального контексту, в якому перебігає сам процес, ініційований впливом тієї чи іншої детермінанти.	Дорошенко С.І. [4].
Дослідження детермінант економічного зростання		
5	Під визначенням терміну «детермінант» з позиції економічних явищ розуміють чинник, який впливає на певний економічний процес. Ці чинники в економічній науці розділяють на цінові та нецінові, бо саме вони впливають на зміну кривої пропозиції	Кучин С. [5]
6	Емпіричне дослідження (обстеження охоплює понад 100 країн за період з 1960 по 1990 рр.), спрямоване на визначення детермінант економічного зростання. За результатами дослідження основними детермінантами, що впливають на економічний розвиток є: базова освіта, тривалість життя, рівень народжуваності, рівень державного споживання, верховенство закону, рівень інфляції, умови торгівлі.	Robert J. Barro. [6].
7	Дослідження факторів економічної нерівності різних країн.	Deaton Angus. [7]
8	Дослідження факторів, що визначають розрив рівня розвитку та добробуту держав і народів.	Joseph Stiglitz. [8, 9].

Продовження табл. 1.1

1	2	3

9	Досліджуються детермінанти, що лежать в основі економічної динаміки. Досліджуються динамічні регіони в глобальному вимірі; виявляються основні детермінанти економічного динамізму як потенціалу для формування та підтримки високих темпів економічного розвитку; визначається ступінь впливу детермінант; розглядається питання оптимального співвідношення характеристик, що визначають зростання.	Arvanitidis Paschalis, Pavleas Sotiris, Petrakos George. [10].
10	Дослідження економічних детермінант, а також як вони змінювалися протягом часу. Розглядаються традиційні економічні детермінанти (природні ресурси, національні ринки тощо), вплив глобалізації, інтеграційні стратегії.	[11]
11	У дослідженні проаналізовані різні підходи до розуміння детермінант економічного зростання, досліджено як змінювалися ключові детермінанти в часі.	[12]
12	У продовження базової концепції аналізу національної конкурентоспроможності М. Портера, виділено 12 детермінант, які визначають розвиток економіки .	[13]

Джерело: складено автором на основі [2-13].

На основі узагальнення підходів до ідентифікації детермінант економічного зростання і розвитку можна сказати, що існує величезна, навіть безкінечна кількість факторів і детермінант економічного зростання, ті чи інші з яких є актуальними впродовж певного періоду часу. Тому для систематизації детермінант економічного зростання слід використовувати підхід, згідно з яким вони поділяються на фундаментальні детермінанти, які існують завжди, а певні з них актуалізуються у певний час і конкретизуються у різних моделях. Фундаментальними детермінантами економічного зростання є: капітал, техніко-технологічні детермінанти, соціально-суб'єктні детермінанти та синергетичні детермінанти. Наразі відбувається новий етап переосмислення детермінант економічного зростання і розвитку на основі переоцінки ключових цінностей, у тому числі й в Україні.

Наразі економічна динаміка в Україні визначається переважно зовнішніми (глобальними) детермінантами, оскільки українська економіка – мала економіка відкритого типу. Однак вагомою є і роль національних (внутрішніх) детермінант економічного зростання.

У складі актуальних детермінант важливим передусім є ресурсне забезпечення можливостей економічного зростання та розвитку; капітал у широкому розумінні, у т.ч. людський, природно-ресурсний, основний (капіталізована частина національного багатства). Особливо значущим є розуміння сучасних процесів реформування економіки, успішність і дієвість здійснюваних реформ (структурних реформ) з точки зору економічного зростання та розвитку.

Основи теорії економічного розвитку та зростання на початку ХХ ст. було закладено Й. Шумпетером. Значний внесок у цю теорію зробили також С. Кузнець, Ф. Бродель, Т. Шульц, Г. Беккер, М. Портер, М. Кондратьєв та багато інших вчених. Й. Шумпетер ще 1911 р. уперше розділив поняття «економічний розвиток» та «зростання економіки», визначивши перший як позитивні якісні зміни, нововведення у виробництві, продукції, послугах, управлінні та інших сферах життєдіяльності та видах економічної діяльності, тоді як друге – як кількісні зміни: збільшення виробництва і споживання з часом одних і тих самих товарів та послуг. Локомотивами розвитку та прогресу вчений визначив інновації та підприємницький ресурс, що створює попит на інновації та їх надлишкову пропозицію. Економічне зростання пояснюється як наслідок інновацій та процесу творчого руйнування, що охоплює двоїсту природу технічного прогресу: у процесі створення підприємці впроваджують нові продукти або процеси, сподіваючись, що вони отримуватимуть тимчасовий монопольний прибуток (ренту) у випадку успішного захоплення ринків. Відповідно попередні технології або продукти переходять у категорію віджилих (застарілих), що можна розглядати як анулювання попередніх технологій і руйнацію ренти, породженої попередніми інноваціями.

Найкраще ілюструє підхід Й. Шумпетера модель зростання Ф. Агійона та П. Хоувітта. При цьому метою тут вважалися кількісні зміни у форматі зростання, а якісні зміни у форматі розвитку розглядалися як спрямовані на економічне зростання та, як наслідок, – на підвищення якості життя

населення.

Класична теорія зростання. Головний висновок класиків: економічне зростання визначається величиною факторів виробництва та їх продуктивністю.

Оскільки джерелом основних нагромаджень у той час слугував прибуток капіталістів, особливого значення для економічного зростання набувала норма прибутку, падіння якої в довгостроковому аспекті класики вважали неминучим. Причиною такого несприятливого прогнозу був так званий «закон спадної родючості ґрунту» (у міру зростання населення і необхідного розширення орних площ родючість мала зумовити відносне збільшення ренти і скорочення прибутку, що в підсумку повинно було призвести до падіння нагромадження та припинення економічного зростання). Представники англійської класичної школи, вочевидь, недооцінювали потенціал технічного прогресу та ефект економії від масштабу [14].

Неокласична теорія. Теоретичною основою сучасних досліджень економічного зростання є модель відомого американського економіста Р. Солоу (Нобелівський лауреат 1987 р.), розроблена 1956 р., яка надалі багаторазово трансформувалася вченими внаслідок актуалізації тих чи інших чинників економічного зростання. Модель Солоу (модель Солоу-Свона), була першою спробою аналітично змодельовати довгострокове зростання і включала ряд рівнянь, які відображали взаємозв'язок між робочим часом, капіталом, випуском продукції та інвестиціями. Згідно з цим баченням роль науково-технічного прогресу є вирішальною, навіть важливішою за нагромадження капіталу. Ця модель передбачає, що країни використовують свої ресурси ефективно і що є спадна віддача на капітал і працю у процесі їх збільшення.

З цих двох припущень впливають три важливі прогнози. По-перше, збільшення капіталу зумовлює економічне зростання, оскільки за більшого рівня капіталу можливе збільшення продуктивності людей. По-друге, у

бідних країнах з меншим обсягом капіталу на одну особу спостерігаються швидші темпи економічного зростання, адже кожна одиниця інвестицій у капітал має тут вищу віддачу, ніж у багатих країнах. По-третє, через зменшення віддачі на капітал, економіка в кінцевому підсумку досягне точки, де будь-яке збільшення капіталу більше не зумовлюватиме економічне зростання. Ця точка називається стійким станом.

Модель також показує, що країни можуть подолати цей стійкий стан і продовжувати зростання за рахунок упровадження нових технологій. У довгостроковій перспективі обсяг випуску на одну особу залежить від рівня заощадження, однак темпи зростання випуску повинні бути однаковими для будь-якого рівня заощаджень. За цією моделлю процес економічного зростання, незважаючи на спадну віддачу, є «екзогенним» і зумовлюється запровадженням нових технологій, які дозволяють зменшити витрати ресурсів у виробничому процесі. Недоліком неокласичної моделі зростання є те, що вона не враховує різних ставок прибутковості для різних капітальних вкладень і скорочення економічного життя капітальних активів. І у процесі здійснення емпіричних досліджень протягом 1970-1980-х рр. було виявлено певні аспекти, що не пояснюються теорією Р. Солоу (прибутковість капіталу має бути набагато більшою, ніж та, що спостерігається; різниця у рівнях капіталу на працівника має бути в рази більша: країни відрізняються не стільки за капіталом, скільки за доходами [15]), що актуалізувало необхідність включення до моделі людського капіталу (1985-1999 рр. – «Золотий вік досліджень людського капіталу» на макрорівні).

Неокласичні моделі, що розроблялися неокласичними школами, в основному пропонують пояснювати економічний розвиток господарської системи через опис зміни станів її мікрорівня. Вони відштовхуються від наявності рівноваги в економіці та необхідності її досягнення, покладаються на принцип «методологічного індивідуалізму». В основі цього підходу лежить принцип відповідності П. Самуельсона, рівняння рівноваги Ерроу-Дебре, уявлення про економічну ефективність за М. Аллі, моделі зростання

Р. Солоу, Р. Лукаса, П. Ромера.

Ендогенна теорія зростання. Її обґрунтували П. Ромер та Р. Лукас-молодший наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років. Незадоволені поясненнями Р. Солоу, економісти працювали в напрямі «ендогенізації» технологій, розробивши теорію ендогенного зростання, що включає математичне пояснення технологічного прогресу. Ця модель також долучила концепцію людського капіталу стосовно знань і навичок, які підвищують продуктивність праці, доводячи, що, на відміну від фізичного капіталу, людський капітал має зростаючі рівні прибутковості. Згідно з цим підходом економіка ніколи не досягне стійкого стану. Дослідження, здійснені у цій сфері, були зосереджені на збільшенні людського капіталу (зокрема освітнього рівня населення) або забезпеченні технологічних змін (наприклад, упровадженні інновацій). Лукас запропонував модель (1989 р.), в якій капітал розглядається в широкому розумінні - фізичний та людський капітал поєднуються як один фактор.

Згідно з моделлю Р. Солоу постійна зміна технологій перетворює обидва фактори на дедалі продуктивніші. Але якщо технології не змінюються, то є важливий економічний закон спадної граничної продуктивності: на кожну додаткову одиницю капіталу можна отримати дедалі менше додаткового продукту, тобто є певна межа цього збільшення. А при розгляді капіталу у широкому розумінні закон спадної граничної продуктивності не працює. І ця модель генерує економічне зростання без зміни у технології. Згодом було сформульовано концепцію технології продукування людського капіталу. Вона включає наукову мережу, дослідницькі інститути, школи, інфраструктуру, обмін знаннями, конференції, бази даних, бібліотеки – все, що сприяє формуванню нових знань. У цій моделі частина фізичного капіталу і праці витрачається на виробництво ВВП, а інша частина – на продукування людського капіталу.

Збільшення обсягу людського капіталу впливає на технологію його продукування, від чого, у свою чергу, залежить його обсяг. Однак емпіричні

дослідження виявили, що у країнах OECD з нижчим початковим рівнем ВВП на одну особу 1960 р. темпи зростання валового внутрішнього продукту протягом 1960-1985 рр. були вищими, що й демонструє модель Солоу. Але насправді обернена пропорційність початкових рівнів ВВП і темпів економічного зростання виявилася справедливою тільки для країн, які схожі (наприклад, країн OECD, європейських країн, країн Північної Америки, азійських країн), а в цілому по всіх країнах цей тренд не спостерігається. Країни збігаються за якимось рівнем, але всередині своєї групи. 1994 р. Дж. Бенхабіб та М. Спігель змодельовали у своїй статті [16] людський капітал як частину технологічної зміни, як функцію технології виробництва, а не як фактор, що впливає на технологію. Ця стаття є однією з центральних у теорії економічного зростання. У ній продемонстровано, що рівень людського капіталу чинить вагомий вплив на економічне зростання, прискорює прийняття нової технології та пришвидшує зближення (збіг) рівнів ВВП на душу населення у різних країнах. Цей збіг може прискорюватися, якщо країна має більш високий рівень людського капіталу. У середині груп (кластерів) країн, які протягом певного часу зближаються за рівнем ВВП, таке зближення швидше відбувається для країн з більш високим рівнем людського капіталу.

Теорія економічного зростання досліджує питання зростання з часом виробничих можливостей економіки та розробки політики, за допомогою якої можна було би збільшити обсяг ВВП, що виробляється в умовах повної зайнятості [17]. За К. Макконеллом і С. Брю, економічне зростання будь-якої країни визначається шістьма основними факторами, чотири з яких – фактори пропозиції, пов'язані з матеріальною здатністю економіки до зростання, слугують матеріальними агентами розширення виробництва і включають: природні ресурси (землі, корисні копалини, водні ресурси, енергоносії, клімат, лісові ресурси тощо), трудові ресурси, капітал (будівлі, устаткування, дороги тощо), технології та інновації. Досить часто фактори пропозиції групують відповідно до типів економічного зростання: екстенсивні

(зростання капіталу та збільшення працівників); інтенсивні (технологічний прогрес, вдосконалення управління виробництвом) [17].

Два інші фактори, які сприяють зростанню, – фактори попиту та ефективності. Перший з них – це фактор попиту: для реалізації зростаючого виробничого потенціалу економіці необхідно забезпечити повну зайнятість дедалі більшої кількості ресурсів, що вимагає постійного збільшення сукупного попиту. Фактори попиту проявляються через макроекономічне середовище, яке забезпечує рівень споживання, тотожний та адекватний наявним ресурсам (оптимальні ціни, податки, відсоткові ставки тощо).

Узагальнююча теорія зростання була розроблена О. Галором та його співавторами через нездатність теорії ендогенного зростання пояснити ключові емпіричні закономірності процесів зростання окремих країн і світової економіки загалом. Ендогенна теорія зростання не могла пояснити якісно різні емпіричні закономірності, які характеризували процес зростання протягом більш тривалих часових горизонтів у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються. Узагальнююча теорія зростання за своєю суттю є ендогенною й узгоджує увесь процес розвитку.

Теорія великого поштовху – одна з популярних теорій у середині ХХ ст., у рамках якої обґрунтовувалося, що країнам необхідно було переходити від однієї стадії розвитку до іншої через цикл, в якому великі обсяги інвестицій в інфраструктуру та освіту в поєднанні з приватними інвестиціями рухають економіку до більш продуктивного етапу, виринаючи з економічних парадигм нижчих ступенів продуктивності.

Інституції та зростання. За Д. Асемоглу, С. Джонсоном і Д. Робінсоном, позитивна кореляція між високим доходом і холодним кліматом є побічним продуктом історії. Європейці застосовували дуже різні політики колонізації в різних колоніях, з різними асоційованими установами.

У місцях, де ці колонізатори стикалися з високими показниками смертності (наприклад, через наявність тропічних захворювань), вони не могли перебувати постійно і тому створювали добувні установи, що

залишилися і після здобуття цими країнами незалежності; в місцях, де вони могли б оселитися назавжди (наприклад, із помірним кліматом), вони моделювали і створювали інституції, подібні до існуючих на їхній європейській батьківщині. Ці кращі «неоевропейські інституції» отримували кращі результати у сфері розвитку. Таким чином, коли інші економісти зосередилися на типах правових систем колонізаторів для пояснення інституцій, автори цієї теорії розглядали умови навколишнього середовища у колоніях для пояснення ефективності роботи інституцій. Наприклад, в одному випадку колишні колонії «успадковували» корумповані уряди і геополітичні кордони (встановлені колонізаторами), які було прокладено, незважаючи на справжні місця проживання різних етнічних груп, призводячи до внутрішніх суперечок і конфліктів, які заважають розвитку. В іншому випадку в суспільствах, що виникли в колоніях, де корінне населення було нечисленним, приділяли більшу увагу захисту прав власності та стимулам для довгострокових інвестицій, ніж там, де чисельність корінного населення була великою.

Енергетичні економічні теорії підкреслюють роль споживання енергії та енергоефективності як важливих історичних передумов економічного зростання. Підвищення енергоефективності викликає збільшення загальної продуктивності факторів виробництва. Деякі з найбільш технологічно важливих нововведень в історії передбачали підвищення енергоефективності, зокрема, у сфері повторного використання тепла, передачі енергії, особливо шляхом електрифікації.

Сучасним мейнстримом у макроекономічній теорії є *нова кейнсіанська економіка*, що стала наступною великою хвилею мислення у розвитку ідей Дж. М. Кейнса після неокейнсіанства, намагаючись надати мікроекономічне підґрунтя макроекономічним міркуванням. У рамках нового підходу до кейнсіанської макроекономіки було розроблено «новий неокласичний синтез», який, подібно до нового монетаристського підходу, передбачає, що очікування домашніх господарств і фірм раціональні. Але ці два

кейнсіанських підходи відрізняються тим, що новокейнсіанській аналіз зазвичай передбачає наявність провалів ринку.

Серед припущень новокейнсіанських моделей - наявність недосконалої конкуренції у встановленні цін та заробітної плати для пояснення, чому ціни і заробітна плата можуть стати негнучкими (англ. - «sticky»), що означає, що вони не пристосовуються до змін економічних умов миттєво (на відміну від основних припущень класичної монетарної моделі - миттєва зміна цін, якщо є шок в економіці, та повністю конкурентні ринки) [18]. Негнучкість заробітної плати і цін та інші провали ринку, присутні в новій кейнсіанській моделі, передбачають можливість недосягнення економікою повної зайнятості. Таким чином, нові кейнсіанці стверджують, що макроекономічна стабілізація уряду (за допомогою фіскальної політики) або центрального банку (за допомогою грошово-кредитної політики) може зумовити більш ефективний макроекономічний результат, ніж політика невтручання (фр. – «laissez faire»).

Неокейнсіанські моделі були більш статичними, тоді як новокейнсіанські моделі розглядають економіку в динаміці, дозволяючи побудувати відповідну оптимальну політику, зокрема у монетарній сфері, актуалізуючи політику таргетування інфляції. Якщо в класичній монетарній моделі монетарна політика центробанку не має ніякого впливу на реальне економічне зростання (вона впливає на ціни, інфляцію, номінальну відсоткову ставку, але не на швидкість зростання реальної економіки – кількість вироблених у межах країни протягом певного періоду товарів, послуг тощо), то в новокейнсіанській моделі монетарна політика позначається на економічному зростанні та інфляції. Згідно з цим підходом експансійна політика (зокрема «дешеві гроші» у вигляді кредитів) може прискорити економічне зростання, але це також вплине на майбутню інфляцію (а інфляція, у свою чергу, також впливає на економічне зростання). Найоптимальнішим курсом розвитку економіки, відповідно до цього підходу, є стаке зростання та стала низька (але не нульова) інфляція. І

монетарна політика, яка це забезпечує, є більш ефективною, ніж та, що веде до коливань зростання та інфляції (коли різке зростання чергується і з кризами, що ми і спостерігали в Україні). Застосування новокейнсіанських моделей для умов України свідчить про необхідність спочатку знизити інфляційні очікування (за допомогою інфляційного таргетування), а вже після цього – стимулювати економіку. Однак в умовах нашої країни політика інфляційного таргетування повинна також бути доповнена цілями фінансової стабільності [19].

Людський капітал і зростання. Людський капітал слугує важливим елементом як теоретичних, так і емпіричних аналізів економічного зростання. Навички населення розглядаються як у класичній, так і в ендогенній моделі економічного зростання. При цьому часто використовується показник кількості років навчання на основі припущення про ідентичність знань, отримуваних протягом років навчання в усіх країнах, до того ж лише у процесі здобуття формальної освіти. Однак, незважаючи на певні недоліки цього підходу, ряд досліджень засвідчує, що якість людського капіталу і, зокрема, когнітивні навички населення, значною мірою пов'язані з економічним зростанням.

Крім того, концепція *людського розвитку* набула широкого розповсюдження й безвідносно до економічного зростання, розглядаючи розвиток людини як основну мету і критерій суспільного прогресу, на яких наголошується в рамках щорічних доповідей ООН з людського розвитку (англ. - «Human Development Reports») [20], значний внесок у розроблення концептуальної структури яких зробив А. Сен. Вчений обґрунтував важливість, окрім людського капіталу, потенційних можливостей людини, розглядаючи розвиток як свободу [21], зазначаючи, що автори, які досліджують проблему людського капіталу, схильні концентруватися лише на тій частині людської діяльності, що сприяє нарощуванню виробничих можливостей. Водночас із позицій людських можливостей, що стали однією з центральних тем дослідження вченого, особливої ваги набуває можливість

жити відповідно до сучасних уявлень і цінностей, а також розширення реального вибору, що надається людині.

Зокрема, вчений наголошує, що освіта здатна не тільки підвищити цінність продуктивної економічної діяльності людини та збільшити її доходи. Навіть за незмінного рівня доходів людина може виграти від отримання освіти – в розширенні можливостей участі у комунікаціях, дискусіях, здатності робити більш свідомий вибір, у зростанні поваги оточуючих. Усі ці блага освіти перевершують значення людського капіталу у виробничій діяльності.

Розвиваючи ці положення, А. Сен стверджує, що існує суттєва оціночна розбіжність між тим, що перебуває в центрі уваги: людський капітал чи зосередженість на людських можливостях; розбіжність, що певним чином відображає різницю між засобами та цілями. Цілком слушно вчений констатує, що визнання ролі людських якостей у забезпеченні та підтримці економічного зростання – якою б значною ця роль не була – нічого не говорить про те, чому ми настільки потребуємо економічного зростання. Але якщо сфокусувати дослідження головним чином на розширенні свободи людини жити відповідно до власних уявлень про цінності, роль економічного зростання у забезпеченні таких можливостей інтегрується у певне фундаментальне розуміння процесу розвитку як нарощування людських можливостей, щоб мати більш гідне і більш вільне життя [22].

Сучасний розвиток України визначається передусім моделлю інноваційного розвитку та підвищенням конкурентоспроможності національної соціально-економічної системи. У реалізації таких цілей чільне місце належить інноваційному підприємництву. Основний момент здійснення успішної структурної політики – забезпечення ефективних змін у сфері промислової політики, яка є ключовою у розвитку і аграрної сфери (зокрема біотехнологій), і інфраструктури, й інших змін з метою підвищення конкурентоспроможності економіки України. Важливим елементом

структурної політики держави мають стати трансформації у сфері державного споживання.

Інвестиційно-інноваційна та технологічна політика є надзвичайно вагомими складовими структурної політики, що має бути спрямована на запровадження сучасних інноваційних процесів та застосування нових технологій. Враховуючи надто монополізовану структуру економіки нашої держави, актуалізується створення сучасної потужної інституційної інфраструктури розвитку малого та середнього бізнесу (МСБ). Особливого значення набувають як регіональні аспекти економічного зростання та євроінтеграційні процеси, що на них впливають, так і міжнародний вектор економічного розвитку в контексті входження України у глобальні ланцюжки доданої вартості.

В умовах постійних змін зовнішнього середовища та посилення конкуренції управлінські інновації набувають особливої актуальності та значення, що потребує виділення їх як окремого виду інновацій з метою детального розгляду та обґрунтування їхніх особливостей, переваг для організації. Ефективність управлінських інновацій виявляється у збільшенні частки ринку та конкурентоспроможності, удосконаленні процесу формування стратегії, підвищенні результативності бізнес-процесів, зростання рівня задоволення споживачів та персоналу.

Питання сутності та особливостей інновацій, організації інвестиційних процесів, висвітлені в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: Ю.М. Бажала, В.М. Вакуленко, В. Валентюк, Н.В. Васильєвої, О.І. Васильєвої, Ю.Ф. Дехтяренко, Т.Г. Дудара, М.І. Дяченко, С.М. Ілляшенка, В.І. Захарченко, О.В. Карлінської, О.П. Молчанової, Г. Плешу та ін. Дослідження цих науковців розкривають поняття та проблеми управління інноваційно-інвестиційної діяльністю, підходи до класифікації інновацій, особливості процесу їх реалізації, значення управлінських інновацій для ефективного розвитку суб'єктів господарювання.

Принципово новою концепцією організації інвестиційного процесу в країні стає девелопмент. Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних засад девелопменту внесли вітчизняні вчені: А.М. Асаул, І.А. Брижань, О.Р. Дегтяр, Б.Л. Луців, Ю.М. Коваленко, О.О. Ляхова, А.А. Пересада, С.В. Онікієнко, В.Я. Чевганов, С.Г. Чигасов, а також закордонні: А.О. Бакуліна, С.М. Максимов, В.І. Ресін, В.А. Сидоров, В.І. Шапіро, А. Фрей та Дж. Фридман та ін.

Проблема девелопменту залишається малодослідженою як форми організації інвестиційної платформи, як сукупності взаємопов'язаних заходів з наявними ресурсами для створення нових активів довгострокового використання з метою подальшого повернення вкладених коштів і отримання доходів. Ефективна реалізація їх за сучасних умов залежить від наявності та дієвості національних інноваційних систем, яка базуються на універсальних організаційних принципах.

Девелопмент у перекладі з англійської мови означає розвиток, тобто перехід на якісно новий рівень. Основна функція девелоперських компаній полягає в управлінні інвестиційним проектом з метою його розвитку для отримання максимального прибутку і мінімізації ризиків інвестора. Інвестиційний проект порівняно з технологічним, є більш ризиковим. Ризики, пов'язані перш за все із складністю їхньої реалізації, важко оцінити, адже зміни, що відбуваються, впливають на підприємницьку культуру, уявлення, переконання та поведінку персоналу, господарську діяльність підприємства загалом. Під управлінською інновацією розуміється особлива форма зміни існуючих принципів, структури, процедур, методів, технік та/або будь-яких елементів системи управління на кардинально нові. Впровадження управлінських інновацій є дієвим способом забезпечення неповторності та ефективності системи управління [23].

Сутність управлінських інновацій полягає в системному впливі на інвестиційний процес, в рамках якого розробка організація фінансування і здійснення проектів з розвитку нерухомості здійснюється одним учасником

ринку професійних послуг, так званим девелопером чи девелоперською компанією, що забезпечують створення, управління та продаж об'єктів нерухомості в задані терміни, в межах відповідних бюджетних обмежень, нерідко з використанням власних коштів.

Характерною особливістю управлінських інновацій є відмова від традиційних методів управління, що призводить до змін у функціонуванні підприємства, тому важливим є розгляд відношення персоналу підприємства до очікуваних змін. К. Фрайлінгер та І. Фішер, визначаючи ставлення працівників до змін, виділяють чотири групи факторів, що стримують упровадження інновацій: організаційні недоліки; недоліки керівництва; особисті проблеми; опір змінам. Науковці вважають, що для ефективного інноваційного розвитку організації необхідно: по-перше, достатній обсяг фінансових ресурсів; по-друге, періодична роз'яснювальна робота з персоналом; по-третє, інвестиції в розвиток [24].

Девелопмент має ряд переваг в порівнянні з традиційними формами організації інвестиційної діяльності, зокрема: повна, у тому числі фінансова відповідальність девелопера за результати інвестиційної діяльності; створення стійких ділових зв'язків на виробничому і управлінському рівні; поліпшення фінансових результатів діяльності за рахунок зниження собівартості проекту. Потреба суспільства в девелоперах стрімко зростає, а з іншого боку від них потрібен високий професіоналізм і глибокі знання в таких областях знань, як менеджмент, економіка підприємства, організація виробництва, фінансове управління і навіть психологія.

Сутність девелопменту можна визначити як: по-перше, особливий вид підприємницької діяльності з метою отримання доходу в результаті перетворення матеріальних процесів, що виражається в інвестиційному розвитку. Він включає підбір команди учасників проекту, дослідження ринку, маркетинг, проектування, будівництво, фінансування, бухгалтерський облік, управління майном. Ця сфера діяльності вимагає досить великих інвестицій з тривалим циклом, а об'єкти нерухомості протягом тривалого

часу можуть створювати регулярні потоки грошових коштів. Таким чином, девелопмент є одним із різновидів інвестиційних проєктів.

Для того щоб задовольнити вимогам і очікуванням учасників проєкту, необхідно знайти оптимальне поєднання між цілями, термінами, витратами, якістю та іншими характеристиками проєкту; по-друге, перетворення об'єкта нерухомості в результаті будівельних (ремонтних) та інших робіт з будівлями, спорудами або землею чи перетворення його в інший новий об'єкт нерухомості (зміна функціонального призначення), що володіє більшою вартістю, ніж вихідний.

Девелопмент – це напрямок, в який інші прибуткові напрямки бізнесу передають значну частину доходів, а широка доступність позикових коштів, розвиток механізму їх залучення в оборот і різноманіття фінансових інструментів створюють сприятливе середовище для розвитку і функціонування девелопменту. У той же час девелопмент, як і інші види підприємництва, залежить від інвестиційного клімату в регіоні. Виникнення девелопменту, як інноваційного проєкту в Україні завдячує активному розвитку, у першу чергу, комерційної нерухомості, переходом підприємств від виключно кількісних до якісних показників, а також необхідністю отримання максимальних результатів від реалізації проєкту [25].

Сьогодні фінансування девелоперських проєктів найчастіше обмежується лише трьома джерелами: капіталом власників або партнерів, співінвесторів та довгостроковими банківськими кредитами. Розвиток компаній змушує шукати додаткові альтернативні інструменти фінансування.

Серед проблем українських девелоперів потрібно відзначити складну та довготривалу процедуру оформлення усіх необхідних дозволів, неможливість точно передбачити затрати проєкту та точні терміни його реалізації через часті коливання цін, відсутність достатніх фінансових ресурсів. Ринок вітчизняного девелопменту в його класичному розумінні знаходиться на стадії формування і тому значно відрізняється від західних

стандартів. Українські девелопери найчастіше, не самостійні компанії, а структурні підрозділи фінансово-промислових груп або великих компаній.

Найбільш характерною рисою для українського девелопменту є високий ступінь ризику на всіх його стадіях: від пошуку земельної ділянки до реалізації проєкту. Про вади українського девелопменту свідчить також різниця в підходах до механізмів інвестування. В Україні девелопери, як правило, розвивають проєкти на початковій стадії їх реалізації самостійно і тільки потім шукають фінансових партнерів, орендарів чи покупців. Непрозорий ринок землі є больовою точкою девелопменту.

Перед девелоперами стоїть завдання розширення набору інструментів фінансування, зокрема шляхом залучення портфельних інвесторів або можливого публічного розміщення акцій на західноєвропейських біржах [26]. Це вимагає від компанії відповідати таким вимогам: мати звітність, підтверджену аудитором та підготовлену в стандартах IFRS (IFRS – це набір документів (стандартів і інтерпретацій), що регламентують правила складання фінансової звітності, необхідної зовнішнім користувачам для прийняття ними економічних рішень щодо підприємства), ефективні та зрозумілі для західного інвестора системи контролінгу та внутрішнього аудиту; наявність висококваліфікованих досвідчених менеджерів, абсолютної прозорості структури власності, чіткої стратегії розвитку і фінансування.

Потрібні нові інструменти проєктного фінансування, наприклад, мезонінне фінансування (проміжний рівень фінансування між кредитом і власним капіталом). На відміну від європейського ринку, такий інструмент в Україні ще не представлений. Іншою особливістю українського ринку є ставлення до девелопера з боку інвесторів як до «швидкої допомоги». Інвестори звертаються до послуг девелоперських компаній не на початковій стадії реалізації проєкту, коли девелопер має змогу запропонувати найбільш ефективні рішення, а вже на стадії виникнення проблем, які необхідно вирішувати. Про вади українського девелопменту свідчить різниця в

підходах до механізмів інвестування. Наприклад, західні девелопери не починають проєкт до укладення хоча б одного договору з майбутнім великим орендарем або до знаходження стабільного джерела зовнішнього фінансування.

Характерною особливістю українського девелопменту є не зовсім раціональний підхід до реалізації проєктів. Якщо на Заході в основу ідеї створення об'єкта ставиться потреба ринку, то в українській практиці дуже часто застосовується підхід, коли функціональне призначення об'єкта розробляється під існуючу ділянку, що не завжди ефективно, оскільки ділянка може мати чимало недоліків, які ускладнюють втілення проєкту в повному обсязі. В Україні вже успішно працюють девелоперські компанії, але про ефективне функціонування вітчизняного ринку говорити ще зарано, зважаючи на те, що українська практика девелопменту принципово відрізняється від західних стандартів.

На перспективу розвитку вітчизняного ринку девелоперських послуг все більше уваги приділятиметься не кількості, а якості проєктів, пошуку та застосуванню новітніх технологій та підходів у галузі створення і управління проєктами. При підвищенні рівня конкуренції між девелоперами і насиченні ринку відбудеться структуризація ринку девелоперських послуг, визначиться ряд великих гравців, які пропонуватимуть повний перелік послуг і домінуватимуть на ринку, а інші учасники шукатимуть свої ніші та позиціонуватимуться як спеціалізовані компанії.

Глибокі структурні недоліки, що мають місце в Україні, перешкоджали сталому зростанню та зниженню бідності протягом тривалого часу. Критично важливу роль у реалізації перспектив розвитку та досягненні відчутної користі для населення відіграватиме розв'язання давно існуючих структурних проблем одразу на кількох фронтах. За таких обставин потужні бізнес-інтереси суттєво перешкоджають розв'язанню проблем у сфері макроекономіки, продуктивності та надання послуг. Україна бореться з проблемою впливу бізнес-інтересів на прийняття державних рішень з часів

проголошення незалежності 1991 року. На початку перехідного періоду приватизоване державне майно виявилось зосередженим у руках невеликої кількості осіб.

Вплив бізнес-інтересів сформував економіку, характерними рисами якої є концентрація активів і перерозподіл рент між невеликою кількістю вигодонабувачів. Вартість активів, задекларованих 100 найбагатшими громадянами України, сягає третини ВВП. Дані на рівні компаній показують, що пов'язані компанії мають більше працівників, ніж звичайні, але створюють нові робочі місця повільніше й мають нижчу продуктивність. Кількість пов'язаних із корпораціями депутатів в Кабінеті Міністрів та Верховній раді зріс із менш ніж 30% 1990-х роках до більш ніж 70%. Вплив бізнес-інтересів стримував економічне зростання України, незважаючи на те, що Україна багата на природні ресурси, має кваліфікований людський капітал і стратегічно вигідне місцерозташування в центрі Європи. Ретельне картування інтересів зацікавлених сторін, здійснення стратегічної комунікації та формування контурів зворотного зв'язку – саме це є необхідним для подолання впливу бізнес-інтересів окремих кіл.

Імплементація досвіду ЄС щодо механізмів реалізації стратегії розумної спеціалізації та його втілення в Україні потребує реформування системи управління інноваційним розвитком країни у цілому, кардинальних змін підходів до визначення пріоритетів інноваційного розвитку.

У результаті систематичної діагностики країни (СДК), проведеної для України Групою Світового банку (ГСБ) було визначено чотири взаємопов'язані шляхи до сталого економічного зростання та справедливого розподілу, а також перелік конкретних заходів щодо подолання проблем розвитку, що стоять перед Україною (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Пріоритетні напрями дій та заходи економічного розвитку за результатами систематичної діагностики країни

Джерело: удосконалено автором на основі [27]

Середньостроковий план пріоритетних дій уряду визначали п'ять пріоритетних напрямів, що включають у себе напрями дій, визначені в СДК. Середньостроковий план пріоритетних дій уряду ставив за мету «...підвищення рівня та поліпшення якості життя на основі сталого економічного розвитку». До кола пріоритетних питань та напрямів, за якими допомога (ГСБ) могла б бути корисною, входить також економічне зростання. До інших пріоритетних напрямів віднесено судову реформу, охорону здоров'я, створення робочих місць і розвиток приватного сектору.

Концепція сприяє досягненню Україною подальшого поступу в забезпеченні сталого та інклюзивного відновлення економіки на основі програми, що має на меті забезпечення функціонування ринків, створення умов для забезпечення фіскальної та фінансової стабільності, а також підвищення якості надання послуг та відповідає подвійній меті ГСБ, що передбачає ліквідацію крайньої бідності та сприяння спільному добробуту.

Макрофінансовій стабілізації, зміцненню спроможності регуляторів та учасників фінансового ринку протистояти кризовим явищам сприяла реформа фінансового сектору України 2014-2019 років. Реформа була окреслена в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затвердженій регуляторами фінансового сектору. Вона була спрямована на подолання системних проблем у фінансовому секторі та розбудову повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами Європейського Союзу. Реформа відбувалася за трьома напрямками: забезпечення стабільності фінансового сектору, розбудова інституційної спроможності регуляторів, захист прав споживачів та інвесторів фінансового сектору.

Продовженням Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року є стратегія фінансового сектору України до 2025 року. Візія і місія фінансового сектору України 2025 року та бачення майбутнього: основною метою ключових гравців фінансової екосистеми є задоволення потреб кінцевих споживачів, якими є суб'єкти економіки України, які в процесі своєї діяльності потребують використання різних фінансових інструментів задля досягнення власних цілей.

Саме кінцеві споживачі фінансових послуг перебувають у центрі уваги всіх учасників фінансової екосистеми, адже створення умов для ефективної роботи економічних суб'єктів є основним завданням усього фінансового сектору. З цією метою ключові гравці екосистеми взаємодіють між собою, створюючи актуальні сервіси та продукти для споживачів.

Від злагодженої, взаємовигідної роботи учасників, що ґрунтується на відкритості та повазі до інтересів учасників, залежить успіх роботи всієї екосистеми (рис. 1.2).

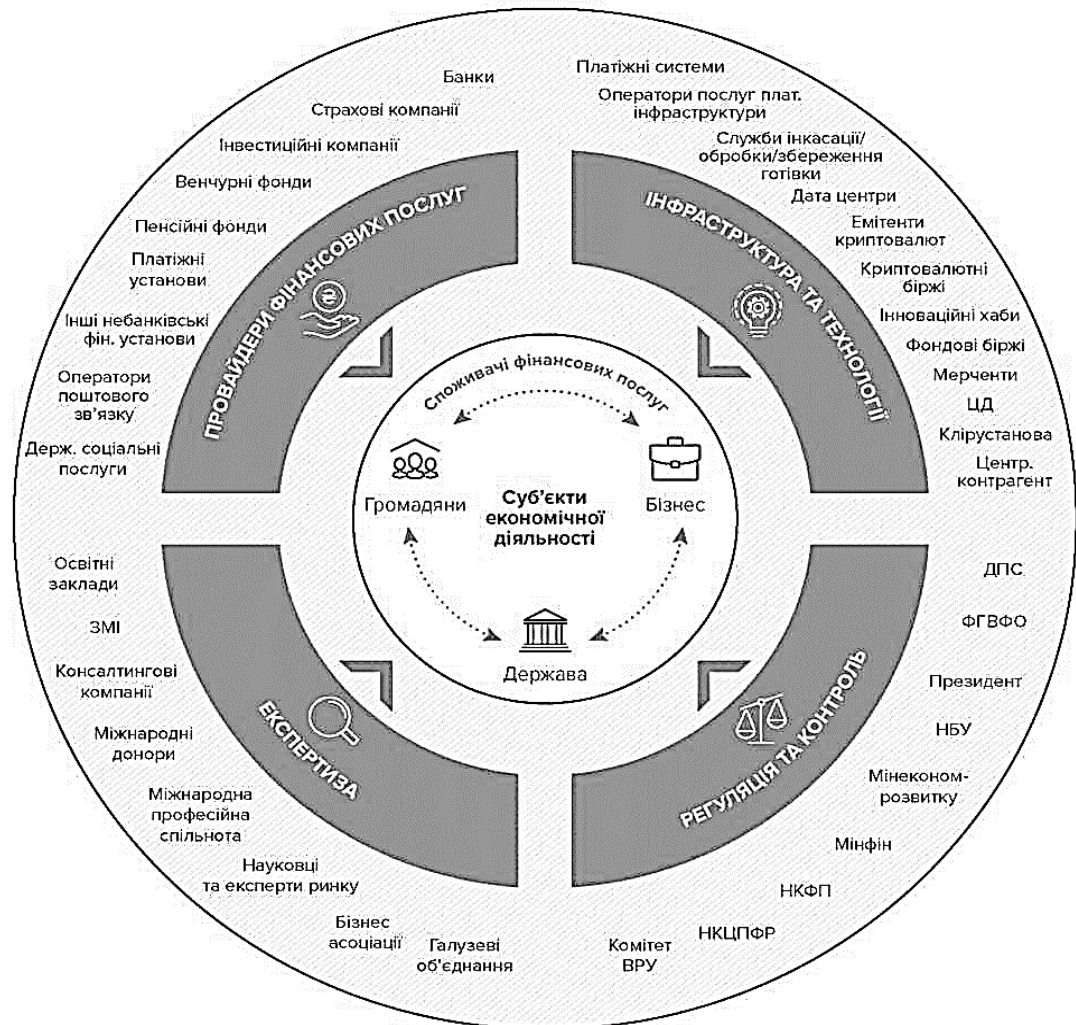

Рис. 1.2. Основні гравці фінансової екосистеми України 2025

Джерело:[27]

Потреби всіх суб'єктів економічної діяльності мають бути задоволені через надання відповідних фінансових послуг учасниками фінансової екосистеми, яких можна об'єднати в чотири основні групи:

провайдери фінансових послуг – це компанії, державні інституції, які безпосередньо надають фінансові продукти та сервіси кінцевим споживачам.

інфраструктура та технології – це компанії та державні інституції, які

надають продукти, сервіси та рішення для провайдерів фінансових послуг та інших учасників фінансового сектору, підсилюючи їхню ціннісну пропозицію для споживачів фінансових послуг.

регуляція та контроль – це, як правило, державні інституції, які створюють правила взаємодії учасників екосистеми та здійснюють контроль за дотриманням цих правил.

експертиза – це учасники ринку та державні інституції, які своїми сервісами та рішеннями створюють підґрунтя для професійного розвитку учасників екосистеми.

Стратегія 2025 враховує теперішні і майбутні потреби представників усіх груп екосистеми як споживачів фінансових послуг, так і ключових гравців, що беруть участь у створенні цих послуг, а також сприяє реалізації місії фінансового сектору України.

Досягнення мети до 2030 р. за цільовим сценарієм означає значний розвиток традиційних й виникнення нових секторів економіки; багаторазове збільшення розмірів внутрішнього ринку й спрощення доступу до нових зовнішніх ринків; рівноправний доступ до довгих і дешевих фінансових ресурсів для розвитку бізнесу; простота запуску бізнесу й податкової звітності; низьке податкове навантаження; зростання капіталізації бізнесу.

1.2. Концепція інноваційного розвитку агробізнесу в умовах глобалізації світової економіки

Стабільну перевагу підприємства порівняно з конкурентами неможливо забезпечити без залучення інноваційної компоненти. Тільки нові ідеї, технології, процеси, управлінські рішення здатні надати той необхідний ресурс, за рахунок якого можливий скільки-небудь значний відрив від конкурентів. Тому не дивно, що сучасний економічний дискурс приділяє величезну увагу концепції інноваційної діяльності. Водночас серед учених-економістів є істотні неузгодженості щодо природи виникнення і механізму

прояву інноваційної активності, і, як наслідок, має місце дискусійність підходів щодо методики оцінки інноваційного потенціалу та інноваційної активності. Спостерігається невмотивоване змішування понять інноваційної та інвестиційної діяльності. Крім того, мінливість проявів інноваційного впливу, його еволюційність не дозволяє механістично переносити на сучасну дійсність висновки і результати, що були отримані в межах класичних концепцій інновацій.

Конкретизація міри відповідності класичних концепцій інновацій сучасному стану світової економіки, уточнення сукупності показників, що відображають іманентні властивості інновацій, дасть змогу підвищити якість аналітичної роботи у сфері управління інноваціями.

Основоположниками класичних концепцій інновацій або окремих їх елементів є М.Д. Кондратьєв, Й. Шумпетер, В. Зомбарт, С. Кузнець. Дослідженню, порівнянню, аналізу основних характерних рис класичних концепцій інновацій присвятили свої роботи Л. Бернард, А. Геворкян, Т. Паллей, В. Земмлер, А. Цроітору, Є. Андерсен, В. Лундвалл, Т. Рейчстайн.

З'ясуванню теоретичних і емпіричних погоджень класичних концепцій інновацій з ретроспективним і сучасним станом економічної системи присвятили свої роботи Р. Кабаллеро, М. Хаммоур, М. Хіроока, Р.Ф. Смоловик, М. Арістізабал-Рамірез, Г. Цанавіре-Бацарреза, Ф. Ріос-Авіла.

Проблемам пошуку найбільш релевантних показників та індикаторів економічного росту в контексті інноваційного розвитку присвятили свої роботи Г. Карлино, В. Керр, В.А. Александрова, Б. Верспаген.

Водночас відсутність статичності, еволюційний характер розвитку економічних систем вимагає уточнення ступеня релевантності класичних концепцій інновацій сучасним економічним умовам. Потребують подальшого уточнення та систематизації основні показники, які здатні найбільш об'єктивно відобразити тенденції й ефективність інноваційної діяльності сучасних суб'єктів фінансово-господарської діяльності.

Під час визначення сутнісних характеристик інновацій, дослідження основних тенденцій інноваційної діяльності, виявлення найбільш релевантних показників залученості підприємств в інноваційну діяльність використані логіко-аналітичні методи дослідження.

Класичні концепції інновацій містять такі основні положення: інновації мають циклічний характер; найважливішим елементом інноваційного процесу є «творче руйнування»; інноваційна активність схильна до кластеризації. Ретроспективні емпіричні дослідження підтверджують справедливність цих положень.

З огляду на значне збільшення швидкості і щільності інформаційних взаємодій у сучасному суспільстві є підстави припускати прискорення технологічної дифузії і більш рівномірний розподіл інноваційних вигод у сучасній економічній системі порівняно з попередніми періодами.

Іманентні властивості інновацій дають змогу виділити базові показники економічної діяльності підприємства, які є індикаторами його інноваційної активності. Про залучення в інноваційну діяльність свідчать: 1) стрибкоподібне позитивне зростання економічних показників, що супроводжується значущими структурними змінами; 2) зростання продуктивності праці; 3) зниження капіталомісткості; 4) зниження питомих витрат; 5) зростання показника економічної доданої вартості. Серед провідних способів моніторингу рівня інноваційної активності на макrorівні вважаємо за можливе виділити кластерний аналіз, що дає змогу виявити «точки кристалізації» інновацій з подальшим дослідженням характеру їх дифузії.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) пропонує таке визначення: «Інновації – це впровадження нового або значно поліпшеного продукту (товару або послуги) або процесу, новий метод маркетингу або новий організаційний метод у діловій практиці, на робочому місці організації або зовнішніх зв'язків» [28]. Таким чином, типологічно інновація може являти собою продукт; процес; метод.

Поява в економічній науці терміна «інновації» прямо пов'язана з концепцією економічних циклів (хвиль). 1925 рік – рік опублікування роботи Н.Д. Кондратьєва «До питання про поняття економічної статистики, динаміки та кон'юнктури» [29]. З цього часу в ужиток економістів стійко входить уявлення про економічні цикли, циклічність економічного розвитку, хвильовий характер економічного розвитку, економічні хвилі, або, відповідно до визначення Н.Д. Кондратьєва, про великі цикли кон'юнктури (довжина хвилі 48-60 років) [29]. Як попередників Н.Д. Кондратьєв у своїй праці зазначає ранні емпіричні роботи Я. Ван Гелдерена (1913), Буніатана (1915) і С. Де Вольфа (1924), які були спрямовані на систематизацію циклічності економічних криз.

Основні положення концепції великих циклів кон'юнктури Н.Д. Кондратьєва:

- початку висхідної хвилі великого циклу передують глибокі зміни виробничих технологій, які стають можливими внаслідок наявності нововведень;
- підвищувальній хвилі великого циклу більшою мірою, ніж знижувальній, притаманні соціальні потрясіння;
- спадаючій хвилі відповідає зниження цін на товари і послуги, рецесія, депресія. Саме в цей період відбувається накопичення «основних капітальних благ», які будуть ресурсною базою фази зростання наступного економічного циклу.

Отже, загальновизнаного терміну «інновації» ще не існувало, але концепція, яка пояснює особливості переходу економіки на новий рівень технічного розвитку, вже з'явилася. За Н.Д. Кондратьєвим, циклічність, відхилення від рівноваги у знижувальній фазі економічної хвилі сприяє накопиченню запасу «основних капітальних благ», які «є матеріальною основою великих циклів кон'юнктури». Відповідно, без наявності періоду економічного занепаду, який характеризується збільшенням частки накопичення за рахунок частки споживання, неможливий подальший ривок,

якісний перехід на новий рівень технологій. Слід зазначити важливу особливість концепції Н.Д. Кондратьєва, на яку вказують, зокрема, Л. Бернард, А. Геворкян, Т. Паллей: хоча Кондратьєв визнає важливість технічних нововведень, у своїй концепції він віддає перевагу ендегенному поясненню переходу на новий рівень технічного розвитку, а саме: накопиченню ресурсів у попередній період економічного занепаду. «Кондратьєв вказує на великомасштабне «накопичення» інноваційної діяльності (винаходам і удосконаленням потрібно п'ятдесят або більше років, перш ніж потрапити у виробничий процес) в якості важливого ендегенізуючого механізму» [30].

Інноваційна теорія бізнес-циклів Йозефа Шумпетера (1939) [31, 32] трактує практичні застосування науково-технічних винаходів як джерело, причину початку висхідної хвилі економічного циклу. Для Й. Шумпетера є принциповою різниця між винаходами й інноваціями – тільки практичне застосування винаходів (тобто власне інновацій за Й. Шумпетером) здатне бути імпульсом економічного розвитку. При цьому серед основних характеристик інновацій Й. Шумпетер виділяв, по-перше, кластерний принцип інновацій (оскільки вони, як правило, проявляються групами, в точках скупчення); по-друге, їх секторальну схильність, оскільки інновації не розподіляються випадковим чином всередині економічної системи, але, як правило, концентруються в певних секторах [33].

Типологія інновацій за Й. Шумпетером передбачає таке їх угруповання: технічні, організаційні, економічні; управлінські інновації. Цілісність сприйняття шумпетеріанської концепції інноваційних бізнес-циклів вимагає згадки ролі підприємця в економіці. Згідно з Шумпетером, саме підприємець є «агентом інновацій», а підприємницька активність – організуюча ланка, що зв'язує наукові відкриття та винаходи з потребами і можливостями економічної системи. Підприємницька активність призводить до виникнення ефективної конкуренції, результатом якої є ефективна

монополія. За Й. Шумпетером, ефективна монополія означає виникнення додаткових переваг від здійснення інноваційних трансформацій.

Ще один органічний елемент концепції інноваційних бізнес-циклів – «творче руйнування». «Творче руйнування» (або «креативне руйнування») (нім. – Schöpferische Zerstörung, англ. Creative Destruction) – приголомшлива за красою філософська концепція, яка була блискуче підтверджена емпіричними економічними дослідженнями. В економічному дискурсі ідея «творчого руйнування» вперше з'явилася завдяки незрівнянному німецькому економісту Вернеру Зомбарту (Werner Sombart) [34]. Вернер Зомбарт писав: «...від руйнування виникає новий дух творіння; нестача деревини і потреби повсякденного життя змушують відкривати або винаходити заміники деревини, використовувати вугілля для нагрівання, винаходити кокс для виробництва заліза» [35].

Взагалі ж для німецької економічної думки тих часів характерний максимально цілісний світоглядний погляд на економіку як органічну складову частину системи вищого порядку. Згідно із Зомбартом, якісне розуміння сукупності вимагає розуміння структурного зв'язку всієї економіки. Таким чином, у концепції Вернера Зомбарта «творче руйнування» є невід'ємною частиною еволюційного творчого процесу: «das Werdende, das ewig wirkt und lebt» («становлення, яке вічно активно і живе») [36]. Без попереднього періоду руйнування неможливий подальший якісний стрибок економічного розвитку, і, не заплативши занепадом і руйнуванням, не можна отримати зліт творчих можливостей.

Згідно із Шумпетером (1942), «творче руйнування» – безперервний інноваційний процес, за допомогою якого нові технології витісняють старі [37]. Шумпетеріанське творче (креативне) руйнування – процес, під час якого виробнича структура руйнує непродуктивні сегменти; модернізує свої технології, процеси й асортимент; пристосовується до еволюціонуючого навколишнього середовища [38].

Таким чином, за Й. Шумпетером, інновації є впливом, здатним порушити рівновагу економічної системи і призвести до виникнення нового економічного циклу (його фази росту), причому наступний рівноважний рівень вже не буде збігатися з попереднім; саме інновації лежать в основі еволюції економіки. Логіка розвитку бізнес-циклу, за Шумпетером, проходить такі стадії: інноваційний вплив – виникнення ефективної монополії – дифузія інновацій – рецесія.

Аналітична схема економічної еволюції Йозефа Шумпетера виглядає таким чином:

- початкова рівновага: аналітична відправна точка; характеризується стійкою рутинною поведінкою і враженням досягнутої рівноваги;
- інновації: початкова рівновага порушується, коли новатори ініціюють свою інноваційну діяльність. Це призводить до економічного зростання, але поступово потік інновацій вичерпується внаслідок виснаження інноваційних навичок і труднощів інноваційної діяльності в невідповідних умовах;
- відновлення рівноваги за допомогою «творчого руйнування». Зрештою, інноваційний імпульс стає недостатнім для підтримки підйому. Спадний рух загострює конкурентний процес творчого руйнування; багато старих фірм зникають з економічної системи, тоді як інші виживають, руйнуючи стару рутину;
- економічна еволюція рутинної системи – процес творчого руйнування – складається з повторення рутинної рівноваги й інноваційних впливів, які порушують цю рівновагу [39].

Як видно з вищевикладеного, концепція великих циклів кон'юнктури Н.Д. Кондратьєва, з одного боку, і концепція бізнес-циклів Й. Шумпетера, з іншого боку, демонструють різний підхід до розуміння природи «точки розвороту» і впливу, який ініціює початок нового економічного циклу, його ендогенності або екзогенності. Якщо Н.Д. Кондратьєв причиною виникнення нового економічного циклу називає ендогенне накопичення ресурсів у

понижувальній фазі попереднього циклу, то у Й. Шумпетера це екзогенні інновації.

Емпіричне підтвердження хвильової концепції інновацій міститься в роботах Саймона Кузнеця, який стверджував, що тренд будь-якого з виробничих рядів відображає життєвий цикл домінуючої для кожного з них технічної інновації [40]. Основні характеристики інноваційної діяльності за С. Кузнецом: 1) можливість і бажання інвестувати у нововведення з'являються тільки за особливих умов; 2) ці особливі умови є результатом випадкового екзогенного впливу; 3) тривалий економічний ріст, що не супроводжується інноваціями, призводить до накопичення капіталу застарілого зразка з одночасною відсутністю росту продуктивності праці; 4) умови, описані в п. 3, призводять до зниження ефективності виробництва, зростання капіталомісткості, збільшення питомих витрат і в підсумку призводять спочатку до уповільнення економічного росту, а потім і до падіння основних макроекономічних показників в абсолютному вираженні.

1996 року Кабалеро Р., Хемоур М. відзначали, що «є зростаюче емпіричне підтвердження того, що творче руйнування, зумовлене експериментуванням і впровадженням нових продуктів і процесів, є основним механізмом розвитку» [41].

Ретроспективний багатовимірний аналіз статистичних даних, проведений М. Хіроока, показав справедливості класичної концепції інновацій: проривні винаходи, здійснені на низхідній фазі попереднього економічного циклу (йдеться про довгі цикли Кондратьєва), є точкою виникнення інноваційних кластерів Шумпетера наступного економічного циклу. Дифузія інновацій проявляється на фазі підйому економічного циклу [42].

Водночас, з огляду на значне збільшення швидкості і щільності інформаційних взаємодій в сучасному суспільстві, є підстави припускати прискорення технологічної дифузії і більш рівномірний розподіл інноваційних вигод в сучасній економічній системі в порівнянні з

попередніми періодами. Ці міркування призводять до посилення в сучасному економічному дискурсі значущості таких характеристик інноваційного процесу, як постійність і безперервність. Так, наприклад, Р.Ф. Смолвик, враховуючи циклічність інноваційних процесів, водночас відзначає, що «інноваційна діяльність може функціонувати тільки в умовах самоорганізації постійного, безперервного процесу інтелектуальної діяльності за умови обов'язкової практичної реалізації її чинників. Якщо необхідна умова безперервності процесу не дотримується, інноваційна система руйнується [43].

Сучасна концепція соціально орієнтованої економіки надає першочергову увагу недопущенню економічних криз, рецесій, депресій. Результатом є посилення ступеня рівномірності, згладжування екстремальних значень макроекономічної системи. Ця тенденція істотно впливає і на інноваційний сектор економіки. Штучне нівелювання криз призводить до ослаблення ролі «творчого руйнування», збільшуючи тим самим тривалість перебування на ринку фірм – представників застарілих технологій і методів управління.

Проведений М. Арістізабал-Рамірез, Дж. Канаваір-Бакарреза пороговий аналіз впливу інновацій на економічний ріст виявив досить несподіваний ефект. Всупереч стійкому переконанню про винятково позитивну залежність між інноваціями та економічним ростом, новітні емпіричні дослідження виявили нелінійний характер цього зв'язку. Так, вчені відзначають: «Низький рівень інновацій не вплине на економічне зростання; проте, коли досягається певний поріг, інновації значно сприяють економічному зростанню. Використовуючи панельні дані для 147 країн із 2006 р., використано порогові регресії Хансена для перевірки гіпотези про нелінійний взаємозв'язок між інноваціями й економічним ростом. Знаходимо докази того, що взаємозв'язок між інноваціями і ростом не є лінійним і що тільки високий рівень інновацій збільшує економічне зростання» [44].

Таким чином, орієнтація на безперервний поступальний економічний ріст, зусилля щодо недопущення входження економіки в область рецесії і кризи мають побічний ефект у вигляді уповільнення оновлення економічної системи на основі інноваційних змін.

Чітке розуміння природи інновацій – необхідна умова їх коректного вивчення. Адаптивний аналіз класичних концепцій інноваційного процесу з урахуванням сучасних тенденцій і корекцій дає змогу виявити ключові індикатори і способи дослідження стану інноваційної діяльності як на макрорівні, так і на мікрорівні.

Інноваційний цикл складається з двох частин: генерації ідей і перетворення цих ідей у корисні комерційні додатки [45]. Відповідно до класичних концепцій інновацій, економічний ефект є невід'ємною характеристикою інновації. За відсутності економічного ефекту інновацій не буває за визначенням:

$$\text{Інновація} = \text{Нововведення} + \text{Економічний ефект}.$$

Індикатором інноваційного розвитку є якісні, стрибкоподібні позитивні зміни економічних показників. Під час аналізу інноваційного складника як на макрорівні, так і на мікрорівні вважаємо за необхідне визначати ступінь структурних змін системи показників досліджуваного економічного об'єкта. Істотні структурні відмінності, які супроводжуються значним зростанням ефективності виробництва, свідчать про інноваційну активність. Водночас просте поступальне зростання ефективності, що не супроводжується структурними зрушеннями, може свідчити про звичайну неінноваційну ділову активність.

Систему показників інноваційної активності доцільно будувати на основі концепції інноваційної діяльності Саймона Кузнеця, відповідно до якої базовими індикаторами відсутності інноваційної діяльності є:

- 1) відсутність зростання продуктивності праці;
- 2) зростання капіталомісткості;
- 3) збільшення питомих витрат.

Також вважаємо за доцільне доповнити базовий блок системи показників інноваційної активності таким універсальним показником ефективності, як економічна додана вартість (EVA, Economic Value Added). EVA – міра істинного економічного прибутку (залишкового прибутку, residual income); відображає створену протягом певного періоду вартість понад необхідної норми прибутковості. Концептуально ідея показника EVA полягає в тому, що цінність створюється, коли дохід від використовуваного капіталу (власного і позикового) перевищує вартість цього капіталу. Як бачимо, ідеологія конструювання показника EVA найкращим чином відповідає концепції інновацій як вирішальної переваги і основного джерела економічного зростання.

У [46] вказується, що «...збільшення доданої вартості є стратегічно важливим напрямом інноваційної політики держави, яка полягає в удосконаленні технологій на підприємствах і забезпеченні ними випуску нових сучасних продуктів високої якості. Стратегічне завдання підприємств – збільшити наукоємність і цінність продуктів для підвищення їх конкурентоспроможності щодо західних аналогів. Тому збільшення доданої вартості (в цій інтерпретації) визначає збільшення споживчих властивостей продукту, якість послуг і т. д. Ефективність збільшення доданої вартості є індикатором контролю раціонального збільшення трудових витрат підприємства».

Характерною ознакою інновацій є кластеризація. Шумпетеріанська концепція кластерної структури інноваційної діяльності підтверджена емпірично багатьма дослідниками. Так, Карліно Дж., Керр В. відзначають: «Інноваційна діяльність має тенденцію бути більш концентрованою, ніж промислова діяльність» [45].

Зв'язок структурних змін, інновацій та технологій емпірично дослідив Б. Ферспаген. Об'єктом дослідження були інформаційно-комунікаційні технології в економіці США, а як інструментарій були використані потокові матриці. Результат підтвердив висунуту Б. Ферспаген гіпотезу про те, що

«...структурні зміни, економічне зростання і великі технологічні прориви тісно взаємопов'язані і можуть бути проаналізовані тільки спільно» [47].

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне розглядати кластерний аналіз структури економіки і виділення інноваційних агломерацій одним із найбільш логічних і дієвих методів моніторингового аналізу інноваційної активності. При цьому необхідно брати до уваги не тільки величину економічного впливу інновацій, але також їх варіацію і характер розподілу.

Безумовно, основними базисами інноваційної активності є інноваційна діяльність та інноваційний потенціал підприємства. Згідно з чинним законодавством, інноваційна діяльність визначається як діяльність, що спрямована на використання, комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [48]. Але наявність на підприємстві інноваційної діяльності ще не характеризує її ефективність і напруженість.

Як зазначає В.Ю. Вострякова, поєднання ресурсів, можливостей та компетенцій в інноваційній діяльності характеризує інноваційний потенціал [49]. Він створює той діапазон можливостей, які доступні для застосування підприємством для розроблення (або придбання) та здійснення інноваційної діяльності, спрямованої на суттєве поліпшення усіх аспектів господарсько-економічної системи.

Симбіозом інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу і є інноваційна активність, яка є узагальнюючою комплексною характеристикою інтенсивності інноваційної діяльності підприємства, що заснована на здатності до мобілізації інноваційного потенціалу і спрямована на отримання позитивного результату, що відобразиться у їхньому довгостроковому стійкому розвитку (рис. 1.3).

Отже, необхідно передбачити ідентифікацію стану інноваційної активності на всіх ланках системи управління розвитком підприємства в напрямі надання їй певної позитивної спрямованості: виокремити такі домінанти інноваційної активності кожного елементу, які зможуть

підсумувати та накопичити позитивні імпульси інноваційної складової частини, одночасно пригнічуючи загрози та ризики.

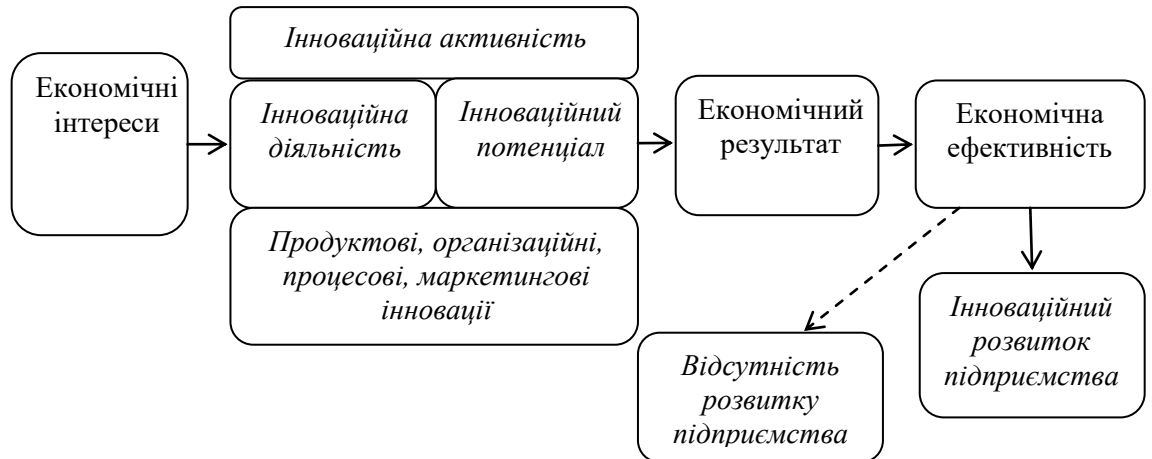

Рис. 1.3. Вплив інноваційної активності на розвиток підприємства

Джерело: адаптовано автором на основі [49]

Індикатори інноваційної активності показують ефективність функціонування та характеризують стан і тенденції в інноваційній діяльності підприємства, відображають їхню дію у забезпеченні системи управління сучасними методами й інструментами, спрямованими на формування і поглиблення конкурентних переваг у напрямі розвитку підприємства.

Проте обов'язковою складовою частиною ідентифікації встановлення рівня інноваційної активності є не тільки фіксація переліку індикаторів, а й обґрунтування їхніх граничних значень. Вони є індивідуальними для кожного підприємства, саме оптимальні межі можуть сприяти найкращому із можливих варіантів досягнення інноваційної активності на кожній ланці системи управління підприємством.

Наближення показників інноваційної активності підприємства до оптимальних свідчить про те, що вона повністю забезпечує реалізацію поставлених стратегічних завдань. Але якщо індикатори наближаються до граничних меж, то така ситуація свідчить про наростання впливу загроз і небезпек для підприємства, що вимагає прийняття невідкладних кардинальних управлінських рішень з їх усунення.

Враховуючи те, що інноваційна активність підприємства є підґрунтям

системи управління розвитком підприємства, що охоплює всі її складники, величезного значення набуває виділення факторів впливу на неї.

Загальноприйнятим є розподіл впливу факторів на економічні системи з виділенням зовнішніх та внутрішніх.

Враховуючи особливості категорії «інноваційна активність», до внутрішніх факторів доцільно віднести такі як: організаційна структура управління, організаційна культура, наявні і доступні ресурси для здійснення інноваційної діяльності (нематеріальні, фінансові, трудові, матеріальні, інформаційні), система стимулювання на підприємстві.

Внутрішні фактори створюють передумови ефективного розвитку на інноваційній основі та спираються на внутрішній потенціал підприємства як економічної системи. Фактори зовнішнього середовища відіграють надзвичайно важливу роль для спонукання (або стримання) і водночас забезпечення підприємства, щоб активно впроваджувати інноваційну компоненту у всі сфери управління та діяльності. Узагальнено можна виділити чотири групи факторів зовнішнього середовища, які, у свою чергу, деталізуються конкретними напрямками:

- міжнародні (міжнародна політика держави, міжнародна конкуренція, загальноекономічні міжнародні фактори);
- національні (політичні, економічні, соціальні);
- регіонально-галузеві (розвинутість території та вигідність географічного положення, галузева структура регіону, рівень пріоритетності та розвиненість галузі, стан взаємодії суб'єктів господарювання на ринку товарів і послуг);
- комерційні (науково-технічні, психографічні, ринкові).

Кожен із виділених факторів може слугувати як драйвером, так і стримувачем інноваційної активності. Тому кожне підприємство, враховуючи свої унікальні особливості і специфіку діяльності, повинно безперервно відстежувати зміни у визначених для себе пріоритетних факторах і забезпечувати гнучку й оперативну адаптацію (трансформацію) елементів

системи управління розвитком до нових завдань, нової ситуації з використанням інноваційних інструментів і підходів.

Пріоритетним напрямом аграрної політики в умовах глобалізації світової економіки є розвиток інноваційної діяльності. У багатьох розвинутих країнах Європи, США інноваційну діяльність називають фундаментом економіки.

Успіх в аграрному бізнесі визначається вже не так доступом до природних ресурсів, скільки впровадженням розробок новітніх технологій, своєчасного отримання необхідної інформації, продукування нових ідей.

Таким чином, для підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК, досягнення зростання виробництва та мотивації до підвищення продуктивності праці, розвитку сільських територій, закріплення молоді на селі об'єктивною необхідністю для України є перехід аграрного сектору економіки на інноваційний шлях розвитку. Виходячи з цього, важливим завданням стає створення ефективної інноваційної системи з участю держави, наукових установ та інноваційного бізнесу.

На сьогодні в економічній літературі питанням інноваційного шляху розвитку і результатам інноваційної діяльності підприємств АПК приділяється багато уваги. Водночас багато питань залишається дискусійними або ж недостатньо опрацьованими, зокрема досі не вироблена цілісна система ефективного забезпечення інноваційної діяльності підприємств, що є свідченням необхідності подальшої наукової розробки стратегії інноваційного розвитку агробізнесу.

Тепер аграрний сектор економіки України опинився перед системним викликом, що визначає необхідність оновлення науково-інформаційної, технічної, технологічної бази АПК на якісно новій основі, перед необхідністю переходу до якісно нового інноваційного типу розвитку. Характер і якість системного виклику визначаються поєднанням наступних зовнішніх і внутрішніх факторів.

Перший фактор – посилення глобальної конкуренції в агропродовольчій економіці, яка охоплює ринки товарів, послуг і капіталу, інших складових економічного розвитку АПК. Загострюється конкурентна боротьба на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства, які у зв'язку зі світовим зростанням споживання сільськогосподарської продукції зазнають значних змін. Наростають процеси придбання зарубіжними інвесторами земель у тих країнах, де населення і уряди не поспішають самі розвивати своє сільськогосподарське виробництво. Подібна загроза існує і в Україні.

Другий фактор – низька продуктивність праці в аграрній сфері економіки України, нераціональне використання факторів виробництва, що обумовлює низьку ефективність більшості суб'єктів господарської діяльності в АПК і навіть стагнацію виробництва.

Третій фактор – недостатній рівень розвитку людського капіталу у сільській місцевості. Пов'язано це з невирішеністю проблем соціально-економічного розвитку села, з монопрофільним характером розвитку сільських територій. Сучасні технології істотно підвищили вимоги до кваліфікації праці в аграрному бізнесі і скоротили зайнятість у ньому. За кордоном на селі інтенсивно розвивається суміжний і альтернативний бізнес, село стає постачальником готових до вживання продовольчих і навіть промислових товарів, завдяки цьому підвищується рівень доходів сільських жителів, нарощується людський потенціал. У світовій практиці намітилися тенденції зворотного характеру – відтоку населення з великих міст в малі, де розміщуються високотехнологічні виробництва, в сільську місцевість, розвиваючи альтернативний бізнес.

Четвертий фактор – неможливість вирішення проблеми забезпечення населення доступним і якісним вітчизняним продовольством в обсягах і структурі, відповідних раціональним науково обґрунтованим нормам харчування, при збереженні сформованих тенденцій у розвитку АПК і діючих механізмах його державної підтримки.

Необхідний повсюдний перехід до прогресивних технологій і форм ведення агробізнесу, прискорене наближення до світових досягнень у цій галузі. Коли мова йде про інноваційний процес, виникає питання про його головних носіїв, про господарюючих суб'єктів, які здійснюють реальне оновлення виробництва. Своєрідність економічного розвитку ринкової економіки в останні роки висунуло на передній план у науково-технічному прогресі дрібні капітали, малий бізнес. Так, наприклад, в останнє десятиліття більше половини всіх нововведень в аграрній економіці США забезпечувалося невеликими венчурними фірмами, підприємствами [50, с. 66]. На цих перших стадіях інноваційного процесу роль дрібних і середніх підприємств дуже значна.

В умовах ринку як система економічних відносин купівлі-продажу товарів, у рамках якої формуються попит, пропозиція і ціна, головними компонентами інноваційної діяльності виступають нововведення, інвестиції і нововведення. Ці три основних компонента і утворюють інноваційну інфраструктуру (рис. 1.4) [51, с. 95].

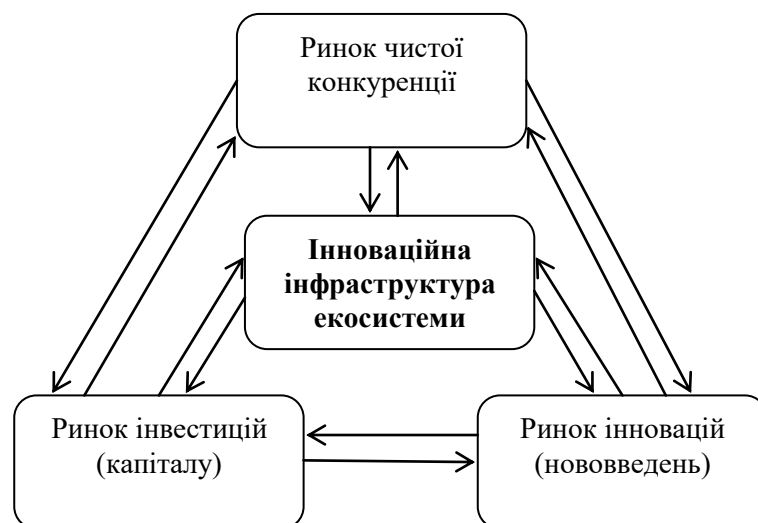

Рис. 1.4. Схема механізму інтеграції стадій інвестування інновацій

Джерело: удосконалено автором на основі [51, с. 95]

Особливої важливості набуває стиківка стадій, що забезпечує безперервність, гнучкість і динамізм всього процесу, який неможливий без системи його стимулювання. Механізм інноваційного процесу буде

ефективним при забезпеченні інтеграції всіх стадій інвестування розробки нововведень і впровадження інновацій в сфери суспільного виробництва.

Враховуючи специфіку розвитку вітчизняного агропромислового комплексу та особливості функціонування і розташування аграрних наукових установ, виділяється проблема детальної розробки концепції створення та розвитку інноваційних структур, сферою інтересів яких буде сільське господарство. Механізм інвестиційного забезпечення інновацій на рівні окремих підприємств реалізується за такими напрямками: мобілізація власних джерел; державна підтримка; створення привабливих умов для приватних інвесторів [52, с. 45].

На думку багатьох учених, сучасне суспільство характеризується як перехідний для передових країн світу до освоєння шостого технологічного укладу, характерними рисами якого є ресурсозберігаючі нанотехнології, нано-біо-технології, унікальні інформаційні системи [53, с. 58].

Трактуючи сучасний стан тенденцій розвитку світової економіки, у тому числі і агробізнес, наукове співтовариство приходить до висновку про те, що кризи в економіці пов'язані з закономірним історичним процесом зміни технологічних укладів. У цій ситуації особлива роль подальшого розвитку агробізнесу і всієї економіки відводяться використанню інновацій [54, с. 20-22].

Відзначаючи позиції України в сучасному світі і подальші шляхи її розвитку, багато дослідників приходять до висновку про те, що в період зміни укладів у «наздоганяючих» країн з'являються додаткові шанси наблизитися до лідерів науково-технічного прогресу, оскільки при формуванні контурів нового укладу вони можуть використовувати накопичений інвестиційно-технологічний досвід розвинутих держав.

У цих умовах багаторазово посилюється роль довгострокового прогнозування, планування, вибору та обґрунтування макроекономічних пріоритетів як на рівні національних економік, так і їх провідних сегментів і секторів. У цій ситуації довгострокова стратегія зростання агробізнесу

України, на наш погляд, повинна бути заснована на пріоритетах інноваційного розвитку.

На нашу думку, нинішня ситуація в Україні є історичним шансом, вчасно перегрупувавши сили і засоби, вбудуватися в нову довгу хвилю технологічного циклу, що зароджується на теренах світової економіки. Поки вона знаходиться в турбулентній стадії зміни технологічних формацій, і потенційні інвестори ще не бачать виразних обрисів і контурів нового укладу. У зв'язку з цим зараз необхідно розробляти довгострокові прогнози науково-технічного та соціально-економічного розвитку, що потрібно безперервно уточнювати, виходячи з реальних подій, які відбуваються у світовій і національній економіках.

Таким чином, широке застосування інновацій є обов'язковим елементом сучасного агропромислового виробництва, рішенням соціально-економічних проблем АПК, пов'язаних з пошуком механізмів підвищення економічних показників діяльності сільськогосподарських підприємств і забезпеченням населення високоякісною сільськогосподарською продукцією. Інноваційний розвиток АПК означає його якісне реформування, яке базується на зростанні виробничих показників з одночасним удосконаленням соціально-економічного механізму сільського господарства, а також взаємопов'язаних з ним галузей. Цей процес повинен забезпечуватися постійним використанням більш досконалих технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, нових сортів культур рослин і порід тварин, прогресивних моделей соціально-економічного розвитку, сучасних моделей інформаційних технологій.

Великого науково-практичного значення набуває створення науково обґрунтованого підґрунтя забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК, що вимагає подальших досліджень у цьому напрямку.

У публікаціях [55; 56] надані визначення термінів «інноваційний розвиток підприємств АПК», під яким розуміється цілеспрямований систематичний процес позитивних змін якісного стану всіх її підсистем

(виробничої, маркетингової, фінансової, управлінської та ін.) через впровадження інновацій (розроблених як власними силами підприємства, так і зовнішніми силами) в діяльність підприємств АПК з метою досягнення як цілей інноваційної діяльності, так і стратегічних цілей компанії та покращення її привабливості для всіх стейкхолдерів (підприємств, персоналу, інвесторів, держави).

Багато учених пропонують механізми інноваційного розвитку. Так, у [57] обґрунтовано й розроблено підходи до управління інноваційним розвитком вітчизняних підприємств, зокрема розроблені принципи формування і структура механізму управління інноваційним розвитком підприємства.

У працях В.Л. Диканя зі співавторами [58; 59] визначено основи ефективного здійснення інноваційної діяльності. Як справедливо відмічає І.В. Токмакова, при всій важливості забезпечення його інноваційного розвитку керівництво цими процесами як на галузевому, так і на підприємницькому рівні представлено фрагментарно, і пропонує функціональні підсистеми механізму адаптивного управління інноваційним розвитком [60, с. 140].

Отже, інноваційний розвиток підприємства – це також система. Але досліджень інноваційного розвитку підприємства з позицій системного підходу не так багато. У монографії, попри наявність вельми глибоких оглядів літератури з питань теорії систем, розвитку, синергетики тощо наявне лише визначення економічної системи [61, с. 18].

Таким чином, необхідним та доцільним є надання визначення системи забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК.

Отже, вважаємо за доцільне надати авторське розуміння сутності «система забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК» як функціональної сукупності економічних процесів, взаємосприяючих досягненню мети (активізації інноваційного розвитку підприємств АПК та в цілому підвищення її конкурентоспроможності і привабливості для всіх

стейхолдерів), які генеруються підсистемами, що містять матеріальні та нематеріальні компоненти.

Створення і функціонування системи забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК, як і будь-якої іншої системи, повинно базуватися на певних принципах.

Виділено наступні принципи формування організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком: системності; комплексності; орієнтації переважно на інноваційний шлях розвитку; «розумної» орієнтації новацій на задоволення потреб і запитів споживачів; підтримки рівноваги між споживанням і відтворенням природних ресурсів; альтернативності варіантів розвитку; підтримки компромісу між ступенем ризику й очікуваними результатами; виправданого ризику; гнучкого реагування; «розумної крайності» ринкових позицій; балансу інтересів суб'єктів інноваційного процесу [62].

А.І. Українець пропонує формування механізму інноваційного розвитку підприємства на основі такої системи принципів: системність, цілісність, адаптованість, адаптивність, рівновага [63].

За С. Ілляшенком [64, с. 44-45], підприємство, що стало на інноваційний шлях розвитку, повинно функціонувати згідно з принципами адаптивності, динамічності, самоорганізації, саморегуляції та саморозвитку.

На цих принципах повинна функціонувати і система управління інноваційним розвитком суб'єктів господарської діяльності, відмічає у своїй статті О.Ю. Новодон [65], хоча це твердження є достатньо спірним.

Таким чином, в літературі немає принципів формування та функціонування системи інноваційного розвитку підприємств АПК, яка має значну специфіку.

Враховуючи вище викладене, на нашу думку, формування та функціонування системи інноваційного розвитку підприємств (СІРП) повинно базуватися на наступних принципах:

1. Системності як підсистеми більш складної системи підприємств

АПК у взаємозв'язку з усіма її елементами.

2. Комплексність розгляду органічно узгоджує всі аспекти функціонування СІРП як комплексу цілісних систем управління: ринкових механізмів, а також регулювальних і забезпечувальних механізмів, економічного механізму підприємства, інструментів і методів управління інноваційним розвитком на рівні окремого суб'єкта господарської діяльності. Це передбачає забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК шляхом орієнтації її маркетингової, а через неї інноваційної діяльності на виявлення і всебічне використання існуючих і перспективних ринкових можливостей, підтримуючи при цьому певний баланс зовнішніх і внутрішніх можливостей розвитку з метою досягнення успіху в конкуренції, максимізації поточних і перспективних доходів і т. п.

3. Масштабності, який, за, полягає у можливості залучення не лише внутрішніх ресурсів підприємства (кадрів, фінансів, ідей), а й зовнішніх (консультантів, кредитів, венчурного капіталу тощо). Стосовно підприємств АПК - це зокрема можливість залучення при необхідності до розроблення інноваційних проєктів спеціалізованих проєктних організації та ВНЗ.

4. Адаптивності, пов'язаний з необхідністю швидкої переорієнтації діяльності СІРП у відповідності з новими викликами зовнішнього середовища.

5. Безперервності – передбачає постійну дію СІРП з моніторингу, розроблення власних інновацій та впровадження їх в діяльність підприємств АПК.

6. Забезпеченості (чи збалансованості) усіма необхідними ресурсами: фінансовими, інформаційними, матеріальними і трудовими.

7. Науковості, який в процесі удосконалення СІРП, адаптації її до викликів зовнішнього середовища визначає необхідність застосування наукових методів оцінки рівня інноваційного розвитку, перспектив його підвищення, рівня інноваційного потенціалу підприємств АПК, обробки отриманої інформації, аналізу досліджуваних тенденцій розвитку та скла-

дання сценарного прогнозу на короткострокову та стратегічну перспективу.

8. Економічної доцільності, який означає, що вартість заходів з функціонування (для забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК) не повинна перевищувати вартості отриманих економічних результатів від реалізації певних інноваційних проєктів;

9. Компетентності, який передбачає професіоналізм всіх учасників СІРП як необхідну умову її ефективного функціонування;

10. Взаємодії: координація дій всіх учасників, включаючи узгодження дій із зовнішніми організаціями.

11. Варіативності передбачає вироблення і аналіз різних підходів до досягнення встановлених цільових орієнтирів. Реалізація принципу варіативності функціонування повинна ґрунтуватися не тільки на кількісних оцінках витрачених фінансових, матеріальних, часових та інших ресурсів, а й на системному комплексному підході при раціоналізації розроблених заходів.

12. Орієнтації на споживача транспортних послуг: означає, що пріоритетне значення в процесі розробки мають ті інновації (зовнішні), які спрямовані на покращення якості транспортних послуг, підвищення рівня задоволеності пасажирів порівняно з тими, які спрямовані на удосконалення організаційної структури, методик калькуляції показників тощо (внутрішні), які не привертають уваги споживача.

Нижче наведено запропоновану нами концептуальну модель СІРП АПК (рис. 1.5). СІРП формується з трьох блоків: 1. описативний (містить принципи створення і функціонування; специфічні властивості); 2. функціональних підсистем забезпечення (інформаційного; маркетингового; інтелектуального; фінансового; аналітичного; оцінки та мінімізації ризиків; менеджменту); 3. інноваційного розвитку (за двома видами інноваційного процесу, а саме – виконуваний власними силами та виконуваний силами зовнішніх організацій, з урахуванням етапів прийняття рішень).

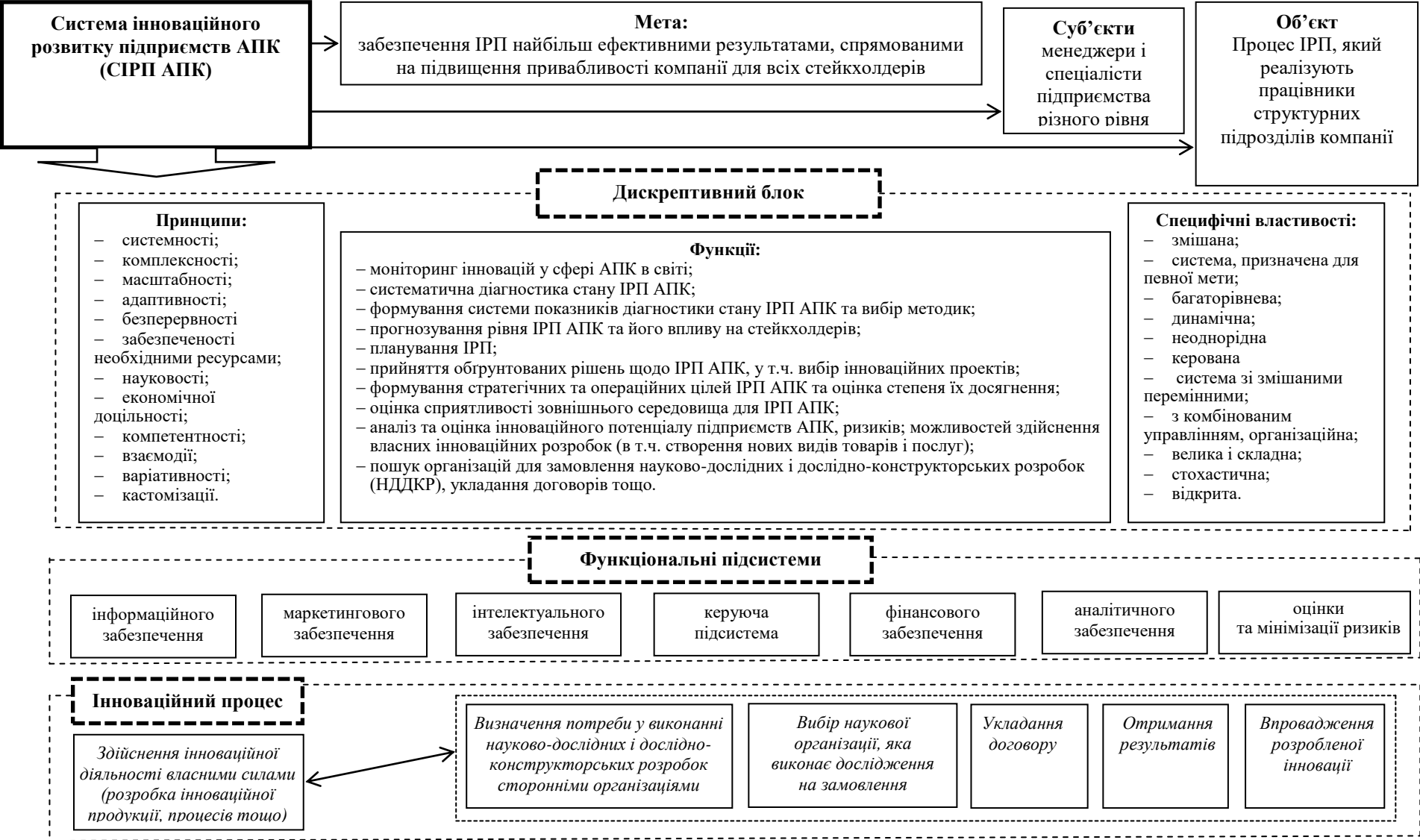

Рис. 1.5. Концептуальна модель СІРП АПК

Джерело: розроблено автором

Пояснимо більш детально блок функціональних підсистем.

Підсистема інформаційного забезпечення повинна виконувати збір та аналіз даних щодо моніторингу інноваційного розвитку підприємства, стану та кон'юнктури ринку, конкурентного середовища, моніторингу інновацій в сфері пасажирських перевезень у світі, а також підтримку прийняття ефективних управлінських рішень.

Підсистема маркетингового забезпечення дозволить своєчасно і у повному обсязі задовольняти потреби споживачів, враховуючи зміни кон'юнктури ринку, взаємодії попиту та пропозиції, виконану оцінку сприятливості зовнішнього середовища для інноваційного розвитку підприємств АПК; а також виявити можливі тенденції та динаміку розвитку ринку на основі даних інформаційного забезпечення. Крім того, вона повинна виконувати функцію пошуку організацій для замовлення НДДКР, заключення договорів.

Підсистема інтелектуального забезпечення повинна виконувати зокрема такі функції: відбір креативних співробітників-інноваторів; формування дієвої системи мотивації інноваторів; планування та забезпечення безперервної підготовки і кар'єрного зростання; здійснення власних інноваційних розробок (у т.ч. створення нових видів транспортних послуг (зокрема впровадження і розвитку залізничного туризму).

Підсистема фінансового забезпечення повинна визначати доцільність та виконувати обґрунтування ефективності інноваційного розвитку підприємств АПК за рахунок отриманих даних підсистеми інформаційного забезпечення, визначати величину потрібних інвестицій в певні інноваційні проекти та їхню оптимальну структуру за джерелами, аналізувати доступність джерел фінансування інноваційного розвитку, прогнозувати фінансові потоки.

Підсистема аналітичного забезпечення повинна сформувати систему показників діагностики стану та обрати відповідні методики; виконувати систематичну діагностику стану; виконувати системний аналіз виникаючих

проблем в процесі здійснення заходів інноваційного розвитку, виконувати оцінку інноваційного потенціалу та його факторний аналіз; прогнозування рівня та його впливу на стейкхолдерів.

Підсистема оцінки та мінімізації ризиків повинна виконувати якісний опис і кількісний аналіз та оцінку ризиків інноваційного розвитку підприємств АПК, виявлення їх джерел і факторів, що впливають, а також розроблення та здійснення заходів з мінімізації ризиків.

Підсистема менеджменту здійснює управлінську діяльність, організує та координує діяльність всіх підсистем, спрямовує її на досягнення поставлених інноваційних цілей з урахуванням інтересів всіх стейкхолдерів, здійснює зокрема розробку інноваційної стратегії розвитку та створення відповідних організаційних структур управління, формування стратегічних та оперативних цілей та оцінку ступеня їх досягнення; прийняття обґрунтованих рішень, у т.ч. вибір інноваційних проєктів, планування на основі наданої аналітичним відділом інформації.

На сьогодні пріоритетним напрямком розвитку економіки України є перехід від сировинної спрямованості до інноваційного високотехнологічного розвитку. Розвиток економіки на сучасному етапі визначають наступні тренди: світова економіка переживає перехід від індустріальної економіки до інформаційної; конкуренція збільшилася за рахунок економічної лібералізації; в умовах інформаційної прозорості акцент на дизайн і інжиніринг дозволяє створити більш успішний і конкурентоздатний продукт; сервіси каршерінгу і інші інтернет-послуги дозволяють відмовитися від особистих автомобілів і інших товарів і послуг, що веде до зниження їх споживання, а підйом Renting Economy забезпечує в умовах нестійкого економічного становища не тільки ощадливість, але екологічну усвідомленість; зниження ролі цінних паперів, так як в процесі економічної еволюції їх місце займають стартапи; зростання числа проривних інновацій, тобто продуктів і сервісів, що відповідають запитам інформаційної ери – це ідеологія економіки майбутнього. Вони вимагають

абсолютно нових підходів до роботи, інструментів і культури.

Останнім часом створення умов для сталого інноваційного розвитку економіки пов'язане з формуванням інноваційної екосистеми. Вона описує сучасну модель інноваційного розвитку економіки регіону або країни і по суті є актуальною версією попередніх концепцій, серед яких є теорія національної інноваційної системи.

В сучасному світі все більше уваги приділяється використанню еволюційного підходу до аналізу явищ і процесів, що відбуваються в економіці. Це пояснюється тим, що, аналогічно з природним системам, розвиток різного роду систем в економіці відбувається завдяки взаємодії між її частинами, їх мінливості, адаптації один до одного, а також процесам аналогічним природному відбору в природі, які є результатом акумулювання технологічного знання. Застосування даного підходу до термінології призвело до виникнення в суміжних науках термінів, взятих з інших наук. Отже, використання категорії «інноваційна екосистема» цілком відповідає новітнім науковим умовам.

Поняття «екосистема» запозичене з курсу біології. У найбільш загальному вигляді екосистема – «відносно стійка система живих і неживих елементів природи, між якими постійно відбувається кругообіг речовин, а властивості обмінних процесів між ними володіють стабільністю». При цьому прості біологічні екосистеми входять до складу більш складно організованих, утворюючи тим самим біосферу. Згодом, використання терміну «екосистема» стало доцільно щодо спільнот, що характеризуються схожими функціями і структурою. Тому, ідеї біологічної екосистеми можна застосовувати і в економічних науках (рис. 1.6).

В економічному контексті термін зазвичай застосовуються в поєднанні, в рамках екосистемного підходу, і розглядаються як концепції, які описують еволюцію характеру взаємодій економічних агентів, моделей їх інноваційної активності і їхніх взаємин із середовищем функціонування.

Існує декілька основних визначень терміну «екосистема», які

розглядають одну модель з різних точок зору (рис.1.6):

1. Екосистема як сукупність учасників – учасники, які взаємодіють з організацією та прямо чи опосередковано беруть участь в «ланцюжку цінностей» (ЗВО, агенти з продажу товарів і послуг, спільноти), а також клієнти.
2. Екосистема як майданчик товарів і послуг (marketplace) – майданчик, на якому пропонуються різні інтегровані продукти та послуги, що забезпечують максимально широкий спектр клієнтських потреб одного профілю.
3. Екосистема як саморозвиваюча організація використовує інноваційні підходи до управління і розглядає компанію як «живий організм».

Рис.1.6. Сутнісні характеристики поняття «екосистеми»

Джерело: сформовано автором

В економічній літературі інноваційні системи, які цілеспрямовано створювалися в епоху лінійних інновацій в масштабах національних або регіональних економік, в останні десятиліття стали тяжіти до сучасного, екосистемному підходу, з його динамічними мережевими взаємодіями.

Істотний внесок в цю концептуальну еволюцію внесли роботи шведського економіста Чарльза Едквіста: він чітко підкреслив колективну природу інновацій (їх створення на основі взаємодії фірм з іншими організаціями), дав гнучку трактування інноваційної системи (віднісши до неї всі істотні фактори, що впливають на створення, поширення і

використання інновацій) [66].

Екосистемний підхід розглядає інноваційні системи всіх рівнів (національного, регіонального, корпоративного і ін.) як живі соціальні організми, схильні до безперервної мінливості під впливом нових мотивацій учасників і нових обставин. В цьому напрямі інноваційна екосистема виглядає не тільки як динамічна сукупність організацій та інститутів, а й як мобільна сукупність їх багатовимірних внутрішніх зв'язків [67].

На думку Д. Джексона, інноваційні екосистеми об'єднують дві важливі та значною мірою відокремлені економіки – економіку знань, яка розвивається на основі фундаментальних досліджень, і комерційну економіку, драйвером якої є ринок [68].

Інноваційна екосистема формується завдяки наявності не лише динамічної сукупності економічних агентів та інститутів, що займаються інноваційною діяльністю, але й динамічної сукупності їх багатовимірних внутрішніх зв'язків [69].

Л. І. Федулова та О. С. Марченко визначають інноваційну екосистему як «сукупність організаційних, структурних і функціональних компонентів (інституцій) та їх взаємовідносин, задіяних у процесі створення та застосування наукових знань і технологій, що визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови інноваційного процесу та забезпечують розвиток інноваційної діяльності як на рівні підприємства, так і на рівні регіону та країни в цілому за принципами самоорганізації». Інноваційна екосистема є мережею, що об'єднує різних суб'єктів інноваційного процесу (університети, венчурні компанії, маркетингові, підприємців, аудиторські й консалтингові агентства та ін.), які взаємодіють між собою на основі формальних або неформальних домовленостей – «правил гри» [70, с. 26].

Зважаючи на те, що основною метою функціонування інноваційної екосистеми є створення, підтримка та розвиток ефективних проектів та бізнесу, доцільно виділити основні рівні її прояву:

1. Корпоративний рівень. Завдяки тому, що всі функції інноваційної екосистеми виконують внутрішні підрозділи компанії (корпорації), інноваційно-технологічні підприємства існують або як “відбруньковані (spin-off)” компанії (з долею материнського капіталу або без нього), або дочірні (попередньо поглинуті компанією)(інноваційна екосистема IBM, Microsoft, Apple, General Electric, Google);

2. Рівень регіональної інноваційної екосистеми. Успішно реалізовані інноваційно-технологічні проекти, як результат функціонування ефективної інноваційної екосистеми, на рівних з іншими суб’єктами входять до її складу та можуть розширювати її межі у випадку свого подальшого успішного розвитку (Кремнієва долина (Стенфордський університет), МІТ (Массачусетський університет), Університет Прінстона);

3. Рівень державної (національної) інноваційної екосистеми. Інноваційно-технологічні підприємства входять до державної інноваційної екосистеми як складові частини корпоративної чи регіональної екосистем, які її формують (інноваційні екосистеми США, Канади, Японії, Німеччини, Фінляндії та Литви) [71].

Ефективна стратегія розвитку економіки та суспільства повинна базуватись на продуктивному потенціалі взаємозалежності освіти, науки, наукових досліджень, об’єктів інтелектуальної власності (патентів, промислових зразків), технологій. На основі конструктивного симбіозу науки та промисловості створюються робочі місця, засоби виробництва, уможлиблюється їх серійне виробництво, реалізується продаж виготовленого кінцевого товару.

Таки чином, інноваційна екосистема є високо координованою системою динамічних взаємозв’язків, що виникають між економічними агентами й інститутами, результуючий в інноваційній активності, комерційній успішності проектів й технологічній модернізації економічної структури держави, ефективність якої залежить від ступеня відповідності інституційного середовища потребам науки, освіти й бізнесу і здатності

останнього забезпечувати замкнутість інноваційного циклу.

Вперше термін «національна інноваційна екосистема» вжив датський економіст Б. -А. Лундвалл, охарактеризувавши його як «елементи і зв'язки між ними, які взаємодіють при виробництві, розповсюдженні та використанні економічно корисних (економічно затребуваних) знань», причому національний аспект підкреслюється тим, що «ці елементи розташовані всередині національних кордонів» [72].

Конкретизувати і уточнити це визначення (особливо в частині критеріїв економічної корисності знань) вдалося Р. Нельсону (1993), який трактує поняття національної інноваційної екосистеми як систему національних інститутів, чиє взаємодія визначає ефективність інноваційної діяльності національних фірм [73].

У 1995 р С. Меткалф запропонував ще одне визначення національної інноваційної екосистеми, в якому спробував узагальнити і підсумувати всі наявні на той момент подання про це явище. Він розглядає національну інноваційну екосистему як «сукупність різних інститутів, спільно або окремо вносять вклад в розвиток і передачу технологій, а також забезпечують рамки, в яких держава формує політику впливу на інноваційний процес», трактуючи як «систему різних взаємопов'язаних інститутів, які виробляють, зберігають та передавальних знаннях, навички і створені продукти, які використовуються при розробці нових технологій »[74].

Національна інноваційна екосистема включає в себе різні інститути, що організують інноваційні процеси фундаментальних досліджень і розробок, передпосівних і посівних венчурних інвестицій. Будь-яка національна інноваційна екосистема будується спільними зусиллями держави (законодавства, що реалізує певну макроекономічну політику), наукової сфери (фундаментальні дослідження і підготовка дослідницьких кадрів) і підприємницького середовища (прикладні дослідження, комерціалізація технологій, виробництво і збут інноваційної продукції). Модель національної інноваційної екосистеми зображено на рис. 1.7.

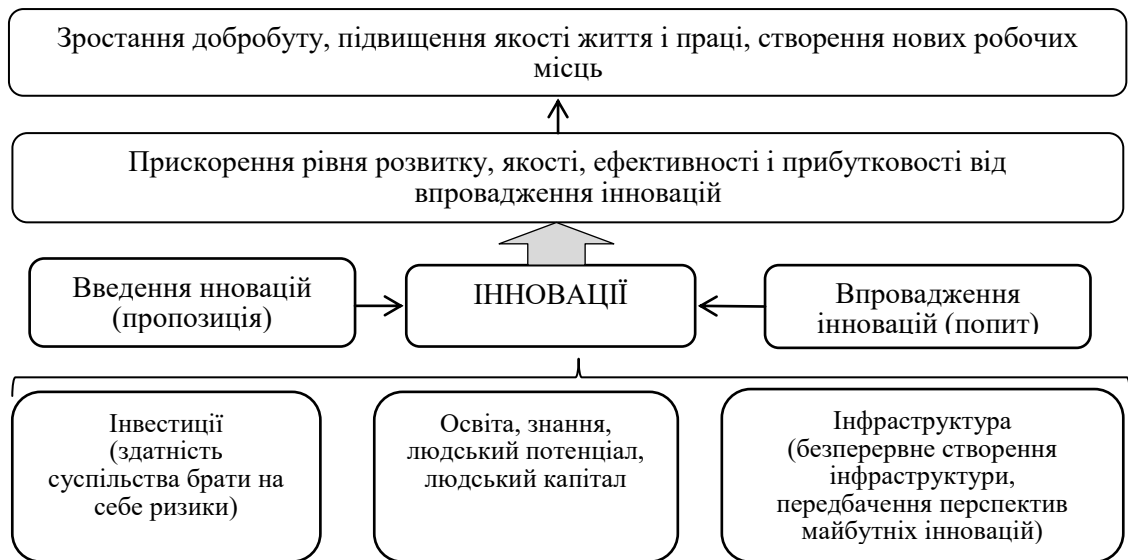

Рис.1.7. Модель національної інноваційної екосистеми

Джерело: сформовано автором

Вони формують інноваційну ментальність суспільства, інноваційне підприємництво, що створюють умови для генерування нових ідей, їх подальшої комерціалізації, залучення для цих цілей креативних, компетентних людей і забезпечують усвідомлення національних стратегічних пріоритетів і їх використання для формування стратегічних інноваційних цілей. Екосистемний підхід в інноваційній політиці висуває ряд важливих для економічної політики принципів, що розходяться з установками статичної системної моделі.

По-перше, якщо статичні системи можуть регулюватися виключно методом зверху, шляхом впливу держави на організації та інститути, то екосистема має свої, ринкові механізми саморозвитку, т. Е. Вона управляється методом знизу, що створює передумови безперервності інноваційних процесів, усуваючи надлишковий державне втручання.

По-друге, екосистемний підхід робить акцент не стільки на самих учасників системи, скільки на характері і динаміці їх взаємодій (один з одним і з потенційними учасниками), підкреслюючи, що саме колаборація, що розглядається як горизонтально-мережеве середовище комунікацій між усіма секторами і організаціями, забезпечує створення і дифузії потоків знань,

перетворення цих потоків в інновації та подальше поширення нововведень по всій економіці. Хоча екосистеми, на відміну від систем, ніяк не пов'язані просторовими межами, колаборація учасників мереж відбувається на конкретних територіях і пов'язана з фактором локалізації інноваційних процесів.

У ХХІ столітті світ переходить до нового, мережевого укладу, заснованого на динамічних горизонтальних взаємодіях, а світова економіка і всі її підсистеми стратифікують в мережеві кластерні структури – набагато більш гнучкі, ніж модель ієрархії, і одночасно більш інтегровані, ніж модель ринку. Ускладнення будови та підвищення пластичності систем покликане надати їм здатність до саморозвитку на базі безперервних оновлень, тобто зробити економічне зростання інноваційно орієнтованим і більш стійким.

1.3. Парадигма інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК

Гострота проблеми інноваційного розвитку підприємств підтверджується значною кількістю досліджень як західних, так і вітчизняних науковців. Водночас у вітчизняній економічній науці та практиці функціонування агропромислових підприємств низка питань, пов'язаних з інноваційно-інвестиційною діяльністю агропромислових підприємств, залишаються невирішеними.

Перехід до інноваційного типу розвитку відкриває не тільки великі перспективи, а й створює значні ризики для стабільності і збалансованості самого розвитку. Тому важливо забезпечити надійність роботи всіх суспільних механізмів інноваційного розвитку, безпечність функціонування всієї соціально-економічної системи.

Державна інноваційна політика – це комплекс цілей та методів впливу державних структур на економіку, пов'язаних з ініціюванням і підвищенням економічної та соціальної ефективності інноваційних процесів, а також

комплекс організаційних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов виникнення та нормального функціонування інноваційної інфраструктури [76].

Вчені виділяють три стратегічні моделі інноваційної політики:

1. «Перенесення»;
2. «Запозичення»;
3. «Нарощування» [77-80].

Пріоритетні напрями розвитку науково, економічно та соціально обґрунтовані на довгостроковий період (понад 10 років), їм надається державна підтримка з метою формування ефективного сектору наукових досліджень і науково-технічних розробок та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, сталого розвитку, національної безпеки України та підвищення якості життя населення [81]. Основні положення Стратегії розвитку аграрного сектору на період до 2020 року, які затверджені розпорядженням КМ України від 17 жовтня 2013 року № 806-р, узгоджуються з новим програмним періодом 2014-2020 рр. Спільної аграрної політики (САП) країн ЄС [82] у частині пріоритету сільського розвитку шляхом орієнтації політики на соціоекономічний розвиток громад; ефективного використання локальних ресурсів для збереження екосистем та попередження негативних ризиків зміни клімату; впровадження інновацій в сільській економіці; підвищення конкурентоспроможності фермерів та їх залучення до ланцюгів доданої вартості; стимулювання розвитку партнерських стосунків із переробними підприємствами та гарантування ї захист прав сільськогосподарських виробників шляхом розвитку професійних та неурядових організацій; сприяння диверсифікації зайнятості в сільській місцевості (аграрної і не аграрної), що забезпечуватиме зростання сільської економіки. Головним ідеологічним стрижнем Стратегії є місія аграрного сектору, яка полягає у стабільному забезпеченні населення країни якісними і доступними

харчовими продуктами та активній участі у вирішенні світової проблеми голоду.

Стратегія передбачає 7 напрямів: забезпечення продовольчої безпеки держави як базової функції аграрного сектору; удосконалення земельних відносин з метою формування системи прозорих ефективних та соціально справедливих умов та гарантування прав учасників; формування довгострокової мотивації діяльності учасників аграрного ринку через удосконалення фіскальної політики та бюджетної підтримки; дерегуляцію господарської діяльності, розвиток саморегулювання ринків та адаптації технічного регулювання до міжнародних стандартів та вимог; підвищення конкурентоспроможності продукції сільського господарства та продовольства; підтримку багатокладності для ефективного розвитку галузей аграрного сектору економіки з використанням переваг різних укладів (залежно від мотивації виробників); раціональне використання природних ресурсів, залучених до господарського процесу в аграрному секторі.

Пріоритети САП ЄС на період 2014-2020 рр., Стратегія «Європа-2020» визначає три фактори зміцнення економіки:

- розумне зростання – розвиток економіки, що базується на знаннях та інноваціях;
- сталий розвиток – розвиток економіки, що базується на цілеспрямованому використанні ресурсів, екології і конкуренції;
- всеосяжне зростання – сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної і територіальної згоди.

Визначені основні 5 напрямів діяльності, якими слід керуватися європейським державам: зайнятість, дослідження й інновації, зміна клімату і енергетика, освіта, боротьба з бідністю.

Три цілі аграрної політики на 2014-2020 рр.: життєздатне виробництво продовольства, стале використання природних ресурсів і пом'якшення наслідків зміни клімату, збалансований сільський розвиток.

Підтримка сільського розвитку:

1. Сприяння передачі знань та інновацій у сільському і лісовому господарстві та у сільській місцевості конкурентоспроможності.
2. Підвищення і життєздатності всіх видів господарювання.
3. Сприяння організації продовольчого ланцюга постачання і управління ризиками у сільському господарстві.
4. Відновлення, збереження і зміцнення екосистем, які залежать від сільського і лісового господарства.
5. Стимулювання ефективного використання ресурсів і перехід до низьковуглецевої і стійкої до змін клімату економіки сільського господарства, продовольчого і лісового секторів.
6. Сприяння соціальній інтеграції, скорочення бідності, економічний розвиток в сільських районах.

Аналіз ситуації у сфері агроінноваційної діяльності в Україні значно ускладнений, в зв'язку з практичною відсутністю офіційної інформації щодо стану, характеру й особливостей такої діяльності [83].

Відповідно до рекомендацій Євростату та ОЕСР щодо збирання та аналізу даних про інновації, статистичні одиниці, в яких основним видом діяльності є сільське господарство, не обстежуються, через що блок важливої інформації щодо одного з найбільш перспективних секторів вітчизняної економіки відсутній [84]. Запровадження таких обстежень є необхідною умовою для встановлення основних причин, що стримують інноваційну діяльність вітчизняних аграрних підприємств та визначення перспектив її розвитку.

У зв'язку з відсутністю повноцінної статистичної інформації щодо стану впровадження агроновацій сільгосппідприємствами країни узагальнюючі висновки можна зробити лише на основі вибірових даних. Результати досліджень засвідчують існування певних загальних тенденцій та перешкод для розвитку агроінноваційної діяльності.

Отже, основними характеристиками нинішнього етапу інноваційного процесу в сільськогосподарських підприємствах є такі:

- достатньо високий рівень інноваційної активності підприємств (57% у рослинництві та 30% у тваринництві);
- обмежене використання сільгосппідприємствами власних інноваційних розробок (як щодо ресурсів, так і технологій);
- взаємообумовленість ступеня інноваційної активності підприємства та його прибутковості;
- диверсифікація напрямів інноваційної діяльності ефективних підприємств;
- абсолютне переважання власних коштів підприємств серед джерел фінансування інновацій;
- низький рівень використання сільськогосподарськими підприємствами інституційних джерел інформації щодо інноваційних розробок та можливостей їх впровадження;
- різноспрямованість інноваційної діяльності рослинницьких і тваринницьких підприємств за її видами, що включають навчання кадрів та вдосконалення організації управління;
- інновації для довкілля [85].

Вітчизняні агровиробники нині переважно виступають користувачами або адаптують до власних умов розробки спеціалізованих організацій. При цьому найвагомішу частку як у рослинництві, так і в тваринництві займають зарубіжні розробки. Водночас необхідно врахувати, що підприємства з рослинницькою і тваринницькою спеціалізацією мають певні особливості розвитку інноваційної діяльності. Так, у рослинництві розподіл усіх підприємств на групи за обсягом виручки від реалізації продукції (чистого доходу) показав, що підприємства з чистим доходом 50 млн грн і вище мали найвищу ресурсовіддачу, а саме: на 1 га сільськогосподарських угідь у них припадало 9,4 тис. грн чистого доходу (що є вдвічі вищим за середній показник по країні). Вони були найефективнішими і, відповідно, 64% їх проводили інноваційну діяльність; – підприємства з чистим доходом від 15

до 50 млн грн отримували 7,4 тис. грн чистого доходу на 1 га сільськогосподарських угідь і 47% з них проводили інноваційну діяльність; – підприємства з чистим доходом менше 15 млн грн мали рівень ресурсовіддачі 4,6 тис. грн чистого доходу на 1 га сільськогосподарських угідь і 44% з них займалися інноваційною діяльністю.

У тваринництві здійснення розподілу підприємств на групи за обсягом виручки від реалізації продукції було визнано недоцільним. Водночас можна зазначити, що їх чистий дохід становив від 230 тис. грн до 63 млн грн. При цьому найвищий показник було отримано підприємствами, що спеціалізувалися на свинарстві, а найнижчий – на вівчарстві.

У рослинницьких підприємствах переважно використовувалися такі інноваційні технології, як No-till, Mini-till, точне, органічне землеробство; GPS-моніторинг сільськогосподарської техніки; крапельне зрошення; чизельна обробка ґрунту; механізоване збирання огірків, томатів, моркви, картоплі; використання обприскувача фенного типу при внесенні засобів захисту рослин [86].

Серед інноваційно активних тваринницьких підприємств усі займалися тільки процесовими інноваціями. При цьому дві третини підприємств запровадили новітні методи виробництва (зарубіжні прогресивні технології виробництва молока і відгодівлі худоби, а також вітчизняні прогресивні системи забою та вирощування птиці), а третина підприємств вдосконалила допоміжні види діяльності.

Основними цілями впровадження новацій досліджені підприємства визнають оновлення застарілих ресурсів або процесів, вихід на нові ринки чи збільшення частки ринку, зменшення витрат праці, матеріалів та енергії на одиницю продукції (понад 50% підприємств, що дали відповіді, оцінили ці стимули за найвищим рейтингом). Водночас підприємства значно менше цікавить зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та розширення номенклатури товарів чи послуг.

Стосовно організаційних і маркетингових інновацій значна кількість підприємств такий стимул, як «поширення товарів на нові географічні ринки», відзначила як неважливий, що свідчить про суттєву обмеженість для більшості агровиробників можливостей виходу на зарубіжні ринки та необхідність створення виробникам умов для експорту власної продукції. Основні перешкоди розвитку інноваційної діяльності на вітчизняних сільгосппідприємствах: для рослинницьких підприємств – цінові чинники (і це при тому, що до обстеження були залучені лише успішні підприємства з чистим доходом від 315 тис. грн до 439 млн грн), а для тваринницьких – цінові й інформаційні [86].

Основними характеристиками інноваційного процесу на сільгосппідприємствах є такі: порівняно високий рівень інноваційної активності, взаємообумовленість ступеня інноваційної активності підприємства та його прибутковості, диверсифікація напрямів інноваційної діяльності ефективних підприємств, превалювання імпортних зразків у структурі новітньої спецтехніки, абсолютне переважання власних коштів підприємств серед джерел фінансування інновацій, низький рівень використання підприємствами інституційних джерел інформації щодо інноваційних розробок, недостатня наявність позитивних ефектів для довкілля від впровадження агроновацій.

Для насичення внутрішнього ринку країни високотехнологічною сільгосптехнікою вітчизняного виробництва, подолання існуючої високої залежності від низки імпортних матеріально-технічних ресурсів сільгоспвиробництва необхідно на державному рівні сприяти організації в країні спільних з іноземними партнерами виробництв новітніх зразків сільгосптехніки, насамперед ґрунтозберігаючої, а також хімічних засобів захисту рослин [86].

Посилення інноваційної активності сільгоспвиробників можливе передусім за покращення їх загального фінансового стану, на що мають бути спрямовані першочергові заходи державної аграрної політики. Держава може

забезпечити активізацію інноваційної діяльності в галузі також за умов створення і підтримання об'єднань малих господарств і сімейних фермерів (зокрема кооперативів) як засобу розширення можливостей інвестування таких виробників, просування в їх середовищі науково-технічних інновацій; активізації діяльності державних академічних і галузевих НДІ щодо співпраці з аграрними підприємствами та покращення поінформованості аграріїв у сфері поширення інновацій.

У рослинництві впровадження новацій гальмується переважно внаслідок відсутності коштів у межах підприємства та фінансування з джерел за його межами, а також занадто високих витрат на інноваційну діяльність, а в тваринництві – через занадто високі витрати на інноваційну діяльність та відсутність інформації про ринки інноваційної продукції й фінансування з джерел за межами підприємства [86].

Для реалізації інноваційної економіки в Україні головними напрямками діяльності мають стати: розбудова технологічного рівня економічної системи, підвищення рівня конкурентоспроможності країни, розбудова національної інноваційної системи, визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіонів, створення мотиваційних механізмів для ефективного використання освітнього та наукового потенціалу.

Модель інноваційного розвитку приваблива для сільськогосподарських областей України, де «ланцюжки приросту вартості» створюються з ініціативи самих агропереробних підприємств. Мотивом такого об'єднання має бути змога його учасників залучати сучасні агротехнології, що забезпечувало б конкурентоспроможність кінцевої продукції, що є дуже важливим для України.

Запровадження в Україні інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання стало об'єктивною необхідністю.

І. Бернар і Ж.-К. Коллі наводять таке визначення розвитку при описі його як тривалого процесу і зауважують, що не може бути розвитку без росту і без врахування якісної оцінки факторів об'єктивного порядку [87].

Джерелом інновацій, на думку Д. Белла, стають дослідження і розробки, і при цьому прогрес суспільства залежить від розвитку сфери знань, прискореного розвитку науки, освіти, їх ефективності і якісної модернізації – саме таким чином він трактував поняття постіндустріального суспільства [88].

Інноваційна діяльність є складним процесом трансформації нових ідей та знань в об'єкт економічних відносин. Теоретичне обґрунтування інноваційної ідеології економічного розвитку знайшло у працях видатного економіста М. Туган-Барановського в 10-30-ті роки XX ст. і мали значний основоположний вплив на розробку теорії «довгих хвиль» М. Кондратьєва [89], а також на інноваційну теорію Й. Шумпетера [31] і на нове інноваційне бачення економічній теорії, а також практичній діяльності підприємств, що досліджував Дж. Кейнс [90].

Саме поняття «інновації» було введено в науку Й. Шумпетером (1883-1954 рр.) Розроблений ним концепція інновацій включає п'ять необхідних передумов: 1). створення нового товару; 2). створення методу виробництва; 3). відкриття нового ринку; 4). відкриття нового джерела факторів виробництва; 5). створення нової організації галузі [31; 32].

Термін «інвестиція» походить від лат. «інвест», що означає «вкладати». Нині інвестиції – це вкладення капіталу для подальшого його збільшення.

Вкладення у нематеріальну сферу, або інтелектуальні інвестиції, – це фінансування об'єктів інтелектуальної власності, що впливають з авторського права, винахідницького і патентного права, права на промислові зразки, корисні моделі, ноу-хау тощо.

Згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність» інвестиції визначаються як усі види майнових й інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти різних видів діяльності, у результаті якої утворюється дохід (прибуток) або досягається соціальний ефект [91].

Класифікують інвестиції у країнах розвинутої ринкової економіки на реальні та фінансові.

Вперше було сформовано основні параметри інвестиційної моделі економіки і поглиблено дослідження суті, розмежовано поняття капіталу і грошей представниками класичної політекономії А. Смітом і Д. Рікардо, ними також виокремлено роль нагромадження капіталу при формуванні інвестиційних ресурсів, розвитку інвестицій та роль кредиту [17].

Теоретичні положення і основні риси сучасної інноваційно-інвестиційної практики узагальнювали ряд дослідників за напрямками вивчення механізмів відтворення та особливостей інвестиційного процесу окремих суб'єктів господарювання; дослідження умов здійснення суспільного розширеного відтворення і інвестиційно-інноваційної активності підприємств [92]; формування та реалізації ефективної фінансово-економічної стратегії та інвестиційно-інноваційної політики держави, обґрунтування концепцій інвестування та дослідження альтернативних фінансово-економічних механізмів.

Дослідження теорії зумовило і категоріальний апарат у межах циклу інвестиційно-інноваційного розвитку (табл. 1.2), що дало змогу обґрунтувати їх сутність згідно з цільовою спрямованістю.

Інвестування – цілісний процес капіталовкладень, протягом якого відбувається послідовна зміна різних форм вартості та реалізується динамічний зв'язок між взаємозалежними елементами інвестиційної діяльності: ресурси – витрати – дохід. Інновації – це впровадження нових форм організації праці та управління, а також використання результатів інтелектуальної праці, технологічних розробок, спрямованих на удосконалення соціально-економічної діяльності. Інвестиційні та інноваційні процеси слід розглядати не окремо, а в комплексі, що призводить до необхідності побудови інноваційно-інвестиційної моделі, яка поєднує інвестиційні та інноваційні принципи, методи та механізми реалізації, критерії прийняття інноваційно-інвестиційних рішень.

Успішна реалізація такої інноваційно-інвестиційної моделі можлива за умови забезпечення наступних вимог:

- узгодження потреби у інноваціях та потенціальних обсягах залучення інвестицій;
- оптимальне поєднання очікуваного досягнення прибутковості від вкладання інвестицій в інновації та потенційних ризиків і невизначеності в майбутньому періоді;
- окреслення часових рамок для впровадження нововведень, що сприяють залученню інвесторів, які усвідомлюють цінність інновацій.

Таблиця 1.2

Категорії забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку

Категорія	Характеристика
Інвестиційна діяльність	вкладення інвестицій і практичні дії з метою одержання прибутку й (або) досягнення іншого корисного ефекту
Інноваційна діяльність	діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг
Інноваційно-інвестиційний цикл	Під організацією здійснення інвестування інновацій розуміємо інвестування етапів процесу упорядкування елементів інноваційної системи, що забезпечує раціональне поєднання в часі і просторі всіх елементів процесу розробки і дифузії інновацій з метою ефективного виконання прийнятих планових рішень по досягненню завдання і стратегічних цілей підприємства дослідження нематеріальних активів (патентів, ліцензій, ноу-хау) і впровадження інноваційної продукції
Інноваційно-інвестиційний процес	Поєднання інвестиційних циклів конкретного інноваційно-інвестиційного проекту, який може реалізуватися одним або групою підприємств
Інвестиційне забезпечення підприємств	Сукупність різноманітних умов, ресурсів, економічних механізмів, важелів і заходів, що забезпечують інвестиційних процес на підприємстві, в результаті якого отримується прибуток, досягається техніко-технологічний, економічний, соціальний, екологічний та інтегрований ефект
Інноваційний продукт	Результат виконання інноваційного проекту і науково-дослідною і (або) дослідно-конструкторською розробкою нової технології (у тому числі інформаційної) чи продукції з виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії і відповідає відповідним вимогам
Інноваційна продукція	Нові конкурентоспроможні товари чи послуги, що відповідають вимогам

Джерело: сформовано автором

Отже, інвестиції слід розглядати як процеси вкладення капіталу й одержання результату вкладень, що є, у свою чергу, результатом

експлуатації капіталу. Ці процеси нерозривні, взаємозалежні і взаємозумовлені. Водночас у діяльності підприємств інноваційно-інвестиційний процес розглядається як сукупність інвестиційних циклів, які відбуваються невідмінно і паралельно або послідовно і здійснюються свідомо з метою як простого, так і розширеного відтворення капіталу підприємства, з урахуванням стану мікро- і макрооточення його діяльності.

Фундаментальні наукові пошуки, техніко-технологічні та інноваційні розробки і їх комерціалізація мають бути спрямовані насамперед на розв'язання таких актуальних завдань:

1) оптимальне й екологічно-соціально зрівноважене забезпечення агропромислового сектору найважливішими виробничими ресурсами (землею, водою, працею, технікою, добривами та засобами захисту рослин);

2) істотне підвищення рівнів урожайності культур і продуктивності тварин, культури землеробства та тваринництва як головних передумов виробництва конкурентоспроможної аграрної продукції;

3) розроблення принципово нових методів, способів і технологій зберігання сільськогосподарської продукції в процесі виробництва, переробки та доведення до споживача, а також забезпечення екологічної чистоти і високої якості продуктів харчування.

У ринкових умовах господарювання забезпечення та підтримання економічного зростання, результативність модернізаційних перетворень, підвищення результативності галузі сільського господарства обумовлюються можливістю забезпечення сільськогосподарських товаровиробників відповідними інвестиційними ресурсами. Інвестиційне забезпечення є найбільш важливою передумовою ефективного функціонування та розвитку сільськогосподарських підприємств, оскільки сприяє нарощуванню обсягів їх виробництва, збільшенню виробничого потенціалу, зростанню результативності галузі і зміцненню продовольчої безпеки країни; створює передумови розвитку соціальної сфери та підвищення родючості ґрунтів.

Незважаючи на значний науковий доробок, недостатньо вивченими є

стан та тенденції змін інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств залежно від дії внутрішніх та зовнішніх факторів; потребують комплексного дослідження та переосмислення цілі, завдання та концептуальні складові інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств, методичні підходи до його оцінки та прогнозування для забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

При дослідженні теоретичних засад інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств слід виходити з того, що інноваційний розвиток підприємства є метою, а інвестиційне забезпечення підприємства – одним із інструментів її досягнення. На підставі ретельного вивчення існуючих підходів до трактування вихідних категорій «інвестиції», «забезпечення», «інвестиційне забезпечення підприємства» і «розвиток» було сформульоване авторське визначення інвестиційного забезпечення розвитку підприємств АПК, під яким слід розуміти сукупність різноманітних умов, ресурсів, економічних механізмів, важелів і заходів, які забезпечують заданий перебіг інвестиційних процесів та у довготривалій перспективі призводять до зміни кількісних і структурних характеристик підприємства, його переходу у новий якісний стан та здатності протидіяти негативному впливу зовнішнього середовища. Взаємозв'язок вихідних економічних категорій наведено на рис. 1.8.

За результатами досліджень удосконалено методичний підхід до оцінки інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств.

Такий підхід передбачає застосування системи показників, що включає взаємопов'язані групи: загальні оціночні показники (віднесено ряд показників продуктивності та рентабельності виробничих ресурсів з огляду на те, що відповідний рівень інвестиційного забезпечення створює передумови для підвищення віддачі факторів виробництва та зростання прибутковості діяльності); показники інвестиційного забезпечення, що

характеризують кількісні та якісні параметри інвестиційного процесу окремих сільськогосподарських підприємств; показники ефективності інвестиційного забезпечення (характеризують співвідношення прирістних величин результатів виробництва: вартості валової продукції всього і у розрахунку на одиницю площі угідь та одного працюючого, грошового потоку відтворення та прибутку до обсягу валових інвестицій або приросту інвестицій).

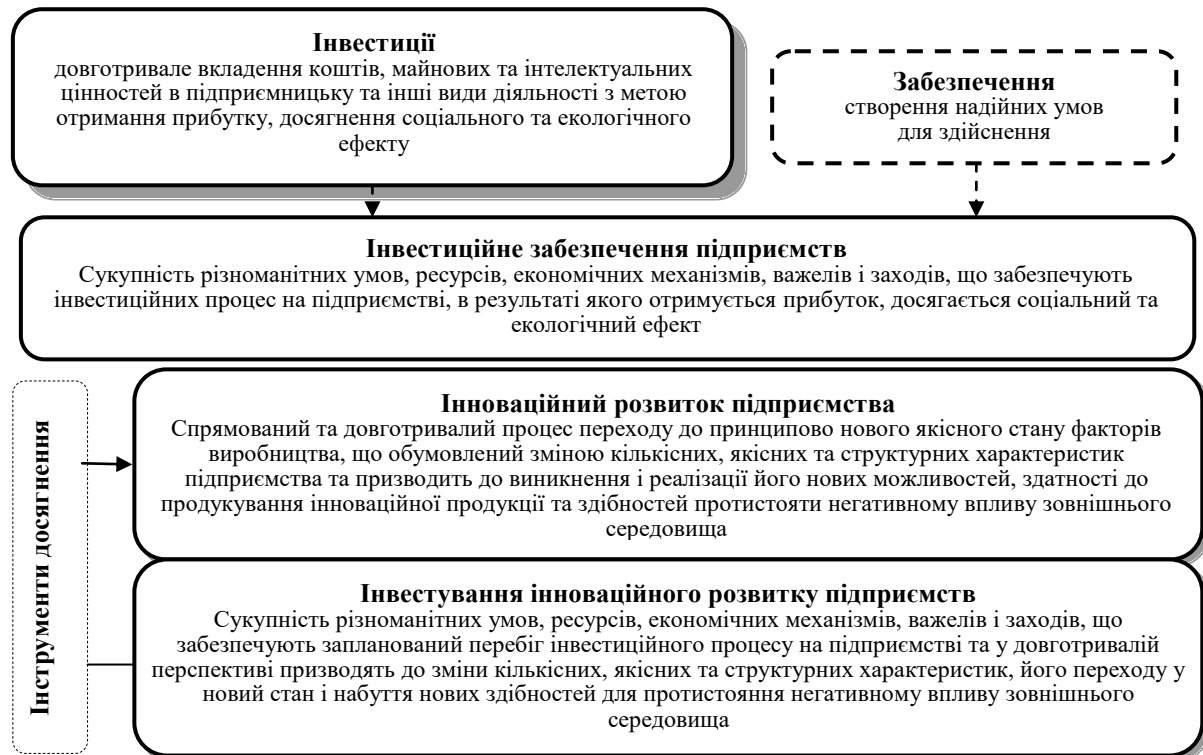

Рис. 1.8. Взаємозв'язок економічних категорій «інвестиції», «інноваційний розвиток», «інвестування інноваційного розвитку підприємства»

Джерело: удосконалено автором

Перелік показників ефективності інвестиційного забезпечення доповнено показником зміни грошового потоку відтворення в розрахунку на обсяг валових інвестицій або приросту інвестицій. Показник грошового потоку відтворення визначається за формулою:

$$\text{ГПВ} = \text{А} + \text{ОП} + \text{ВСЗ} + \text{П},$$

де ГПВ – грошовий потік відтворення;

А – нарахована амортизація на основні засоби;

ОП – нарахована оплата праці;

ВСЗ – відрахування на оплату праці на соціальні заходи;

П – прибуток.

Використання грошового потоку відтворення, як виду економічного ефекту при визначенні економічної ефективності інвестиційного забезпечення, обумовлено тим, що даний показник характеризує можливості підприємства для розширеного відтворення всіх факторів виробництва: основного капіталу, робочої сили, підвищення родючості землі.

На сьогодні невід’ємною складовою розвитку суспільства є постійне прийняття інноваційних рішень, що створює основу для безперервного інноваційного розвитку, становлення ринкової економіки. В свою чергу, специфіка та природа прийняття інноваційних рішень і власне інновацій залежать від стадії розвитку суспільства. Це зумовило еволюцію численних поглядів на сутність та природу інновацій. Зокрема, серед класиків політичної економії інновації досліджували у своїх працях Й. Шумпетер, Б. Твісс, Б. Санто, В. Хіпсель, М. Портер, П. Друкер, Д. Тідд, Д. Бессант та К. Па- вітт. Саме ґрунтовні напрацювання відомих авторів стали основою для формування теоретичної парадигми інновацій, яка продовжує відігравати визначальну роль в контексті розвитку ринкової економіки сучасності.

З огляду на вище наведені положення, метою є узагальнення поглядів класиків на сутність та успішної практики інвесування інноваційного розвитку та обґрунтування їх ролі для формування національної інноваційної екосистеми (рис. 1.9).

В міру розвитку знань в області інновацій виникали все нові визначення даного поняття. В економічній літературі поняття «інновації» сформувалося в рамках різних методичних підходів. З врахуванням характеру змін, направлених на регресивні результати, їх також можна визначити як інновацію; по-друге, інновації ототожнюються з результатами їх використання у відтворювальному процесі [94].

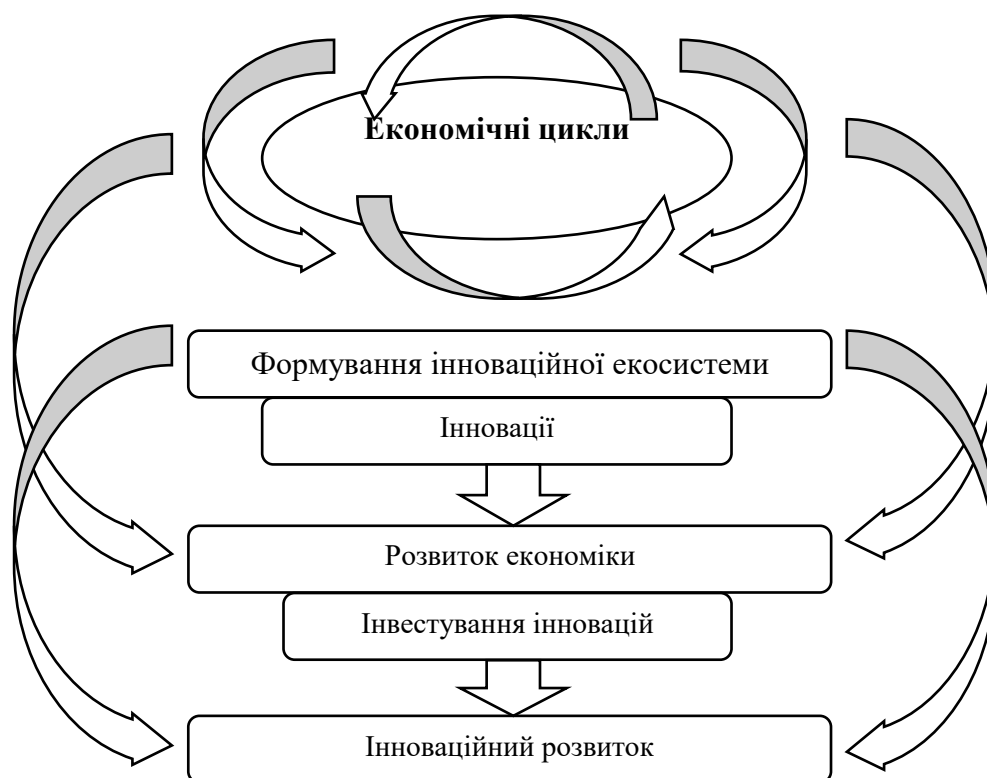

Рис. 1.9. Цикли поєднання формування екосистеми та інвестування інноваційного розвитку

Джерело: сформовано автором на основі

Загалом, згідно концептуальним основам теорії підприємництва інновація – це акт зміни виробничих функцій, що включає виробництво нової продукції, технологічний прогрес, вдосконалення методів виробництва.

Виходячи з цього, категоріально, з абстрактно-логічного боку інновація дефінується як зміна функції виробництва або корисності. Інновації стимулюють розвиток ринкової економіки, зумовлюють набуття нею інноваційних характеристик, формуються підвалини інноваційного розвитку.

Висновки до розділу 1

Девелопмент у класичному розумінні знаходиться на стадії формування і значно відрізняється від західних стандартів, має високий ступінь ризику на всіх його стадіях та в підходах до механізмів інвестування,

завдання щодо розширення набору інструментів фінансування, що вимагає відповідати певним вимогам, а щодо перспектив розвитку вітчизняного ринку девелоперських послуг все більше уваги приділятиметься не кількості, а якості проєктів, пошуку та застосуванню новітніх технологій та підходів у галузі створення і управління, структуризації ринку девелоперських послуг, що визначить ряд великих гравців, які пропонуватимуть повний перелік послуг і домінуватимуть на ринку, а інші його учасники шукатимуть свої ніші та позиціонуватимуться як спеціалізовані компанії.

Сучасний розвиток інноваційної діяльності в усіх сферах виробничої та невиробничої діяльності суспільства докорінно змінює соціальні, економічні, техніко-технологічні, організаційні та екологічні умови цього процесу і визначає стабільність, конкурентоспроможність та ефективність національної економіки, а запровадження інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку є об'єктивною необхідністю, оскільки виникає не тільки доцільність чи можливість створення системи підтримки технологічних змін, а й розроблення концептуальних засад, критеріїв, інструментів і механізмів економічної політики, яка в рамках фінансових, структурних та інституційних обмежень спроможна забезпечити зростання інвестицій у позитивні зміни та мотивацію інноваційного розвитку.

Розвиток інноваційного процесу від лінійної моделі до сучасних самоорганізуючих форм призвело до формування складного і багатоаспектного поняття – інноваційної екосистеми. Екосистема, як наукова категорія, яка використовується в економіці, в першу чергу, характеризується внутрішньою динамікою, і розвитком під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Інноваційні екосистеми дозволяють кооперувати зусилля зі створення та просування на ринок нововведень. Інноваційні екосистеми можуть виділятися на декількох рівнях -регіональному, національному та на рівні компанії, як звичайну підприємницьку екосистему, але орієнтовану на інноваційний розвиток.

Охарактеризовано інноваційний процес, а також причини гальмування

процесу впровадження агроновацій, дано характеристики нинішнього етапу інноваційного процесу в підприємствах АПК та визначено види інновацій, які впроваджуються та використовуються, обґрунтовано напрямки переходу на інноваційні моделі розвитку підприємств в рамках реалізації інноваційної екосистеми в Україні.

Обґрунтовано науковий підхід щодо інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств згідно пріоритетних напрямків розвитку науково-технічного прогресу. Розроблено науково-практичні рекомендації щодо посилення інноваційної активності з метою покращення їх фінансово-економічного стану підприємств.

Основним чинником економічного розвитку виступають інновації, зумовлюють набуття нею інноваційних характеристик, формуються підвалини екосистеми на основі інвестування інноваційного розвитку.

Список використаних джерел до розділу 1:

1. Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств: монографія. Вип. 2 / за наук. ред. д-ра. екон. наук., проф. Є.В. Мішеніна. Харків: Діса Плюс, 2013. 444 с..
2. Максименко С.Д. Особистість починається з любові. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 9. С. 1-8
3. Карасев В.И. Стратегии управления предприятием: выбор партнера для стратегического альянса. *Вісник національного технічного університету* Тематичний випуск: технічний прогрес і ефективність виробництва. 2005. № 31. Харківський політехнічний інститут. Харків: НТУ «ХПІ».
4. Дорошенко С.І. Соціально-історичні детермінанти виявлення традиційного ставлення французів до політики в епоху Давнього порядку. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: 2007. Вип. 19. С. 11-19. Львів: НУ “Львівська політехніка”.
5. Кучин С. Вплив нецінових детермінантів на рівень пропозиції в сучасній Україні. URL : http://conftiapv.at.ua/publ/konf_

- 6_7_traven_2010/12_vpliv_neci novikh_determinativ_na_riven_propoziciji v suchasnij ukrajini /1-1-0-16.
6. Robert J. Barro. Determinants of Economic Growth: A CrossCountry Empirical Study, MIT Press, 1997.
 7. Deaton Angus. Health, inequality and economic development. Cambridge, 2001.
 8. Joseph Stiglitz. Creating a learning society: a new approach to growth, development, and social progress (2015).
 9. Joseph Stiglitz. The Price of Inequality (2012). Stability with Growth: Macroeconomics, Liberalization and Development (2007).
 10. Arvanitidis Paschalis, Pavleas Sotiris, Petrakos George. Determinants of economic growth: the view of the experts. Discussion Paper Serie. 2009, № 15(1). UNIVERSITY OF THESSALY, Department of Planning and Regional Development.
 11. United Nations Conference on Trade and Development. World Investment Report 1998: Trends and Determinants.
 12. European Central Bank Working Paper Series 2008 No 852. Determinants of economic growth: will data tell? By Antonio Ciccone and Marek Jarocinski
 13. Світовий економічний форум. Глобальний індекс конкурентоспроможності країн URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.
 14. История экономических учений. Москва: Инфра-М, 2000. 784 с
 15. Ханжин В. Людський капітал як чинник економічного зростання. Сила знань. Kyiv School of Economics, VoxUkraine, 2017. 30 с.
 16. Benhabib, Jess & Spiegel, Mark M., 1994. «The role of human capital in economic development evidence from aggregate crosscountry data», Journal of Monetary Economics, Elsevier, vol. 34(2), pages 143-173, October
 17. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Москва: Инфра-М, 1999. XXXIV. 974 с.
 18. Dixon Huw. Reflections on New Keynesian Economics; the role of Imperfect Competition-Surfing economics. Capter 4. P. 74-106. URL: <http://huwdixon.org/SurfingEconomics/chapter4.pdf>

19. Mylovanov T. The NBU Goal and Tasks For 2017: Inflation Targeting Alone Is Not Enough / VoxUkraine. 017. URL : <https://voxukraine.org/2017/01/17/inflation-targeting-ua/>
20. Human Development Report 2016. Human Development for Everyone/UNDP. New York, 2016. IX p. 270 p.
21. Сен А. Развитие как свобода. Москва: Новое издательство, 2004. 425 с.
22. Sen A. The Idea of Justice. Cambridge : Harvard University press, 2009. 468 p
23. Плешу Г., Шаповал С.С., Фоменко Г.С. Управлінські інновації як головний чинник реструктуризації підприємств-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. *Труди Одеського політехнічного університета*. 2009. № 1 (31). С. 193-198
24. Фрайлингер К., Фишер И. Управление изменениями в организации; пер. с нем. М. : Книгописная палата, 2002. 264 с.
25. Семенова Г.І. Сутнісний зміст і таксономія ризиків девелоперських проєктів. *Бізнес Інформ*. 2012. № 8. С. 231-234.
26. Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдерогге Н.Г. Девелопмент: учебное пособие для вузов. М.: Экономика, 2004. 528 с.
27. Стратегія фінансового сектору України до 2025 року. URL : <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy>.
28. Oslo Manuals. Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3rd edition. OECD, 2005 Paris, URL : <http://dx.doi.org/10.1787/9789264013100-en>.
29. Kondratieff N.D. The big cycles of conjuncture. The problems of conjuncture 1(1), 1925. p. 28-79.
30. Bernard L., Gevorkyan A.V., Palley T.I. and Semmler W. Time scales and mechanisms of economic cycles: a review of theories of long waves. *Review of Keynesian Economics* 2 (1). 2014. 87-107, URL : <http://dx.doi.org/10.4337/>
31. Schumpeter J. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. 1939. London: McGraw-Hill; Croitoru.
32. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. An inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle, New Brunswick: Transaction Publishers. A review to a book that is 100 years old, URL :

- <http://compaso.eu/wpd/wp-content/uploads/2013/01/Compaso2012-32-Croitoru.pdf>
33. Croitoru Alin. Schumpeter, Joseph Alois, 1939, *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, New York and London, McGraw – Hill Book Company Inc. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, 2017. 8(1): 67-80, <http://compaso.eu/wpd/wp-content/uploads/2017/09/Compaso2016-81-Croitoru.pdf>
 34. Дмитриев С.Г. О становлении теории «созидательного разрушения». *Креативная экономика*. 2011. Том 5. № 12. С. 46-50. URL : <https://creativeconomy.ru/lib/4590?download-pdf=999875409>
 35. Sombart Werner. *Studien zur Entwicklungsgeschichte des modernen Kapitalismus. Zweiter Band. Krieg und Kapitalismus*. 1913. Verlag von Duncker & Humblot, Mündien und Leipzig.
 36. Sombart W. *Die drei Nationalökonomien*. München & Leipzig: Duncker & Humblot 1930.
 37. Schumpeter J. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper & Bros. 1942.
 38. Caballero R.J. and Hammour M.L. *Creative Destruction and Development: Institutions, Crises and Restructuring*. 2000. National Bureau of Economic Research, Inc, NBER Working Papers: 7849, available online at: <http://www.nber.org/papers/w7849.pdf>.
 39. Andersen E.S., Dahl M.S., Lundvall B-Å. & Reichstein T. Schumpeter's process of creative destruction and the Scandinavian systems: a tale of two effects. Paper presented at DRUID Conference on Knowledge, Innovation and Competitiveness, Copenhagen, Denmark. 2006. URL : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.555.3057&rep=rep1&type=pd>.
 40. Kuznets Simon. *Retardation of Economic Growth*, *Journal of Economic and Business History*, August, 1929. p. 534-560. Reprinted in Kuznets (1953).
 41. Caballero R. and Hammour M. On the timing and efficiency of creative destruction. *Quarterly Journal of Economics* 111. 1996. 805–52, URL : <https://doi.org/10.2307/2946673>.

42. Hirooka M. Innovation Dynamism and Economic Growth. A Nonlinear Perspective. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2006, available online at: <https://www.elgaronline.com/view/1843765780.xml>.
43. Смоловик Р.Ф. Методологические аспекты понятия инновационности в современных условиях развития постиндустриального производства. *Сучасні технології в машинобудуванні. Modern technologies in mechanical engineering* : зб. наук. пр. Харків: НТУ ХПІ, 2017. Вип. 12. С. 148-153. URL : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/31390/1/STvMS_2017_12_Smolovik_Metodologicheskie.pdf
44. Aristizabal-Ramirez M., Canavire-Bacarreza G., Rios-Avila F. Revisiting the effects of innovation on growth: a threshold analysis. *Applied Economics Letters*, Volume 22, 2015 Issue 18, URL : <https://doi.org/10.1080/13504851.2015.1039699>
45. Carlino Gerald and Kerr William. Agglomeration and innovation. *Handbook of Urban and Regional Economics*, vol. 6. 349-404 North-Holland, Amsterdam, 2015, URL : <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-59517-1.00006-4>
46. Александрова В.А. Методический подход к управлению сквозными бизнес-процессами предприятия на основе использования методов Data Mining. *Бізнес Інформ*. 2014. № 12. С. 351-358. URL : [http:// repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/22511](http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/22511).
47. Verspagen B. Structural change and technology. a long view. Paper presented at the 2002. DRUID Conference, URL : <https://EconPapers.repec.org/RePEc:ein:tuecis:0213>.
48. Про інноваційну діяльність. Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV Відомості Верховної Ради України. 2002. № 14. С. 177-182.
49. Вострякова В.Ю. Динамічна модель інноваційного потенціалу підприємства. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*, т. 20, вип. 2/2. 2015. С. 61-65.
50. Пакулин С.Л., Третьяк В.П., Положенцева Е.Л. Концептуальный подход к мониторингу функционирования регионального АПК. *Materialy IV Mezinarodni vedecko-prakticka konference ["Vedecke myslene infacniho stoleti - 2008"]*, 15-31 brezen 2008 roku. Dil 4. *Ekonomicke vedy*. Praha: Publishing House "Education and Science", 2008. S. 66-68.

51. Молдаван Л.В. Сталий розвиток аграрної сфери – цільовий вектор на ХХІ століття. Економіка України. 2009. № 11. С. 93-95.
52. Пугачова М.В. Тенденції української економіки очима керівників підприємств: (аналітичний огляд). Дослідження інвестиційної політики українських підприємств. Статистика України. 2009. № 1. С. 41-49
53. Сидоренко В.В., Вовкодав К.А. Розвиток сільських підсобних виробництв в аграрному секторі економіки. Міжнародний с.-г. журнал. 2013. № 4. С. 57-61.
54. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення прибутковості агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період. Економіка АПК. 2008. № 4 (162). С. 19-37.
55. Марценюк Л.В. Інноваційний розвиток підприємств АПК: понятійний аспект. Зб. наук. пр. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту». 2017. № 14.
56. Бараш Ю.С., Марценюк Л.В., Чаркіна Т.Ю. Інноваційний розвиток пасажирських компаній за рахунок обслуговування туристичних перевезень. *Ефективна економіка*. № 12, 2017. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5928>.
57. Механізм стратегічного управління інноваційним розвитком : монографія / за заг. ред. О.А. Біловодської. Суми : Університетська книга, 2012. 432 с
58. Дикань В.Л., Зубенко В.О. Забезпечення ефективності інноваційної діяльності підприємств залізничного транспорту [Текст]: Монографія., Х. : УкрДАЗТ, 2008. 194 с.
59. Дикань В.Л., Кірдіна О.Г., Назаренко І.Л., Уткіна Ю.М. Економіка і організація інноваційної діяльності на залізничному транспорті: Навчальний посібник. / Під ред. В.Л. Диканя. Харків: УкрДАЗТ, 2014. 225 с.
60. Токмакова І. В. Адаптивна система управління інноваційним розвитком залізничного транспорту України. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2017. Вип. 57. С. 137-143.
61. Єфремов О.С. Управління інноваційним розвитком підприємства: монографія. Луганськ : вид-во СЛУ ім.. В. Даля, 2012. 504 с.

62. Мазнєв Г.Є. Управління інноваційним розвитком аграрних підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. № 2. С. 32-41.
63. Українець А.І. Принципи формування механізму інноваційного розвитку вітчизняних машинобудівних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки*. 2009. № 640. С. 219-225
64. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент : Підручник. Суми : ВТД – Університетська книга II, 2010. - 334 с
65. Новодон О. Ю. Інноваційний розвиток підприємств на базі принципів економіки знань. *Ефективна економіка*. 2013. № 4. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_66
66. C. Edquist. Systems of Innovation: Perspectives and Challenges/in J. Fagerberg, D. Mowery, R. Nelson (eds.). *Oxford Handbook of Innovation*. Oxford University Press, November, 2005.
67. A. Bramwell et al. Growing Innovation Ecosystems: University-Industry Knowledge Transfer and Regional Economic Development in Canada. University of Toronto. Final Report. May 15, 2012
68. Jackson D. J. What is an innovation ecosystem? URL: [http://erc-assoc.org/sites/default/files/DJackson Innovation%20Ecosystem 0 3-15-11.pdf](http://erc-assoc.org/sites/default/files/DJackson%20Innovation%20Ecosystem%203-15-11.pdf)
69. Bramwell A., Hepburn N., Wolfe D. A. Growing innovation ecosystems: university-industry knowledge transfer and regional economic development in Canada // University of Toronto. Final report. May 15, 2012. P. 62. URL: <http://sites.utoronto.ca/progris/presentations/pdfdoc/2012/Growing%20Innovation%20Ecosystems15MY12.pdf>
70. Федулова Л.І., Марченко О.С. Інноваційні екосистеми: сутність та методологічні засади формування. *Економічна теорія та право*. 2015 № 2 (21)
71. Яремчук Р.Є., Коломієць О.Г. Формування інституційного середовища розвитку інноваційної екосистеми України. *Соціально-економічні*

- проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 3. С. 9-14.
72. Lundvall B.-A. National Innovation Systems: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. L., 1992. P. 20.
 73. Nelson R. National Innovation Systems. A Comparative Analysis. N.Y.; Oxford: Oxford Univ. Press, 1993.
 74. Metcalfe S. The Economic Foundations of Technology Policy: Equilibrium and Evolutionary Perspectives / ed. by P. Stoneman // Handbook of the Economics of Innovation and Technological Change. Oxford (UK); Cambridge (US): Blackwell Publishers, 1995.
 75. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. К., 2015. 336 с.
 76. Державне регулювання та підтримка інноваційного розвитку економіки
URL : <http://lib.lntu.info/book/fb/pesp/2012/12-40/page7.html>
 77. Звіт про діяльність Національної академії аграрних наук України. К : Аграрна наука. 2015. 524 с.
 78. Інноваційна діяльність в аграрній сфері / [П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило, М.Й. Малік та ін.] ; за ред. П.Т. Саблука. К. : ННЦ ІАЕ, 2010. 704 с.
 79. Інноваційно-інвестиційна діяльність як чинник стабілізації економіки держави та регіонів : колективна монографія у 2 т. / [за ред. А. В. Череп]. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2010. Т. 2. 312 с.
 80. Кваша О. С. Інноваційний розвиток економіки України: світовий досвід та рекомендації для України. URL : http://www.visnykeconom.uzhnu.uz.ua/archive/6_1_2016ua/38.pdf.
 81. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки. Закон України. № 2623-14, від 16.01.2016 р. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48.
 82. Основні пріоритети спільної аграрної політики (САП) країн ЄС. URL : <http://www.amdi.org.ua/home/amdi-news/21-news/300-the-main-priorities-of-the-commonagricultural-policy-cap-of-the-eu.html>.
 83. Прохорчук С.В. Інноваційна спроможність економіки України в умовах глобалізації. Бізнес-навігатор. Херсон, 2015. № 1 (36). С. 93-97.

84. The Global Innovation Index: Stronger Innovation Linkages for Global Growth. World Intellectual Property Organization; INSEAD. URL : http://www.wipo.int/freepublications/en/economics/gii_2015.pdf.
85. Аналітична доповідь центру Разумкова. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації URL : http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf.
86. Волощук К.Б., Волощук В.Р. Інноваційно-інвестиційне забезпечення сталого розвитку агропромислових підприємств. Міжнародний науково-виробничий журнал «*Сталий розвиток економіки*». 2016. № 4 (33). С. 68-74.
87. Бернар И. Толковый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, немецкая, испанская терминология: 2 т.; пер. с фр. М.: Международные отношения, 1994. Т. 1. 784 с.
88. Белл Д. Третья технологическая революция и ее возможные социально-экономические последствия. М., 1990. 214 с.
89. Туган-Барановський М. Промисленні кризи. Очерк из социальной истории Англии. К.: Наук. думка, 2004. 368 с.
90. Хикс Дж. Р Мистер Кейнс и классики: попытка интерпретации. Истоки. Вып. 3; редкол.: Я.И. Кузьминов, В.С. Автономов, О.И. Ананьин; 2-е изд. М.: ГУ ВШЭ, 2001. 512 с.
91. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-ХІІ ІV . Верховна Рада України. URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
92. Мэнсфилд Э. Экономика научно-технического прогресса; пер. с англ. М.: Прогресс, 1970. 237 с.
93. Гайдучкий А.П. Формування інвестиційної привабливості ринкової інфраструктури (на прикладі аграрного сектору України). *Економіст*. 2005. № 10. С. 34-36.
94. Ільїна Г. В. Інновація як результат креативної діяльності підприємця. Ефективна економіка: електронне фахове видання. 2012. № 11.
95. Маслюківська А. Інноваційна теорія Йозефа Шумпетера: від класичного визначення поняття «інновація» до сучасного розуміння інноваційних ідей. Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. 2013. Вип. 4 (145). С. 59-61.

96. Волощук В.Р. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК : монографія. Житомир : Видавництво ЖНЕУ, 2020. 370 с.
97. Волощук В.Р. Трендовий і цільовий сценарії інвестування економічного розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. Том 25. Випуск 6 (85). 2020. С. 108-112.
98. Волощук В., Кацан А. Види та вибір інвестиційної стратегії. «Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень»: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 28 березн. 2019 р. (ЛТЕУ, м. Львів). Тернопіль : Крок, 2019. 192 с. С. 99-102.

РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНВЕСТИВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК

2.1. Наукові підходи побудови структурно-логічної моделі дослідження інвестування як детермінанти економічного розвитку

Рівень діяльності та ефективності інвестиційного процесу є результатом дії фактора чи факторів ефективності інвестування [1]. На даний час у авторів відсутня єдність поглядів щодо класифікації, методики оцінки впливу факторів на рівень ефективності інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, інвестиційного процесу та інвестування розвитку [2].

Вважаємо, що дослідження такої складної проблеми, як ефективність інвестування, передбачає виділення двох рівнів факторів: на первинний і вторинний. Комплексні фактори за рівнями представлені на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Система впливу факторів на ефективність інвестування

Джерело: удосконалено на основі [1]

На міжнародні інвестиційні процеси впливає ціла низка факторів: стан світової економіки, інвестиційні ринки, стабільність світової валютної системи, інвестиційна структура.

До основних комплексних факторів, що впливають на ефективність інвестиційного процесу на макрорівні слід віднести:

- сучасний стан та динаміку економіки країни: етап піднесення чи спаду, рівень інвестування, стабільність національної валюти, показники фінансової стабільності тощо;
- рівень ресурсного забезпечення, концентрації інвестиційних ресурсів та фінансових інвестицій;
- ✓ інвестиційний клімат в країні [3];
- ✓ стан внутрішнього ринку країни: перспективи реалізації результатів виробничої діяльності, рівень доступу до виробничих ресурсів;
- ✓ наявний виробничий потенціал країни: його ресурсозабезпеченість, здатність до виробництва інвестиційних товарів, потреба в інвестиціях;
- ✓ фінансова система країни;
- ✓ податкова система країни: рівень податкового навантаження і адміністрування, наявність податкових стимулів до інвестування;
- ✓ ринок праці;
- ✓ розвиток інфраструктури;
- ✓ інституційну систему країни: урегульованість відносин власності, розвиток ринкових інститутів, наявність інституцій з підтримки інвестицій, інформаційне забезпечення, розвиток підприємницької та правової культури бізнесу;
- ✓ зовнішньоекономічні відносини країни.;
- ✓ соціально-політичну ситуацію в країні;
- ✓ правове поле.

На мезорівні фактори ефективності інвестиційного процесу впливають на:

- ресурсне забезпечення інвестицій в основний капітал на рівні регіону, галузі і ринку нерухомості;
- потенціал фінансових інвестицій на рівні ринку цінних паперів;
- інвестиційну активність і привабливість регіону, галузі, ринку;
- інвестиційний потенціал регіону, галузі, ринку.

В умовах економічного зростання складність та багатогранність інвестиційної діяльності потребують урахування не тільки економічних мотивів, а й соціальних, екологічних, що може забезпечити державне регулювання.

На мікрорівні ефективність інвестицій слід включити факторів, що впливають на:

- інвестиційне забезпечення в матеріальні та нематеріальні активи на рівні підприємств, а також у фінансові інвестиційні інструменти на рівні індивідуальних та інституційних інвесторів;
- інструменти інвестування;
- інвестиційна активність і привабливість підприємств й імітованих ними цінних паперів, об'єктів нерухомості.

Фактори різних рівнів обумовлюють дію один одного, а саме, інвестиційна активність та привабливість кожного окремого підприємства формує привабливість галузі і регіону, а вони, відповідно, обумовлюють інвестиційний клімат в країні. Можна стверджувати, що інвестиційна активність і привабливість виступають ключовими факторами забезпечення ефективності процесу інвестування на всіх рівнях.

У науковій літературі [2] досить часто поєднують поняття інвестиційної привабливості та інвестиційного клімату, як загальні умови інвестування (економічні, правові, політичні, соціальні й ін.). Необхідно зазначити, що інвестиційний клімат в країні створює загальний фон для інвестиційної активності та привабливості як на регіональному та галузевому рівнях, ринках та окремих підприємств.

Інвестиційний клімат країни формують такі чинники [3]:

- економічні фактори – споживчі ціни, доходи, витрати, грошова маса, облікова ставка;
- рівень розвитку продуктивних сил та стан інвестиційного комплексу – це стан та структура виробництва, рівень розвитку робочої сили, стан ринку інвестиційних товарів та послуг;
- політичне та правове середовище – створення відповідного законодавчого та нормативного поля; заходи з державної підтримки та стимулювання інвестиційної діяльності; досягнення стабільності національної грошової одиниці; валютне регулювання; забезпечення привабливості об'єктів інвестування, тінізації економіки; пріоритетність розвитку галузей;
- стан фінансово-кредитної системи та діяльність фінансових посередників: інвестиційна політика Національного Банку; інвестиційна діяльність комерційних банків; рівень розвитку банківської системи;
- статус іноземного інвестора: режим іноземного інвестування; діяльність міжнародних фінансово-кредитних інституцій; наявність вільних економічних та офшорних зон;
- інвестиційна активність населення: відносини власності в державі; стан ринку нерухомості; стабільність національної валюти тощо.

В свою чергу ефективна інвестиційна діяльність сприяє зростанню інвестиційної активності та привабливості у зазначеній ієрархії (рис. 2.2).

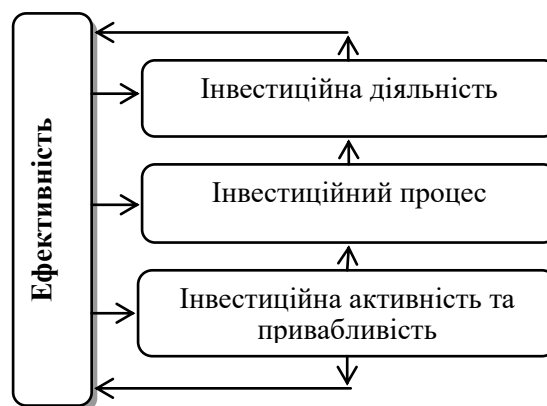

Рис. 2.2. Вплив інвестиційної активності та привабливості на ефективність інвестиційної діяльності

Джерело: удосконалено на основі [1]

Інвестиційна активність і привабливість регіонів – це мезорівнева інтегральна характеристика окремих регіонів країни з позиції умов інвестування, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, обсяги і можливості залучення інвестиційних ресурсів та інших факторів, що істотно впливають на формування прибутковості інвестицій, інвестиційних ризиків.

Інвестиційну привабливість в розрізі регіону слід оцінювати за напрямками: рівень загальноекономічного розвитку, ринкових відносин, комерційної та інвестиційної інфраструктури регіону; демографічна і соціально-економічна характеристика та умови життя в регіоні. Вона враховує по галузі: важливість (значення і особливості її продукції, частку експорту в загальному обсязі виробництва такої продукції, її залежність від імпорту, рівень забезпеченості нею внутрішніх потреб країни); характеристика споживання продукції (рівень конкуренції чи монопольності, особливості її ринку збуту, фактичні та потенційно можливі обсяги її ринку); рівень державного втручання у розвиток (законодавство, податки, амортизаційна та кредитна політика тощо); соціальна роль (кількість створюваних робочих місць, середня зарплата в ній, екологічна безпека її виробництва); фінансові умови роботи (середній рівень прибутковості, оборотність активів тощо).

Інвестиційна діяльність представляє собою господарські операції, пов'язані із вкладенням інвестицій в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності. Інвестиційна активність характеризують обсяги і темпи залучення інвестицій. Інвестиційну привабливість підприємства можна оцінити такими показниками: ліквідності; платоспроможності; структури витрат; рівень оплати праці; ефективності використання ресурсів та діяльності; перспективи розвитку підприємства і можливості збуту продукції; репутація (імідж) підприємства на внутрішньому і міжнародному ринках; динаміка курсу акцій підприємства і динаміка доходу на одну акцію.

Таким чином, можна зробити висновок, що «інвестиційна активність», «інвестиційна привабливість» тісно пов'язані між собою, вони обумовлюють

і стимулюють інвестиційну діяльність для підвищення рівня ефективності основної діяльності підприємства.

Моделі динаміки капітальних інвестицій залежно від рівня інвестиційної активності суб'єктів інвестування слід проводити за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, а динаміку інвестицій в основний капітал визначати на основі застосування методів факторного аналізу. Моделювання виступає однією з головних цілей пояснення явищ, що відбуваються в рамках об'єкта дослідження. Наразі в наукових дослідженнях не існує єдиного підходу до класифікації моделей дослідження певних явищ, у т.ч. економічних. Можна лише констатувати, що крім аналітичних і теоретичних моделей, також і інші види моделювання, серед яких: статистичне, інформаційне, комп'ютерне, економіко-математичне, картографічне, структурне, імітаційне, логічне тощо. Ключовою передумовою процесу моделювання є наявність певних знань та узагальнень стосовно об'єкта-оригінала, як стосовно економічного зростання і розвитку, так і стосовно детермінант і факторів, що на них впливають.

Специфіка процесу моделювання передбачає вирішення питання щодо необхідної і достатньої міри схожості оригіналу та моделі. Модель втрачає сенс у випадку повної тотожності з оригіналом, оскільки її призначення полягає в тому, що вона відображає (відтворює, імітує) певні істотні риси об'єкта дослідження. Модель є важливим інструментом економічного прогнозування, визначає істотні характеристики об'єкта. У процесі формалізації моделі перебуває система співвідношень, що описують основні взаємозв'язки елементів економічної системи.

У моделях обчислювальної загальної рівноваги (CGE-моделі - computable general equilibrium models) уся економіка представлена набором економічних агентів (домогосподарствами, фірмами, державою). У рамках методичного підходу з використанням CGE-моделей максимально враховуються структурні аспекти економічного розвитку (не тільки структура виробництва і використання, а й також структура утворення

доходів та інституційна структура економіки).

До недоліків цієї моделі слід віднести теоретичну передумову про рівновагу на ринках, де фірми працюють з нульовим прибутком. Також слід зазначити, що для побудови CGE-моделей використовуються спеціально підготовлені набори даних, де фактичні дані коригуються так, щоб базовий період моделі описував рівноважний стан [4; 5]. Створення «штучних» баз даних для застосування CGE-моделей обумовлено тим, що розрахунок коефіцієнтів (або калібрування моделі) для базового періоду може бути зроблений, тільки якщо в цей момент часу економіка перебувала у стані рівноваги, чого насправді ніколи не спостерігається.

Крім того, передумова про рівноважний стан ринків не ув'язується з тими кризовими явищами, що відбуваються в реальному житті, та породжують таку поведінку економічних агентів, яка сильно відрізняється від їхньої поведінки у рівноважному стані. Це означає, що при втраті рівноваги в моделях CGE, що неминуче відбувається при зміні екзогенних змінних, немає надійних підстав вважати, що обов'язково буде досягнуто нової рівноваги. Водночас сама модель, її форми функціональних залежностей і коефіцієнти рівнянь спочатку розраховуються для рівноважного стану і нічого не скажуть про те, що буде з економікою за відсутності рівноваги. Досягнення рівноваги в моделях CGE не залежить від реального календарного часу. Може йтися тільки про два стани - до і після впливу екзогенних змінних, які можуть бути розділені годинами, місяцями або роками. Це не дає підстав говорити про те, за який час можна очікувати отримання ефектів, що передбачаються моделлю.

Як зазначають Хансен і Хекман [6], параметри функціональних залежностей у CGE-моделях часто засновані на дослідженнях у сфері мікроекономіки. Це означає, що співвідношення, отримані на мікрорівні, механічно переносяться на агреговані показники, що у багатьох випадках є некоректним і тому може спричинити серйозні помилки в оцінках.

Кількісні результати CGE-моделей залежать від обраних форм

функціональної залежності, які визначаються не на основі статистичних даних, а на основі теоретичних уявлень про функціонування економіки. Це означає, що результати CGE-моделей можуть виявитися незалежними від фактично досліджуваних взаємодій в економіці у ретроспективному періоді [7]. До недоліків моделі її автори Д. Браун, А. Дірдорф, Р. Стерн віднесли: 1) статичність; 2) невідповідність набору рівноважних умов реальній взаємодії між змінними; 3) невизначеність тимчасового горизонту; 4) неврахування дії таких факторів, як накопичення капіталу, зростання населення, зміни в технологіях.

Ще одним прикладом застосування CGE-моделей є GTAP Model (Global Trade Analysis Project). Як зазначають автори моделі [8], тільки ключові параметри моделі, такі як еластичності попиту та міжнародної торгівлі, були оцінені економетрично. Параметри інших економічних взаємодій були запозичені з економічної літератури. Результати, отримані за допомогою GTAP, не є прогнозами в загальноприйнятому розумінні цього слова, а скоріше є уявним експериментом з метою відповісти на питання про те, яким би міг бути світ за умови виконання заданих заходів економічної політики. Крім того, модель GTAP є не економетричною, а теоретичною. Її результати не можуть бути перевірені на історичних даних. Перевірка моделі може бути здійснена за оцінкою чутливості її параметрів до зміни екзогенних змінних, а симуляція історичних даних вимагатиме повторного балансування всієї бази даних моделі.

Гравітаційні моделі застосовуються для визначення і оцінки ключових факторів, які впливають на розвиток міжнародної торгівлі. Розвиток гравітаційних моделей почався з робіт Дж. Тінбергена і Дж. Андерсона [9; 10]. Як правило, пояснюючими чинниками у гравітаційній моделі виступають величини ВВП країн – торговельних партнерів, географічна відстань між країнами, що торгують, а так само додаткові фактори, що діють на рівні однієї країни або на двосторонньому. До додаткових чинників належать: співвідношення цін у середині країн;

наявність або відсутність культурно-історичних відмінностей між країнами; схожість/відмінність/взаємодоповнюваність країн за наявними факторами виробництва, структурою випуску та витрат; наявність тарифних і нетарифних торговельних обмежень; рівень розвитку інфраструктури; наявність корупції та ін. Багато факторів, віднесених до групи інших, формалізуються за допомогою побудови штучних (інструментальних) змінних. У найбільш загальному вигляді гравітаційна модель для країн i та j має форму, представлену у рівнянні: [11].

$$\ln x_{ij} = \alpha \times \ln(Y_i \times Y_j) + \beta \times \ln d_{ij} + \gamma \ln \tau_{ij} + \varepsilon_{ij}$$

де x_{ij} – експорт з i в j ,

Y_i ; Y_j – ВВП країн i та j ,

d_{ij} – відстань між i в j ,

τ_{ij} – витрати на здійснення двосторонньої торгівлі, які можуть включати складові як постійні, так і ті, що змінюються в часі.

До переваг гравітаційної моделі слід віднести те, що вона дозволяє у фактично єдиному рівнянні у порівняно простій формі врахувати ключові фактори розвитку взаємної торгівлі між країнами. Крім стандартних економічних змінних, що використовуються при моделюванні зовнішньої торгівлі (величина ВВП, величина зовнішньоторговельних мит, транспортні витрати, валютні курси), гравітаційні моделі дозволяють враховувати вплив інституційних чинників: рівень державного регулювання економіки, культурні відмінності, рівень розвитку інфраструктури, наявність і рівень корупції тощо.

До недоліків слід віднести використання чинників, що прямо не видаються в офіційних статистичних даних (наприклад таких, як якість кредитної інфраструктури, ступінь втручання держави у ціноутворення, захищеність прав власності, рівень інституціонального розвитку тощо). Водночас побудова інструментальних змінних, які повинні відображати дію подібних факторів, виконується досить довільно і сильно залежить від суб'єктивних поглядів розробника.

Моделі множинної регресії. Форма функціональної залежності в цьому випадку близька до виробничої функції (у різних її модифікаціях). Тобто, як змінні для пояснення динаміки використовуються показники задіяних факторів виробництва суспільного продукту (капітал, праця, науково-технічний прогрес) і штучно сконструйовані додаткові змінні, що відображають процеси інтеграції, інституціональні зміни тощо. Після оцінки подібного рівняння на історичному періоді проводиться альтернативний розрахунок, у якому необхідна змінна залишається сталою в часі. Різниця між фактичними значеннями і розрахованими при сталій змінній є показником впливу процесів на динаміку.

Балансові моделі на основі таблиць «витрати-випуск». Серйозний внесок у становлення і розвиток моделей економічного розвитку вніс метод розрахунку таблиць «витрати-випуск». Модель міжгалузевого балансу включає систему показників, що характеризують співвідношення, структуру, зв'язок економіки і математичну модель, яка дозволяє вивчати взаємозв'язок економічних величин і побудову сценаріїв розвитку економіки. В економічній теорії попередниками міжгалузевого аналізу були «економічна таблиця» Ф. Кене, модель загальної економічної рівноваги Л. Вальраса, формула обчислення народногосподарських витрат В. Дмитрієва, в основі якої лежать ті ж «технічні коефіцієнти», що і в подальшій моделі В. Леонтьєва.

Сучасні балансові моделі доповнюються економетричними моделями, що значно підвищує їх адекватність і точність прогнозів. Вибір для прогнозування таблиць «витрати-випуск» обумовлений, по-перше, наявною статистичною інформацією за значний проміжок часу, а по-друге, системою взаємопов'язаних матриць пропозиції ресурсів та їх використання, що відображають склад витрат і формування пропозиції кожного виду товарів і послуг та використання товарів і послуг у виробничому споживанні, кінцевому споживанні, валовому нагромадженні, експорті.

У таблицях «витрати-випуск» виділяються витрати галузі на придбання

продукції всіх інших галузей і факторів виробництва, які в сукупності становлять випуск галузі. З іншого боку, випуск галузі представлений як продаж виробленої продукції іншим галузям для проміжного споживання, а також домогосподарствам та іншим галузям для кінцевого споживання і валового нагромадження. Облік міжгалузевих потоків продукції дозволяє будувати прогноз на основі припущень про швидкість і напрям змін у галузевих технологічних процесах.

З метою дослідження різних аспектів впливу і взаємозв'язку детермінант і факторів економічного зростання та розвитку доцільно використовувати такі моделі: («дерево») чи структурно-логічну модель оцінювання; імітаційну та ідентифікації напрямів впливу та заходів щодо активізації на певні сектори економічної системи.

Необхідно відзначити, що вплив на економічний розвиток може бути як позитивним, так і негативним в залежності від достатності кількості ресурсів і чи належної якості отримує система від цієї детермінанти. Звідси випливає наявність причинно-наслідкового зв'язку між системою та її елементами та між самими елементами. Двоїста природа проявляється впливом на економічне зростання та інших чинників на ці детермінанти.

Доцільно для дослідження цих взаємозв'язків застосовувати модель («дерево») детермінант (рис. 2.3), що дозволяє ідентифікувати та оцінити внутрішні можливості та канали поширення зовнішнього впливу на національну економіку, визначити можливі наслідки ендогенної та екзогенної складової та розробити засади переходу до економічного зростання. Ця модель дозволить охарактеризувати вплив національних та глобальних детермінант у взаємозв'язку з основними проблемами зміни структури економіки, її неоднорідності, ієрархії та пропорцій між окремими складовими.

Показники, як результуючі індикатори здійснення тих чи інших заходів з метою активізації впливу національних і глобальних детермінант на економічне зростання і розвиток, можуть варіюватися залежно від

конкретних завдань, певного історичного періоду та специфіки окремих детермінант, відображаючи різні аспекти і вектори їх впливу на економічне зростання і розвиток.

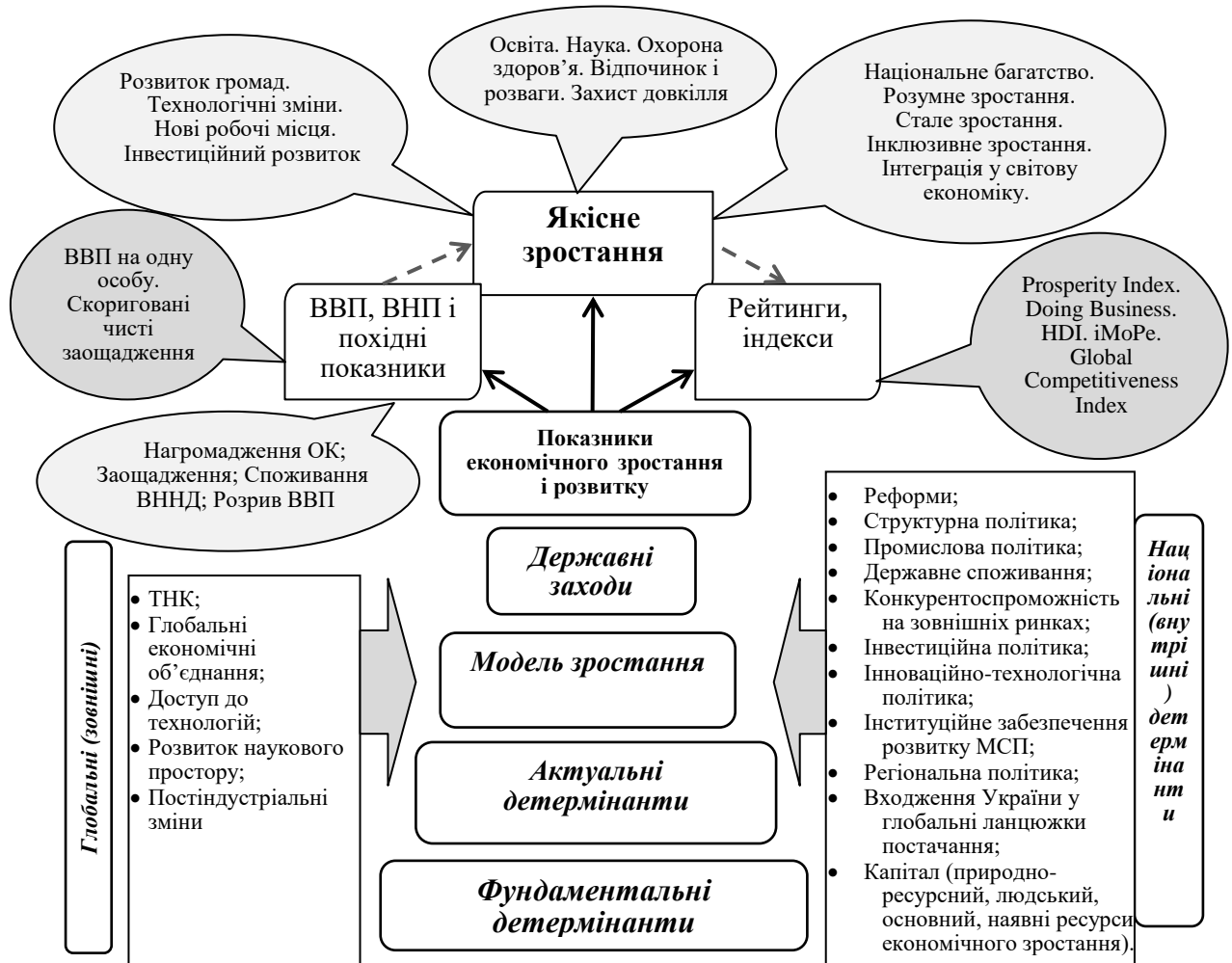

Рис. 2.3. Модель дослідження детермінант економічного зростання і розвитку

Джерело: удосконалено на основі [12]

Модель («дерево») детермінант дозволяє прослідкувати і формалізувати з різним рівнем деталізації на загальнонаціональному і регіональному рівні та у форматі зрізів логіку процесу, що передбачає висвітлення: фундаментальних, актуальних на певному етапі суспільно-економічного розвитку, глобальних (зовнішніх) та національних (внутрішніх) факторів, які є передумовою дії актуальних, моделі зростання (доцільно представити у форматі відповідного сектору структурно-логічної моделі), певних заходів які мають бути здійснені для забезпечення

досягнення цілей та ідентифікацію і характеристику показників, що характеризують розвиток загалом і зростання зокрема в рамках дії тих чи інших актуальних детермінант.

Соціальний результат інноваційного продукту, оцінюваний економічною мірою, виступає одночасно як соціальне та економічне явище, тому що задовольняє економічні і соціальні потреби суспільства. На практиці економічна оцінка соціальних результатів пов'язана з оцінкою параметрів навколишнього середовища. Розрізняють два способи оцінювання соціальних результатів: визначення збитків від забруднення навколишнього середовища та порівняння витрат, пов'язаних з реалізацією варіанта інноваційного проєкту, що забруднює, і такого, що не забруднює навколишнє середовище.

Показники економічного зростання і розвитку площини виміру економічного зростання найчіткіше представлені у дефініції, наведеній К. Макконнеллом та С. Брю [13], які пропонують визначати й оцінювати його двома способами:

- 1) як збільшення реального ВВП протягом певного періоду часу;
- 2) як збільшення протягом певного періоду часу реального ВВП у розрахунку на одну особу.

В цілому, актуальні детермінанти з'являються у певний проміжок часу, породжуються основними фундаментальними детермінантами економічного зростання. Актуалізуючись, детермінанти змінюють показники економічного зростання, які можуть впливати на їх зміну. Для подальшого використання у класичних моделях додаткових параметрів запропоновано модель дослідження детермінант економічного зростання і розвитку, яка сприятиме полегшенню формалізації нових факторів впливу на економіку. Оцінка впливу актуальної структури національних та глобальних детермінант на зростання національної економіки на основі зазначеної структурно-логічної моделі має стати ґрунтовною основою розроблення заходів економічної політики, орієнтованої на структурну трансформацію економіки України і забезпечення переходу до економічного зростання і розвитку.

2.2. Оцінка ефективності інноваційного розвитку підприємства: методичні підходи

Значний інтерес викликає питання, якою мірою інновації впроваджуються на вітчизняних підприємствах. Як свідчить досвід, впровадження інновацій відбувається переважно на спільних підприємствах, де домінує іноземний капітал, і разом з інвестиціями проникають інновації не тільки в сферу виробництва, але й управління. До того ж отримали поширення не тільки окремі складові, але й загалом модель управління європейського типу.

У процесі еволюції науковцями були виділені такі підходи формування поняття «ефективність»: альтернативної вартості; оптимальний; продуктивності факторів виробництва; ресурсний; витратний; результативний; цільовий; потребнісний; статико-динамічний. У цьому підході визначається статична й динамічна ефективність. Усі підходи характеризують це поняття з різних аспектів, ієрархічність яких формується відповідно до цілей та об'єкта дослідження, тому необхідно виділити базові підходи, враховуючи особливості інновацій та інноваційної діяльності.

Базовим підходом до оцінки ефективності інноваційної діяльності є результативний підхід, адже кінцевим результатом діяльності є отримання надприбутку від реалізації інновацій. Ефективність доцільно визначати як досягнення максимально можливого результату від створення, впровадження та комерціалізації наукових розробок (результату – інновації).

Отже, ефективною вважається інноваційна діяльність, якщо її рівень результативності досягає 100%, однак на практиці цього рівня неможливо досягти, тому його вважають еталонним під час визначення ефективності.

Інноваційна діяльність є тривалим процесом, тому невід'ємним елементом оцінки її ефективності є статико-динамічний підхід. Серед основних представників цього підходу можна виділити О.О. Маслак та С.В. Євтушенко.

Поряд із результативним застосовують цільовий підхід – визначення ефективності відповідно до встановлених підприємством цілей (отримання надприбутку від реалізації інновацій, здобуття конкурентних переваг та інші) та ступеня їх досягнення (див. рис. 2.4).

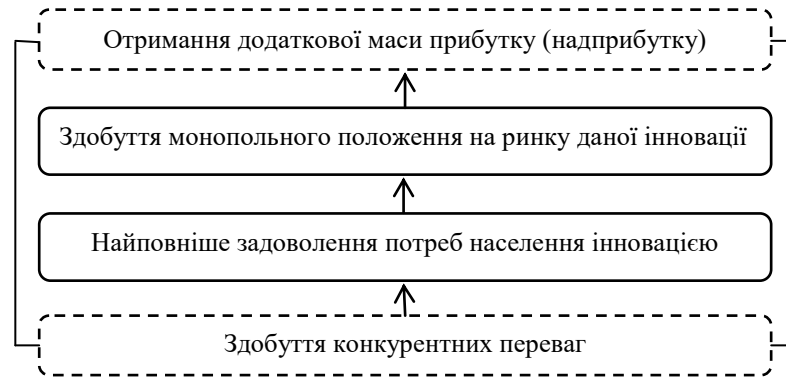

Рис. 2.4. Система цілей підприємства під час створення та впровадження інновації.

Джерело: [14, с. 15]

Зважаючи на складність, багатоетапність та капіталомісткість інноваційної діяльності, виникає необхідність застосування витратного підходу, суть якого зводиться до визначення ефективності на основі здійснених витрат щодо досягнення поставлених результатів.

Маслак О.О. пропонує показник порівняльної ефективності як різницю доходів та витрат, виділяє лише комерційну та бюджетну ефективність. Недоліком цього показника є те, що він не включає розрахунки за позиціями комерційної ефективності [15]. Євтушенко С.В. наводить показник ефективності інноваційної діяльності шляхом співставлення варіантів. [16].

Суть динамічного підходу зводиться до поняття «грошовий потік», яке дозволяє врахувати вплив фактора. Цей підхід вітчизняні та закордонні науковці загальноновідомий і застосовується до інноваційних заходів.

В.Г. Федоренко пропонує показники чистої дисконтованої вартості, внутрішньої норми прибутку, термін окупності, індекс прибутковості у традиційному вигляді без галузевої специфіки або умов створення та реалізації інновації [17]. У роботах Ю.В. Сотнікової запропоновано метод, побудований на основі поєднання статичного і динамічного підходів

корегування чистого приведенного доходу для визначення пріоритетності альтернативних проєктів шляхом визначення абсолютної ефективності та з урахуванням часу. Недолік – термін окупності визначається лише з позиції повернення кредиту [18].

Сучасні підприємства здійснюють оцінку ефективності інноваційної діяльності на основі комплексного підходу, який включає результативний, цільовий, витратний та статико-динамічний підходи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Комплексний підхід до визначення ефективності інноваційної діяльності

Особливості інноваційної діяльності	Складові комплексного підходу	Зміст складових комплексного підходу
Варіати розподілу отриманих результатів	Результати	Прибуток від інноваційної діяльності до запланованого (тах) рівня прибутку
Цілеспрямованість на максимальний прибуток		
Висока капіталомісткість	Витрати	Прибуток від інноваційної діяльності до витрат на здійснення інноваційної діяльності
Значна тривалість інноваційного процесу		
Дуалістичний характер результатів в часі (розвиток інновацій на ринку)	Статико-динамічний	Результати та витрати інвестування інноваційного розвитку в часі

Джерело: удосконалено автором на [14]

Перевагою ієрархічного підходу у визначенні необхідних умов ефективності інноваційної діяльності (рис. 2.5).

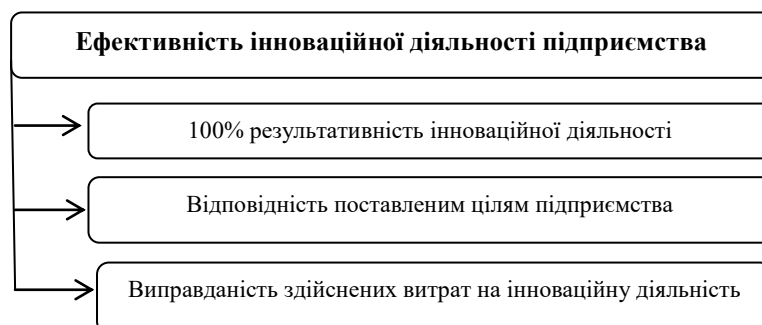

Рис. 2.5. Умови необхідності та достатності ефективності інноваційної діяльності підприємства

Джерело: [14, с. 26]

На основі підходів, які генеровані в комплексному підході, формується система показників оцінки ефективності інноваційної діяльності. Цією проблематикою займалися вітчизняні науковці О.І. Маслак та Л.А. Квятковська визначено певну систему показників оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства.

До таких показників віднесено:

- виробничої ефективності науково-технічних заходів: темп приросту ефективності виробництва конкретних видів продукції (робіт) від використання науково-технічних заходів; відносна економія собівартості продукції в результаті запровадження науково-технічних заходів;

- фінансової ефективності науково-технічних заходів: приріст прибутку в результаті реалізації науково-технічних заходів; приріст доданої вартості, включаючи амортизацію, в результаті реалізації науково-технічних заходів, у тому числі за рахунок інтенсивних та екстенсивних факторів; приріст доходу за рахунок реалізації науково-технічних заходів;

- інвестиційної ефективності науково-технічних заходів: вони характеризують кількість впроваджених науково-технічних засобів, зростання питомої ваги прогресивних технологічних процесів та нових інформаційних технологій, підвищення коефіцієнта автоматизації та організаційного рівня виробництва і праці, кількість патентів або авторських свідоцтв, індекс цитування, підвищення конкурентоспроможності підприємства, товарів (послуг) на ринку [15].

О.І. Маслак та Л.А. Квятковської сформуована сучасна система показників оцінки економічної ефективності інноваційної діяльності:

1. Норма прибутку – це коефіцієнт, який розраховується як відношення середньорічного прибутку від інновації до одноразового первісного капіталу, який витрачено для реалізації цієї інновації;

2. Період окупності – це показник, який відображає термін повертання коштів через отриманий від інновацій прибуток. Чим він менший, тим ефективнішим вважається проєкт;

3. Чистий приведений дохід – розраховується як теперішня вартість грошових потоків за весь період, зменшена на теперішню вартість інвестиційних витрат за цей самий період. За наявності кількох варіантів здійснення інноваційного проєкту вибирають варіант з максимальним показником чистого приведеного доходу;

4. Індекс рентабельності *PI (Profitability Index)* – розраховується як відношення теперішньої вартості прибутку за період інноваційного проєкту до обсягів інвестицій у даний проєкт. Якщо показник індексу рентабельності більший одиниці, то чиста теперішня вартість інноваційного проєкту позитивна. Крім того, показник індексу рентабельності буде більший, коли інвестиції будуть меншими;

5. Внутрішня норма дохідності *IRR (Internal Rate of Return)* – це норма дисконтування, за якої чиста теперішня вартість інновації дорівнює нулю, тобто дисконтовані грошові потоки інвестиційних витрат та прибутків стають однаковими.

У методології оцінки ефективності інноваційної діяльності часто використовують моделі і методи оцінки, які побудовані на засадах, а саме: оцінки попиту та пропозиції, конкурентоспроможності тощо маркетингу [19, с. 34].

Mind разом з партнером рейтингу «KPMG Україна» визначив 10 галузей, які найбільше змінились або зміняться найближчим часом за рахунок розвитку інновацій у самій галузі або суміжних галузях. Характеристики інноваційності продукту, бізне-процесів та бізнес-моделі наведено в додатку А, табл. 1А.

Характеристики переводяться у показник індексу шкалою, представлену у поясненнях наданих у таблиці 2.2.

Компанії оцінюються за п'ятьма характеристиками: інноваційність продукту, інноваційність бізнес-моделі та бізнес-процесів, які інновації у взаємодії з клієнтами компанія впроваджує, як впливає на навколишнє середовище, чи готова змінюватися у відповідь на виклики майбутнього.

Таблиця 2.2

Шкала показників індексу

Бал	Індекс	Пояснення
0	0	Усі прояви роботи компанії – від продукту до бізнес-моделі – неефективні та застарілі. Компанія не має перспектив для розвитку та змін. Компанія не є інноваційною.
1	30	Компанія не поспішає слідувати за трендами ринку, будь-які зміни впроваджуються із запізненням, після їхньої апробації конкурентами. Компанія не є інноваційною.
2	55	Компанія пробує використовувати інновації та/або інноваційний підхід у своїй роботі. Але вони не дають відчутного ефекту або конкурентної переваги. Компанія не є інноваційною.
3	75	Компанія частково впроваджує інновації або активно застосовує на локальному ринку досягнення глобальних гравців. Компанія має перспективи росту та адаптації до нових ринкових умов. Компанія є базово інноваційною.
4	90	Компанія розробляє та використовує унікальні інновації для світового ринку. Частка інноваційних продуктів у портфелі компанії переважає 50%, компанія активно тестує нові підходи та аналізує їхню ефективність. Компанія є сталою інноваційною.
5	100	Компанія є лідером свого ринку, її продукти, бізнес-процеси та модель копіюють конкуренти. Вона вже адаптувалась до нових реалій ринку та вийшла за межі власної галузі. Компанія є повністю інноваційною.

Джерело: сформовано автором на основі даних Mind

Загальний індекс інновацій враховує усі п'ять характеристик, вага оцінки продукту складає 25%, «здатності компанії до зміни» – 15, всі інші характеристики – 20%.

Вважаємо, що даний підхід заслуговує на увагу, оскільки оцінюється інноваційність продукту, бізнес-моделі та бізнес-процесів, взаємодії з клієнтами, навколишнє середовище, готовність змінюватися у майбутньому, але потребує удосконалення визначення параметрів масштабності, унікальності, відповідності експертної оцінки та більш детального врахування на основі звітних даних стану справ на підприємствах.

Вивчення проблем інноваційного розвитку висвітлено в багатьох наукових працях учених та економістів: О.В. Алейнікова [20], І.В. Багрова [21], Л.Б. Долінський [22], О.І. Ковтун [23], Ю.М. Краснокутська [24], Т.П. Лободзинська [25], П.П. Микитюк [26], Н.О. Сімченко [27], З.П. Урусова [28], А.В. Череп [29] як важливого показника зниження витрат, зростання економічного добробуту на основі інноваційного розвитку.

Автори роботи [30, с. 30] зауважують, що інноваційний розвиток підприємства варто визначати як процес спрямованої закономірної зміни стану підприємства, що залежить від його інноваційного потенціалу, джерелом якого є інновації, що створюють якісно нові можливості для подальшої діяльності на ринку шляхом реалізації вміння знаходити нові рішення, ідеї та у результаті використання винаходів.

На думку Ю.М. Краснокутської, інноваційний потенціал підприємства – це комплексна динамічна категорія, яку характеризують частота й ефективність впровадження інновацій, потенціал підприємства щодо розроблення інновацій, готовність його керівництва та персоналу до змін і багато інших чинників [24].

У дослідженні Н.О. Сімченко та Ю.В. Лазар зазначено, що інновації – суттєвий елемент підвищення ефективності економіки. Активна реалізація інноваційних процесів – спосіб повернення до життя традиційних видів економічної діяльності. Він полягає у подвійному впливанні в них рушійних сил, здатних забезпечити конкурентоспроможність і створити нові робочі місця за допомогою цілеспрямованого розвитку всієї технологічної бази [27].

У роботі вчених А.В. Череп, З.П. Урусової, А.А. Урусова визначено, що інноваційна діяльність не зводиться тільки до інновацій виробничого процесу, відомих за назвою «науково-технічний прогрес», або діяльності підприємства.

В економічній літературі поняття «інноваційний розвиток» наведено двома підходами до розуміння: до інновації продукту, що означає зміну продукту. Під інноваційною діяльністю розуміють сферу діяльності, що охоплює не тільки процес виробництва, а і науку, нові форми організації праці і управління, новітню маркетингову діяльність на підприємствах і у системі територіальних господарських формувань [28].

Для підприємств інноваційний процес передбачає впровадження нових, удосконалених технологічних процесів виробництва, які забезпечують виготовлення високоякісної продукції, зменшення витрат на енергоносії,

збільшення продуктивності праці, завдяки чому знижуються витрати на виробництво. Із збільшенням обсягів виробництва інноваційної продукції, скороченням витрат на її виробництво, скороченням термінів на її виготовлення підприємство збільшує свої прибутки через те, що розвивається і веде ефективну господарську діяльність. Тобто, інноваційний розвиток підприємства – це джерело зниження витрат виробництва задля ефективного функціонування підприємства.

Розглянемо підходи визначення впливу інноваційного розвитку на економічні показники перший – предметно-технологічний, або орієнтований на науковий результат, за якого інноваційний розвиток розглядається як кінцевий результат наукової чи науково-технічної діяльності; другий – функціональний, за якого інноваційний розвиток пов'язується з функціями створення, впровадження, поширення нововведень, реалізації інноваційних проєктів [30, с. 27].

З метою ефективного впровадження інновації на підприємстві розкриємо основні складники оцінювання інновації, за рахунок яких вона здійснюється (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Складники оцінювання джерел інновацій

Фактори впливу	Показники інноваційного потенціалу	Джерела інвестування інновацій
Інституціональний	Фінансовий	Традиційні та альтернативні
Економічний	Інтелектуальний	Власні кошти та ПП
Технологічний	Матеріально-техніко-технічний	Власні та інші кошти
Організаційний	Кадровий	Традиційні та альтернативні
Комунікативний	Інформаційний	Власні кошти, іноземні та інші
Клієнтський	Ринковий	Традиційні та інші

Джерело: сформовано автором на основі [28]

За оптимального складання факторів впливу утворюються сприятливі умови для розвитку інновації. Для визначення спроможності або резерву потенціалу впровадження інноваційної діяльності на підприємстві потрібно

досконало проаналізувати складники інноваційного потенціалу з урахуванням вищезазначених показників. Зокрема, необхідною головною умовою для здійснення інноваційного розвитку підприємств є встановлення джерел фінансування: власні; іноземні; державні та інші кошти.

Інноваційна діяльність є творчою, тому для забезпечення її впровадження необхідно розглянути кадровий складник. Інтелектуальний потенціал підприємства дає можливість генерації нових ідей, інновацій, розроблення і втілення нових технологій, виробництв, удосконалення конструкцій, механізації.

Розглянемо ефективність витрат на інновації та витрат на виробництво за формулою, запропонованою [21]:

$$Ef_{vi} = \frac{V_{pi}}{p},$$

де Ef_{vi} – ефективність i -го ресурсу;

V_{pi} – показник i -го ресурсу;

p – показник результатів роботи підприємства.

Припустимо, що показник i -го ресурсу – це витрати на інновації та витрати на виробництво, а також показник прибутковості, рентабельності та реалізації інноваційної продукції. Результатом роботи підприємства є дохід. Ці показники запишемо у вигляді формул та розрахуємо за ними коефіцієнти (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Коефіцієнти оцінки інноваційної діяльності підприємства

$Y = V_i/D$	Коефіцієнт витрат витрат на інновації на 1 грн доходу, де V_i – витрати на інновації, D – дохід
$X_1 = V_v/D$	Коефіцієнт витрат на виробництво на 1 грн доходу, де V_v – витрати на виробництво, D – дохід
$X_2 = P_r/D$	Коефіцієнт прибутку на виробництво на 1 грн доходу, де P_r – прибуток, D – дохід
$X_3 = D/V_i$	Коефіцієнт обсягів реалізації інноваційної продукції від витрат на інновації, де D – дохід, V_i – витрати на інновації
$X_4 = D_i/K$	Коефіцієнт доходу доходу від реалізації інноваційної продукції на 1 грн капітальних інвестицій, де D – дохід, K – капітальні інвестиції

Джерело: удосконалено на основі [21]

Для виявлення взаємозв'язку і ступеня впливу на вищезазначені коефіцієнти розробимо економіко-математичні моделі. Дослідимо вплив впроваджених інновацій на витрати на виробництво, ефективність діяльності підприємств, величину отриманого доходу від реалізації інноваційної продукції з врахуванням витрат на інновації та обсягів капітальних інвестицій на основі кореляційного аналізу шляхом побудови регресійної моделі [21]:

$$X=M(X/Y)+\varepsilon,$$

де $M(X/Y) = f(Y)$ - функція регресії X на Y ;

X – залежна (з'ясовна) змінна;

Y – незалежна змінна, або витрати на інновації на підприємстві;

$f(Y)$ – детермінована не випадкова компоненту процесу;

ε – випадкова компоненту процесу.

Світова наукова спільнота надає вагомого значення факторам формування та розвитку, структурним компонентам інтелектуального капіталу. Встановлено, що результати інтелектуальної праці покращують імідж країни на міжнародному ринку, забезпечують стабільність та розвиток національної економіки.

Гносеологія інтелектуального капіталу (ІК) ґрунтується на основі людського капіталу, заснованого Т. Шульцом. Науковець досліджував людський капітал на макрорівні, обґрунтовував важливість інвестування в освіту [31]. Його дослідження на мікрорівні продовжив Г. Беккер. Згідно з Г. Беккером, людський капітал визначається як знання, кваліфікація, навички та вміння працівників компанії. Г. Беккер проаналізував прямі та непрямі витрати на навчання, втрачений дохід за період навчання, а також встановив співвідношення між доходами та витратами на освіту у розмірі 14% [32].

За даними досліджень більшість міжнародних та вітчизняних науковців виокремлює такі підходи до структури інтелектуального капіталу та три складові частини ІК (табл. 2.5): людський; структурний; споживчий або клієнтський.

Таблиця 2.5

Дослідницькі підходи до структури інтелектуального капіталу

Науковці	Складові частини інтелектуального капіталу
I. Каленюк [33, с. 4-13]	1) людський капітал; 2) структурний капітал; 3) споживчий або клієнтський ринковий капітал.
T. Стюарт [34]	1) людський капітал; 2) структурний капітал; 3) споживчий (клієнтський) капітал.
E. Брукінг [35]	1) ринкові активи; 2) інтелектуальна власність; 3) людські активи; 4) інфраструктурні активи.
B. Бугас [36]	1) людський капітал; 2) організаційний капітал; 3) клієнтський капітал.
O. Кендюхов [37]	1) персоніфікований; 2) інфраструктурний; 3) клієнтський; 4) марочний; 5) формалізована інтелектуальна власність.
L. Едвісон, M. Мелоун [38]	1) людський капітал; 2) структурний капітал.
A. Чухно [39, с. 61-67]	1) людський; 2) технологічний.
B. Зінов, K. Сафарян [40, с. 23-25]	1) людський капітал; 2) інтелектуальні ресурси.

Джерело: складено автором

Парадигма оцінювання ІК має три складові частини, такі як підходи, методи, методика. Підходи визначають принципи оцінювання вартості ІК, методи – процедуру розрахунку вартості, а методика – застосування методу щодо об'єктів інтелектуальної власності та цілей розрахунку.

Згідно з К. Свейбі, методика оцінювання ІК об'єднана в такі чотири групи методів [41]:

- прямої грошової оцінки окремих складових частин ІК (DIC);
- ринкової капіталізації (MCM), що оцінюють різницю між ринковою і балансовою вартістю активів підприємства;
- рентабельності активів (ROA), що оцінюють різницю між середньогалузевою рентабельністю активів і рентабельністю підприємства, тобто додаткову ефективність, яку генерує ІК;
- збалансованих показників (SC), за яких розраховуються індекси та

індикатори, що характеризують відповідні елементи ІК.

В економіці виділяють три підходи методів прямої грошової оцінки вартості ІК, такі як витратний, порівняльний (ринковий), дохідний.

Витратний – покупець контролює витрати на створення продукту. Вартість об'єкта складається з витрат на його створення та введення в дію. Він є не вигідним для продавця, оскільки не приносить прибутку. Порівняльний, або ринковий, характеризується оцінкою продажів з іншими аналогічними об'єктами. Ціна встановлюється ринком відповідно до якості та корисності об'єкта й влаштовує як покупця, так і продавця. Дохідний ґрунтується на інвестуванні коштів в об'єкт інтелектуальної власності задля отримання доходу. Особливістю цих методів є визначення вкладу інтелектуального капіталу задля підвищення вартості бізнесу.

Вартість ІК – це різниця між балансовою та ринковою вартістю. Головною функцією ІК є отримання додаткової вартості (доходу). Отже, сьогодні вагомим значення набуває діяльність стейкхолдерів, які забезпечують проходження життєвого циклу матеріального та нематеріального товару. Стейкхолдер – це фізична, юридична особа чи група осіб, зацікавлених у виробництві продукції (виробники, замовники, постачальники).

Методи оцінювання Р. Старик [42], О. Прокопенко [43], Є. Смірнов [44], Г. Ступнікер [45], Г. Река [46] класифікують за рівнями дослідження ІК (державний, регіональний, підприємницький); підходами до оцінювання (витратні, дохідні, експертні); аналоговими методами (порівняння продажів та інтелектуальної власності).

Парадигма оцінювання ІК на макрорівні є дещо складнішою, ніж на підприємстві, оскільки ми не можемо порахувати пряму грошову вартість національного інтелектуального продукту. Для регіонального або державного рівня актуальним буде застосування індексних, індикаторних (Scorecard Methods) та експертних методів оцінювання. Також визначають вагомість впливу структурних компонентів на інтелектуальний капітал за допомогою

математичних моделей, гармонійної, середньої зваженої, багатовимірної середньої або ЕОМ.

У 90-х роках XX століття ефективною стала методологія оцінювання ІК методом системи збалансованих показників (Balanced Scorecard), розроблена у США Р. Капланом і Д. Нортонем. Оскільки компанії досить велику увагу приділяли фінансовим показникам, було виявлено, що задля покращення короткострокових фінансових результатів здійснювалося зниження витрат на навчання, маркетинг та обслуговування клієнтів, а це в подальшому негативно позначилось на фінансовому стані організацій [47].

Згідно з Balanced Scorecard, стратегія бізнес-компанії складається з таких перспектив як фінансова, клієнтська, перспектива процесів навчання й зростання [47].

За С. Дятловим, Т. Селищевою, В. Мар'яненком [48], методи збалансованих показників (Scorecard Methods) – це негрошові методи оцінки ІК за допомогою підрахунку балів на основі індексів та індикаторів показників структурних компонентів ІК. Scorecard Methods включає такі методи, як метод Д. Петерсона та Т. Паркінсона, метод Дж. Тобіна, метод П. Страсмана, метод NCI Research, метод А. Пуліка.

Розглянемо деякі з методів:

- 1) П. Страсмана передбачає визначення вартості ІК на основі інформаційного менеджменту (за допомогою активів, інвестицій, акціонерного капіталу). Оцінювання менеджменту ґрунтується на визначенні частки доходу, яка припадає на ефективність управління.
- 2) А. Пуліка передбачає визначення ІК на основі доданої вартості від ІК (визначається вартість структурного та людського капіталу).
- 3) NCI Research передбачає, що вартість ІК визначається на основі показників ефективності бізнесу.

Узагальнено показники для оцінювання інтелектуального капіталу за його структурними елементами за структурного підходу за допомогою таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

**Показники для оцінювання інтелектуального капіталу за його
структурними елементами**

Структурні компоненти інтелектуального капіталу	Оцінка за міжнародними рейтингами	Оцінка за освітніми системами	Оцінка у промисловій сфері
Людський	Індекс людського розвитку; Глобальний інноваційний індекс; Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів.	Кількість випускників усіх рівнів здобутої освіти; державні та приватні інвестиції в освіту.	Кількість працівників, що підвищили кваліфікацію; кількість працівників із академічною освітою.
Клієнтський (споживчий) або соціальний капітал.	Глобальний індекс конкурентоспроможності; Індекс інноваційної привабливості.	Довіра між викладачами та студентами.	Реалізована інноваційна продукція.
Структурний (організаційний)	Глобальний індекс конкурентоспроможності; Європейське інноваційне табло; «Інноваційний індекс»; Глобальний інноваційний індекс «Bloomberg»	Структура науковців за віком, академічною освітою, гендерною ознакою, галузевою ознакою; наявність науково-технічних та інформаційних засобів.	Виконані наукові й науково-дослідні роботи; кількість підприємств, що займаються науково-технічною діяльністю; підприємства, що впроваджують інновації.

Джерело: узагальнено автором на основі []

Отже, формування та розвиток інтелектуального капіталу відбуваються на трьох рівнях, а саме індивідуальному (особистісному), на рівні підприємства (мікрорівень), на рівні держави (макрорівень).

Найбільш поширеними структурними підходами до оцінювання ІК на національному рівні є оцінювання за міжнародними рейтингами; за освітніми системами; інноваційної діяльності. Методика оцінювання ІК на макрорівні ґрунтується на визначенні ефективності формування та визначенні результатів використання інтелектуального капіталу (впровадження інноваційної продукції).

Індивідуальний розвиток – це розвиток, на який впливають сім'я, суспільство, засоби масової інформації, освітні заклади. Завданнями держави для досягнення високого інтелектуального (людського) розвитку є формування морально-етичних норм, збереження культурних традицій, фінансова допомога для малозабезпечених та багатодітних сімей (субсидії,

соціальні виплати), фінансування наукових (творчих) проєктів обдарованої молоді.

На рівні підприємства на формування інтелектуального капіталу впливає професійна освіта співробітників, індивідуальні знання, можливість підвищення кваліфікаційних навичок (людський капітал), наявність потенціалу до виробництва інноваційного продукту, менеджмент управління (організаційний капітал) та клієнтські зв'язки, імідж компанії тощо.

На макрорівні варто замінити клієнтський капітал соціальним, оскільки, крім фінансової підтримки розвитку освіти та науки, завданнями держави є встановлення соціальних зв'язків між громадянами країни та органами державного управління, прозорість та відкритість державного апарату, подолання корупції. Проаналізувавши вище наведені дані, можемо виділити структурні компоненти інтелектуального капіталу на макрорівні (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Структурні компоненти інтелектуального капіталу

Джерело: побудовано автором

З'являються нові підходи, які більш ґрунтовно розкривають зміст та структуру ІК. Однак усі дослідження обґрунтовані єдиним змістом: ІК складається з різних капіталів, які уособлені в співробітниках, організаційній структурі, інтелектуальній власності та соціальних зв'язках.

За даними Програми розвитку ООН, для оцінювання людського розвитку варто застосовувати індекс розвитку інтелектуального потенціалу, який складається з п'яти таких показників [49].

Європейський банк реконструкцій та розвитку (ЄБРР) запропонував програму «Знання задля розвитку» («Knowledge for Development», K4D). Перелік показників і значення основних структурних компонентів індексу «Knowledge for Development» проаналізуємо на основі даних наведених у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

**Значення основних структурних компонентів
«Knowledge for Development»**

Показник	Значення
Global Innovation Index	Забезпечує комплексний погляд на інновації, але не охоплює всі світові економіки, в які інвестує ЄБРР.
Global Competitiveness Index	Не зосереджується на рушіях інновацій, більше орієнтується на значення показників для продуктивності.
European Innovation Scoreboard	Є відповідним заходом інновацій, але він охоплює лише європейські економіки.
Economic Complexity Index	Орієнтований на додану вартість у продажах товарів, необ'єктивне сприйняття здатності економіки до додавання вартості.
Trade in value added	База даних вимірює вартісні потоки галузевого виробництва товарів та послуг, вказуючи на глобальні зв'язки ланцюга вартості між країнами.

Джерело: [50]

Методика дає змогу оцінити готовність країни до переходу на інноваційну модель розвитку. Програма K4D пропонує комплекс із 80 показників, які дають змогу порівнювати окремі показники різних країн, а також середні показники, що характеризують групу країн, а саме інституційний режим, ступінь освіти населення, інформаційно-комунікаційні технології, національна інноваційна система [50].

Аналіз «Knowledge for Development» доводить, що інноваційно-інтелектуальний розвиток є основним показником суспільного розвитку. Однак, згідно з Національною методикою оцінки регіонального людського розвитку [51], Україні варто перейти від оцінки рейтингів до оцінки прогресу в контексті досягнення цілей сталого розвитку.

2.3. Методичний інструментарій інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК

У сучасних умовах розвитку економіки України, що характеризується необхідністю інноваційної трансформації, актуальним науковим завданням стає визначення напрямів і методів фінансування інноваційної діяльності. Агропромисловий комплекс (АПК) є потенційним джерелом стрімкого зростання економіки України. Але досягти цього можливо тільки за рахунок інновацій у сфері АПК, що вимагає дослідження джерел фінансування такого інноваційного розвитку. Підвищення прибутковості у сфері агропромислового комплексу неможливе без розробки новітніх технологій, модернізації процесу виробництва сільськогосподарської продукції, інноваційних рішень і впроваджень. Тому дослідження різноманітних методів залучення інвестицій в інновації у сфері АПК дасть змогу раціонально підійти до питань фінансування та розширити фінансові можливості для розвитку підприємств агропромислового комплексу в Україні.

Проблеми фінансування інноваційної діяльності підприємств досліджено у роботах Ю. Власової [52], О. Жилінської [53], І. Колодяжної [54], С. Левицької [55], Т. Ніколенко [56], О. Чемодурова [57].

У роботі Ю. Власової [52, с. 45] досліджено особливості фінансування інноваційної сфери в розвинутих країнах світу, на основі чого автор доходить висновку, що суттєвий поштовх у розвитку економіки України може бути забезпечений співпрацею дослідних інститутів, університетів і

промисловості. Це свідчить про необхідність дослідження джерел фінансування інновацій, а можливими інвесторами можуть стати представники промисловості та підприємництва.

О. Жилінська та Д. Чиберкус [53] розкривають розвиток інноваційної інфраструктури, що є умовою ефективних інновацій в будь-якій сфері. Слід зазначити, що у розвинутих країнах, в яких частка інвестицій в інновації у загальному ВВП країни є найбільшою у світі (Німеччина, США, Японія), мають високорозвинуту інфраструктуру.

С. Левицька [55] досліджує можливі джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні і зазначає, що визначальну роль у їх складі відіграють власні фінансові ресурси, а у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів почали відігравати більшу роль приватні інвестори та венчурні фонди. Т. Ніколенко [56] досліджує особливості інвестиційно-інноваційного розвитку ЄС, за результатами чого робить висновок про поглиблення співробітництва країн ЄС у сфері наукових та інноваційних розробок. У зв'язку з євроінтеграцією України необхідним є перегляд сучасної політики у сфері інновацій та розвиток інноваційної діяльності, що актуалізує питання джерел фінансування та методів залучення інвестицій в інноваційну діяльність.

У своїй роботі О. Чемодуров [57] зазначає, що проблема фінансування інноваційної діяльності підприємств є основною причиною відсутності зрушень у модернізації національної економіки, що вказує на необхідність дослідження методичного інструментарію фінансування інноваційної діяльності.

Таким чином, можемо стверджувати, що в сучасних умовах розвитку інноваційної діяльності в Україні на фоні інноваційно-активних країн світу необхідним є дослідження методичного інструментарію фінансування інноваційної діяльності, а сфера АПК в Україні має найбільший потенціал для розвитку за рахунок інновацій. Аналіз закордонних публікацій дає змогу стверджувати, що іноземні автори більш зосереджені на аналізі процесу

запровадження інновацій у конкретних галузях.

Ще 1982 р. дослідник Д. Грігг [58] наголошував на необхідності інноваційної трансформації агропромислового комплексу багатьох країн (особливо з перехідною економікою). Дослідження Е. Дімара та Д. Скурас [59] присвячені двом стадіям впровадження аграрних інновацій, а робота А. Хондокер [60] містить дослідження особливостей запровадження аграрних інновацій в країнах, що розвиваються.

Методи фінансування інноваційної діяльності в сучасних умовах розвитку економіки України змінюються під впливом розширення джерел фінансування та формування новітніх організаційно-економічних механізмів підприємництва. Аналіз міжнародної практики фінансування інновацій та законодавчої бази фінансування інноваційної діяльності в Україні дає змогу узагальнити можливі джерела фінансування за такими групами: власні джерела фінансування, зовнішні державні, зовнішні недержавні.

До власних джерел фінансування інноваційної діяльності належать: прямі інвестиції материнської компанії за методом участі у капіталі, реінвестований прибуток; залучення коштів працівників; власний оборотний капітал; додаткова емісія акцій. До зовнішніх державних джерел фінансування належать: бюджетні кошти; державні гранти та програми підтримки агросектору за рахунок позабюджетних коштів. До зовнішніх недержавних джерел фінансування належать: венчурні фонди, інвестиційні організації, іноземні інвестиції, кредити, бізнес-ангели, бізнес-інкубатори, краудфандінг, недержавні гранти. Вибір джерела фінансування визначає відповідну послідовність дій утримувача інвестицій, його права і зобов'язання стосовно результату діяльності, яка профінансована, а також обумовлює відповідний метод залучення таких інвестицій.

За даними міжнародних агентств зі сприяння інвестицій відомо, що в країнах з розвинутою економікою найбільші обсяги інвестицій очікуються у галузях інформації та індустрії зв'язку. Водночас у країнах, що розвиваються, і країнах з транзитивною економікою (до яких відносять і

Україну) очікуються найбільші обсяги інвестицій в АПК (рис. 2.7) [61].

Для залучення інвестицій в інноваційні проєкти сфери АПК слід розглядати декілька методів.

Метод самофінансування перевагами якого є отримання підприємством повних прав на прибуток, який очікується за результатами реалізації інноваційних проєктів і перспективи подальших вигід за рахунок використання чи продажу об'єктів нематеріальних активів (патенти, авторські права тощо). Для агропромислових компаній метод самофінансування є одним із можливих способів забезпечення розвитку інноваційних проєктів в умовах обмеження зовнішніх ресурсів та невизначеності у результатах інноваційного проєкту.

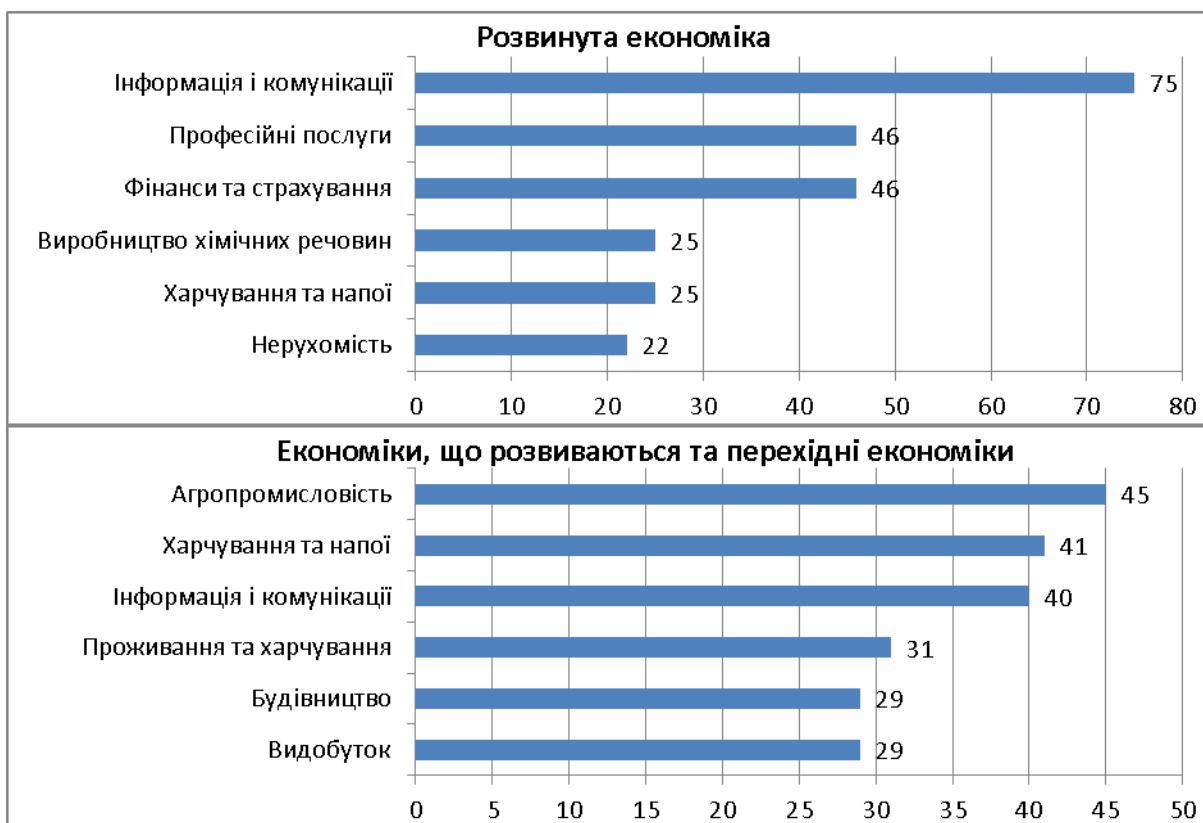

Рис. 2.7. Перспективні галузі для залучення прямих іноземних інвестицій у власну економіку 2018 р. (% респондентів)

Джерело: побудовано на основі [61].

Самофінансування відбувається за рахунок нерозподіленого прибутку, який є накопиченим чистим прибутком за роки діяльності підприємства і

який не був розподілений серед власників підприємства. Перевагою такого методу є можливість уникнути довгострокових кредитів і нестійкого фінансового стану. Недоліком методу фінансування за рахунок власних джерел є необхідність у довгостроковому залученні власного оборотного капіталу з наявністю ризиків під час реалізації інноваційних проєктів. Такий метод фінансування інноваційної діяльності на агропромислових підприємствах може бути реалізований як за рахунок коштів окремого підприємства, так і за рахунок прямих інвестицій материнської компанії у дочірнє підприємство через формування власного корпоративного фонду інвестування інновацій. Перевагами для материнської компанії є отримання нового об'єкта нематеріальних активів, що забезпечує конкурентні переваги для агропромислової корпорації загалом.

Фінансування через інститут венчурного капіталу. Одним із популярних методів фінансування інноваційної діяльності є створення венчурних компаній, які є спеціалізованими інвестиційними компаніями із залучення та використання венчурного капіталу. Корпорації та звичайні бізнесмени за допомогою компаній з венчурного інвестування фінансують агропромислові підприємства, в яких використовується наукоємне виробництво. Одним із важливих учасників процесу венчурного інвестування є комерційні банки як інвестори інноваційної діяльності. Слід зазначити, що банки в такій ролі виступають тільки у разі ймовірного успіху інновацій, а участь цих установ в інноваційних проєктах без очевидного перспективного успіху обмежується через високу ризикованість таких інвестицій.

Особливим методом фінансування інноваційної діяльності в сфері АПК є залучення інвестицій приватних підприємців (бізнес-ангелів), роль яких є вагомою в процесі реалізації інноваційних проєктів, особливо у фінансуванні стартапів. Слід зазначити, що в Україні наразі існує профільне об'єднання бізнес-ангелів «UAngel», яке об'єднує підприємців та інвесторів України й світу з метою пошуку проєктів для спільного інвестування. Функціонування таких об'єднань зменшує ризики для кожного «ангела», а також збільшує

шанси для успішної реалізації інноваційного проєкту.

Недостатньо задіяним у процес інноваційного розвитку України є метод фінансування інновацій за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів через відповідні програми фінансування інновацій та підтримки агробізнесу. Перевагами такого методу для держави є розвиток інноваційної активності підприємств, стимулювання економічного розвитку регіонів і відповідних галузей, створення сприятливих умов для прямих іноземних інвестицій. Важливою складовою підвищення інноваційного рейтингу України є формування державної довгострокової підтримки інновацій в АПК.

Основними напрямками державної інноваційної політики, на наш погляд, має стати:

- створення сприятливих умов для технологічного оновлення виробництва, впровадження інноваційних виробничих підходів;
- формування ринкових відносин і сприятливих умов для науково-дослідних розробок та їх реалізації;
- створення привабливих умов для працевлаштування в інноваційних підприємствах;
- сприяння обміну науковими розробками та ідеями у сфері агропромислового бізнесу;
- створення спеціальних державних грантів на підтримання інноваційної діяльності підприємств АПК;
- створення привабливого інвестиційного клімату через підвищення лояльності влади, надання статусу іноземного інвестора з відповідними пільгами та перевагами, розвиток державних програм підтримки агробізнесу із залученими іноземними інвестиціями.

Інститут спільного інвестування має схожі ознаки з венчурною компанією; передбачає застосування колективного інвестування, за якого кошти інвесторів об'єднуються й інвестуються професійним керуючим в інноваційні проєкти. Все ж спільне інвестування передбачає більш широкий

формат участі у розвитку інновацій підприємств, тоді як венчурні фонди більше працюють як інститути прямого інвестування.

Досвід інших країн дає змогу отримати вже готові рішення щодо сприяння фінансуванню інноваційної діяльності у сфері АПК:

- обов'язкове державне фінансування довгострокових інноваційних проєктів для конкретного замовника (чи без замовника);
- фінансування ноу-хау і стартапів у сфері АПК на першому етапі проєкту за рахунок небюджетних фондів;
- запровадження принципу швидкої окупності, відповідно до якого ресурси інвестують у проєкти, які вже мають відповідний результат або перебувають в завершальній стадії;
- надання додаткових ресурсів для проєктів, які мають державне значення;
- створення сприятливих умов для фінансування інноваційної діяльності АПК закордонними організаціями й інвесторами через відповідні податкові, кредитні чи митні пільги;
- створення інститутів спільного інвестування.

Як бачимо, методи фінансування інноваційної діяльності є різноманітними і залежать від специфіки інноваційного проєкту та намірів підприємця. Важливим питанням у процесі фінансування інноваційної діяльності є вибір підприємства для інвестицій в інновації з боку інвестора. Тому доцільно розробити систему критеріїв оцінки інноваційно-інвестиційної привабливості агропромислового підприємства як елемент методичного інструментарію фінансування їх інноваційної діяльності.

Узагальнюючи вищенаведене, визначимо основні потенційні вигоди і ризики фінансування інноваційної діяльності на основі порівняльного аналізу різних методів фінансування інноваційної діяльності підприємств АПК (табл. 2.8).

У процесі прийняття рішень щодо фінансування інноваційної діяльності підприємства агропромислового комплексу інвестор (приватний, представник держави чи місцевих бюджетних установ) має оцінити

фінансові, виробничі, організаційні, ринкові, кадрові та інші аспекти, які характеризують рівень інноваційної діяльності підприємства та перспективи успіху інвестицій (табл. 2.9).

Таблиця 2.8

Порівняльний аналіз методів фінансування інноваційної діяльності підприємств АПК

Метод фінансування	Потенційні вигоди	Ризики
Залучення прямих інвестицій або самофінансування	Повні права на результат реалізації інноваційного проєкту, безкоштовні ресурси.	Недостатній обсяг власного оборотного капіталу, ризики збитків
Інвестування через інститут венчурного капіталу	Диверсифікація ризиків, вільний доступ до капіталів, наявність професійних консультацій у сфері інновацій	Дорогі фінансові ресурси, які можуть залучатись під відсоток, який вище за ставку кредиту у банку.
Інвестиції приватних підприємців	Можливість залучення у високоризиковані інноваційні проєкти на першій стадії їхнього розвитку у невеликих обсягах. Гнучке прийняття фінансових рішень, швидке оформлення, дешевші ресурси, ніж з фінансових установ, перевага місцевим інвестиціям у вузькоспеціалізованих сферах, надання своїм клієнтам кредитних гарантій.	Втрата частки капіталу через участь бізнес-ангела у керуванні, ризик поглинання. Незначне інвестування у подальший розвиток фірми; відсутній досвід керування компаніями визначеного типу.
Фінансування за рахунок державних та місцевих бюджетів, державні програми підтримки	Низькі ставки залучення ресурсів, можливість інвестування на довгостроковій основі. Стимулювання інноваційної активності.	Ризик припинення фінансування через недостатність коштів бюджету.
Банківський кредит	Незалежність у використанні, можливість доступної ціни кредиту.	Ризик втрат через неплатоспроможність.
Банківське інвестування	Доступ до фінансових ресурсів на довгостроковій основі за прийнятними умовами.	Складність отримання для високоризикованих інноваційних проєктів.
Гранти і програми ЄС	Доступ до фінансових ресурсів на довгостроковій основі за прийнятними умовами.	Складність отримання для високоризикованих проєктів Імплементація до вимог згідно законодавства та СОТ
Програми фінансування світовим банком та ЄБРР	Доступ до фінансових ресурсів на довгостроковій основі за прийнятними умовами.	Складність отримання для високоризикованих проєктів Імплементація до вимог згідно законодавства і умов інвестування

Джерело: побудовано автором на основі [62]

Слід враховувати, що при оцінці інноваційно-інвестиційної привабливості підприємств у сфері АПК ступінь інноваційності визначається науковою сферою (підгрунтя для розвитку інновацій), а також станом аграрної політики у країні. Інновації можуть відбуватись у формі фундаментальних чи прикладних досліджень, через розробку патентів, товарних знаків, авторських прав, інноваційних виробничих ліній тощо. Розвиток інновацій дає змогу підвищувати конкурентоспроможність агропродукції, стимулювати розвиток АПК у різних регіонах, сприяти створенню агрокластерів, що загалом сприяти економічному зростанню.

Таблиця 2.9

**Критерії інноваційно-інвестиційної привабливості підприємств
сфери підприємств АПК**

Аспекти діяльності	Критерії інноваційно-інвестиційної привабливості
Фінансові	Наявність власних витрат на інноваційну діяльність. Очікуваний прибуток за рахунок використання інновацій. Підвищення прибутковості за рахунок використання інновацій. Наявність власного оборотного капіталу для фінансування інновацій. Додаткові джерела фінансування.
Кадрові	Професійні компетенції працівників агропромислового підприємства. Корпоративна культура. Система мотивації співробітників. Участь у міжнародних заходах з розвитку АПК.
Клієнтські	Характеристика якості сільськогосподарської продукції. Відповідність стандартам якості ISO. Репутація підприємства. Лояльність клієнтів.
Виробничі	Наявність розроблених нових продуктів. Наявність новітніх технологічних ліній виробництва. Наявність виробничих патентів.
Міжнародні	Спільні підприємства ДП іноземних підприємств Інтегрування та кооперація Державно-приватне партнерство Товарні та фондові ринки

Джерело: удосконалено автором на основі [62]

В умовах нестабільності у бізнес-середовищі, що характеризується підвищеним ризиком при інвестуванні, малою інформованістю про ситуацію на ринку, її непрогнозованістю і суттєвим впливом на ринок політичної кон'юнктури в Україні досить актуальною є проблема грамотного

розміщення інвестиційного ресурсу та ефективного управління інвестиційною діяльністю. Оскільки саме інвестиції є вагомим засобом підтримання і розвитку підприємницької діяльності.

Інвестиційна підтримка інноваційного розвитку підприємств залежить від специфічних особливостей інвестицій, таких як тривалий період окупності при реалізації інновацій, підвищений ризик реалізації, нерівномірність надходження доходів від здійснення інвестицій.

Інвестиційно-інноваційна діяльність – це об’єктивно обумовлений, системний цілеспрямований комплекс заходів, пов’язаних із економічним обґрунтуванням необхідності інвестицій, пошуком і вибором інвестиційних ресурсів, спрямованих на використання наукових розробок, упровадження новачій, принципово нових видів продукції, техніки і технології з метою одержання прибутку або соціального ефекту [62].

Аналіз розвитку інноваційно-інвестиційних процесів в Україні дозволив встановити, що упродовж останніх років незначна частина підприємств України здійснювала інновації. Основним напрямом інноваційної діяльності залишається придбання нових засобів виробництва. Пріоритетним джерелом інвестування інновацій залишаються власні кошти підприємств та отримані кредити. Діюча система оподаткування не стимулює довгострокові накопичення підприємств, що дозволило б останнім реалізувати інноваційні проєкти. Українська інноваційна сфера ще не стала приваблива також для іноземних інвесторів.

Інноваційно-інвестиційну діяльність підприємства необхідно розглядати як складну динамічну стохастичну систему, що складається з та включає різних за своєю природою процесів: інноваційний; організаційно-економічний, інвестиційний та соціокультурного забезпечення нововведень. Незважаючи на зростання інвестицій, організаційні структури управління підприємствами зазвичай не пристосовані до вирішення завдань інноваційно-інвестиційної діяльності. У більшості випадків – це застарілі лінійно-функціональні структури, що не відповідають складним сучасним умовам

господарювання. У кінцевому результаті спостерігається зниження ефективності управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємства [63].

Для оцінки ефективності інновацій підприємства доцільно застосовувати систему показників (рис. 2.8).

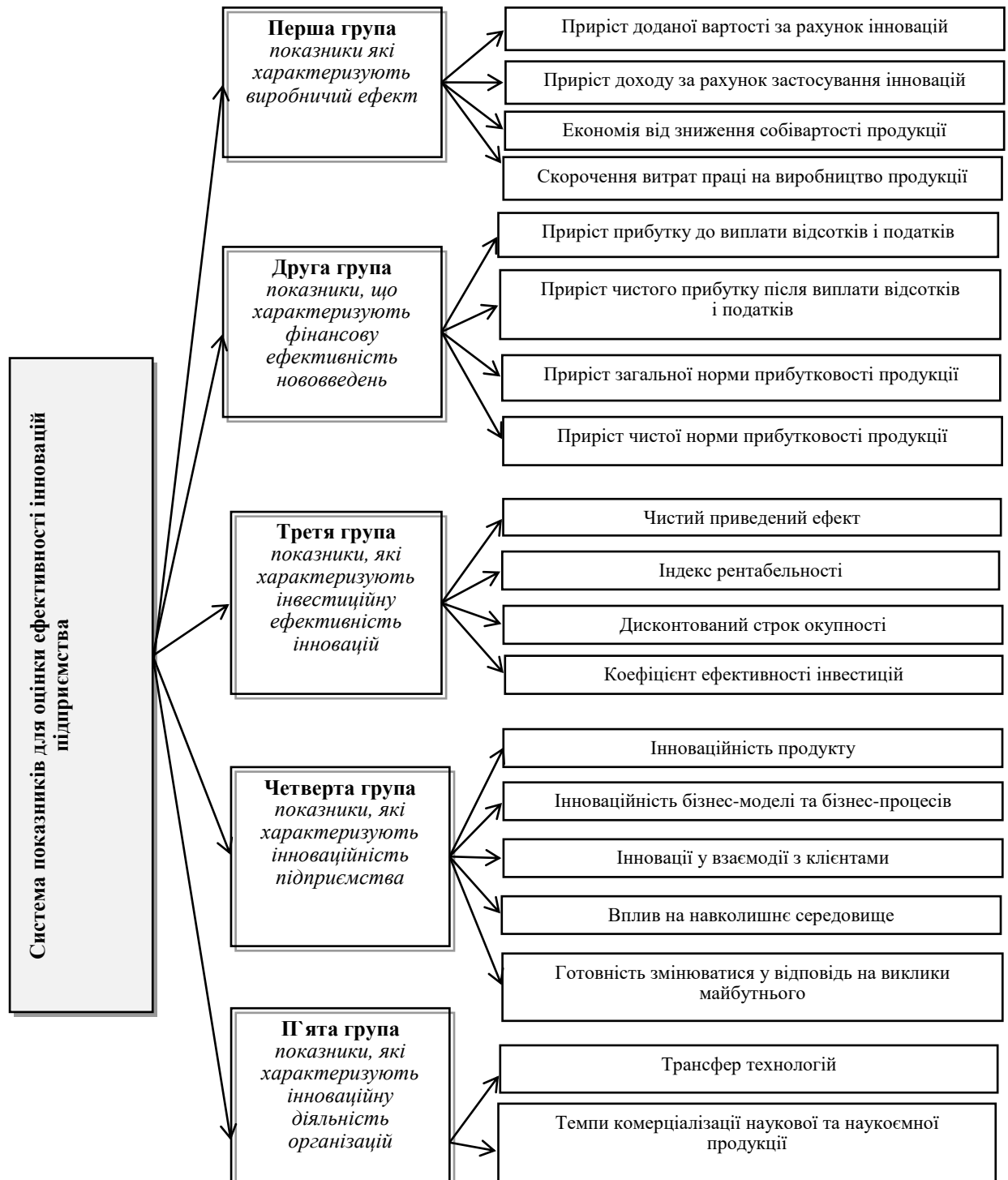

Рис. 2.8. Система показників для оцінки ефективності інновацій підприємства

Джерело: вдосконалено автором на основі [64, с. 423]

Завданнями стратегічного аналізу ефективності інновацій є:

- техніко-економічні характеристики інновації, а також якість і рівень конкурентоспроможності продукції;
 - суми інвестицій на розробку і впровадження інновації;
 - строку окупності інновації;
- оцінювання ефективності інновації.

Розглянемо виробничий ефект від застосування інновацій:

а) приріст доданої вартості за рахунок інновацій:

$$\Delta ДВ = ДВ_1 - ДВ_0,$$

де $ДВ_1$, $ДВ_0$ - додана вартість після і до застосування нововведення;

б) приріст доходу за рахунок застосування інновацій:

$$\Delta Д = Д_1 - Д_2$$

де $Д_1$, $Д_2$ - дохід, що включає прибуток і амортизацію відповідно після і до застосування нововведення;

в) економія від зниження собівартості продукції:

$$Е = Q_i (C_0 - C_1),$$

де Q_i - річний обсяг виробництва продукції у натуральних показниках після застосування нововведення,

C_0 , C_1 - собівартість одиниці продукції відповідно до і після інновацій;

г) скорочення витрат праці на виробництво продукції:

$$Е = Q_i (T_{m0} - T_{m1}),$$

де Q_i - річний обсяг виробництва продукції у натуральних показниках після застосування нововведення,

T_{m0} , T_{m1} - витрати праці на виробництво одиниці продукції до і після застосування нововведення.

Щоб отримати відносне скорочення кількості працівників у результаті впровадження інновацій, потрібно результат розрахунку по скороченню витрат праці на виробництво продукції розділити на річний фонд робочого часу одного працівника.

Показники, які характеризують фінансову ефективність нововведень:

- а) приріст прибутку до виплати відсотків і податків:

$$\Delta \text{EBIT} = \text{EBIT}_1 - \text{EBIT}_0,$$

де EBIT_1 , EBIT_0 – сума прибутку від операційної діяльності до виплати відсотків і податків відповідно після і до застосування нововведень;

- б) приріст чистого прибутку після виплати відсотків і податків:

$$\Delta \text{ЧП} = \text{ЧП}_1 - \text{ЧП}_0,$$

де ЧП_1 , ЧП_0 – сума чистого прибутку до і після виплати відсотків і податків;

в) приріст загальної норми прибутковості продукції, розрахований відношенням прибутку від реалізації продукції до виплати відсотків і податків до суми чистої виручки:

$$\Delta P_{\text{заг}} = P_{\text{зап}} - P_{\text{заго}},$$

г) приріст чистої норми прибутковості продукції розрахованої відношенням чистої прибутковості від реалізації продукції після виплати відсотків і податків до суми чистої виручки:

$$\Delta P_{\text{ч}} = \text{ДР}_{\text{чі}} - \text{ДР}_{\text{чс.}},$$

До третьої групи належать показники інвестиційної ефективності інновацій: чистий приведений ефект, індекс рентабельності, дисконтований строк окупності, коефіцієнт ефективності інвестицій. Доцільно враховувати всю суму витрат підприємства в комерціалізацію інновацій, а саме від початку процесу і до запуску у виробництво і виходу на ринок [64, с. 423].

До четвертої групи належать показники, що характеризують інноваційність підприємства, а саме: рівень інноваційності продукту, інноваційність бізнес-моделі і бізнес-процесів, наявність і рівень розвитку інновацій у взаємодії з клієнтами, вплив на навколишнє середовище, ступінь готовності змінюватися у відповідь на виклики майбутнього.

П'ята група показників включає: рівень трансфер технологій та темпи комерціалізації наукової та наукоємної продукції.

Прийняття рішень з інвестиційної діяльності зумовлено рядом факторів. До основних із них можна віднести: вартість інвестиційного

проєкту, наявність різних можливостей інвестування, обмеженість фінансових ресурсів, ризик інвестування, прибуток та окупність інвестиційних проєктів. Водночас необхідність інвестування диктується потребою розширення сфери діяльності, оновлення технічної бази господарюючого суб'єкта, зміною видів діяльності (видів продукції, робіт, надання послуг). Вирішення цих питань потребує глибоких аналітичних досліджень, які б гарантували прийняття рішень в умовах нестабільності інвестиційного середовища, значних коливань ефективності реалізації проєктів.

Систему показників для оцінки інвестиційних проєктів, в основному, можна поділити на дві групи: до першої групи належать ті, що ґрунтуються на дисконтованих оцінках; до другої групи відносяться ті, що не враховують фактора часу (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Система показників для оцінки ефективності інвестицій

Джерело: побудовано автором

У практиці існують й інші методи та показники оцінки економічної ефективності інвестицій.

Серед традиційних показників найбільшого розповсюдження набули: коефіцієнт ефективності, який розраховують як відношення прибутку до

обсягів капітальних інвестицій, а також період окупності. Кожен з них має певні недоліки – не враховують фактора часу, і при традиційних методів розрахунку ефективності капітальних інвестицій основним критерієм повернення інвесторові вкладеного капіталу беруть тільки суму прибутку.

Бланк І.О. виділяє ефективності інвестицій як третій недолік традиційних методів оцінки, вважаючи їх однобокими, так як більшість з них ґрунтується лише на двох показниках: розмірі прибутку та загальній сумі інвестицій [65].

Деякі вчені-економісти проте вважають вірність позиції оцінки ефективності інвестицій за традиційними методами, через оцінку мінімуму приведених витрат чи максимуму приведенного прибутку. Мінімум приведених витрат визначаються за формулою:

$$C + E_n \times K \rightarrow \min,$$

де C – поточні витрати;

K – приведені капітальні вкладення (інвестиції);

E_n – нормативний коефіцієнт ефективності капіталовкладень.

Тривалий час даний показник був одним з основних критеріїв оцінки ефективності при прийнятті інвестиційних рішень. При умові плановості в економіці такий показник мав значну вагу і відігравав значну роль, так як оцінка рівня прибутковості не мала пріоритетів. Привабливими рахувалися такі проєкти, які мали мінімальні разові та поточні витрати, при нормативному показнику ефективності впровадження нової техніки ($E_n = 0,15$). Середній нормативний термін окупності визначався на рівні 6,6 років:

$$T_{OK} = \frac{1}{E_n} = \frac{1}{0,15} = 6,6,$$

Така система оцінки за основу має розрахунок різних варіантів інвестування з мінімальною потребою ресурсів. При умовах ринку такий мінімум витрат не може свідчити про наявність віддачі чи іншого зиску.

Оцінку ефективності інвестицій пропонувалось проводити в практичній діяльності за методиками, які були орієнтовані на виявлення

варіантів інвестування з максимально можливим прибутком. В такому випадку розраховували показник приведенного прибутку:

$$P - E_n \times K \rightarrow \max,$$

де P – прибуток.

У випадках порівняння декількох проєктів, що різнилися обсягами випуску продукції, розрахунку мінімуму витрат пропонувалось здійснювати шляхом розрахунку показників питомих витрат і капітальних інвестицій:

$$C_n + E_n \times K_n \rightarrow \min,$$

де C – питомі поточні витрати на одиницю продукції;

K_n – питомі капітальні вкладення на одиницю продукції.

Мають місце в економічній літературі значна кількість методів розрахунку і різноманітних показників показників, які мають різне трактування назви і порядок визначення. Однак, можна виокремити 4-и головних методи оцінки інвестицій, які враховують фактор часу – це чиста теперішня (приведена) вартість (NPV); індекс рентабельності (IR); норма рентабельності інвестицій (HRI), строк окупності інвестицій (To); коефіцієнт ефективності інвестицій (KEI).

Центральною складовою оцінки ефективності інвестицій є розрахунок чистої теперішньої вартості (NPV). Її визначають за формулою:

$$NPV = \sum_{i=1}^n \frac{P_n}{(1+r)^n} - IC$$

де P – грошовий потік упродовж n років;

r – ставка дисконтування;

IC – сума початкових інвестицій.

Отже, чиста теперішня вартість - це різниця між величиною грошових потоків, що надходять у процесі експлуатації проєкту, дисконтованих за прийнятною ставкою дохідності та сумою інвестицій.

При цьому потрібно прийняти до уваги, якщо:

$NPV > 0$, інвестиції дадуть прибуток (проєкт можна прийняти);

$NPV < 0$, інвестиції будуть збитковими (проєкт не слід приймати);

$NPV = 0$, інвестиції не дадуть ні прибутку, ні збитку [62, с. 285],

У даному випадку рішення треба приймати на основі інших критеріїв (поліпшення умов праці, зростання іміджу підприємства, досягнення певного соціального ефекту тощо).

Метод чистої теперішньої вартості часто розглядають як найприйнятніший критерій оцінки капітальних інвестицій. Слід зазначити, що показник чистої теперішньої вартості використовується в багатьох методах оцінки інвестиційної діяльності.

Водночас метод не дає змоги оцінити ефективність проєкту з позиції «результати-витрати», внаслідок чого можна вибрати не найрентабельніший проєкт, а такий, що хоч і генерує значну в абсолютному виразі суму доходів, але потребує і значних початкових інвестицій. Метод чистої теперішньої вартості є найприйнятнішим тоді, коли величину інвестиційних ресурсів практично не обмежено, а економічна ситуація уможливорює достатньо точне прогнозування ставки дохідності на тривалий період.

Індекс рентабельності інвестицій (IR) розраховують шляхом відношення чистої теперішньої вартості до початкової суми інвестицій:

$$IR = \sum_{i=1}^n \frac{P_n}{(1+r)^n} / IC$$

$$\text{тобто } IR = NVP / IC$$

З наведеної формули можна зробити висновок, якщо:

$IR > 1$, інвестиції рентабельні;

$IR < 1$, інвестиції збиткові;

$IR = 1$, інвестиції не збиткові і не рентабельні [60, с. 287].

Отже, інвестиції виправдані лише за умови, якщо їхня рентабельність вища за 1. Індекс рентабельності інвестицій може бути використаний при виборі проєкту з числа альтернативних варіантів тоді, коли чиста теперішня вартість має приблизно однакові значення, або при формуванні портфеля інвестицій з максимальним сумарним значенням чистої теперішньої вартості.

Норма рентабельності інвестицій (HRI) має таке значення коефіцієнта

дисконтування (r), при якому чиста теперішня вартість (NPV) проєкту дорівнює 0.

$$HRI = r \text{ при } NPV = 0.$$

Так, якщо підприємство бере в банку довгостроковий кредит під 25% на два роки, то воно має вкласти його в такий проєкт, який забезпечить позитивне значення чистої теперішньої вартості при коефіцієнті дисконтуванні 25% упродовж двох років.

У випадках, коли грошовий потік не постійна величина норму рентабельності проєкту розраховують за формулою:

$$HRI = r_1 + \frac{NPV_1}{NPV_2 - NPV_1} \times (r_2 - r_1)$$

де r – значення табульованого коефіцієнта дисконтування, за якого $NPV_1 > 0$;

r – значення табульованого коефіцієнта дисконтування, за якого $NPV_2 < 0$.

Точність розрахунку за цією формулою буде тим більшою, чим менша різниця між r_1 та r_2 . При цьому необхідною умовою є $\min NPV_1 > 0$ при r_1 та $\max NPV_2 < 0$ при r_2 .

Інвестиційні проєкти ранжують у порядку зменшуваної внутрішньої норми прибутковості двох несумісних проєктів. В такому випадку перевага надається проєкту, за розрахунками по якому внутрішня норма прибутковості перевищує ставку дисконтування.

Строк окупності інвестицій (T_0) – це час, впродовж якого грошовий потік, одержаний інвестором у процесі експлуатації проєкту, зрівнюється із сумою інвестицій (вимірюється в роках, місяцях).

Строк окупності інвестицій (T_0) розраховується за формулою:

$$T_0 = \sum_{n=1}^n P_n \geq IC, \quad T_0 = \min n$$

де P_n – грошовий потік упродовж n років;

IC – сума початкових інвестицій.

Так, при визначення періоду окупності інвестицій проводиться

порівняння інвестицій з майбутніми грошовими потоками від проєкту, і період, при якому вони зрівнюються і, буде строком окупності. Якщо грошовий потік є стабільним впродовж періоду експлуатації проєкту, то строк окупності може розраховуватися шляхом ділення суми інвестицій на річний обсяг грошового потоку. З кількох проєктів привабливішим вважається той, який має коротший строк окупності.

Відображення рівня прибутковості інвестицій не враховуючи дисконтування доходів показує коефіцієнт ефективності інвестицій (KEI).

$$KEI = \frac{PN}{I_{1/2}(IC + RV)},$$

де PN – прибуток за період дії проєкту;

RV – ліквідаційна вартість обладнання (машин, механізмів) [62]

При аналізі альтернативних проєктів розраховані показники NPV, IR, HRI можуть давати суперечливу оцінку, тобто проєкт, прийнятий за одним показником, є недоцільним за другим. Тут пріоритетність має проєкт, який має вищий рівень чистої теперішньої вартості (NPV).

Для оцінки активізації інноваційної діяльності показано спільні точки дотику процесів інноваційного та інвестиційного (рис. 2.10).

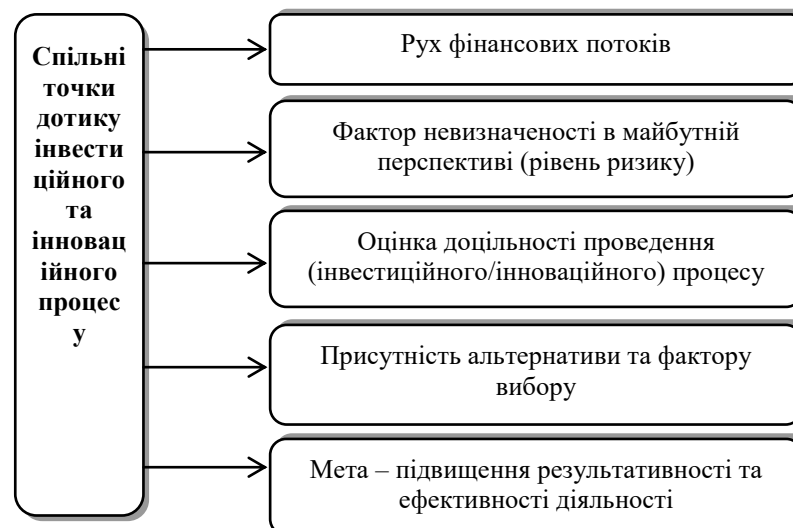

Рис. 2.10. Спільні точки дотику інноваційної та інвестиційної діяльності

Джерело: [62]

Іноді при здійсненні інвестиційної діяльності інвестор виступає як новатор [66].

Інноваційну діяльність визначають визначення Й. Шумпетера, який виділив п'ять типів інновацій:

- а) виробництво невідомого споживачам нового продукту з якісно новими особливостями;
- б) впровадження нового засобу виробництва, в основі якого – не обов'язково нове наукове відкриття, а використаний новий підхід до комерційного використання продукції;
- в) освоєння нового ринку збуту галуззю промисловості країни, незалежно від того, існував цей ринок раніше чи ні;
- г) залучення нових джерел сировини і напівфабрикатів, незалежно від того, чи існували ці джерела до цього;
- д) введення нових організаційних та інституційних форм [67].

Від своєчасності фінансування в значній мірі залежить ефективність інноваційної діяльності підприємств. В інноваційному процесі на кожній стадії його необхідним є певний обсяг інвестиційних ресурсів, єдиний контур управління, чітке окреслення замкнутого фінансового циклу (рис. 2.11).

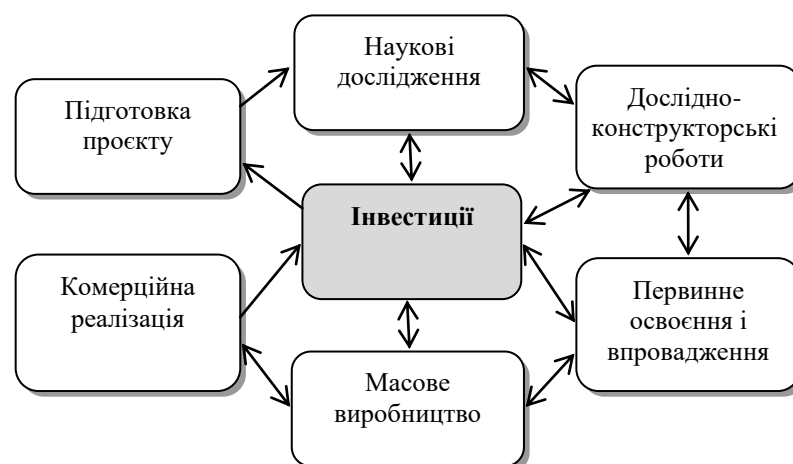

Рис. 2.11. Взаємозв'язок інноваційної та інвестиційної діяльності підприємства

Джерело: [66].

Система будь якого порядку для свого представлення і визначення

вимагає структуризації для цілісного вигляду. Це дозволяє впорядкувати її основні і другорядні компоненти, визначити їх функціональне призначення і взаємозв'язки між ними. Система є визначеною ступінчастою ієрархічною конструкцією (рис. 2.12) [68].

Рис. 2.12. Реалізація системного підходу в аналізі інвестиційно-інноваційної діяльності

Джерело: удосконалено на основі[68].

У першому варіанті інвестиційно-інноваційна діяльність розглядається у взаємодії з іншими етапами комплексного економічного аналізу, і характеризується за допомогою системи показників, але у самостійний напрям не виділена.

Другий варіант базується на розмежуванні завдань, які окреслені перед проведенням комплексного аналізу, і аналізу інвестиційно-інноваційної діяльності за складовими, і такий комплексний аналіз інвестування інноваційного розвитку підприємства включає п'ять функціонально пов'язаних між собою етапів (рис. 2.13).

Перший та другий етапи інтегровані в процес формування стратегічної політики підприємства на основі аналізу факторів внутрішнього і зовнішнього середовищ. Тут визначають можливості підприємства, його пріоритети, оцінюють потреби в інвестиціях, шукають можливі альтернативи інвестування і аналізують можливі варіанти розвитку підприємства та [69].

Далі проводиться оперативний аналіз інвестиційно-інноваційної

діяльності, що включає:

- ✓ поточної інвестиційно-інноваційної діяльності;
- ✓ результативності інвестиційно-інноваційної діяльності;
- ✓ витрат на інвестиційно-інноваційну діяльність;
- ✓ стійкості підприємства.

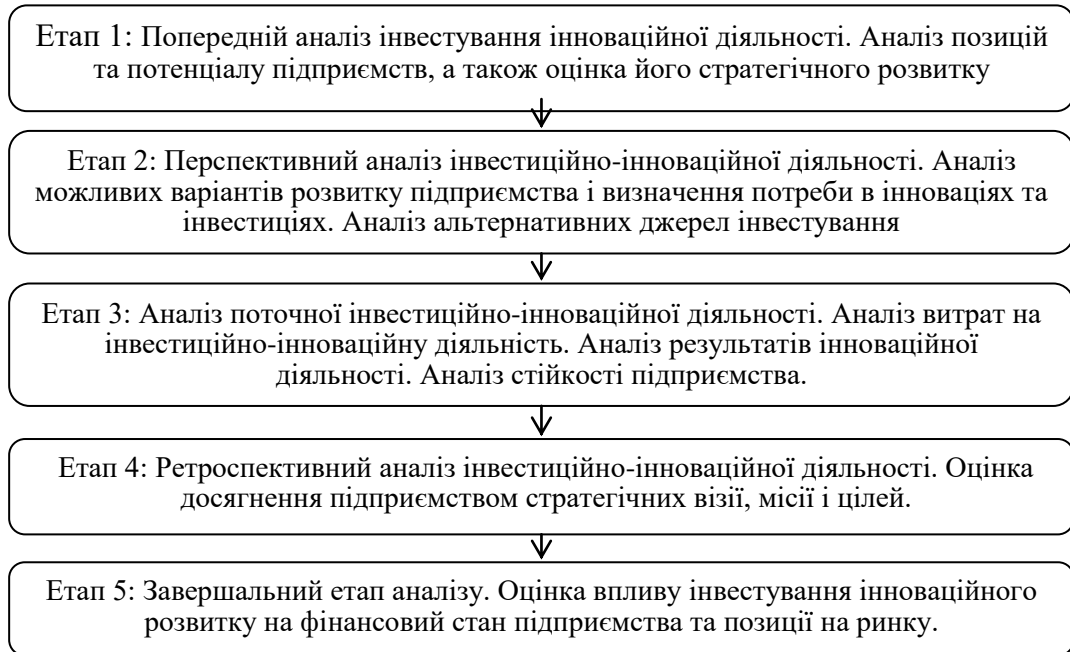

Рис. 2.13. Етапи комплексного аналізу інвестування інноваційного розвитку підприємства

Джерело: удосконалено автором на основі [62, с. 30]

А інноваційно-інвестиційну діяльність підприємства доцільно розглядати як складну динамічну стохастичну систему, що складається з різних за своєю природою процесів та у загальному випадку включає: інноваційний процес; процеси організаційно-економічного, інвестиційного та соціокультурного забезпечення нововведень.

Представляє інвестиційну привабливість як інтегральну характеристику окремих підприємств – об’єктів майбутнього інвестування І.О. Бланк, оцінюючи їх з позицій перспективності розвитку, обсягу і перспектив збуту продукції, а також рівня ефективності використання

активів та їх рівня ліквідності, стану платоспроможності підприємства і його фінансової стійкості [65].

Інвестиційну привабливість підприємства визначає як справедливую кількість і якісну характеристику зовнішнього та внутрішнього середовища об'єкта у власних дослідженнях Макарій Н.П. [71, с. 52].

Вважаємо, що слід погодитися з підходом С.В. Юхимчука та С.Д. Супруна, які підходять до розумінні сутності інвестиційної привабливості підприємства з комплексних позицій, а саме, як фінансово-майнового стану підприємства, ефективності використання його ресурсів, а також якісних характеристик підприємства (професійні здібності керівництва, галузева та регіональна приналежність суб'єкта господарювання, стадія життєвого циклу, добросовісність підприємства як партнера) [72, с. 82].

Необхідно зазначити, що Т.О. Примаєк розглядає інвестиційну привабливість, як сукупність об'єктивних та суб'єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу інвестування національної економіки на макро-, мезо- та макрорівнях [73, с.175]. Так, інвестиційна привабливість розглядається на рівні країни, галузі, підприємства, що на нашу думку є важливим критерієм у процесі дослідження сутності інвестиційної привабливості, як економічної категорії.

Інвестиційна привабливість підприємства, як зазначає М.М. Мархайчук, це інтегрована оцінка підприємства як об'єкта інвестування, що характеризує виробничий потенціал, фінансовий стан, менеджмент, галузеву приналежність, інтереси суб'єктів інвестиційного процесу, реальні та потенційні перспективи розвитку підприємства з точки зору спроможності підвищення ефективності інтеграції національної економіки у світове господарство [74, с. 332].

Таким чином, проведений аналіз підходів до визначення інвестиційної привабливості підприємства дало змогу здійснити порівняльний та

систематизувати основні підходи до трактування сутності поняття «інвестиційна привабливість підприємства», що представлено у табл. 2.10.

Для того, щоб забезпечити ефективне управління інвестиційною привабливістю підприємств, необхідно провести достовірну оцінку характеру впливу ключових чинників на рівень інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання.

Таблиця 2.10

Підходи до визначення поняття «інвестиційна привабливість»

Автор	Визначення поняття «інвестиційна привабливість»
А.В. Чупіс [75, с. 17]	Інвестиційна привабливість - рівень задоволення фінансових, торговельних, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора стосовно інвестування конкретного підприємства
Є.М. Рудніченко [76, с. 48]	Інвестиційна привабливість - сукупність об'єктивних ознак, властивостей, засобів, що зумовлюють потенційний платоспроможний попит на інвестиції
С.О. Євтушенко [77]	Інвестиційна привабливість - це сукупність характеристик виробничої, комерційної, фінансової і управлінської діяльності підприємства та особливостей інвестиційного клімату, що свідчать про доцільність здійснення інвестицій у підприємство
В.М. Бондарь [78, с. 149]	Інвестиційна привабливість - інтегральна характеристика окремих підприємств, галузей, регіонів, країни в цілому з позицій перспективності розвитку, дохідності інвестицій та рівня інвестиційних ризиків
Н.Ю. Брюховецька [79]	Інвестиційна привабливість - збалансована система інтегральних та комплексних показників доцільності вкладання капіталу інвестором в об'єкт інвестування, яка відображає сукупність об'єктивних та суб'єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу інвестування
С.Б. Довбня [80]	Інвестиційна привабливість - набір характеристик фінансової стійкості і економічної ефективності підприємства
С.В. Юхимчук, С.Д. Супрун [72, с. 82]	Інвестиційна привабливість - це фінансово-майновий стан підприємства, ефективність використання його ресурсів, а також якісні характеристики: професійні здібності керівництва, галузева та регіональна приналежність підприємства, стадія життєвого циклу, добросовісність підприємства як партнера
І. О. Бланк [65, с. 98]	Інвестиційна привабливість - інтегральна характеристика окремих підприємств як об'єктів майбутнього інвестування, з позицій перспективності розвитку, обсягу і перспектив збуту продукції, ефективності використання активів та їх ліквідності, стану платоспроможності і фінансової стійкості

Джерело: побудовано автором

Оскільки, в наукових джерелах не існує одностайного підходу до визначення чинників, які впливають на інвестиційну привабливість суб'єкта

господарювання, то необхідно провести аналіз, який дає змогу визначити ключові фактори, які впливають на рівень інвестиційної привабливості підприємства.

Зазначимо, що у процесі класифікації чинників, які впливають на інвестиційну привабливість України, Буткевич С. виділяє дві групи: позитивні та негативні чинники. Так, до позитивних вчений відносить такі чинники: місткий ринок, низький рівень конкуренції, розвинута виробнича інфраструктура, природні умови, значна чисельність населення, наявність високоваліфікованих кадрів.

До категорії групи негативних чинників включають: нерозвинений фінансовий ринок, низький рівень гарантій для іноземних інвесторів, незначні темпи приватизації, довготривала процедура реєстрації підприємств, низький рівень економічної безпеки, негативні показники в міжнародних рейтингах [81; 82].

Отже, у процесі аналізу інвестиційної привабливості підприємства необхідно враховувати чинники, як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства, зокрема: фінансово-економічний стан суб'єкта господарювання, прогресивність технології управління, кадровий потенціал підприємства та ефективність його використання, якісні та кількісні характеристики техніки і технологій, які застосовуються на підприємстві.

Отже, інвестиційна привабливість може розглядатися на рівні країни, галузі, регіону та підприємства [83].

Необхідно зазначити, що інвестиційна привабливість підприємства формується під впливом двох ключових факторів: 1) параметри діяльності підприємства; 2) інвестиційний клімат регіону, галузі, країни. Тому, в даному контексті вважаємо доцільним представити характеристику ключових чинників, які впливають та визначають інвестиційну привабливість підприємств (табл. 2.11).

Так, в теорії ринку виокремлюють шість послідовних стадій життєвого циклу підприємства (ЖЦП): «народження», «дитинство», «юність», «рання

зрілість», «остаточна зрілість», «старіння». На фазах зростання та стабільності (стадії «народження», «дитинство», «юність», «рання зрілість») підприємство є привабливим об'єктом інвестування, оскільки проведення технічного переоснащення, реконструкції, модернізації сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності підприємства та зростанню обсягів інвестиційних ресурсів, що забезпечує привабливість об'єкта інвестування.

Таблиця 2.11

Ключові чинники, які впливають на інвестиційну привабливість підприємства

Чинник	Індикатори оцінки чинника
Внутрішні чинники (мікрорівень)	
Фінансово-економічний стан підприємства	Основні показники фінансово-економічної діяльності підприємства
Безпека вкладень	Інвестиційний ризик, фінансовий ризик
Виробничо-технологічні чинники	Продуктивність праці, рівень розвитку виробництва, технології, які використовуються, наявність основних фондів на підприємстві
Інституціональні чинники	Організаційно-правова форма, особливості функціонування, правовий статус, специфіка органів управління, якість управління на підприємстві
Інформаційні чинники	Наявність сучасного програмного забезпечення (програми для аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, оцінки рівня інвестиційної привабливості; веб-сайт в мережі Інтернет)
Ділова репутація (імідж) підприємства	Історія та досвід економічної діяльності підприємства, імідж суб'єкта господарювання
Зовнішні чинники (мезо- та макрорівень)	
Соціальні чинники	Демографічна ситуація в країні, попит споживачів
Економічна та політична ситуація в країні	Бюджетно-податкова політика, грошово-кредитна, амортизаційна, цінова, валютна, інноваційна політика, нормативне законодавче регулювання
Чинники конкуренції	Стан конкуренції галузевого ринку, наявність конкурентів
Інфраструктури чинники	Близьке розташування підприємства до основних джерел сировини та споживачів продукції
Ринкові чинники	Розмір ринку, темп зростання його потенціалу, циклічність попиту, еластичність цін, прибутковість, диференціація продукту
Технологічні чинники	Рівень технічних нововведень у галузі, складність продукції і виробництва, капіталоємкість і наукоємкість продукції

Джерело: побудовано на основі [78; 81; 80; 72]

Встановлено, що перебуваючи на таких останніх стадіях свого життєвого циклу як стадія «остаточної зрілості» та «старіння» підприємство практично втрачає свою інвестиційну привабливість та використало потенційні можливості, а для змін потребує прийняття кардинальних мір.

Як свідчить вітчизняний і зарубіжний досвід, інвестиційно привабливими вважаються підприємства, які перебувають на стадіях, що характеризуються зростанням обсягів продажів, рівня використання виробничих потужностей, тобто покращенням показників діяльності суб'єкта господарювання. На стадіях «остаточної зрілості» та «старіння» вкладання інвестицій вважається недоцільним, за винятком тих випадків, якщо продукція підприємства має досить високі маркетингові перспективи, обсяг інвестицій у технічне переоснащення невеликий і вкладені кошти можуть повернутися інвестору в найкоротші терміни (до 2 років) [83].

Ефективність інвестиційних процесів у сучасних умовах господарювання тісно пов'язана з оцінкою поточного стану та виявлення основних тенденцій розвитку інвестиційного ринку. Процес дослідження інвестиційного ринку передбачає оцінку інвестиційної привабливості підприємств. Відмітимо, що всі розроблені у вітчизняній та світовій практиці методики оцінки інвестиційної привабливості за критерієм джерел вихідної інформації можна умовно поділити на три великі групи: 1) методики, що ґрунтуються на різноманітних оцінках експертів; 2) методики, що ґрунтуються на статистичній інформації; 3) комбіновані методики, що ґрунтуються на експертно-статистичних розрахунках [84].

Важаємо за доцільне провести порівняльний аналіз методик оцінки інвестиційної привабливості підприємства з метою визначення та застосування найбільш раціонального підходу для забезпечення достовірної оцінки інвестиційної привабливості підприємства (додаток Б, табл. 1Б).

Процес оцінки інвестиційної привабливості підприємства передбачає порівняння результатів цієї з результатами оцінки інвестиційної привабливості інших суб'єктів господарювання або з оптимальною

величиною критеріального показника, якщо її можна використати з метою обґрунтування ефективного управлінського рішення про доцільність інвестування. Вважаємо, що, оцінка інвестиційної привабливості потребує комплексного аналізу усіх факторів: як зовнішніх – зі сторони держави, регіону та галузі, так і внутрішніх – зі сторони самого підприємства. Визначаючи об'єкт інвестування необхідно враховувати усі чинники з метою оптимізації прибутковості та зниження рівня ризику в майбутньому.

Варто зазначити, що досить цікавим є підхід С.А. Топалова та К.С. Селезньової, які стверджують, що методи оцінки інвестиційної привабливості підприємств можна визначити в межах п'яти основних підходів [85, с. 135]. У даному контексті, вважаємо за доцільне розглянути більш детально особливості даних підходів.

Перший підхід засновано на виявленні ключового чинника, що визначає інвестиційну привабливість підприємства. В якості такого фактора може бути динаміка виручки і прибутку, імідж об'єкта інвестування тощо. Цей підхід відрізняється порівняльною простотою аналізу та розрахунків. У цьому сенсі він універсальний і його можна використовувати для дослідження інвестиційної привабливості підприємств різного рівня, типу та спрямованості діяльності.

При другому підході передбачається врахування чинників, що здійснюють вплив на рівень інвестиційної привабливості економічних систем. При цьому кожен фактор характеризується певним набором показників і прийнято характеризувати економічний потенціал, оцінювати загальні умови господарювання, рівень розвитку ринкової інфраструктури, соціально-економічні, фінансові та інші показники. Перевагою даного підходу є можливість проведення комплексної оцінки інвестиційної привабливості підприємства, що дозволяє визначити ступінь інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання шляхом використання статистично оцінюваних показників, що забезпечує достовірність одержаних результатів (табл. 2.12).

Згідно третього підходу, аналізують фактори впливу різного порядку, далі оцінюється інвестиційна привабливість підприємства через агрегований показник, що визначається двома характеристиками: інвестиційним потенціалом та інвестиційним ризиком [82]. Такий підхід, з одного боку, збільшує інформаційну базу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, а з іншого - робить більш доступною і зрозумілою для потенційного інвестора інформацію про інвестиційну привабливість підприємства [88].

Таблиця 2.12

**Порядок комплексної оцінки інвестиційної привабливості підприємства
коефіцієнтним методом**

Основні напрями комплексної оцінки інвестиційної привабливості підприємства	Узагальнюючі коефіцієнти	Область бажаних значень	Область ризику
1. Привабливість продукції підприємства для споживача	$K_{пп} = \text{Попит на продукцію} / \text{Пропозиція на продукцію}$	>1	<1
2. Кадрова привабливість підприємства	$K_{кп} = (\text{Число прийнятих працівників} - \text{Число звільнених працівників}) / \text{Середньооблікова чисельність персоналу}$	>0	<0
3. Територіальна привабливість підприємства	$K_{тп} = \text{Витрати обігу} / \text{Сукупні витрати}$	$<0,5$	$>0,5$
4. Фінансова привабливість підприємства	$K_{фп} = \text{Прибуток} / \text{Активи}$	$>0,15$	$<0,15$
5. Приватизаційна привабливість підприємства	$K_{прп} = \text{Чистий дохід} / \text{Курс цінних паперів}$	$>0,5$	$<0,5$
6. Екологічна привабливість підприємства	$K_{еп} = \text{Штрафи за екологічні порушення} / \text{Чистий прибуток}$	0	>0
7. Соціальна привабливість підприємства	$K_{сп} = \text{Середня заробітна плата працівників} / \text{Вартість раціонального споживчого кошика}$	>1	<1

Джерело: побудовано на підставі [82; 88]

Головна перевага використання методу експертних оцінок перед іншими методами полягає в тому, що експерт може використовувати не тільки інформацію, засновану на статистичних тимчасових показниках, а й

нерегулярну (разову), яка водночас є дуже важливою інформацією, хоча, переважно, якісного характеру.

Оцінка інвестиційної привабливості є основним етапом у процесі обґрунтування рішення про інвестування та вибору відповідного об'єкта. Сам по собі процес розрахунку інтегрального показника інвестиційної привабливості підприємства є непростим, оскільки, з одного боку, необхідно враховувати як можна більше істотних факторів, з іншого - це призводить до труднощів з оперативністю використання методики, а також потреби у введенні вагових коефіцієнтів, які впливають на кінцевий результат. Для вирішення цієї проблеми при розрахунку інтегрального показника інвестиційної привабливості підприємства необхідно використовувати мінімальний набір показників одного рівня з максимальним охопленням значущих чинників [89].

У даному контексті необхідно зазначити, що однією із важливих методик оцінки інвестиційної привабливості підприємства є проведення інтегральної оцінки інвестиційної привабливості, порядок якої регулюється наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23 лютого 1998 р. № 22. Сутність даної методики полягає у проведенні комплексного аналізу інвестиційної привабливості підприємства за наступними етапами: 1) оцінка фінансового стану об'єкта інвестування; 2) визначення вагомості групових та одиничних показників на основі експертних оцінок; 3) визначення частки розмаху варіаційної множини; 4) визначення ранжованого значення за кожним показником; 5) розрахунок інтегрального показника інвестиційної привабливості [87, с. 325].

Однак, І.О. Пилипенко наголошує, що дана методика характеризується певними недоліками, зокрема тому, що не враховує міжгалузеву специфіку діяльності підприємства, фактори сезонності виробництва та державної підтримки суб'єктів господарської діяльності тощо [87, с. 325]. Також, до мінусів даної методики можна віднести високу трудомісткість аналізу та значні витрати часу, що може у подальшому призвести до втрати

актуальності наданих аналітиками висновків внаслідок швидкої зміни ринкового середовища діяльності суб'єктів господарювання.

Вчені Н.Б. Кушнір та Ю.В. Мужук пропонують оцінювати інвестиційну привабливість певного підприємства шляхом визначення середнього геометричного за чотирма показниками: оборотності активів, прибутковості капіталу, фінансової стійкості та ліквідності активів [90, с. 114].

Зазначимо, що у західній практиці досить розповсюдженим є метод рейтингової оцінки інвестиційної привабливості. Так, найбільш популярними є наступні методики: Fortune 500, Global 1000, Business Week 1000, що оцінюють інвестиційну привабливість на підставі аналізу фінансово-господарських показників діяльності підприємств, таких як: обсяг доходів, прибутків, активів; ефективність інвестицій; збільшення прибутків, доходів, персоналу; рівень ринкової вартості компанії [91, с. 159]. Так, підприємство з найменшим значенням узагальнюючого розрахункового показника рейтингової оцінки вважається найбільш інвестиційно привабливим.

Перевага застосування методики рейтингової оцінки інвестиційної привабливості підприємства обумовлюється пояснюється легкістю її використання, можливістю комплексної оцінки поточного фінансового стану підприємства. Також, даний підхід не потребує додаткової інформації, яка не відображена у фінансовій звітності підприємства, що забезпечує повну доступність інформаційного полі даних для проведення оцінки інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання.

На наш погляд, цілком доречно погодитися з М.М. Мархайчук, що результати рейтингової оцінки інвестиційної привабливості підприємства не є достатньою підставою для обґрунтування ефективних управлінських рішень, оскільки як задовільний, так і незадовільний фінансовий стан суб'єкта господарювання не відображає реальних перспектив розвитку та резервів покращання результатів діяльності підприємства [74, с. 334] та, як

слушно зазначає О.І. Пилипенко, існує можливість отримання недостовірних, викривлених даних, які не відповідають реальному стану справ досліджуваного суб'єкта господарювання [92, с. 121].

Інвестиційна привабливість підприємства, є фактором, який впливає на економічний ефект від ведення бізнесу, тому оцінка даного фактора є вирішальною у процесі прийняття рішення щодо забезпечення стійкого підвищення ефективності діяльності та довгострокового економічного зростання суб'єкта господарювання.

Оцінка та аналіз інвестиційної привабливості підприємства є основою для розробки його інвестиційної політики та, водночас, можливістю виявити недоліки в діяльності підприємства, обґрунтувати відповідні оптимізаційні заходи щодо їх усунення та реалізації можливостей для залучення інвестиційних ресурсів для забезпечення стійкого підвищення прибутковості та економічного розвитку підприємства.

Галузева специфіка діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання зумовлює необхідність використання відповідно обґрунтованого методичного підходу до оцінки інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання конкретної галузі. Тому, на наш погляд, доцільно обґрунтувати комплексну методика оцінки інвестиційної привабливості підприємств залежно від виду їх діяльності, з урахуванням основних ризиків конкретної галузі, структури витрат та особливостей формування прибутку підприємства. Даний напрям характеризується важливим теоретичним і прикладним значенням та представляє вагому цінність для проведення подальших наукових досліджень у рамках даної проблематики для забезпечення достовірної комплексної оцінки інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання різних галузей національної економіки

Підтримка досліджень та інновацій (НДДКР) була важливим пріоритетом політики ЄС у багаторічній фінансовій системі (РВФ) 2014-2020 – і стане ще актуальнішою в майбутньому. Вирішальним є те, що програма досліджень та досліджень ЄС після 2020 року та майбутні структурні фонди

розробляються з самого початку з доповнюючими, взаємодоповнюючими та взаємодіючими механізмами втручання. Однак деякі науковці стверджують, що політика ЄС щодо науково-дослідних і дослідницьких робіт та політика згуртованості ЄС дотримуються різних цілей і навряд чи можуть гармонійно співіснувати. Традиційну мету досконалості НДДКР слід доповнити більш широким і складним підходом до створення інноваційних екосистем на місцях.

Узальнено досвід використання комплексної система моніторингу RIS3, а також детальна інформація про використання фінансування ЄС (R&I), що допомагає керівним органам контролювати розподіл фінансування на тематичні сфери, що підживлюють їх RIS3, а також для кращої оцінки та оновлення своїх стратегій з огляду на майбутній програмний період.

Фінансування з ЄФРР та Н2020 оцінюється між тематичними областями, зображеними за допомогою визначення ключових сприятливих технологій та великих соціальних проблем. У рамках програми «Горизонт 2020» запрошення до проектних пропозицій організовуються навколо ключових сприятливих технологій (KET) та великих загальносуспільних проблем (SGC), на які слід звернути увагу. Очікується, що KET гратимуть важливу роль у вирішенні соціальних проблем, таких як зміна клімату, і дозволять застосовувати технологічні можливості для інновацій. Хоча європейське фінансування НДДКР відображає лише частину фінансової підтримки інноваційної діяльності у державах-членах, концентрація фінансування з ЄФРР або «Горизонт 2020» у конкретних сферах відповідала б обґрунтуванню смарт спеціалізації.

Для створення тематичного зв'язку з даними проектів «Горизонт 2020» ключові технології, що сприяють (KET), та великі суспільні виклики (SGC) призначаються проектам R&I, що співфінансуються ЄФРР через описи проектів. Для аналізу концентрації обох джерел фінансування використовуються однакові технології та таксономія з метою об'єднання двох наборів даних та виявлення синергії. Зони KET та SGC призначаються, коли

це можливо, проектам ЄФРР за допомогою аналізу описів проектів. Що стосується технологічної таксономії, то перелік ключових слів, прийнятий платформою Knowmak та заснований на онтологічному підході, служить основою для віднесення КЕТ та SGC до операцій ЄФРР. Для одного проекту може бути призначений один або більше КЕТ або SGC, або жоден.

Що стосується політичної систематики, то сім основних соціальних викликів, визначених програмою «Горизонт 2020», становлять наскрізний політичний вимір, що завершує технологічний. Виклики відображають політичні пріоритети стратегії «Європа 2020» та охоплюють діяльність від досліджень і до ринку, з новим акцентом на інноваційні заходи, такі як пілотування, демонстрація, випробувальні стенди та підтримка державних закупівель та залучення ринку.

Для вимірювання концентрації фінансування використовується коефіцієнт місцезнаходження (LQ) для кількісної оцінки відмінностей у розподілі європейського фінансування НДВКР за окремими технологічними сферами чи сферами політики щодо середнього розподілу в ЄС. Таким чином, це дозволяє дослідити, куди відноситься регіон відносно суми вкладених коштів на певну площу, порівняно із середнім показником для ЄС.

Коефіцієнт розташування розраховується наступним чином:

$$LQ_i = (X_{i,j} / \sum X_j) / (X_{i,EU} / \sum X_{EU})$$

Де: - LQ_i = коефіцієнт розташування для зони I (KET або SGC)

- $X_{i,j}$ = загальне фінансування, виділене на область i за регіонами j

- $\sum X_j$ = загальне фінансування, виділене в регіоні j

- $X_{i,EU}$ = загальне фінансування, виділене на область i в ЄС

- $\sum X_{EU}$ = загальне фінансування, виділене в ЄС.

Розглядається фінансування за спеціалізаціями (європейського НДДКР), за частками фінансування програми «Горизонт 2020» та ЄФРР, відповідно, на конкретну технологічну чи політичну сферу. Якщо фінансування проектів за обома схемами фінансування зосереджено в одній

області, припускається, що це потенційно може створити синергію між програмами «Горизонт 2020» та фінансуванням з боку ЄФРР.

Висновки до розділу 2

Для підприємств інноваційний процес передбачає впровадження нових, удосконалених технологічних процесів виробництва, які забезпечують виготовлення високоякісної продукції, зменшення витрат на енергоносії, збільшення продуктивності праці, завдяки чому знижуються витрати на виробництво. Зі збільшенням обсягів виробництва інноваційної продукції, скороченням витрат на її виробництво, скороченням термінів на її виготовлення підприємство збільшує свої прибутки через те, що розвивається і веде ефективну господарську діяльність. За оптимального складання факторів впливу утворюються сприятливі умови для розвитку інновацій та визначення спроможності або резерву для здійснення інноваційного розвитку підприємств є встановлення джерел фінансування.

Агропромисловий комплекс має значний потенціал для інноваційного розвитку, що вимагає наукового підходу до застосування методів фінансування інноваційної діяльності підприємств АПК, серед яких слід особливу увагу приділити фінансуванню за рахунок венчурного капіталу, залученню до інвестування бізнес-ангелів та розвитку державних програм фінансування й підтримки агробізнесу та інші альтернативні джерела, кожному з них властиві свої специфічні ризики та потенційні вигоди, на основі аналізу яких підприємства можуть обирати найбільш прийнятний спосіб фінансування, а для осіб, які планують фінансувати інноваційну діяльність в АПК, доцільно враховувати відповідні критерії інвестиційно-інноваційної привабливості (фінансові, кадрові, клієнтські, виробничі) з метою визначення найбільш перспективних і надійних підприємств з точки зору їх інноваційного розвитку й ефективності для реалізації інноваційних проєктів.

Запропоновано проводити аналіз концентрації європейського фінансування НДДКР при якому визначається три основні компоненти: набір даних, що концентрує інформацію про фінансувані проекти; загальну систематику для зв'язку набору даних; загальна таксономія опису технологічних та політичних сфер, визначають показники вимірювання концентрації фінансування, аналітичну основу для візуалізації даних та виявлення синергії між схемами фінансування.

Список використаних джерел до розділу 2:

1. Ковтун Н.В., Факторний аналіз ефективності інвестиційного процесу. URL : <http://magazine.faaf.org.ua/faktorniy-analiz-efektivnosti-investiciynogo-procesu-ta-diyalnosti.html>.
2. Сергеев И.В., Веретенникова И.И., Яновский В.В. Организация и финансирование инвестиций: Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Финансы и статистика, 2002. – 400 с.
3. Сивелькин В.А., Кузнецова В.Е. Статистическая оценка инвестиционного климата на региональном уровне. *Вопросы статистики*. 2003. № 11. С. 64 - 68.
4. Grassini M. Rowing along the Computable General Equilibrium Modeling Mainstream Maurizio Grassini. *Studies on Russian Economic Development*. 2009. Vol. 20. № 2.
5. Petersen T. W. An introduction to CGE modeling and an illustrative application to Eastern European Integration with the EU. University of Copenhagen Working paper. 1997.
6. Hansen L.P., Heckman J.J. The Empirical Foundation of Calibration. *The Journal of Economic Perspectives*. 1996. Winter.
7. McKittrick R.R. The econometric critique of computable general equilibrium modeling: the role of functional forms. *Economic Modeling* . 1998.
8. Hertel T., Keeney, R., Ivanic M. and Winters Alan L. Distributional effects of WTO agricultural reforms in rich and poor countries. *Economic Policy*. 2007. April. P. 289-337.

9. Tinbergen J. Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy. New York : The Twentieth Century Fund, 1962;
10. Anderson J. A Theoretical Foundation for the Gravity Equation. *American Economic Review*. 1979. Vol. 69. P. 106-116
11. Jarreau J. Economic integration in the EuroMed: current status and review of studies. *CEPII*. WP No 2011-07.
12. Національні та глобальні детермінанти економічного зростання України : наукова доповідь / за ред. д.е.н., І.М. Бобух ; НАН України ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». Електронні дані. К. : 2018. 390 с.
13. Макконнелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика. Москва: Инфра-М, 1999. XXXIV. 974 с.
14. Чорна М.В., Глухова С.В.. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств: монографія : ХДУХТ, 2012. 210 с
15. Маслак О.О., Жежуха В.Й. Оцінювання інноваційності технологічних процесів машинобудівних підприємств та визначення їх економічної ефективності. Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. Львів : НЛТУ України. 2008. Вип. 18.5. С. 266-270.
16. Євтушенко С.В. Шляхи вдосконалення оцінки ефективності інновацій на підприємстві. Вчені записки Університету «Крок» . 2008. №18. С. 56-65.
17. Федоренко В.Г. Інноваційні процеси в змішаній економіці : монографія у 2-х т.; під ред. В.Г. Федоренка, Н.П. Денисенко. К.: Пік ДСЗУ, 2008. Т.1. 194 с.
18. Хучек М.В. Социально-экономическое содержание инноваций на предприятии. *Вестник Московского университета*. Сер. Экономика. 1995. № 1. С. 62-71.
19. Зозулев А.Б., Бязь М.В. Маркетинговые исследования инновационного продукта. *Маркетинговые исследования в Украине*. 2006. № 4 (17). С. 24 - 35.
20. Алейнікова О.В., Притула Н.М. Інноваційний та інвестиційний менеджмент: навчальний посібник. Київ : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2016. 614 с.
21. Багрова І.В., Юдіна О.І. Виявлення впливу інвестицій в інновації на економічні показники підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 14. С. 3-6.

22. Долінський, Л.Б., Рибачок, О.С. Кореляційно-регресійний аналіз інвестиційної привабливості АПК. *Економічний аналіз*. 2016. Том.24. № 1. С. 30-37.
23. Ковтун О.І. Стратегічні альтернативи інноваційної поведінки для вітчизняних підприємств у контексті забезпечення їх конкурентоспроможності в умовах глобалізації та рецесії національної економіки. *Економіка та держава*. 2013. № 2. С. 14-19.
24. Краснокутська Ю.М. Комплексна оцінка інноваційного потенціалу машинобудівних підприємств. *Вісник Запорізького національного університету*. Економічні науки. 2014. №1. С. 32-40.
25. Лободзинська Т.П. Аналіз впливу витрат з поліпшення основних засобів на формування собівартості продукції. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*, 2016. № 13. С. 229-235.
26. Інноваційний розвиток підприємства : навчальний посібник; за ред. П.П. Микитюка. Тернопіль: ПП «Принтер Інформ», 2015. 224 с
27. Сімченко Н.О., Лазар Ю.В. Стратегічні аспекти розвитку інноваційного потенціалу підприємств вугільної галузі. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 94-100.
28. Череп А.В., Урусова З.П., Урусов А.А. Фактори інноваційного розвитку підприємств України. *Формирование рыночных отношений в Украине*. 2014. № 6 (157). С. 65-67.
29. Череп А.В., Іванова А.Г. Інвестиційна активність промислових підприємств як фактор забезпечення економічного розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2018. № 1. С. 112-117.
30. Інноваційний розвиток підприємства : навчальний посібник; за ред. П.П. Микитюка. Тернопіль : ПП «Принтер Інформ», 2015. 224 с.
31. Shultz T. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y, 1968, vol. 6.
32. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education, Second Edition. *National bureau of economic research*. New York. 1975. 264 p.
33. Каленюк І. Інтелектуальний капітал: проблеми визначення та структуризації. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. 2008. № 1 (1). С. 4-13.

34. Стюарт Т. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций. Москва : Поколения, 2007. 368 с.
35. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал и инновационное развитие региона : монография. Владимир, 2014. 192 с.
36. Бугас В. Особливості інвестування в інтелектуальний капітал. *Проблеми економіки організацій та управління підприємствами КНУТД*. 2013. URL : https://knutd.edu.ua/publications/pdf/Visnyk/2013-2/132_135.pdf.
37. Кендюхов О. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління. Донецьк : ДонУЕП, 2006. 307 с.
38. Edvinsson L., Malone M.S. Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. N.Y : Harper Business, 1997. 240 p.
39. Чухно А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку. *Економіка України*. 2002. № 12. С. 61-67.
40. Зинов В., Сафарян К. Интеллектуальный капитал как базовая характеристика стоимости бизнеса. *Интеллектуальная собственность*. 2001. № 5-6. С. 23-250.
41. Sveiby K. Methods for Measuring Intangible Assets. URL: https://www.sveiby.com/files/pdf/1537275071_methods-intangibleassets.pdf.
42. Старик Р. Методичні аспекти оцінки рівня інтелектуального капіталу підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20 (15). С. 233-241.
43. Прокопенко О., Школа В., Щербаченко В. Інтелектуальний капітал як базис національної економічної системи. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2011. № 2. С. 31-36.
44. Смирнов Е. Методи та моделі вимірювання інтелектуального капіталу підприємств. *Економіка підприємств*. 2011. № 12. С. 219-224.
45. Ступнікер Г. Інтелектуальний капітал як основа розвитку вітчизняних промислових підприємств. *Вісник Харківського соціально-економічного інституту*. 2010. № 5. С. 40-43.
46. Река Г. Методи оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності як складових інтелектуального капіталу організації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. № 18.3. С. 240-246.
47. Каплан Р., Нортон Д. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. Москва : Олимп-Бизнес, 2017. 320 с.

48. Дятлов С., Марьяненко В., Селищева Т. Информационно-сетевая экономика: структура, динамика, регулирование : монография. Москва : ИНФРА-М, 2020. 414 с.
49. Доклад о человеческом развитии 2019. URL : http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2019_ru.pdf.
50. Introducing the EBRD Knowledge Economy Index 2019. URL: <https://www.ebrd.com/news/2019/estonia-slovenia-and-lithuania-lead-new-ebrd-knowledge-economy-index.html>
51. Кармазіна О. Регіональний людський розвиток. *Державна служба статистики України*. 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
52. Власова Ю. Г. Особливості фінансування інноваційної сфери в розвинених країнах світу. *Вісник КНТЕУ*. 2009. № 1. С. 36-46
53. Жилінська О. І., Чеберкус Д. В. Розвиток інноваційної інфраструктури. *Фінанси України*. 2011. № 7. С. 57-67
54. Колодяжна І. В. Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 9. С. 448-453
55. Левицька С. О., Полюхович М. Д. Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. Економіка. 2017. № 4 (32). С. 55-58
56. Ніколенко Т. І. Особливості інноваційно-інвестиційного розвитку ЄС в контексті міжрегіонального співробітництва. *Вісник Маріупольського державного університету*. Сер. «Економіка». 2015. Вип. 10. С. 78-87.
57. Чемодуров О. М. Проблеми фінансування інноваційної діяльності підприємств. *Економіка України*. 2013. № 1 (614). С. 40-49.
58. Grigg D. The dynamics of agricultural change. London, 1982. 264 p
59. Dimara E., Skuras D. Adoption of agricultural innovations as a two-stage partial observability process. *Agricultural economics. The journal of the International Association of Agricultural Economists*. 2005. URL : <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/i.1574-0862.2003.tb00137>.
60. Khondoker A. Perception and adoption of a new agricultural technology: Evidence from a developing country. *Technology in Society*. 2018. P 126-135
61. World Investment report 2019. URL : https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf.

62. Литвин З.Б. Аналіз взаємозв'язку інвестиційної та інноваційної діяльності підприємства. *Кримський економічний вісник*. № 6. (13) грудень, 2014. С. 95-99.
63. Харів П.С., Собко О.М. Активізація інноваційної діяльності промислових підприємств регіону : монографія. Тернопіль : Екон. думка, 2003. 180 с.
64. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посібник. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Знання, 2005. 662 с.
65. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. К. : МП «ИТЕМ» ЛТД, 2000. 448 с.
66. Микитюк П.П. Аналіз інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств : монографія. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2009. 304 с.
67. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. 454 с.
68. Інноваційний механізм управління суб'єктами господарювання: монографія/ за заг. редакцією П.П. Микитюка. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2014. 450 с.
69. Лисенко Д.В. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности. М. : Инфра-М, 2007. 320 с.
70. Яцков В. Инновационный путь развития в условиях экономических реформ. *Проблемы науки*. № 7. 2002. С. 240-246.
71. Макарий Н.П. Оцінка інвестиційної привабливості українських підприємств. *Економіст*. 2001. № 10. С. 52-56.
72. Супрун С. Д. Оцінка ефективності інвестиційних проектів підприємств. *Фінанси України*. 2003. № 4. С. 82-87.
73. Примак Т. О. Економіка підприємств : [навч. посібник]. К., 1999. 348 с.
74. Мархайчук М.М. Аналіз методик оцінювання інвестиційної привабливості в контексті інноваційного розвитку підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. №.4. С. 330-336.
75. Чупіс А.В. Інвестування в аграрній сфері. - Суми : Довкілля, 2002. 244 с.
76. Рудніченко Є.М., Рясних Є.Г., Гавловська Н. І. Інвестиційний менеджмент: [навч. посібник], Хмельницький : ХНУ, 2010. 415 с.
77. Євтушенко С.О. Організаційно-економічні фактори підвищення інвестиційної привабливості промислових підприємств : автореф. дис. на

- здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент і маркетинг». Харків, 2001. 20 с.
78. Бондарь В. Н. Противодействие коррупции на муниципальном уровне. М. : Волтерс Клувер, 2008. 272 с
 79. Брюховецка Н.Ю., Хасанова О.В. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства: визначення недоліків деяких існуючих методик. Економіка промисловості. 2009. № 44. С. 110-117.
 80. Довбня С. Б. Методичні засади формування інвестиційної привабливості підприємства. *Економічний вісник національного гірничого університету*. 2007. № 4. С. 43-50.
 81. Буткевич С. А. Инвестиционная привлекательность аграрного сектора экономики : [монография] К. : Изд-во Европ. ун-та, 2004. 251 с.
 82. Бутко М., Зеленський С., Акименко С. Сучасна проблематика оцінки інвестиційної привабливості регіону. *Економіка України*. 2005. № 11. С. 30-37
 83. Гриньова В.М. Інвестування. URL : http://pidruchniki.ws/15840720/investuvannya/investuvannya_-_grinova_vm
 84. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : [навч. посібник]. К. : ЦУЛ, 2003.
 85. Топалов С.А., Селезнєва К.С. Формування інвестиційної привабливості підприємств. Вісник Запорізької державної інженерної академії. 2014. С. 130-139.
 86. Міхеєва В.В. Особливості здійснення оцінки інвестиційної привабливості окремої галузі URL : <http://intkonf.org/miheeva-vv-osoblivosti-zdiysnennya-otsinki-investitsiynoyi-privablivosti-okremoyi-galuzi/>
 87. Пилипенко О. І. Аналіз інвестиційної привабливості підприємства: огляд методик/ *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2009. Випуск 1 (13). С. 323-329.
 88. Богатин Ю.В., Швандар В.А. Инвестиционный анализ : [учебное пособие для вузов] М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 286 с
 89. Федорова Ю. В. Аналіз підходів до оцінки інвестиційної привабливості підприємств URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2010_11_2/Fedorova_JU.pdf
 90. Кушнір Н. Б., Мужук Ю.В. Методика оцінки інвестиційної привабливості підприємства та недоліки деяких існуючих методик. *Вісник Національного університету водного господарства та*

- природокористування*. Серія : Економіка. 2010. Випуск 2(50). С. 110-118.
91. Ткаченко А.М., Кушнір О.В. Економічна оцінка інвестиційної привабливості підприємства. *Вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. №5. С. 154-161.
 92. Пилипенко О.І. Методика аналізу інвестиційної привабливості підприємства макро- і мікроекономічний аспекти. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. Серія Економічні науки. 2009. № 4 (50). С. 120-127.
 93. Волощук В.Р. Методологічні підходи визначення ефективності інноваційного розвитку підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2020. №7-8 (85). С. 72-79
 94. Волощук В.Р. Інструментарій оцінки інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць*. Вип. 12 (235). 2020. С. 61-71.
 95. Волощук В.Р. Оцінка кредитоспроможності підприємства. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва*. Серія «Економічні науки». 2020. № 4. Т. 2. С. 320-328.
 96. Волощук В.Р. Методичні основи управління кредитними ризиками. *«Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія»*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 45-річчю економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету. (12-13 жовтня 2017 р.). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 384 с. С. 264-267.
 97. Волощук В.Р. Особливості методології оцінювання кредитного ризику банку. *«Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції»* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. Подільського державного аграрно-технічного університету. 20-22 березня 2018 р. м. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. С. 22-24.

РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Динаміка і структура інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності

2019 р. інноваційну діяльність у промисловості здійснювали 782 підприємства. При цьому частка кількості підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), у загальній кількості промислових підприємств становила 13,8 % (рис. 3.1).

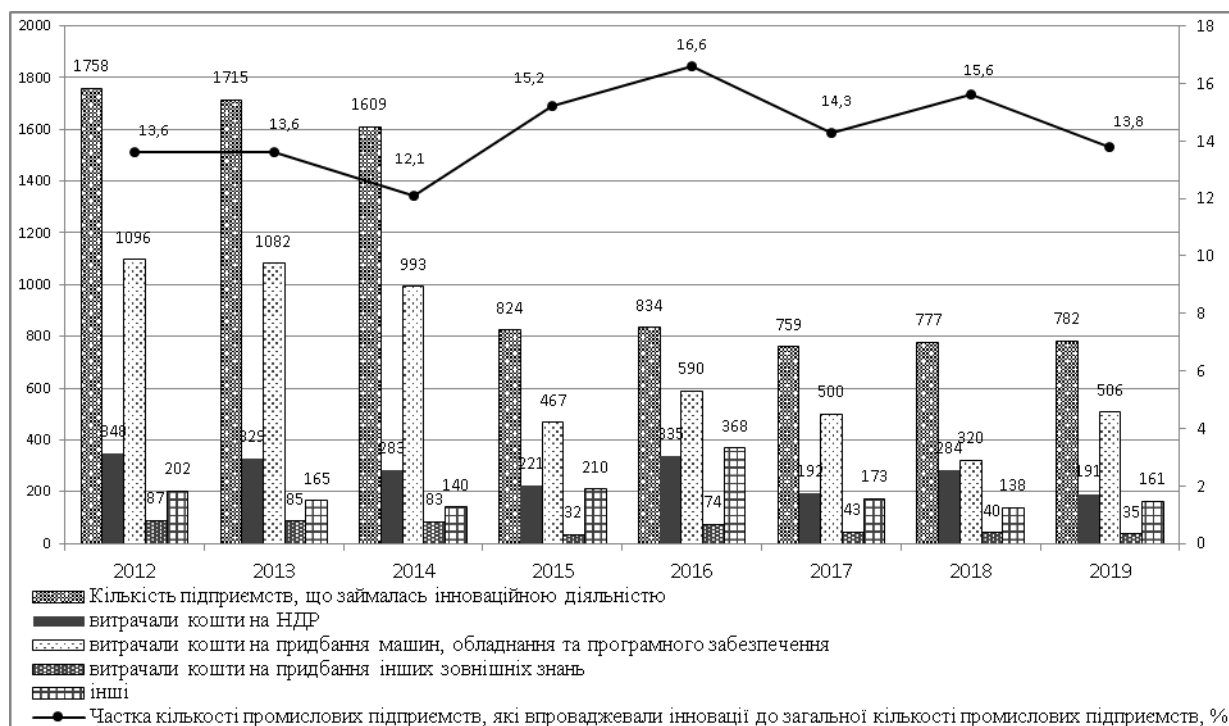

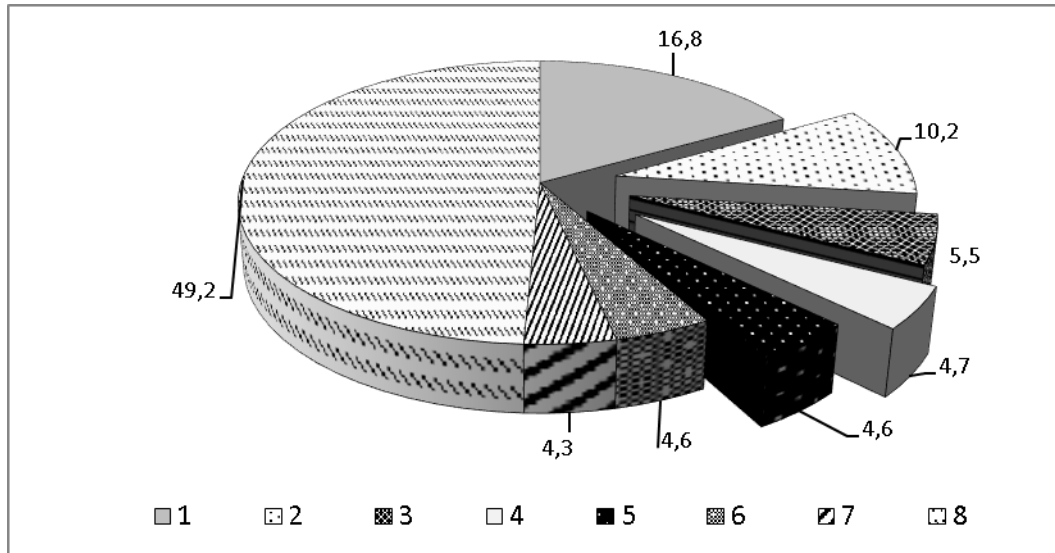
Рис. 3.1. Інноваційна активність підприємств у розрізі напрямів інноваційної діяльності (од.) та їх частка у загальній кількості промислових підприємств (%)

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Із загальної кількості інноваційно активних підприємств здійснювали: внутрішні та зовнішні НДР – 24,4%; придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 64,7%; придбання зовнішніх знань – 4,5; інші

роботи – 20,6 підприємств.

За видами економічної діяльності найбільші частки інноваційно активних підприємств припадають на виробництво харчових продуктів – 16,8 %, виробництво машин і устаткування, не введені в інші угруповання – 10,2% (рис. 3.2).

- 1 - Виробництво харчових продуктів
- 2 - Виробництво машин і устаткування, не введені в інші угруповання
- 3 - Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування
- 4 - Виробництво електричного устаткування
- 5 - Виробництво гумових і пластмасових виробів
- 6 - Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції
- 7 - Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції
- 8 - Інше

Рис. 3.2. Структура інноваційно активних промислових підприємств у розрізі видів економічної діяльності, %

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

2019 р. на інновації підприємства витратили 14220,90 млн грн, у т. ч. на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 10185,11 млн грн, на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки 2918,85 млн грн, на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 37,49 та на інші роботи, пов'язані зі створенням і впровадженням інновацій (інші витрати), – 1079,45 млн грн.

Частка витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення порівняно з 2018 р. зросла з 68,1% до 71,6%. Разом з тим,

зменшилися частки витрат на науково-дослідні розробки (НДР) з 26,3% 2018 р. до 20,5% 2019 р., на придбання інших зовнішніх знань – з 0,4 до 0,3%. У той же час зросла частка витрат на інші затрати, в т.ч. на маркетинг і рекламу (з 5,2 до 7,6%) (рис. 3.3).

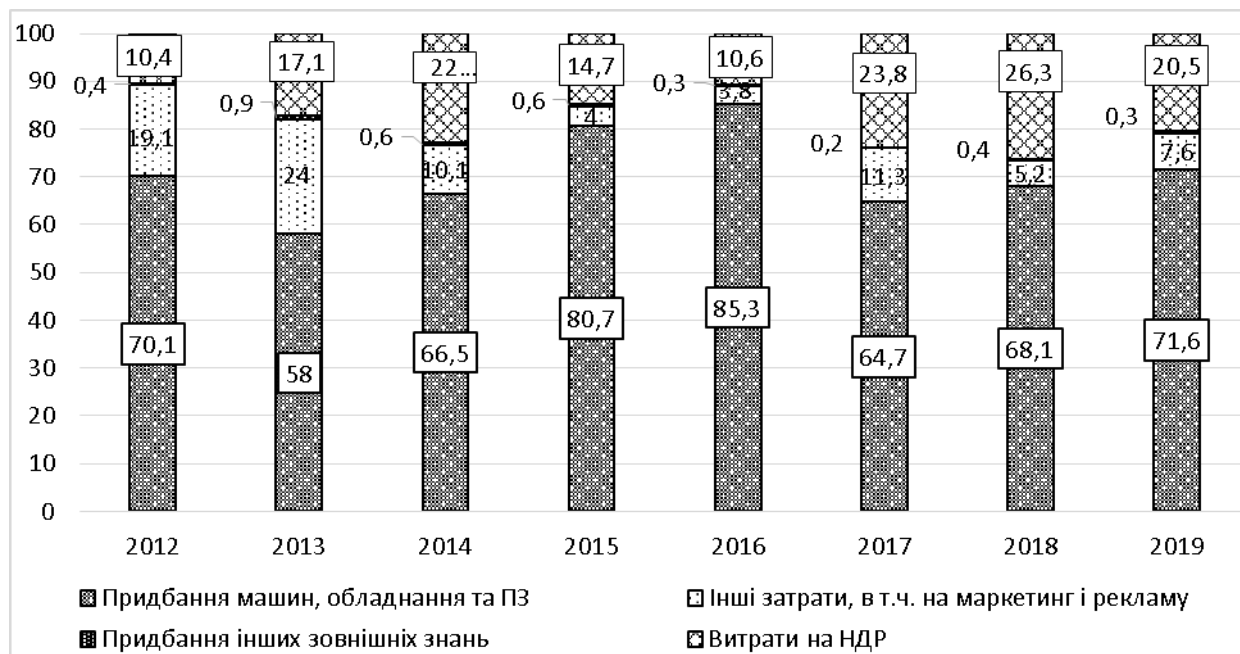

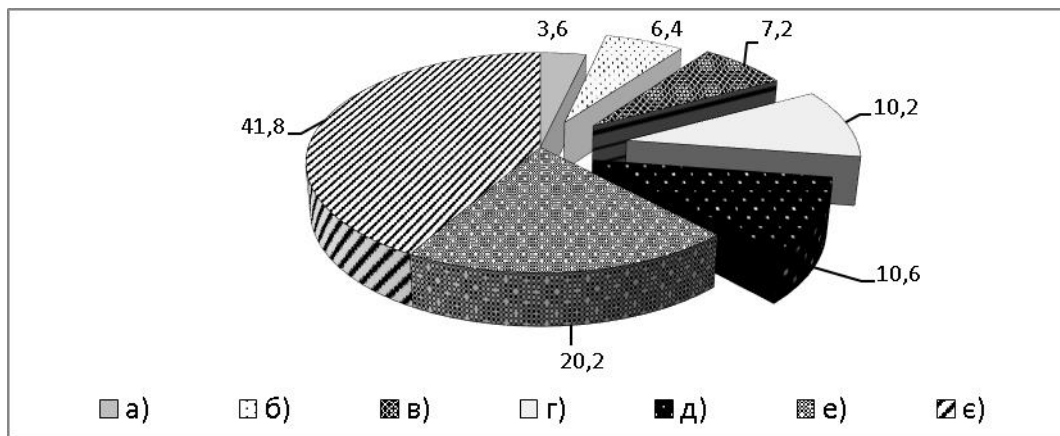
Рис. 3.3. Динаміка структури загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності за 2012-2019 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

За видами економічної діяльності найбільше коштів на інноваційну діяльність витрачали підприємства з виробництва харчових продуктів (2869,78 млн грн), металургійного виробництва (1507,95 млн грн), виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (1449,19 млн грн) (рис. 3.4).

У порівнянні з 2018 р. обсяг фінансування інноваційної діяльності зріс до 14220,9 млн грн, при цьому частка фінансування інноваційної діяльності у співвідношенні до ВВП залишилася на рівні 0,3% (рис. 3.5).

Основним джерелом фінансування інновацій у 2019 р. залишалися власні кошти підприємств – 12474,9 млн грн (або 87,7% загального обсягу фінансування інновацій).

- а) Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування
 б) Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції
 в) Виробництво машин і устаткування, н.в.і.у.
 г) Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів
 д) Металургійне виробництво
 е) Виробництво харчових продуктів
 є) Інші

Рис. 3.4. Структура витрат на інновації у розрізі видів економічної діяльності, %

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Кошти державного бюджету отримали 6 підприємств, загальний обсяг яких становив 556,5 млн грн (3,9%); кошти іноземних інвесторів отримали 3 підприємства в обсязі 42,5 млн грн (0,3%); обсяг коштів з інших джерел становив 1147,0 млн грн (8,1%) (рис. 3.6).

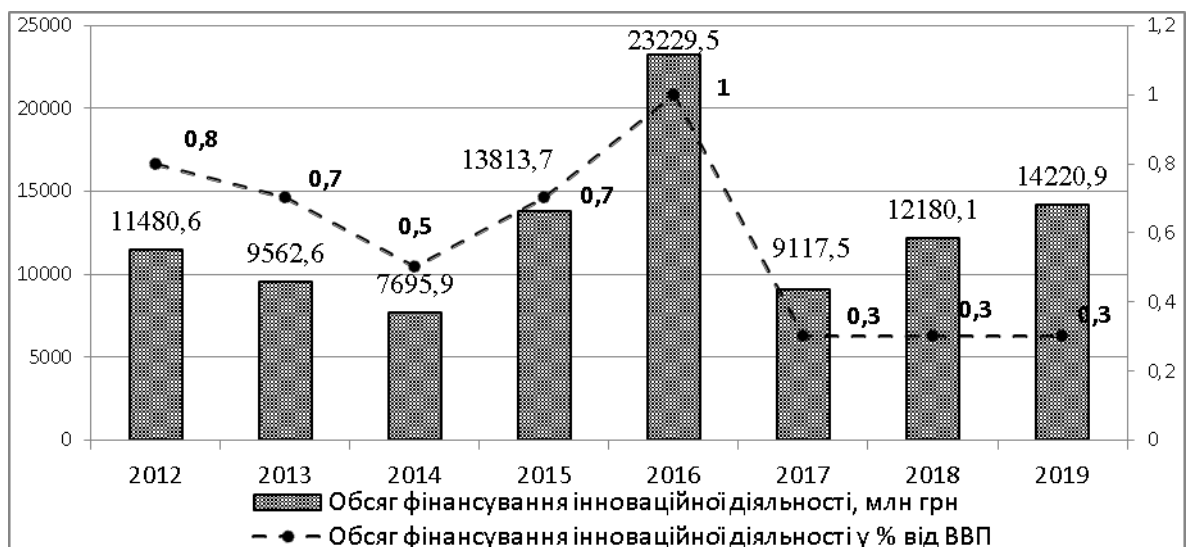

Рис. 3.5. Динаміка обсягу фінансування інноваційної діяльності за 2012-2019 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

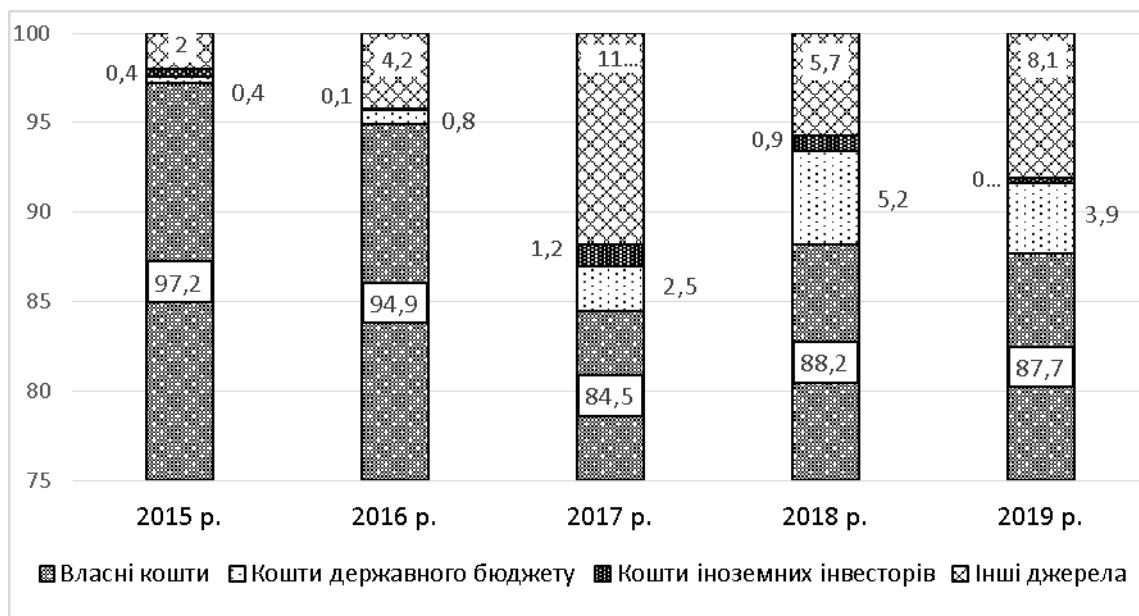

Рис. 3.6. Динаміка структури фінансування інноваційної діяльності за джерелами за 2015-2019 рр. (%)

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

2019 р. кількість впроваджених нових технологічних процесів зросла порівняно з 2018 р. до 2318 одиниць, а кількість впроваджених інноваційних видів продукції значно зменшилася (рис. 3.7).

Найбільші частки нових технологічних процесів впроваджувалися підприємствами з добування сировини нафти та природного газу (37,5%) та з виробництва машин і устаткування, не введені в інші угруповання (н.в.і.у.) (17,9%).

За видами економічної діяльності найбільші частки впроваджених інноваційних видів продукції припадають на підприємства з виробництва харчових продуктів (25,2%), виробництва машин і устаткування, не введені в інші угруповання (19,8%) та з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (7,3%).

2019 р. 442 підприємства, які здійснювали інноваційну діяльність, реалізували інноваційної продукції на 34,3 млрд грн, що на 27,4% більше, ніж 2018 р. За видами економічної діяльності найбільші обсяги інноваційної продукції реалізували підприємства з металургійного виробництва (38,2%),

виробництва машин і устаткування, н.в.і.у. (14,5%), виробництва харчових продуктів (12,2%).

Рис. 3.7. Динаміка кількості впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції за 2012-2019 рр., од.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

При цьому 36,4% таких підприємств реалізовували інноваційну продукцію за межі України. Серед них найбільше підприємств з виробництва харчових продуктів (30 підприємств), виробництва машин і устаткування, н.в.і.у (29 підприємств), виробництва електричного устаткування (12 підприємств.)

З метою здійснення нововведень у 2019 р. в Україні 177 підприємств придбали нові технології, з них 55 – придбали технології за кордоном.

Найактивнішими щодо придбання технологій були підприємства з виробництва машин і устаткування, н.в.і.у – 11,9% від загальної кількості підприємств, які займалися придбанням нових технологій, з виробництва харчових продуктів – 7,9, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування – 6,2, виробництва електричного устаткування – 6,2.

2019 р. промисловими підприємствами придбано 885 нових технологій, з яких 112 – за межами України (рис. 3.8). Порівняно з 2017 р. у 2019 р. кількість придбаних українських технологій зросла, а кількість технологій, придбаних за межами України, зменшилася.

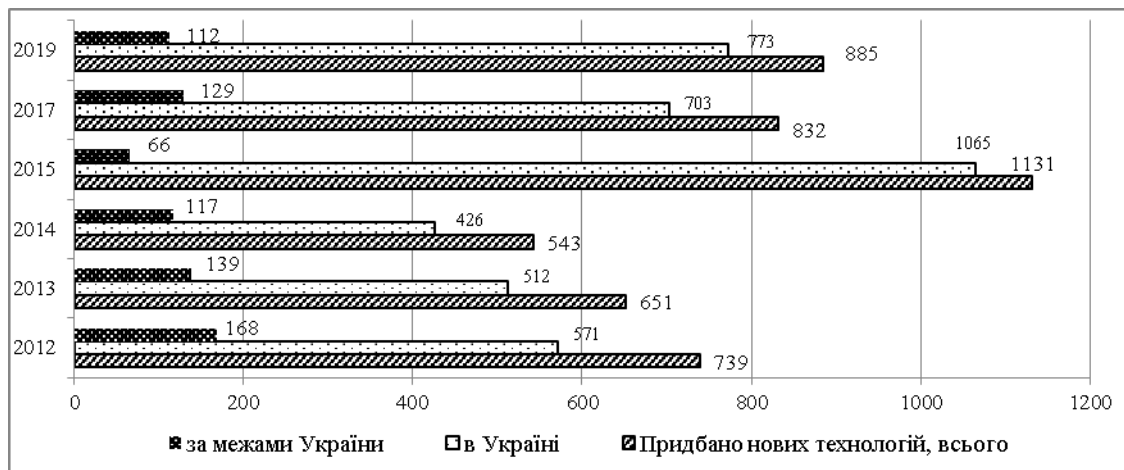
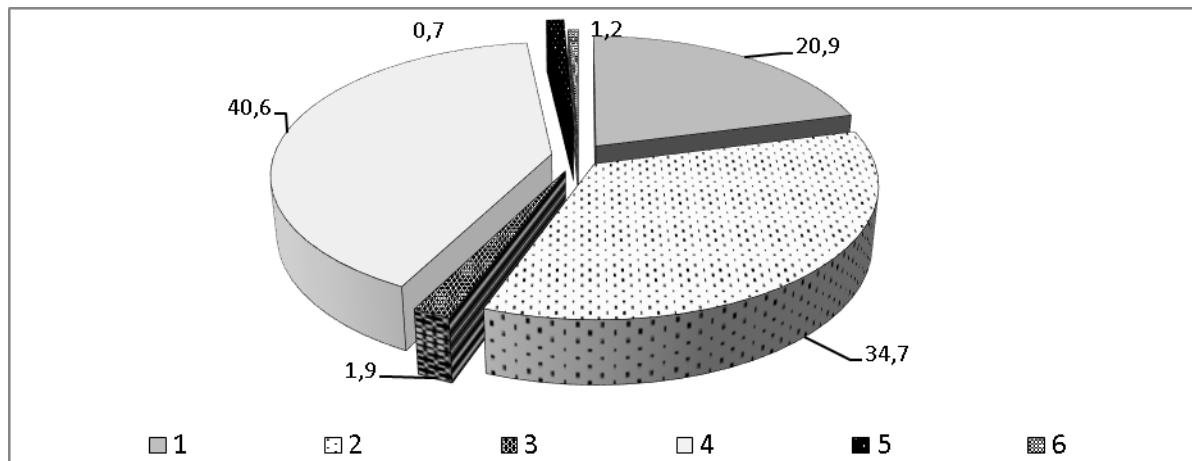

Рис. 3.8. Динаміка кількості придбаних в Україні та за її межами технологій промисловими підприємствами за 2012-2019 рр., од.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Із загальної кількості технологій найбільша частка – 359 технологій або 40,6% це придбання устаткування, з них 90 – за межами України (рис. 3.9).

- 1 – права на патенти, ліцензії на використання винаходів, промислових зразків, корисних моделей;
 2 – результати досліджень та розробок;
 3 – ноу-хау, угоди на придбання технологій;
 4 – придбання устаткування;
 5 – цілеспрямований прийом на роботу кваліфікованих фахівців;
 6 – інші.

Рис. 3.9. Структура придбаних 2019 року технологій за формами придбання, %

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Найбільша частка придбаних технологій припадає на виробництво машин і устаткування, н.в.і.у. – 19,2%, добування сировини нафти та природного газу – 16,9, виробництво меблів – 7,1%.

Кількість переданих нових технологій зросла 2019 р. і становила 69 одиниць проти 61 одиниці 2017 р.

Із загальної кількості переданих технологій найбільші частки припадали на результати досліджень і розробок – 58,0%, права на патенти, ліцензії на використання винаходів, промислових зразків, корисних моделей – 30,4%. За формами «цілеспрямований прийом на роботу кваліфікованих фахівців» та «ноу-хау, угоди на придбання технологій» передання не здійснювалося (рис. 1В, додаток В).

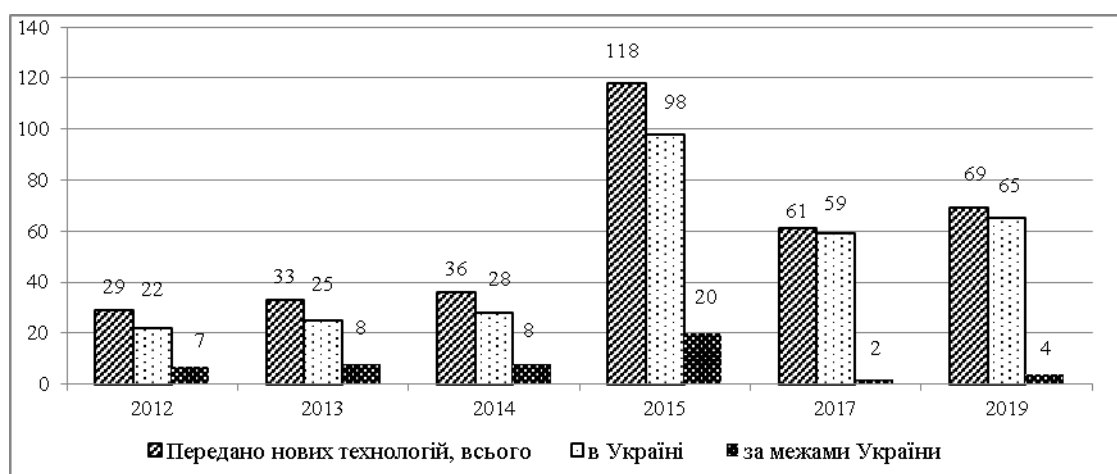

Рис. 3.10. Динаміка переданих в Україні та за її межі технологій за 2012-2019 рр., од.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

За межі України передано 4 технології, тоді як у 2017 р. – 2 (рис. 3.10). Нові технології передано за двома напрямками: виробництво машин і устаткування, н.в.і.у.; виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів.

Таким чином, 2019 р. в Україні зросла кількість інноваційно активних підприємств, але їхня частка у загальній кількості промислових підприємств знизилась порівняно з 2018 р. Більшість інноваційно активних підприємств витрачали кошти на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Загальний обсяг витрат підприємств на інновації зріс на 14,4% порівняно з 2018 р. Основним джерелом фінансування є власні кошти підприємств, їх частка 2019 р. становила 87,7%.

Кількість впроваджених нових технологічних процесів зросла, у той час як кількість впроваджених інноваційних видів продукції зменшилася. Обсяг реалізованої інноваційної продукції 2019 р. порівняно з 2018 р. зріс на 27,4%. Кількість придбаних та переданих технологій також характеризувалася позитивною динамікою.

За видами економічної діяльності найбільш інноваційно активними були підприємства з виробництва машин і устаткування, н.в.і.у., виробництва харчових продуктів та виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів.

Політики в багатьох країнах все частіше наголошують на центральній ролі знань, зокрема науково-дослідної та іншої діяльності, що сприяє розвитку науки і впровадженню технологій, в економічному зростанні та конкурентоспроможності країни. Використання потенціалу наукових досліджень як у державному, так і у приватному секторах країни, є важливим маркером поточної і майбутньої національної конкурентоспроможності та перспектив суспільного вдосконалення.

Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначено види економічної діяльності (ВЕД), які мають особливо міцний зв'язок із науковими дослідженнями та розробленням і впровадженням нових технологій, які включено до високо- та середньовисокотехнологічних секторів.

Розділ присвячено огляду інноваційної та наукової діяльності установ, вітчизняних організацій та підприємств за технологічними секторами, у т. ч. у високо- та середньо-високотехнологічних секторах.

2016 року ОЕСР змінив методику поділу видів економічної діяльності за технологічними секторами залежно від інтенсивності наукових витрат [1]

Якщо раніше таких секторів було чотири – високотехнологічний, середньовисокотехнологічний, середньонизькотехнологічний та низькотехнологічний, а розбивка здійснювалася лише для промисловості, то зараз всі види економічної діяльності (у результаті зростаючої ролі послуг у

світовій економіці), а не тільки промислові, розбиваються на п'ять технологічних секторів - високотехнологічний з часткою витрат на науку більше 20% валової доданої вартості (ВДВ) даного сектору, середньовисокотехнологічний (5-20%), середньотехнологічний (1,8-5%), середньонизькотехнологічний (0,5-1,8%) та низькотехнологічний (менше 0,5%).

Наукоємні ВЕД, тобто ВЕД, що витрачають значну частку своїх доходів на наукові дослідження, охоплюють як виробничий сектор, так і сферу послуг і включають 2 технологічних сектори — високо- і середньовисокотехнологічний. До них відносяться сім промислових ВЕД та чотири ВЕД сфери послуг. Хоча підприємства середньовисокотехнологічного сектору витрачають відносно меншу частку свого доходу на НДДКР порівняно з високотехнологічними виробничими ВЕД, вони виробляють багато продуктів, що включають передові наукові технології. Наприклад, легкові та вантажні автомобілі містять складні датчики та програмне забезпечення для запобігання аварій, оптимізації роботи двигуна та максимальної економії палива тощо.

Державне управління та оборона, освіта, охорона здоров'я регулюються державою, менш керовані ринком, тому ОЕСР виключив їх із розподілу за технологічними секторами.

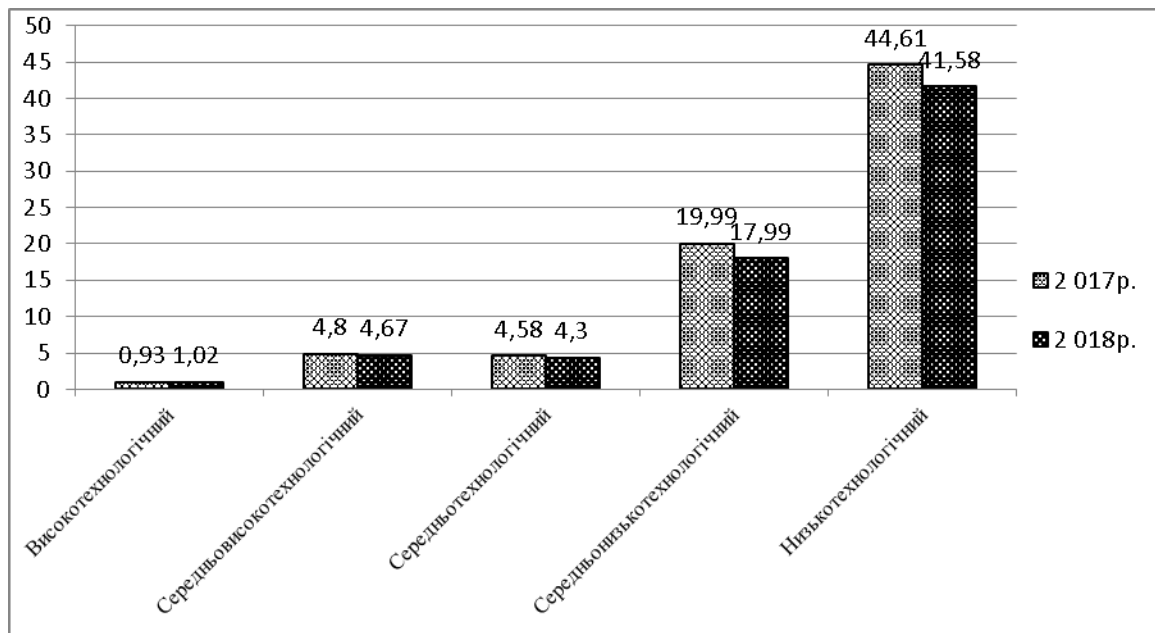
За новою методикою представив аналіз наукоємного виробництва у світі Національний науковий фонд США як знання- та технологічно інтенсивне виробництво (Knowledge- and Technology-Intensive Industries або КТІ), та до якого включені два сектори — високо- та середньовисокотехнологічний [2].

У даній роботі представлено стан наукової та інноваційної діяльності в Україні за технологічними секторами за новою методикою. Оскільки інноваційну діяльність Держстат України відслідковує тільки для промислових підприємств, тому повний аналіз наукової та інноваційної діяльності здійснено лише для промисловості. Розбивку всіх ВЕД на сектори

виконано з урахуванням 2-х значного коду ВЕД. При аналізі виділено діяльність двох секторів – високотехнологічного та середньовисокотехнологічного як наукоємний сегмент.

Аналіз наукоємного сегмента здійснено для семи промислових ВЕД та чотирьох ВЕД сфери послуг разом та окремо лише для семи означених промислових ВЕД.

Цей сегмент в Україні за 2017-2018 рр. додав до ВВП практично однакову частку – 5,7% (5,82% 2015 р.) (за рекомендацією Євростату, додана вартість ВЕД для їхнього розподілу за секторами розраховується за витратами виробництва. Дані щодо ВДВ за витратами виробництва за 2019 р. станом на червень 2020 р. Держстатом України не оприлюднені), причому частка високотехнологічного сектору зросла, а середньовисокотехнологічного, як і інших трьох секторів, знизилась (рис. 3.11).

**Рис. 3.11. Внесок ВДВ технологічних секторів у ВВП України
2017-2018 рр., % ВВП**

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

У світі цей сегмент у 2018 р. додав 11,1% до світового ВВП, у т.ч. високотехнологічний сектор – 4%, середньовисокотехнологічний – 7,1%.

Серед окремих ВЕД наукоємного сегменту найвище зростання внеску у ВВП спостерігалося у сфері послуг – за рахунок підприємств та організацій, що займались науковими дослідженнями та комп'ютерним програмуванням і консультуванням, наданням інформаційних послуг. Зріс також і внесок двох із семи промислових наукоємних ВЕД - з виробництва автотранспортних засобів та електричного устаткування, причому зростання їхнього внеску було близьким за значеннями – на 0,4-0,5 в. п. ВВП.

Зменшення вкладу у ВВП підприємствами інших наукоємних промислових ВЕД (із виробництва хімічної продукції та машинобудування) пов'язано з втратою традиційних зовнішніх ринків РФ, Казахстану та тривалістю і складністю процесів виходу з цією продукцією на високорозвинуті європейські ринки [3].

Аналіз внеску лише промислового наукоємного сегменту у ВВП свідчить, що цей внесок знизився на 0,16 в. п. за рахунок обох секторів, але переважна частка цього зниження належить середньовисокотехнологічному сектору (0,13 в. п.).

Загальна сума внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок в Україні протягом 2018-2019 р. р. номінально зросла на 480,9 млн грн і досягла 17254,6 млн грн, але по відношенню до ВВП знизилась з 0,47% у 2018 р. до 0,43% у 2019 р. Наукоємний сегмент підвищив означені витрати на 1016,7 млн грн, у т. ч. високотехнологічний сектор – на 1676,3 млн грн, середньовисокотехнологічний – знизив на 659,6 млн грн. Усі інші сектори також знизили фінансування наукових досліджень і розробок (рис. 3.12).

Безумовним лідером у фінансуванні вітчизняних НДДКР є наукоємний сегмент – у 2019 р. він залучив 86,2% загального обсягу внутрішніх витрат на наукові дослідження і розробки, насамперед за рахунок ВЕД «Наукові дослідження та розробки», частка якого становила 81,2% загального обсягу витрат.

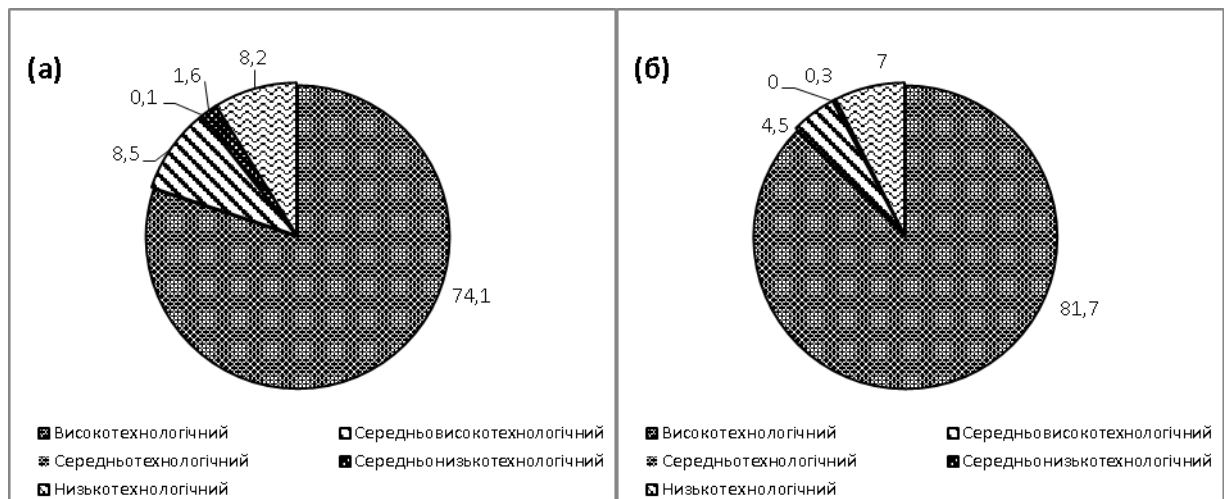

Рис. 3.12. Структура витрат на проведення НДДКР за секторами 2018 р. (а) та 2019 р. (б), % до загального обсягу витрат на НДДКР в Україні

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Загалом наукоємний сегмент залучав протягом останніх років більше 80% загального обсягу фінансування науки. 2018 р. практично на рівні середньовисокотехнологічного сектору на здійснення НДДКР отримав кошти низькотехнологічний сектор. НДДКР у низькотехнологічному секторі на 96% його витрат виконали підприємства, організації, установи транспорту та поштової і кур'єрської діяльності (або 0,03% ВВП). Але, крім цього, 2019 р. ВЕД «Операції з нерухомим майном» збільшив витрати на НДДКР більше, ніж удвічі – до 35,3 млн грн, причому за рахунок бюджетних коштів на – 45,6%, інша частина надійшла від організацій підприємницького сектору.

Підприємства та наукові установи високотехнологічного сектору продовжують бути переважаючими виконавцями НДДКР, профінансованих за рахунок бюджетних коштів, через суттєву частку фінансування ВЕД «Наукові дослідження і розробки» (40,5% загального обсягу витрат цього ВЕД на НДДКР).

За технологічними промисловими секторами 98,45% всіх коштів на проведення НДДКР витратили підприємства наукоємного сегменту (рис. 2В, додаток В), насамперед із виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції.

Державний бюджет України був одним з джерел фінансування наукових досліджень для промисловості тільки для наукоємного сегменту – всі 100% бюджетних коштів промислової науки були направлені саме йому.

2019 року відбулося зростання кількості промислових підприємств, що провадили інноваційну діяльність (на 0,6%) (рис. 3.13).

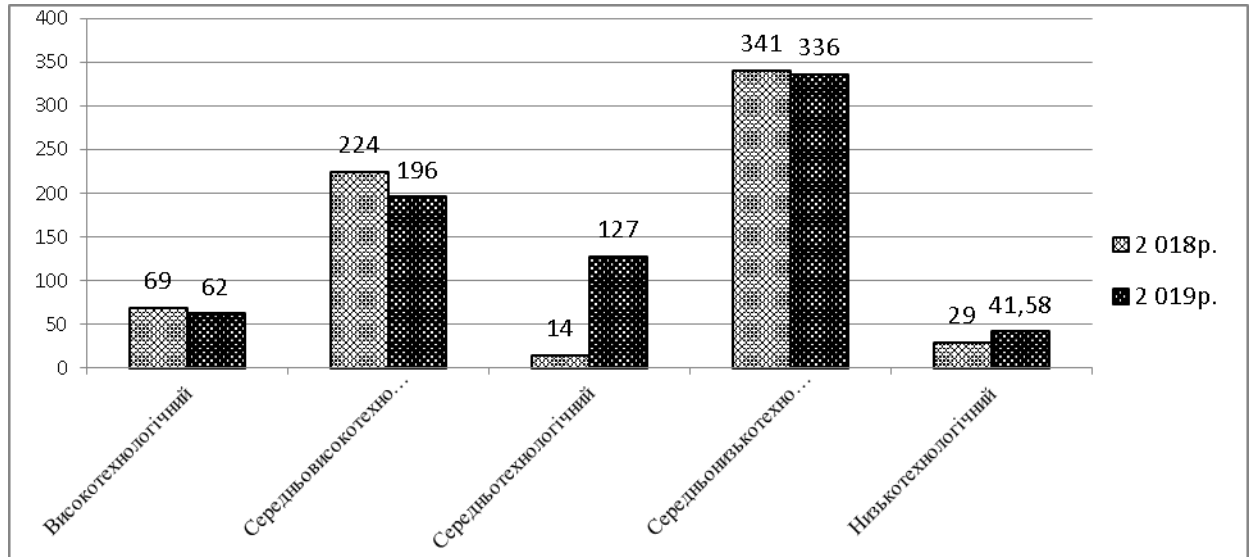

Рис. 3.13. Розподіл кількості промислових підприємств, що провадили інноваційну діяльність у промисловості, за технологічними секторами, 2018-2019 рр., од.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Зростання кількості інноваційно-активних підприємств 2019 р. порівняно з 2018 р. відбулося внаслідок підвищення кількості таких підприємств у:

- середньотехнологічному секторі (на 11,4%);
- низькотехнологічному секторі (на 110,3%).

Частка інноваційно-активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств зросла у середньонизькотехнологічному та низькотехнологічному секторах, але знизилась у високотехнологічному та середньовисокотехнологічному - разом у наукоємного сегменті на 11,9%.

У порівнянні з 2018 р. обсяги витрат на здійснення інноваційної діяльності у 2019 р. в цілому по Україні зросли як номінально до 14,2 млрд грн з 12,2 млрд грн, так і у відсотках до ВВП – з 0,34% до 0,36%.

За технологічними секторами найвищі обсяги витрат здійснили підприємства середньонизькотехнологічного сектору (рис. 3.14). За чотирма секторами обсяги витрат зросли, лише підприємства середньотехнологічного сектора зменшили фінансування інновацій.

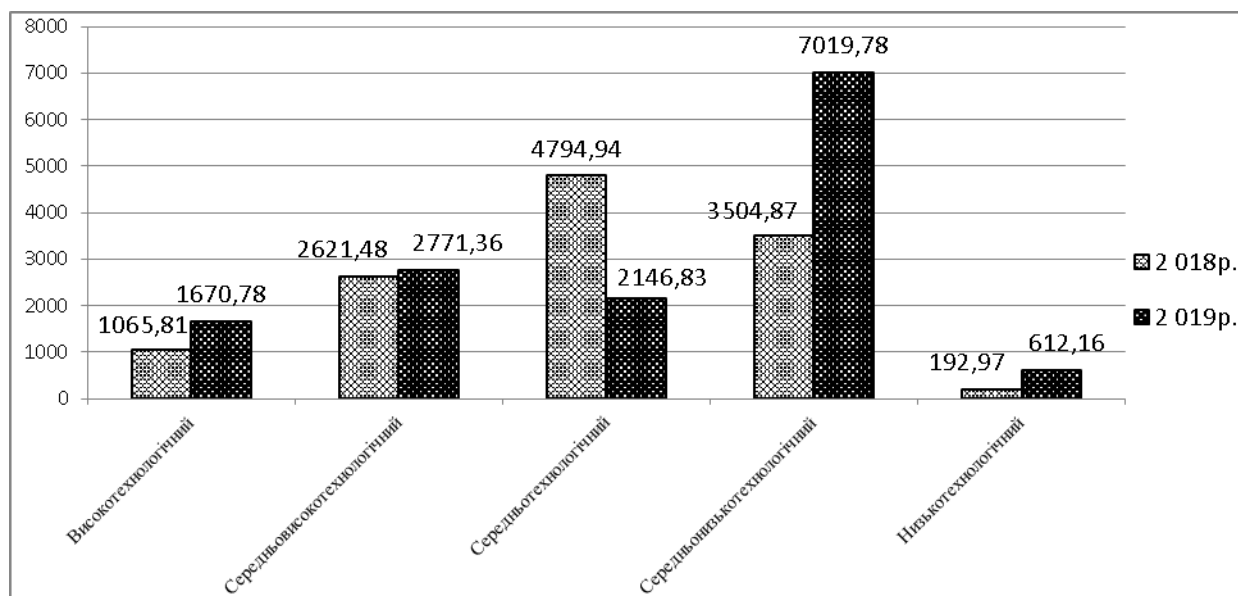

Рис. 3.14. Витрати промислових підприємств на інновації за технологічними секторами за 2018-2019 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Але в реальних цінах (у відсотках до ВВП) зниження витрат на інновації 2019 р. фіксувалося за двома секторами – середньовисокотехнологічним та середньотехнологічним – на 0,004 в. п. ВВП та на 0,08 в. п. ВВП відповідно. Наукоємний сегмент у цілому витратив 31,2% загального обсягу витрат на інновації, що більше, ніж 2018 р.

У цілому по Україні основним напрямом витрат було придбанням машин, обладнання та програмного забезпечення (ПЗ) – 68,1% у 2018 р. та 71,6% у 2019 р. загального обсягу витрат. За всіма технологічними секторами 2019 р. означена частка зросла порівняно з 2018 р. (рис. 3.15).

Переважну частину цих коштів використали підприємствами трьох технологічних секторів – середньо- та обох низькотехнологічних.

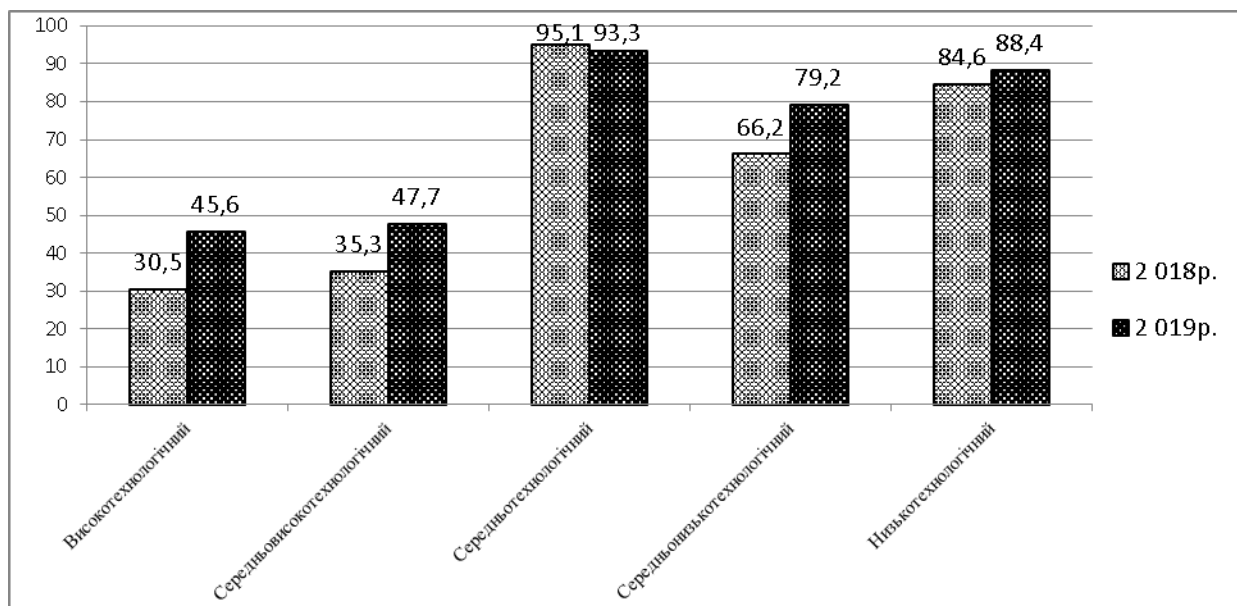

Рис. 3.15. Витрати промислових підприємств на придбання машин, обладнання та ПЗ за технологічними секторами за 2018-2019 рр., % до загального обсягу витрат на інновації відповідного сектору
Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

2018 р. два сектори наукоємного сегменту разом витратили на придбання машин, обладнання та ПЗ 33,9% загального обсягу своїх інноваційних витрат у та 46,9% – 2019 р., значну частку коштів вони направили на здійснення і придбання НДДКР – вищу, ніж в цілому у промисловості України та іншими секторами (додаток В, рис. 3В).

У цілому наукоємний сегмент 2019 р. витратив на НДДКР 46,2% (2018 р. – 62,7%) загального обсягу своїх витрат на інновації. Тобто, майже половину інноваційних коштів було спрямовано не на розроблення інновацій, а на придбання готового обладнання.

Решту коштів цим сегментом витрачено на інші витрати, насамперед, на маркетинг і рекламу, чия частка у витратах зросла. На придбання інших зовнішніх знань витрачено мізерні кошти у розмірі менше 0,5% загального обсягу витрат цього сегменту.

Кількість промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, зменшилась за всіма технологічними секторами (рис. 3.16).

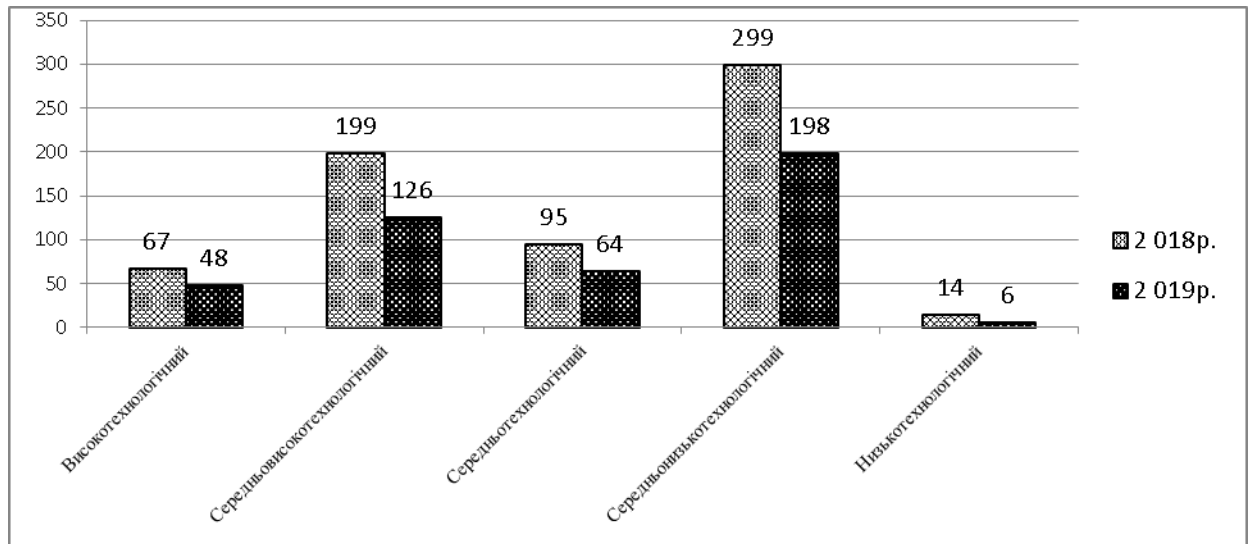

Рис. 3.16. Кількості промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію в Україні за технологічними секторами за 2018-2019 рр., од.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

У двох секторах наукоємного сегменту зменшення відбулося на 34,5%, у двох низькотехнологічних – на 34,8, у середньотехнологічному – на 32,6%, тобто, практично однаково.

Найбільша кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, належить до середньонизькотехнологічного сектору, наукоємний сегмент посів у цій категорії друге місце – разом у 2-х секторах. 2018 р реалізовували інноваційну продукцію 226 підприємств та 174 підприємства 2019 р., або 39,4% від загальної кількості таких підприємств у промисловості (рис. 4В, додаток В).

Обсяг реалізації інноваційної продукції у 2019 р. порівняно з 2018 р. в цілому по Україні зріс за рахунок зростання у наукоємному сегменті (номінально на 9,8%) та середньотехнологічному секторі (на 216,9%).

Найбільш продуктивно працював середньотехнологічний сектор, насамперед, підприємства металургії, які зменшили загальні обсяги реалізації промислової продукції 2019 р. на 16,7% (через зміцнення гривні, падіння цін на продукцію металургії на світових ринках та ремонт виробничих потужностей), але при цьому, зростили обсяги реалізації інноваційної

продукції майже на 500%. Це дозволило підвищити частку інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої з 0,5% 2018 р. до 3,3% 2019 р., або на 0,24 в.п. ВВП.

2019 р. завдяки оновленню продукції підприємствами металургії на перше місце вийшов середньотехнологічний сектор (рис. 5В, додаток В), а наукоємний сегмент зменшив її з 39,7% загального обсягу реалізації 2018 р. до 31,6% 2019 р. через зменшення інноваційно активних підприємств та підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію.

У цілому у промисловості України у 2018-2019 рр. впроваджено 3843 та 2148 од. нових видів продукції відповідно. Зменшення впровадження їхньої кількості відбулося за всіма технологічними секторами, але у двох з них зменшення було найменшим – на 28 та 34% проти 47 та 94% в інших секторах, що дозволило наукоємному сегменту збільшити свою частку впроваджених нових видів інноваційної продукції до 47,7% 2019 р. порівняно з 39,6% 2018 р. (рис. 3.17).

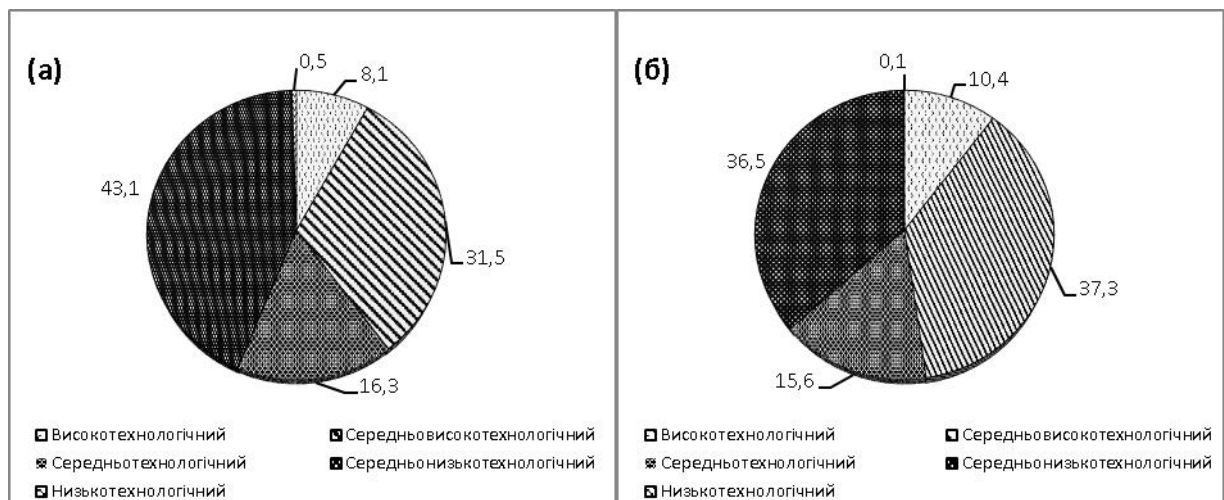

Рис. 3.17. Структура впроваджених нових видів інноваційної продукції промисловими підприємствами за технологічними секторами 2018 р. (а) та 2019 р. (б), % до загальної кількості впроваджених нових видів інноваційної продукції, %

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Кількість впроваджених технологічних процесів 2019 р. зросла до 2318 од. порівняно з 2002 од. 2018 р. Зростання впровадження цих процесів

відбулося у 4-х з 5-ти технологічних секторах, зниження фіксувалося лише у середньотехнологічному секторі на 20,0% (рис. 3.18).

Наукоємний сегмент наростив кількість впроваджених технологічних процесів на 56,0% і досяг частки у 31,0% загальної кількості впроваджених у промисловості технологічних процесів. Лідером у впровадженні технологічних процесів є середньонизькотехнологічний сектор.

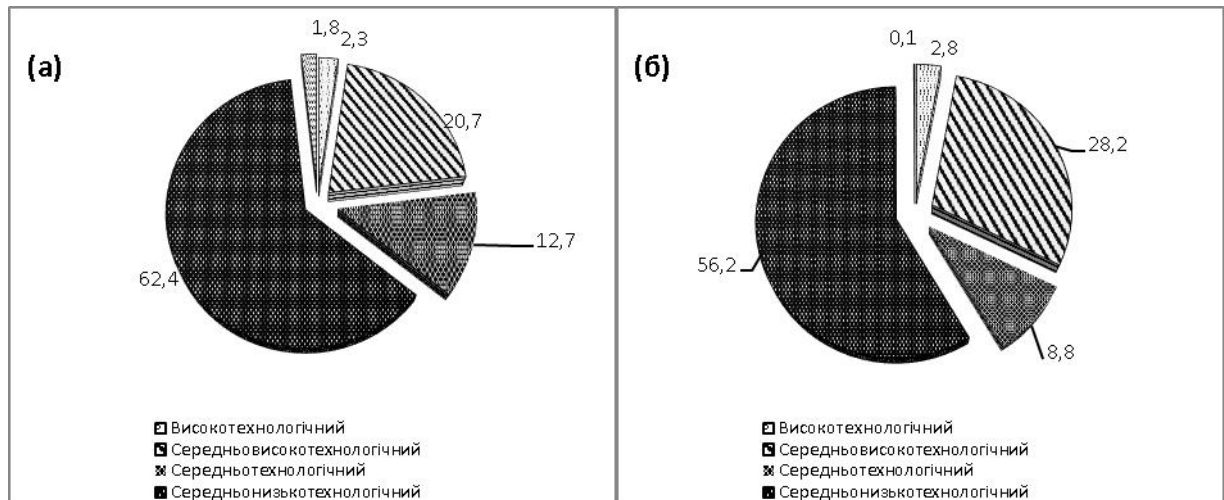

Рис. 3.18. Структура впроваджених нових технологічних процесів промисловими підприємствами за технологічними секторами 2018 р. (а) та 2019 р. (б), % до загальної кількості впроваджених технологічних процесів

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Завдяки науковому потенціалу аграрної науки України можна забезпечити вихід на світовий рівень досліджень у таких галузях науки і технологій, як селекція рослин і тварин, новітні біотехнології, збереження довкілля тощо. Результати таких досліджень дають можливість у перспективі виробляти в Україні щорічно 90-100 млн т зерна, 9-10 млн т насіння олійних культур, збільшити обсяги виробництва продукції тваринництва – забезпечити імідж України як світової житниці.

Водночас інноваційні процеси в аграрному секторі економіки України через недосконалу державну політику щодо стимулювання розвитку науково-технологічної сфери ще не набули вагомих масштабів. Кількість підприємств, переведених на інноваційний шлях розвитку, менше 15%.

Інвестиції в основний капітал сільського господарства України становлять менше 230 грн у розрахунку на 1 га, тоді як у Польщі вони сягають понад 230 євро.

Впровадження інновацій у господарську діяльність аграрних підприємств сприяє зростанню продуктивності праці, економії ресурсів, скороченню витрат, зниженню собівартості аграрної продукції, підвищенню економічної ефективності діяльності у довгостроковій перспективі. Водночас аграрне виробництво в Україні за продуктивністю й ефективністю використання інновацій відстає від країн-членів Європейського Союзу.

Інноваційний тип розвитку забезпечує формування конкурентної позиції підприємства на аграрному ринку. Пріоритети розвитку змінюються у бік інноваційної форми підприємництва, переваги якої забезпечують досягнення головних стратегічних цілей – рентабельності, ефективності й конкурентоспроможності на аграрному ринку. Нині інноваційними складовими розвитку аграрних підприємств є не тільки нова техніка, технології, а й сучасна система організації праці, виробництва, мотивації, альтернативне підприємництво. Тобто стає важливим процес пошуку стратегічних альтернатив розвитку аграрних підприємств.

Серед регіонів, які є лідерами за показниками інноваційної діяльності в Україні, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька області (табл. 3.1).

За останні роки значно підвищився рейтинг інноваційної активності Львівської області. Черкаська область, маючи досить сприятливі економічні передумови, знаходиться на 11 місці по кількості підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність, на 7 місці по кількості підприємств, які впроваджують інноваційну діяльність. При цьому за обсягом витрат на інноваційну діяльність на 21 місці, що свідчить про недостатні обсяги фінансування інноваційної діяльності.

Суттєве значення має те, якими є в Україні секторальні зрушення щодо виконувачів наукових досліджень і розробок. Протягом багатьох років інноваційна діяльність вітчизняних підприємств аграрного сектору економіки

залишається на низькому рівні.

Таблиця 3.1

Національний рейтинг інноваційної активності областей України

Області	Місце областей у рейтингу за показниками				
	Кількість підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність	Кількість підприємств, які впроваджують інновації	Кількість підприємств, які реалізували інноваційну продукцію	Обсяг витрат на інноваційну діяльність	Обсяг фінансування інноваційної діяльності
Вінницька	11	9	10	3	3
Волинська	19	19	17	14	13
Дніпропетровська	2	2	1	1	1
Донецька	8	9	7	5	5
Житомирська	7	7	9	13	14
Закарпатська	18	15	14	19	19
Запорізька	5	4	5	7	7
Івано-Франківська	9	11	15	16	16
Київська	4	5	4	6	6
Кіровоградська	16	18	20	10	10
Луганська	20	20	23	22	22
Львівська	3	3	3	8	8
Миколаївська	13	12	22	4	4
Одеська	6	6	6	11	11
Полтавська	10	8	8	12	12
Рівненська	12	16	13	23	23
Сумська	13	10	16	9	9
Тернопільська	11	8	21	15	15
Харківська	1	1	2	2	2
Херсонська	14	14	19	17	17
Хмельницька	15	13	12	20	20
Черкаська	11	7	11	21	21
Чернівецька	19	19	24	24	24
Чернігівська	17	17	18	18	18

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Проведений аналіз різновидів та структури інновацій, що впроваджувалися аграрними підприємствами України за 2013-2017 рр., показав, що в загальній кількості реалізованих проектів з впровадження інноваційних технологій переважна більшість припадає на виробничі технології – 68,1%, серед яких найбільше проектів пов'язано із запровадженням нових методів і способів застосування добрив і засобів захисту рослин; далі йдуть організаційно-управлінські – 19,4% і продуктові –

12,5%, (табл. 3.2).

Впровадження інноваційних технологій важливе завдання для будь-якого підприємства і визначається як перспективний напрям розвитку, який створює сприятливе середовище для ефективного використання ресурсного потенціалу та формування конкурентоспроможності. Нині в цілому на підприємствах аграрного сектору економіки існує чимало невирішених проблем впровадження інновацій та їх ефективного використання.

Таблиця 3.2

Структура інновацій, впроваджених аграрними підприємствами України

Категорія інновацій	Різновиди інновацій	Кількість проектів	Частка проектів, %
Продуктові	Способи вирощування нових (удосконалених, модифікованих) сортів рослин	45	6
	Технології розведення продуктивніших та економічно ефективніших порід тварин	20	2,7
	Технології вирощування екологічно-безпечної продукції	9	1,2
	Разом по групі	74	12,5
Виробничі	Нові технології обробітку ґрунту	58	14,4
	Нові індустріальні технології у тваринництві, науково обґрунтовані системи землеробства і тваринництва	11	2,7
	Нові методи застосування добрив та засобів захисту рослин	320	79,2
	Нові ресурсозберігаючі технології в АПК	15	3,7
	Разом по групі	404	68,1
Організаційно-управлінські	Розвиток кооперації і формування інтегрованих структур в АПК	45	6,0
	Нові форми технічного обслуговування і забезпечення ресурсами АПК	40	5,4
	Нові форми організації і мотивації праці	25	3,4
	Створення інноваційно-консультативних систем у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності	5	0,7
	Разом по групі	115	19,4
	Всього	593	100

Джерело: сформовано автором

Останніми роками аграрна галузь економіки України формує майже 50% бюджетних надходжень і більше 30% експорту. Проте рівень технологічного забезпечення у ній ще не відповідає сучасним вимогам. Курс на підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва за

рахунок упровадження інноваційних технологій, модернізації інфраструктури і залучення інвестицій у базові сектори АПК потребує докорінних змін у системі аграрної науки [4].

Загальні кількісні показники діяльності з трансферу технологій і комерціалізації наукової і науково-технічної продукції (НТП) науково-дослідних установ загалом по НААН за 2016-2019 рр. представлено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Результати інноваційної діяльності установ НААН (2016-2019 рр.)

Результати діяльності з трансферу технологій і використання об'єктів права інтелектуальної	Рік				Відношення 2019 р. до 2016 р., %
	2016	2017	2018	2019	
Упроваджено НТП, од.	365	410	606	412	112,8
Кількість:					
агроформувань, де здійснювали	602	610	667	654	108,7
укладених договорів на упровадження	871	1010	1115	1419	163,0
ліцензійних договорів на використання	1521	1510	1227	1175	77,3
Отримано коштів:					
від упровадження інновацій, тис. грн	33228	36875	40552	65273	196,5
у результаті комерціалізації наукової та наукоємної продукції, тис. грн	285144	41158	34280	38958	13,7

Джерело: розраховано за даними звітів про діяльність НААН за 2016-2019 рр.

Обсяги інноваційної діяльності кількісно можна оцінити за двома основними показниками: трансфером технологій (кількість упровадженої НТП і агроформувань, де здійснювали впровадження, кількість укладених договорів на введення інновацій, сума отриманих від цього коштів) і темпами комерціалізації наукової та наукоємної продукції (кількість укладених ліцензійних договорів на використання об'єктів права інтелектуальної власності (ОПВ) і сума отриманих коштів від реалізації наукової та наукоємної продукції).

Співставляючи показники обсягів виготовленої установами наукової і науково-технічної продукції з обсягами її комерціалізації та впровадження в

агропромислове виробництво, доходимо висновку, що можливості установ НААН із нарощування інноваційної діяльності ще не вичерпано. Адже за 2018 р. наукові установи НААН у результаті діяльності за рахунок коштів державного бюджету отримали 2277 одиниць НТП: по землеробству – 752, рослинництву – 940 [5].

Нелогічним є той факт, що деякі установи обласного рівня (науково-дослідні інститути та державні сільськогосподарські дослідні станції НААН, найбільш наближені до проблем села) мають досить низькі показники впроваджень. За звітними даними 2019 р., найменше співпрацювали із господарствами щодо впровадження інновацій Асканійська ДСГДС – 2 агроформування, Миколаївська ДСГДС – 1, Інститут картоплярства – 3, Прикарпатська ДСГДС – 4, Тернопільська ДСГДС – 2, Хмельницька ДСГДС – 3, Черкаська ДСБ – 4, Черкаська ДСГДС – 5. Ці установи мають відповідно і найменші обсяги залучення коштів до спецфонду від трансферу технологій. Водночас Інститут сільського господарства Степу, науковці якого залучають на 1 грн бюджетних коштів більше 10-ти грн позабюджетних, упроваджував інноваційні розробки в 62-х агроформуваннях.

Аналіз обсягів за роками показує, що відбувається лише незначне нарощування темпів упровадження інновацій, а тому питання планування, організації, механізмів, стимулів, звітності з інноваційної діяльності науково-дослідних установ НААН потребують удосконалення.

Науково-методологічні аспекти організації інноваційної діяльності загалом по Україні та у сфері аграрної науки недостатньо напрацьовані. Настав час практичної системної реалізації теорії розвитку агропромислового виробництва на інноваційних засадах – формування інноваційних структур, зокрема трансферних інноваційних центрів, депозитарію інтелектуального капіталу аграрної науки, інкубатора інноваційно-інвестиційних бізнес-проектів із виробництва наукоємної продукції та ін.

Для наукових установ НААН обласного рівня першорядними завданнями мають бути налагодження стратегічних і тактичних

маркетингових досліджень ринків наукоємної продукції аграрного профілю та визначення конкурентної стратегії. В основу маркетингових досліджень слід покласти аналіз кон'юнктури ринку, виокремлення попиту середніх і дрібних сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянських господарств на інноваційну наукову продукцію із подальшою розробкою схем її просування на ринки [6].

За оцінками західних експертів, інноваційна конкуренція розпочинається вже на стадії мобілізації капіталу для реалізації інноваційних проєктів. З метою отримання максимальних прибутків від їх реалізації слід розробити стратегії лідерства наукових установ у вибраних нішах нововведень, заснованих на конкурентних перевагах [7]. Вихід на ринок із принципово новими наукоємними товарами (технологіями, механізмами, приборами, засобами захисту та ін.), сформованими як інноваційно-інвестиційні бізнес-проєкти для конкретних сільськогосподарських товаровиробників, вимагає системного підходу до трансферу технологій, поліпшення організації у структурі наукових установ підрозділів із інноваційної діяльності, розробки програм державної і міждержавної підтримки інноваційно-інвестиційних технологічних платформ в АПК.

Слід зазначити, що інноваційна активність аграрних підприємств також залишається на достатньо низькому рівні. Із 5-ти аграрних підприємств, які за рейтингами Forbes Україна 2017 р. із невисокими індексами інноваційності увійшли до топ-20 інноваційних підприємств України – Миронівський хлібопродукт, Нібулон, AgriLab, Сварог Вест Груп і Кернел – лише останні впроваджують агротехнології [8].

Важливою складовою діяльності наукових установ НААН регіонального рівня є науково-консультаційне та інформаційне супроводження трансферу технологій. Мета такої роботи – створення умов для успішного широкого впровадження завершених наукових розробок в агропромислове виробництво регіонів, пропаганда досягнень вітчизняної аграрної науки та підвищення знань сільськогосподарських фахівців для

кваліфікованого сприйняття інновацій.

3.2. Оцінки рівня інноваційності підприємств АПК та механізми реалізації інноваційних розробок

Сьогодні глобальна економіка знаходиться в умовах унікальних викликів, тобто ми вперше в історії спостерігаємо, як пандемія коронавірусу COVID-19 трагічно вплинула на економічну активність у всьому світі. Швидке відновлення економіки України та її зростання безумовно залежить від подолання пандемії та припинення обмежень, пов'язаних із її стримуванням, але не слід відвертати увагу від справжніх причин економічної кризи. Передусім кризу економіки України було спровоковано ще задовго до пандемії такими факторами, як: відсутність державної політики стимулювання розвитку національної економіки та зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, зокрема в галузях із вищою доданою вартістю як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Ситуацію, яка склалася, підтверджують і статистичні дані. Так, у IV кварталі 2019 року, та особливо в I кварталі 2020-го, було зафіксовано різке зменшення інвестицій у більшість галузей економіки України. У I кварталі 2020 року спостерігалось особливо сильне зниження капіталовкладень в індустріальній сфері: машинобудування (-45%) та виробництво меблів (-49), легка промисловість (-34,3), деревообробна (-33,8), харчова (-28,7) і металургія (-27,5%). Кризові тенденції в економіці України супроводжуються її рентоорієнтованою поведінкою. Так, спад в обробній промисловості значно перевищив аналогічні показники видобувної. Якщо останній спад на 6% за результатами чотирьох місяців та 11,2% із початку року був спровокований насамперед зупинкою діяльності шахт, то в машинобудуванні виробництво продукції знизилось на 36,6% у квітні та на 19,7% з початку року, у легкій промисловості – на 37,8 та 13,6%, металургії – на 30 та 15,4%, деревообробці – на 23 та 8,3%. Серед великих галузей промисловості найкраще почувається

харчова промисловість. Там виробництво знизилось у квітні лише на 6,5%, а з початку року навіть зростало. Прогнозовано збільшилося в умовах пандемії і виробництво фармацевтичної продукції. Зберегло свої обсяги виробництво нафтопродуктів і хімічних виробів [9].

Враховуючи зазначене, швидке відновлення економіки України та подальше зростання неможливе без вироблення нової, інноваційно орієнтованої парадигми соціально-економічного розвитку нашої країни. Цей висновок підтверджується і зарубіжним досвідом. Тільки за одне десятиліття співвідношення факторів економічного зростання промислово розвинутих країн зазнало значних змін: 1/4 приросту розвитку викликана прямими матеріальними вкладенням капіталу, приблизно 1/3 – підвищенням кваліфікації робочої сили і більш 40% економічного зростання цих країн – результат використання новітніх наукових відкриттів, винаходів і досліджень, застосування технічних інновацій [10, с. 234].

Основні програмні заходи щодо розв'язання проблем побудови сучасної інноваційної економіки з розвинутим підприємництвом, інноваціями, високою продуктивністю виробництва та високим рівнем конкурентоспроможності галузей національного господарства України, як держави, відображені в «Стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року». У стратегії, зокрема, говориться, що її метою є розбудова національної інноваційної екосистеми для забезпечення підвищення рівня інноваційності національної економіки, яка передбачає створення сприятливих умов для розвитку інноваційної сфери та інноваційної діяльності. Однак з урахуванням викликів сучасності нині їх стан в Україні недостатній, що зумовлює необхідність виявлення на системній основі основних причин такого становища і визначення шляхів виходу з нього.

Дослідженню проблем розвитку інноваційної системи України присвячено багато наукових праць українських учених, таких зокрема, як О. Амоша [11], Г. Андрущук [12], В. Гейця [13], О. П. Коюда [14], О. Харченко [15], Л. Федулової [16] та інші. Проте в умовах сучасних реалій

багато питань, пов'язаних із розбудовою національної інноваційної екосистеми, які сприяють забезпеченню підвищення рівня інноваційності економіки України, залишаються ще недостатньо вирішеними, що свідчить про необхідність подальшого їх дослідження. Стан теоретичних і прикладних розробок із названої проблеми, їхня практична значущість визначили вибір теми дослідження.

Питання підвищення рівня конкурентоспроможності галузей національного господарства держав через розвиток інноваційної діяльності в умовах глобального економічного співтовариства знаходяться завжди у центрі уваги. Сучасні країни світу досить диференційовані за рівнем інноваційності та результатами інноваційної діяльності. Лідером рейтингу найбільш інноваційних країн світу, за версією Bloomberg 2020 року, стала Німеччина, подолавши шестирічну серію перемог Південної Кореї.

Загальновідомо, що індекс інноваційного розвитку агентства Bloomberg (Bloomberg Innovation Index) оцінює інноваційність економік на підставі низки критеріїв: витрати на НДДКР щодо ВВП, продуктивність, відсоток інноваційних компаній у загальній кількості підприємств, кількість науковців на мільйон жителів, додана вартість виробництва щодо ВВП, відсоток випускників ЗВО у загальній кількості випускників освітніх установ і патентна активність. До переліку країн-лідерів багато років за рівнем інноваційності стабільно входили: США, Швеція, Об'єднане Королівство, Сінгапур, Швейцарія, Данія, Нідерланди. За даними останнього оприлюдненого звіту, США опустилися на одну сходинку, до 9 місця. Однак США є лідером за двома показниками: проникнення високих технологій (частка інноваційних компаній в загальній кількості підприємств) та патентна активність. Так, серед 20 біржових компаній із найвищими витратами на дослідження і розробки в останні фінансові роки половина була зі США, на чолі з Amazon.com Inc., Alphabet Inc. і Microsoft Corp. Німеччина посіла друге місце з чотирма: Volkswagen AG, Daimler AG, Siemens AG і Bayer AG. До п'ятірки лідерів загального рейтингу увійшли Швейцарія, Швеція та

Сінгапур, на чотири сходинки втратила позиції Фінляндія і посіла сьоме місце у цьому рейтингу. 2019 р. Україна посіла 53-є місце в рейтингу із загальним балом 48,09 (роком раніше Україна займала 46-у сходинку рейтингу). Таке падіння зумовлено послабленням позиції України за 6 із 7 складників цього індексу (табл. 3.4).

В Інноваційному індексі Bloomberg 2020 року Україна посіла 56-е місце в рейтингу із загальним балом 48,24. Варто зазначити, що 2019 року в рейтингу з'явилося 10 нових країн, чотири з яких (Словенія, Бразилія, Об'єднані Арабські Емірати і Аргентина) розташувалися в рейтингу вище за Україну і фактично витіснили її за межі ТОП-50. За версією Bloomberg-2020, дебютантами стали Єгипет (46,29 балів) та Казахстан (46,10 балів) [17].

Таблиця 3.4

Інноваційний індекс Bloomberg України

Роки	Загальний індекс	Інтенсивність досліджень і розробок (витрати на НДДКР по відношенню до ВВП)	Продуктивність	Проникнення високих технологій (частка інноваційних компаній в загальній кількості підприємств)	Концентрація дослідників (число науковців на 1 млн жителів)	Виробництво з доданою вартістю (додана вартість виробництва по відношенню до ВВП)	Ефективність вищої освіти (частка випускників ЗВО в загальній кількості випускників освітніх установ)	Патентна активність
2018	46	47	50	32	46	48	21	27
2019	53	54	60	37	46	58	28	35
2020	56	57	57	57	35	48	49	36

Джерело: побудовано на основі даних [17]

Результати досліджень свідчать про дуже скромні зусилля України у сфері інновацій та підтверджують відому аксіому – неможливо утримати досягнуті позиції в конкурентній боротьбі без цілеспрямованих, системних дій держави, заснованих на принципах державно-приватного партнерства у фінансуванні інноваційних проектів.

Слід відзначити, що показники витрат на дослідження і розробки, доданої вартості реального сектору економіки (наприклад, обробної промисловості), продуктивності, концентрації високотехнологічних

компаній, реєстрації патентів і кількості дослідників виявилися настільки слабкими, що не дозволили економіці утримати позиції в рейтингу. Майже десять років поспіль в Україні частка неінноваційних підприємств становить близько 80%. Через відсутність ефективної державної політики розкіш інноваційної діяльності можуть собі дозволити в основному великі підприємства, причому за рахунок власних коштів. У загальному обсязі інноваційних витрат майже 70% йде на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, 15% – на виконання внутрішніх НДДКР, лише 9,1% – на фінансування зовнішніх досліджень. Таким чином, низька здатність до інновацій України зумовлена тим, що підприємства освоюють нові технології, переважно імпортуючи інвестиційні товари, а не докладаючи зусиль до створення (удосконалення) нових продуктів і процесів. За статистикою, в загальних витратах підприємницького сектору на НДДКР 90,9% витрат пов'язано з науково-технічними (експериментальними) розробками, тоді як установи вищої освіти присвячують цьому лише 1,8% фінансування [18].

Щоби зрозуміти причини ситуації, що склалася, і проблеми, що стоять в інноваційній сфері, необхідно розглянути значення національної інноваційної системи та її роль у прискоренні наукових досліджень і розробок, перш за все в промисловому виробництві. Є досить багато визначень національної інноваційної системи. Для цілей дослідження достатньо досить простого й інтуїтивно зрозумілого визначення національної інноваційної системи як системи, в якій кожна складова частина і їх зв'язки одна з одною створюють складну мережу симбіотичних взаємодій (людей, організацій, ресурсів і структур), які в сукупності перетворюють знання в нові технології, продукти і послуги, що споживаються на національних або глобальних ринках, і навіть спосіб життя.

У підсумку за час незалежності України: в 3,3 раза знизилася чисельність працівників в інноваційній сфері (у Західній Європі зросла в 2 рази, у Південно-Східній Азії – в 4 рази); в 7 разів впала (з 56% до 11%)

частка інноваційно активних промислових підприємств (у Росії їхня частка становить 10%, у Польщі – 16, в ЄС – у середньому 60%); приріст ВВП за рахунок впровадження нових технологій в Україні становить 0,7%, тоді як у розвинутих країнах цей показник досягає 60-90%» [19, с. 60].

Аналогічне становище спостерігається і сьогодні. З року в рік скорочується кількість промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. Скоротилася частка промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств. Якщо 2016 р по Україні частка таких підприємств становила 16,6%, то 2017 року – 14,3%, 2018 р – тільки 15,6%, 2019 р. – 13,8%. Стійка тенденція до зниження спостерігається за показником кількості співробітників наукових організацій, що задіяні у виконанні наукових досліджень та науково-технічних робіт. Так, статистичні дані свідчать, що в 2016 році цей показник склав 97912 осіб, 2017 року – 94274 осіб, 2018 року – 88128 осіб, 2019 року – 79262 осіб [20].

На наукові дослідження в Україні, згідно з Ranking Countries Impact on Global Innovation, виділяють всього 90 дол США на людину, тоді як в Ізраїлі – 1990, в США – 1471, Естонії – 1303 дол США.

Оскільки існуюча в Україні національна інноваційна система і нормативно-правове поле функціонування її елементів сьогодні не утворюють єдину конструкцію, результати інноваційної діяльності не проявляються у вигляді збільшення виробництва високотехнологічних товарів і посилення конкурентоспроможності економіки.

Досвід стверджує, що практичне втілення новацій відбувається безпосередньо за допомогою власників бізнесу та управлінців (таблиця 1Г, додаток Г), чому сприяє застосування відповідних ефективних механізмів із реалізації інноваційних розробок у житті.

Стратегічними завданнями першого рівня для українських інноваційних підприємств можна назвати розвиток інноваційного кадрового, економічного, техніко-технологічного потенціалів з метою підвищення

ефективності діяльності, модернізації, високого рівня конкурентоспроможності на майбутнє.

Найважливішими передумовами вирішення поставлених завдань були: розроблення та впровадження корпоративної комплексної системи управління конкурентоспроможністю; принципово новий, який концептуально відрізняється від традиційного, підхід до оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства; вибір і реалізація сучасної конкурентної стратегії ринку, продукту і технології.

Національна інноваційна система своїм основним результатом визначає ефективне функціонування і загальне зростання обсягів виробництва наукомісткої продукції. Досягнення практично всіх цілей уряду (зростання ВВП, підвищення якості життя населення, підвищення рівня конкурентоспроможності і т.д.) зводяться в кінцевому підсумку до того, наскільки ефективно буде організовано виробництво за умов отримання і збереження конкурентних переваг.

Визнаний авторитет у галузі проблем конкуренції М. Портер, чії висновки базуються на результатах великомасштабного дослідження процесів отримання і збереження конкурентної переваги, вважає, що фірми обходять своїх суперників, якщо мають міцну конкурентну перевагу.

Конкурентна перевага поділяється на два основних види: більш низькі витрати і диференціація товару. Низькі витрати відбивають здатність фірми розробляти, випускати і продавати порівнянний товар з меншими витратами, ніж конкуренти [21, с. 49-60]. Для того, щоб займатися науково-виробничою діяльністю, сучасні підприємства повинні володіти стандартним набором основних ресурсів.

Певні недоліки полягають насамперед у недостатньому фінансуванні. Слід зазначити, що НДР і ДКР де-юре підтримуються державою, законодавством встановлено, що на науку щороку повинно виділятися щонайменше 1,17% від ВВП.

За аналізований 2018-2019 рр. обсяг фінансування становив лише

0,17% від ВВП. Це у багато разів менше, аніж у розвинутих країнах (від 1,7% у Канаді до 4,7% у Південній Кореї). Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств у цілому та у розрізі всіх технологічних секторів – від 72,6 до 97,3% 2017 року (власні кошти підприємств у % до загального обсягу витрат на інновації 2018 року склали 88,2%, 2019 року – 87,7%).

Матеріально-технічна база проєктно-дослідницьких організацій та суб'єктів підприємництва також не відповідає сьогоdnішнім вимогам. Це є однією з причин того, що більшість видів вітчизняної промислової продукції належить до 2-4 технологічних укладів, водночас як у розвинутих країнах – до 5-6 укладів і частково до 4-го [22]. Невиправдано низьку частку вітчизняних підприємств на світовому ринку пояснює низький рівень розвитку системи збуту наукоємної продукції.

Незважаючи на незначні масштаби інноваційної діяльності та карантинний форс-мажор, який змінив договірні відносини між партнерами, її позитивний вплив безперечний. Значна частина підприємств, які впроваджували інновації різного характеру, отримали зростання обсягів продукції, підвищили рівень конкурентоспроможності, розширили ринки збуту.

Таким чином, можна зробити висновок, що виробничий, науковий та інноваційний потенціал загалом по Україні діє, але потрібні додаткові заходи з його активізації. У цьому плані перед вітчизняними підприємствами в умовах завершення пандемії, спричиненої поширенням коронавірусу COVID-19, постають серйозні завдання щодо подальшого поліпшення свого потенціалу, забезпечення його трансформації в чинники успіху, які і повинні визначити умови, необхідні для реалізації їхньої соціально орієнтованої стратегії розвитку.

Незалежний журналістський бізнес-портал «Mind» спільно з платформою відкритих інновацій Re:actor, компанією KPMG в Україні та за підтримки компанії Asbis представили перший в Україні Індекс

інноваційності українських компаній. Він відповідає на питання, які інновації сьогодні впроваджують найбільші гравці в ключових галузях української економіки, як ці інновації впливають на бізнес та чи зможуть сьогоднішні лідери вижити завтра [23].

Дослідження охоплює 50 компаній у 10 галузях української економіки. Банки, металургія, енергетика, АПК, транспорт, телекомунікації, фармацевтика, рітейл, споживчі ринки, нерухомість, на думку експертів KPMG в Україні, саме ці галузі найближчими роками будуть найбільше схильні до змін. Уже сьогодні там з'являються нові гравці, нові бізнес-моделі, нові правила, які впливають на розподіл сил на ринку. (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Mind innovation index 2G19 (без аграрної галузі)

Галузь	Index	Галузь	Index	Галузь	Index
Нерухомість (max 80)		Телеком (max 95)		Фарма (max 90)	
КАН	56	Київстар	75	Корпорація Артеріум	67
Укрбуд	56	Vodafone Україна	75	Дарниця	62
Інтергалбуд	48	Датагруп	67	Юрія Фарм	62
Буддевелопмент	46	Lifecell	60	Фармак	61
Київміськбуд	42	Укртелеком	48	Київський вітамінний	48
Банки (max 95)		Енергетика (max 80)		Транспорт та логістика (max 90)	
ПриватБанк	83	ДТЕК	73	Нова Пошта	76
Альфа Банк	68	НАК Нафтогаз	53	Аеропорт Бориспіль	55
Райффайзен Банк Аваль	51	Енергоатом	51	Укрпошта	54
Ощадбанк	49	Укргазвидобування	48	МАУ	54
Укргазбанк	42	Укренерго	47	Укрзалізниця	40
Укрексімбанк	38	Рітейл (max 90)		Споживчі ринки (max 90)	
Металургія (max 80)		Сільпо-Фуд	80	Roshen	70
Metinvest	66	Епіцентр К	63	Nestle	60
Interpipe	65	АТБ-Маркет	59	PepsiCo	57
ArcelorMittal	58	Ашан Україна	50	P&G	56
Ferrexpo AG	52	Метро Кеш енд Керрі Україна	47	Carlsberg	55

Джерело: сформовано на основі [23]

За результатами оцінки Індексу інноваційності українських компаній, тільки п'ять галузей із десяти мають компанії, які подолали прохідні 75 балів (статус інноваційних): телекомунікації, банки, енергетика, транспорт та логістика, агропромисловий комплекс. Це свідчить про низький рівень

конкуренції і великі можливості для підприємств, що таки зможуть створити й реалізувати інноваційний продукт.

Згаданий Індекс будується на основі експертного методу аналізу. В цьому дослідженні експертами були організації, які володіють широкою експертизою у сфері інновацій та аналізу ринку. Індекс складається з підіндексів, відповідно експерти оцінювали компанії за такими характеристиками: інноваційність продукту (П), інноваційність бізнес-процесів (ІБ-П), інноваційність бізнес-моделі (ІБ-М), інноваційність у роботі з клієнтами (ІРК), готовність до змін (ГЗ). За показниками наведено рейтинг компаній в агропромисловому комплексі за рівнем інноваційності на основі Mind Innovation Index 2019 (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Mind Innovation Index 2019 (агропромисловий комплекс)

Показник	TOTAL Index	П	ІБ-П	ІБ-М	ІРК	ГЗ
Агро	90					
Агропросперіс	78	66	87	75	80	88
МХП	76	70	77	51	75	77
Астарта Київ	66	60	76	55	65	78
Кернел	62	51	78	55	61	69
Ukrlandfarming	46	45	59	38	50	37

Джерело: сформовано на основі [23]

За наведеними даними, статус інноваційної надано лише компанії «Агропросперіс», яка отримала 78 балів. Варто зазначити, що за характеристикою «інноваційність продукту» жодна компанія не набрала 75 балів.

Далі показано, які саме інновації застосовують компанії в галузі агропромислового комплексу (табл. 3.7).

Серед усіх компаній, які взяли участь в опитуванні, найвищий індекс інновацій склав 46, найнижчий – 2.

Слід зазначити, що до групи з максимальними показниками індексу інноваційності (від 40 до 50) не потрапила жодна галузь (табл. 3.8).

Таблиця 3.7

Інноваційна діяльність лідерів АПК за Mind Innovation Index 2019

№	Назва підприємства	Чистий дохід, 2018 р.	Основна інновація
1	Агропросперіс	16 млрд грн	Інноваційні методи навчання фермерів за допомогою ігор, проведення бізнес-тренінгів, інноваційна модель співпраці з фермерами, вихід за межі галузі з власним банком для кредитування фермерів, продаж ІТ-продуктів для фермерів. Продає ІТ-продукти для фермерів: Smart Agri для планування бізнес-процесів і AP Agronomist для управління ресурсами і
2	МХП	34,4 млрд грн	Запуск МНР accelerator, створення всередині компанії екосистеми для професійного та особистісного розвитку «Центр оцінки і розвитку», в яку входить менеджерська програма, дистанційне навчання за найновішими матеріалами і програма Hard Skills для професійної сертифікації
3	Астарта	10 млрд грн	Н/д
4	Кернел	46,1 млрд грн	Використання дронів українського стартапу Kray Technologies для обробки полів
5	Ukrlandfarming	16 млрд грн	Розробка власної системи для збору і аналізу даних телеметрії TETRA, використання технології супутникового моніторингу посівів NDVI і БПЛА, системи для управління бізнес-процесами холдингу

Джерело: сформовано на основі [23]

Галузь сільського господарства є традиційною і пріоритетною для України. Участь в опитуванні взяли 19 компаній цієї галузі.

Відповідно до результатів опитування, ці компанії істотно просідають за показником інноваційності у роботі з клієнтами, а також не демонструють високих результатів за іншими показниками. Отже інновації в цій сфері частково впроваджуються у виробництво, і в усі супутні сфери - управління ресурсами, кадрами, закупівлями тощо.

У дослідженні *Agrohub Innovation Agenda*, яке охопило понад 150 топ-менеджерів агрокомпаній з банком землі різного масштабу, виділено три основні пріоритети інноваційності українських аграріїв:

1. Точне землеробство. Популярність пояснюється в першу чергу виразним економічним ефектом: застосування технології дозволяє заощадити

в середньому 15% добрив, палива та ЗЗР, оптимізувати управління полем.

2. Інновації в обліку і аналізі полів.

Таблиця 3.8

Mind innovation index 2G19

.Сфера діяльності	Mind Innovation Index	Інноваційність продукту	Інноваційність бізнес-процесів та роботи з персоналом	Інноваційність у роботі з клієнтами	Готовність до змін
Фармацевтика	37	13	13	8	4
Лісове господарство	36	10	13	8	5
Авіація та космос	35	9	9	7	7
ІТ	34	9	10	6	7
Енергетика	32	9	9	6	8
Медична сфера	31	8	10	7	7
Будівельна	30	7	9	6	8
Біотехнології	30	8	9	6	7
Металургія	30	7	10	5	10
Інженерія	29	8	8	5	8
Консалтинг	29	10	9	6	5
Сфера послуг	27	6	6	5	8
Сільське господарство	27	8	7	5	7
Озброєння та військова техніка	27	8	7	5	8
Торгівля	27	6	8	4	9
Нанотехнології	27	7	7	6	7
Легка промисловість	26	6	9	3	8
Транспорт	25	7	7	5	7
Хімічна промисловість	23	5	6	4	8
Освіта	20	5	5	4	7
Харчова промисловість	19	4	5	3	8

Джерело: сформовано на основі [23]

ERP-системи управління компанією, які дозволяють контролювати розрізнені земельні масиви по всій території країни і керувати великою кількістю людей. Звісно, жодні технології не відшкодують відсутності дощу. Однак вони допоможуть мінімізувати наслідки посухи.

У світі аграрні технології вирішують глобальніші завдання. Штучне

м'ясо, вертикальні ферми, виведення нових сортів рослин – і все це за непорівнянні з внутрішньоукраїнськими витрати. У сфері селекції рослин загальносвітовий показник витрат на інновації - не менше 15% від обороту. Компанія *Corteva Agriscience*, що спеціалізується на продуктах і технологіях для фермерів протягом останніх двох років, інвестувала понад \$2 млрд у цифрові розробки: гроші були витрачені на науково-дослідну роботу, обладнання лабораторій і цифровізацію.

Основна відмінність українських високотехнологічних рішень від загальносвітових – у їхньому фокусуванні. В Україні технології спрямовані на посилення контролю і протидію розкраданню, тоді як зарубіжні ставлять собі за мету збільшення врожайності та загальної ефективності виробництва.

У кожній із галузей відібрано від чотирьох до шести компаній, що є лідерами ринку за доходами чи розміром активів. Спільно з партнерами було проведено десятки інтерв'ю, анкетувань, залучили до оцінки незалежних експертів. Під час дослідження редакція визначила декілька тенденцій та закономірностей:

1. Найслабше місце українських компаній – бізнес-модель.

Українські компанії здебільшого використовують традиційні для свого ринку бізнес-моделі, іноді додаючи до них нові елементи. Наприклад, у банківській галузі основою бізнес-моделі тривалий час був класичний банкінг. Проте зараз такі банки, як Альфа-Банк Україна чи ПриватБанк, прагнуть на рівних розвивати й онлайн. Для останнього онлайн-банкінг взагалі став ядром бізнес-моделі: системою Privat24 сьогодні користується 9,8 млн людей.

На доволі консервативному агроринку цікавий приклад трансформації бізнес-моделі демонструє Група компаній «Агропросперіс». Його керівники впевнені, що майбутнє великих агрохолдингів – в організації складних процесів зберігання, логістики, поставки для малих і середніх фермерів. А в роботі безпосередньо на землі фермери є більш ефективними, вони можуть локально реагувати на ситуації та не настільки залежать від бюрократичних

процедур. Тож протягом усіх п'яти років своєї роботи компанія будує співпрацю з фермерами на партнерських умовах через ланцюжок поставок, в якому забезпечує фермера всім необхідним – насінням, ЗЗР, добривами, кредитами (у структурі «Агропросперіс» є банк), надає послуги елеваторів, залізничні вагони, включає фермерів у експортні контракти. Такі величезні агрохолдинги, як в Україні, є лише в кількох країнах світу. Тому їм доводиться першими проходити цю трансформацію. Втім, частка великих компаній, що наважуються ламати власні усталені принципи заробітку грошей, лишається низькою. Принципових змін у бізнес-моделях не відбувається.

2. Не можеш створити інновацію – автоматизуй бізнес-процеси.

У деяких галузях основний продукт не змінювався десятки, а то й сотні років – наприклад, у металургії (руда), нафтогазі (нафта й газ), агропромисловому комплексі (зерно). Проте навіть у цих сферах є компанії, що мають достатньо ресурсів та амбіцій, аби змінюватися. І, перш за все, вони інвестують у вдосконалення бізнес-процесів.

Інновації на цьому рівні зазвичай полягають у впровадженні нових технологій виробництва, автоматизації завдань, навчанні персоналу, зміні підходу до маркетингу та комунікацій. І завдяки цьому вдається суттєво покращити фінансові показники.

3. Споживачі не завжди реагують на інновації

Часом компанії не бачать сенсу впроваджувати інновації на рівні продукту, бо впевнені, що це не цікаво споживачам.

4. Цифрова трансформація неможлива без одночасної зміни корпоративної культури

Найуспішніші кейси українських компаній – це про зміну ролі працівників; надання їм права ініціативи в компанії та навіть партнерських умов. Щоб підтримувати культуру інновацій, необхідно змінити внутрішні комунікації та налагодити обмін ідеями.

5. Майбутнє взаємодії зі споживачем – у використанні дата-

аналітики задля створення нового емоційного досвіду.

У таких галузях як ритейл, банкінг чи транспорт, де компанії мають справу з кінцевими споживачами – фізичними особами, на перший план виходить взаємодія з ними. Тому «емоційний банкінг» чи «емоційний ритейл» стають основою стратегії відповідних бізнесів.

Так, ставку на створення нового клієнтського досвіду робить торговельна мережа «Сільпо». «Люди не купують лише «асортимент» і «товари» – вони приходять у супермаркет ще і за новим досвідом, хочуть отримувати радість та інші емоції від процесу покупки. Купувати продукти нудно, люди готові платити за враження».

Саме тому протягом останніх років «Сільпо» розробляє концептуальний дизайн для своїх супермаркетів: є супермаркет у стилі Ван-Гога, «музичний», у стилі старовинної типографії, яхт-клубу чи морського порту, азійської культури, Дикого Заходу чи магазин з написами на вигаданій мові з серіалу «Зоряний шлях» – клінгонській. Щоб формувати персоналізовані клієнтські пропозиції, ритейлер використовує аналітику великих даних. Як результат, до бонусної програми «Власний рахунок» на сьогодні підключилось більше 13 млн покупців.

Загалом Індекс інноваційності українських компаній показав, що в кожній галузі навіть у межах топ-5 найбільших компаній є як драйвери ринку, які самі змінюють правила гри, так і аутсайдери – неповороткі компанії з безліччю бюрократичних процедур, які продовжують користуватися надбаннями минулих років і не створюють майже нічого нового. Лише в п'яти галузях із десяти компанії подолали прохідний бар'єр у 75 балів, що дозволило їм отримати статус інноваційних. Це говорить про низьку конкуренцію та широкі можливості для гравців, які зможуть створити нову цінність та донести її до ринку.

Результати дослідження Mind Innovation Index 2019

1. Агросфера

Компанія «Агропросперіс»: загальний індекс інноваційності – 78 балів Чистий дохід, 2018 р. – 16 млрд грн..

Основна інновація: інноваційні методи навчання фермерів за допомогою ігор, проведення бізнес-тренінгів, інноваційна модель співпраці з фермерами, вихід за межі галузі з власним банком для кредитування фермерів, продаж ІТ-продуктів для фермерів.

«Агропросперіс» – другий за величиною рослинницький агрохолдинг України з земельним банком близько 400 тис. га. Надає товари і послуги (в тому числі, фінансові) для вирощування зернових і олійних культур, а також зберігання та продажу за кордон. Щорічно експортує більше 2,5 млн тонн зерна в країни Північної Африки, Близького Сходу та Азії.

Керівництво ДК бачить майбутнє агрохолдингів у забезпеченні супутніх послуг для малих і середніх фермерів, які більш ефективні в роботі на землі і вирішенні локальних питань. Тому компанія співпрацює з фермерами в ланцюжку поставок на партнерських умовах, забезпечуючи їх зерном, добривами, доступом до фінансів і допомагаючи з експортом. Крім того, продає ІТ-продукти для фермерів: Smart Agri для планування бізнес-процесів і AP Agronomist – для управління ресурсами і польовими роботами.

Компанія «МХП»: загальний індекс інноваційності – 70 балів. Чистий дохід, 2018 р. – 34,4 млрд грн..

Основна інновація: запуск «МНР-accelerator», створення всередині компанії екосистеми для професійного та особистісного розвитку «Центр оцінки і розвитку», до якої входить менеджерська програма, дистанційне навчання за найновішими матеріалами і програма Hard Skills для професійної сертифікації.

Компанія «Астарта»: загальний індекс інноваційності – 66 балів. Чистий дохід, 2018 р. – 10 млрд грн..

Основна інновація: н/д.

Компанія «Кернел»: загальний індекс інноваційності – 62 балів. Чистий дохід, 2018 р. – 46,1 млрд грн..

Основна інновація: використання дронів українського стартапу Kray Technologies для обробки полів.

Компанія «Ukrlandfarming»: загальний індекс інноваційності – 46 балів. Чистий дохід, 2018 р. – 16 млрд грн..

Основна інновація: розробка власної системи для збору і аналізу даних телеметрії TETRA, використання технології супутникового моніторингу посівів NDVI і БПЛА, системи для управління бізнес-процесами холдингу.

2. Банкінг

«Приватбанк»: – загальний індекс інноваційності – 83 бали. Чисті активи станом на 01.01.2019 р. – 282 млрд грн

Основна інновація: оновлений застосунок Privat24 з функцією FacePay24 і можливістю персоналізувати інтерфейс.

«ПриватБанк» – один з найбільших банків країни. Його послугами станом на II півріччя 2019 року користувалося 55,3% населення України старше 16 років. У сервісу Privat24 – майже 10 млн користувачів. За версією британського «The Banker», «ПриватБанк» увійшов до топ-10 успішних фінустанов світу. За дев'ять місяців 2019 року банк збільшив дохід до 27,4 млрд грн, що стало абсолютним рекордом для банківської сфери.

2019-го року «ПриватБанк» показав банкомат з функцією розпізнавання особи, представив оновлений застосунок Privat24 з функцією персоналізації інтерфейсу, першим у світі запустив унікальний дизайн карт через застосунок, одним з перших у регіоні – біометричну оплату за допомогою розпізнавання обличчя FacePay24.

До кінця року банк планує впровадити пасивну біометрію. Разом з MasterCard запустив пілотний проект «безготівкового села» в с. Волоська, працює над рішеннями для бізнесу. У «ПриватБанк» найбільший ІТ-відділ серед банків країни, а функція внутрішніх інновацій виведена в окремий підрозділ, також є ІТ-підрозділ у кожному департаменті банку.

«Альфа-Банк Україна» – загальний індекс інноваційності – 68 балів. Чисті активи станом на 01.01.2019 р. – 60 млрд грн

Основна інновація: «Ок.Альфа» – омніканальний інтернет-банкінг для фізосіб-підприємців, інтелектуальний асистент «Алла», який розуміє навіть суржик.

«Райффайзен Банк Аваль» – загальний індекс інноваційності – 51 балів. Чисті активи станом на 01.01.2019 р. – 79,1 млрд грн..

Основна інновація: н/д.

«ОщадБанк» – загальний індекс інноваційності – 49 балів. Чисті активи станом на 01.01.2019 р. – 218,2 млрд грн..

Основна інновація: ОщадQR для бізнесу – рішення для торговців з прийому платежів через QR-код за допомогою чат-бота.

«Укргазбанк» – загальний індекс інноваційності – 42 бали. Чисті активи станом на 01.01.2019 р. – 82,3 млрд грн..

Основна інновація: дані відсутні.

«Укрексімбанк» – загальний індекс інноваційності – 38 балів. Чисті активи станом на 01.01.2019 р. – 161,7 млрд грн..

Основна інновація: дані відсутні.

3. Ритейл

Лідерами є **«Сільпо Фуд»** – загальний індекс інноваційності – 80 балів. Чистий дохід 2018 р. – 57 млрд грн..

Основна інновація: використання аналітики великих даних для створення персоналізованих пропозицій і емоційного клієнтського досвіду.

Одна з найбільших національних роздрібних мереж заснована 2002 року. Входить у Fozzy Group Володимира Костельмана, Олега Сотникова і Романа Чигиря. Мережа налічує 240 супермаркетів у 61 місті України. Середня торговельна площа супермаркету складає 1440 кв. м. Мережа супермаркетів «Сільпо» лідирує в структурі продажів Fozzy Group. За 2018 рік оборот продуктових мереж роздрібною напрямку групи склав 78,8 млрд грн, що на 26% більше, ніж 2017 року. «Сільпо» – єдиний у світі ритейлер, який створює індивідуальний дизайн кожного магазину.

«Епіцентр К» – загальний індекс інноваційності – 63 балів. Чистий дохід, 2018 р. – 41,4 млрд грн.

Основна інновація: інтервенція в інші сегменти.

«Metro Cash&Carry Україна» – загальний індекс інноваційності – 47 балів. Чистий дохід 2018 р. – 17,4 млрд грн.

Основна інновація: перший ритейлер в Україні, який пройшов аудит харчової безпеки ISO 22000:2005. Ініціатор проєкту «Фермове» щодо підтримки фермерів.

До найпопулярніших систем автоматизації агропромислового комплексу, що застосовуються в Україні, можна віднести Soft.farm, Farmer, АгроКонтролер, Agro-online та Preagri.

Проте існує ряд перешкод на шляху до інноваційної індустріалізації агропромислового комплексу (розвитку агропромислового комплексу на основі залучення інноваційних технологій та ноу-хау для підвищення рівня рентабельності й конкурентоспроможності), зокрема: швидкість реалізації нових технологій; можливі соціальні дисбаланси (зростання рівня безробіття); нестача кваліфікованих кадрів; нестача фінансово-інвестиційних ресурсів та ін.

За результатами дослідження теоретичних засад процесу інноваційної індустріалізації агропромислового комплексу та тенденцій розвитку й особливостей впровадження агроінновацій в Україні зроблено такі висновки: агроінновація є видом інновацій, який полягає у впровадженні в агропромислову сферу діяльності результатів науково-дослідної роботи, нової техніки та технологій, що приводить до забезпечення високої конкурентоспроможності продукції аг-ропромислового комплексу на внутрішніх і зовнішніх ринках. Інноваційна індустріалізація АПК – це розвиток агропромислового комплексу на основі залучення інноваційних технологій та ноу-хау для підвищення рівня рентабельності й конкурентоспроможності. Значимість такого в загальному економічному

положенні країни підтверджує частка сільського господарства у валовій доданій вартості – за останні п'ять років у межах 12-14%.

Агроінновації впроваджуються на всіх етапах функціонування агропромислового комплексу від оцінки площі та стану родючості землі чи управління стадом до створення інноваційних ферм (вертикальних ферм, екоферм, автоматизованих мініферм, ферм під водою, «розумних» (у тому числі домашніх) ферм, плаваючих екоферм та ін). До найпопулярніших систем автоматизації АПК, що застосовуються в Україні, можна віднести Soft.farm, Farmer, АгроКонтролер, Agro-online та Preagri. Варто зазначити, що в Глобальному рейтингу інновацій (Global Innovation Index), Україна посіла 47 місце в 2019 р. За даними Індексу інноваційності українських компаній статус інноваційної в галузі АПК надано лише компанії «Агропросперіс», яка отримала 78 балів.

Таким чином, агропромисловий комплекс як стратегічно важлива галузь економіки України потребує інноваційної індустріалізації, що може підвищити конкурентоспроможність та поліпшити інвестиційну привабливість на міжнародних ринках.

Інноваційний розвиток є невід'ємною складовою частиною сучасної конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Реалізація економічних цілей України спрямована на підтримку європейських економічних зв'язків, адже інноваційний підхід формування визначає стратегію держави. Досвід країн із розвинутою економікою вказує на високий рівень інноваційних досягнень завдяки використанню інтелектуальної власності. Ефективне використання професійного кадрового потенціалу – запорука успіху в процесі впровадження інновацій.

Більшість керівників підприємств усвідомлює необхідність освоєння інноваційного продукту, тому що продукція не відповідає сучасному рівню вимог, а витрати на виробництво перевищують дохідну частину. Проте є декілька проблем. Україна не має провідної позиції щодо підтримки і розвитку інноваційної політики на підприємствах, а підприємства мають

обмеження резервів як за власними коштами, так і за інтелектуальною здатністю кадрового потенціалу. Отже, в складних ринкових умовах виробництва повинні шукати резерви на інноваційну діяльність. Це запорука економічного розвитку підприємства, збільшення обсягів виробництва, підвищення продуктивності праці і, відповідно, зниження собівартості виробництва, як результат – позитивний фінансовий підсумок.

За складними формулами визначимо, як економічні показники впливають на проведені на підприємстві інновації. Моделі кореляційної залежності витрат на виробництво та обсягів реалізації інноваційної продукції від витрат на інновації на 1 грн. доходу наведені графічно на рисунках 1-3Д, додаток Д. Інші моделі розраховані і занесені в таблицю 3.9.

Як видно з розрахункових регресивних даних, підприємство за поліноміальною формою трендів має тенденцію до певного моменту зниження так і до зростання витрат на виробництво при відповідних показниках зменшення чи збільшення інноваційних витрат.

Під час дослідження підприємства на основі кореляційно-регресійного моделювання за лінійною формою тренду виявлена тенденція до зростання обсягів реалізації інноваційної продукції щодо витрат на інновації (рис. 3Д, додаток Д).

У сучасних умовах економіки керівники підприємств не можуть не погодитися з тим, що необхідно впроваджувати інноваційний розвиток і постійно вдосконалюватися – цього потребує ринок і вимагає час новітніх розробок і технологій.

Моделювання залежності показників господарської діяльності від рівня витрат на інноваційний розвиток показано в табл.3.9.

Як видно з моделі кореляційної залежності показників господарської діяльності від рівня витрат на інноваційний розвиток, підприємства мають тенденцію до зниження витрат на виробництво та прибутків із-за інноваційних витрат, та збільшенню доходів від реалізації інноваційної продукції на 1 грн капітальних інвестицій і рівня рентабельності.

Таблиця 3.9

Моделі кореляційної залежності показників господарської діяльності від рівня витрат на інноваційний розвиток

Назва моделі	Формула	Вірогідність
Модель кореляційної залежності витрат виробництва від витрат на інновації	$y = 16667x^2 - 75x + 1,0233$	$R^2 = 0,9615$
Модель кореляційної залежності прибутку виробництва від витрат на інновації	$y = -0,002\ln(x) - 0,0068$	$R^2 = 0,9613$
Модель кореляційної залежності капітальних інвестицій на 1 грн доходу підприємства від витрат на інновації	$y = 0,1154x - 0,0058$	$R^2 = 0,5192$
Модель кореляційної залежності обсягів реалізації інноваційної продукції від витрат на інновації	$y = 0,5x - 0,0002$	$R^2 = 0,75$
Модель кореляційної залежності доходу від реалізації інноваційної продукції на 1 грн капітальних інвестицій	$y = 1,4876\ln(x) + 5,4071$	$R^2 = 0,9921$

Джерело: побудовано автором

Держава особливо повинна бути зацікавлена у виробленні інноваційної політики і створенні умов для проведення інновацій на підприємствах задля ефективного розвитку ринкової економіки.

3.3. Параметри оцінки інноваційності економіки та ефективності підприємств за сферами економічної діяльності

Світова економічна криза, викликана наслідками пандемії, стимулює інтерес до впровадження інноваційних рішень не лише у сфері охорони здоров'я, а й у галузі віддаленої роботи, дистанційного навчання та електронної комерції. Витрати на науково-дослідні та конструкторські розробки (НДДКР) зросли на 5,2%, що випереджає зростання глобального ВВП (3,2%). Використання венчурного капіталу та інтелектуальної власності у розвитку бізнесу досягло найвищого рівня з часів світової фінансової кризи 2008-2009 рр. Стартап-індустрія, наукомісткі та високотехнологічні виробництва здатні подолати універсальну кризу 2020-2021 рр. Сучасна проблема, що стоїть перед інтелектуалами, новаторами, стосується пошуку доступних механізмів інвестування, які впливають на всі стадії інноваційного циклу. Фінанси можна залучити через приватні організації шляхом участі у

венчурних та фінансово-технічних операціях, краудфандингу та краудсорсингу.

Вивченню інноваційності економік світу присвятили свої роботи такі відомі вітчизняні і зарубіжні автори, як Д. Белл [24], К. Кларк, Ф. Махлуп, М. Кастельс [25], Р. Манселла, Ю Вен [26], П. Друкер, Е. Тоффлер [27], З. Бжезінський, Л.Ю. Мельник [28], А.О. Маслов [29], В.І. Кириленко [30], О.О. Нагорна [31], В.С. Бондар [32]. Актуальною залишається проблема пошуку структурних відмінностей інноваційних економічних систем світу. Важливо також ідентифікувати критерії оцінки рівня інноваційного розвитку країн. Ще й досі малий відсоток належить тим ученим-аналітикам, які використовують як методичний інструмент інтегральні індекси та субіндекси.

Пропонуємо, використовуючи інтегральні індекси інтелектуального потенціалу, встановити параметри оцінки інноваційності економік світу; по-друге, шляхом кластеризації та ранжування країн виявити закономірності інноваційної діяльності та взаємозалежність її індикаторів; по-третє, визначити ефективні механізми та перспективні тенденції розвитку інноваційності економічних систем.

У кризових умовах Україна може вибрати еволюційний або форсований шлях розвитку. Еволюційна модель характеризується неефективною діяльністю з боку уряду, посиленням трудової міграції та відтоку умів, утратою конкурентних позицій держави на світових ринках. Форсована модель, або шокова терапія, здатна перелаштувати українську економіку на інноваційний шлях розвитку.

За таких умов країна зможе стати європейським лідером у галузі новітніх технологій, перетворитися на інтелектуальний хаб і тим самим створити привабливі умови для розвитку бізнесу. Позиціонування України, як інноваційної держави, своєю чергою, прискорить інтеграцію з Євросоюзом.

У щорічних аналітичних звітах МВФ подається цікава статистика та

інфографіка глобальних економічних змін. Оцінюючи поточну ситуацію і прогнозуючи тенденції макро- та мікроекономічної динаміки, наукові експерти Фонду використовують систему поділу економіки на:

- *первинний сектор* (сільське та лісове господарство), характерний для країн зі слабкою економікою;
- *вторинний сектор* (важка промисловість), притаманний країнам із розвинутою економікою, споживає найбільшу кількість енергії та негативно впливає на навколишнє середовище;
- *третинний сектор* (послуги) – є основним драйвером підвищення ефективності, продуктивності та стійкості економіки, притаманний розвинутих країнам і максимально задіює їхній людський капітал;
- *четвертинний сектор* (економіка знань, інтелектуальна економіка) - це новий етап розвитку країни, у якому нематеріальні ресурси заміщують матеріальні, якість і уклад життя залежать від знань та способів використання інформації;
- *п'ятеринний сектор* (духовне виробництво) – характеризується розвитком нематеріальних, духовних цінностей та пов'язаний із діяльністю філантропів, меценатів, благодійників.

Міжнародна група наукових аналітиків Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) у Глобальному індексі інновацій (The Global Innovation Index (GII)) аналізує механізми інноваційної діяльності на підприємствах 131 країни світу за такими параметрами: людський капітал і знання, інститути, інфраструктура, рівень розвитку ринку та бізнесу, новітні технології, креативність [33].

Учені-економісти ВОІВ доводять діалектичну взаємозалежність та взаємовплив інноваційної діяльності та доходів громадян. Таблиця 3.5 наочно демонструє залежність інноваційного розвитку країни від рівня доходу громадян. Серед 131 держави світу Україна посіла 45-е місце та увійшла до групи країн із доходом нижче середнього (менше 15 тис дол. на рік). А лідерами інноваційного розвитку стали Швейцарія, Швеція та США

(табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Залежність інноваційного розвитку країни від рівня доходу, 2020 р.

Група країн із високим рівнем доходу, 49 країн		Група країн із середнім рівнем доходу, 37 країн		Група країн із доходом нижче середнього, 29 країн		Група країн із низьким рівнем доходу, 16 країн	
1. Швейцарія (1) 2. Швеція (2) 3. США (3) 4. Велика Британія (4) 5. Нідерланди (5) 6. Данія (6) 7. Фінляндія (7) 8. Сінгапур (8) 9. Німеччина (9) 10. Корея (10)		1. Китай (14) 2. Малайзія (33) 3. Болгарія (37) 4. Таїланд (44) 5. Румунія (46) 6. Росія (47) 7. Чорногорія (49) 8. Туреччина (51) 9. Маврикій (52) 10. Сербія (53)		1. В'єтнам (42) 2. Україна (45) 3. Індія (48) 4. Філінніни (50) 5. Монголія (58) 6. Молдова (59) 7. Туніс (65) 8 Марокко (75) 9. Індонезія (85) 10. Кенія (86)		1. Танзанія (88) 2. Руанда (91) 3. Непал (95) 4. Таджикистан (109) 5. Малаві (111) 6. Уганда (114) 7. Мадагаскар (115) 8. Буркіна-Фасо (118) 9. Малі (123) 10. Мозамбік (124)	
Дохід на душу населення, тис дол.							
> 32,000 дол США		< 32,000 дол США		< 15,000 дол США		< 6,000 дол США	
Топ-3 найбільш інноваційних економік за регіонами							
Латинська Америка та Кариби	Північна Америка	Європа	Південно-Східна Азія, Океанія	Північна Африка і Західна Азія	Африка південніше Сахари	Центральна і Південна Азія	
Чилі Мексика Коста-Ріка	США Канада	Швейцарія Швеція Велика Британія	Сінгапур Корея Гонконг Китай	Ізраїль Кіпр ОАЄ	Маврикій Кенія Танзанія	Індія Іран Казахстан	

Джерело: сформовано автором

У науковому обігу з'явилося таке нове поняття, як «щільність роботів» (robot density), що оцінює рівень оснащення виробництва роботами у розрахунку на 10 тис працівників галузі. Міжнародна федерація робототехніки (IFR) визначає рівень робототехнічного оснащення та виробництва у 44 країнах світу. Показник середньої щільності роботів за останні п'ять років збільшився майже у два рази і становить 113 одиниць на 10 тис робітників (рис. 1Е, додаток Е).

Порівнюючи діаграми рис. 3.27, можна побачити значне випередження у застосуванні робототехніки на виробництві таких країн, як Сінгапур і Південна Корея.

За рейтингом *Міжнародної федерації робототехніки* до числа найбільш автоматизованих країн 2020 р. належать:

– *Сінгапур*. 918 промислових роботів на 10 тис працівників. У країні робототехніка застосовується, головним чином, у третинному секторі економіки. На реалізацію Національної програми робототехнічного оснащення уряд виділив 450 млн дол.

– *Південна Корея*. 855 промислових роботів на 10 тис працівників. Цей показник у вісім разів перевищує загальносвітовий і є результатом інвестування у розвиток корпоративних науково-дослідних центрів (450 млн дол.

– *Німеччина*. 346 промислових роботів на 10 тис працівників. Німеччина визнана найбільш автоматизованою європейською країною. У період із 2018 по 2021 р. пропозиція на робототехніку у країні зросла на 5 %, особливо в автомобільній галузі.

– *Японія*. 364 промислових роботів на 10 тис працівників. Японські виробники забезпечують 52% світового постачання робототехніки. Через зменшення ринку автомобілебудування японські компанії розширюють свої виробничі потужності за кордоном, особливо у Китаї, США та Мексиці. Збільшення попиту на японську робототехніку за кордоном гарантуватиме подальше зростання її виробництва.

– *Швеція та Данія*. 277 промислових роботів на 10 тис працівників.

– *США*. 228 промислових роботів на 10 тис працівників. Цікаво, що рушійним механізмом зростання робототехнічного виробництва була ініціатива «Зроблено у США» [34].

Рейтинг інноваційних економік світу визначається Інноваційним індексом (Innovation Index). Провайдер фінансової інформації – американська компанія *Bloomberg*, яка розраховує цей інтегральний індекс, оцінює 60 країн світу за критеріями ефективності освіти, результативності наукових досліджень, патентної активності, витрат на НДДКР, венчурного

фінансування, комерціалізації інновацій, наукомісткої продукції (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Параметри оцінки інноваційності економік світу, 2020 р.

Витрати на НДДКР	Продуктивність інновацій	Проникнення високих технологій (частка інноваційних компаній)	Концентрація (число) науковців на 1 млн жителів	Виробництво з доданою вартістю	Ефективність вищої освіти (частка випускників ВНЗ)	Патентна активність
1. Німеччина (88.21)						
8	18	3	11	4	26	3
2. Південна Корея (88.16)						
2	29	4	5	3	16	11
56. Україна (48.24)						
57	57	57	49	57	48	36

Джерело: побудовано на основі даних [17]

За даними рисунка 2Е, додатку Е, лідером рейтингу найбільш інноваційних країн світу 2020 р. стала Німеччина, обійшовши Південну Корею. Україна ж займає 56-е місце у цьому рейтингу.

Індекс європейського інноваційного табло (Innovation Union Scoreboard, IUS) інтегрально поєднує у собі показники інноваційності економік держав-членів Євросоюзу (окрім Великої Британії через Brexit).

Країни поділено на чотири групи: *інноваційні лідери* (Швеція, Фінляндія, Данія, Нідерланди), *сильні інноватори* (Португалія, Франція), *помірні інноватори* (Латвія, Литва) та *повільні інноватори* (Румунія, Болгарія). Індекс *IUS* також надає дані про інноваційність економік дев'яти сусідніх з ЄС країн (Ісландії, Ізраїлю, Норвегії, Північної Македонії, Сербії, Швейцарії, Туреччини, України та Великої Британії).

Основними критеріями оцінки рівня інноваційного розвитку країн ЄС стали такі індикатори:

- людські ресурси (*вища освіта, кількість кандидатів та докторів наук*);
- наукова активність (*число міжнародних публікацій та їх цитування*);

- інноваційно привабливе середовище (*інноваційне підприємництво*);
 - бюджетні асигнування на науку (*державна підтримка НДДКР*);
 - приватна фінансова підтримка наукових розробок (*витрати бізнесу на НДДКР*);
 - інноватори (*малі та середні комерційні підприємства*); перехресні зв'язки (*співробітництво приватного сектору і державних агенцій*);
 - інтелектуальні активи (*патентні заявки, товарні знаки, додатки*);
 - зайнятість в інноваційному секторі (*наукомістка робота*);
- продаж високотехнологічної продукції (*експорт наукомістких послуг*).

Як бачимо з рисунку 3.19, 2020 р. інноваційні показники ЄС зросли на 8,9%, покращилася ситуація у Литві, Мальті, Латвії, Португалії та Греції. Україна ж віднесена до повільних інноваторів.

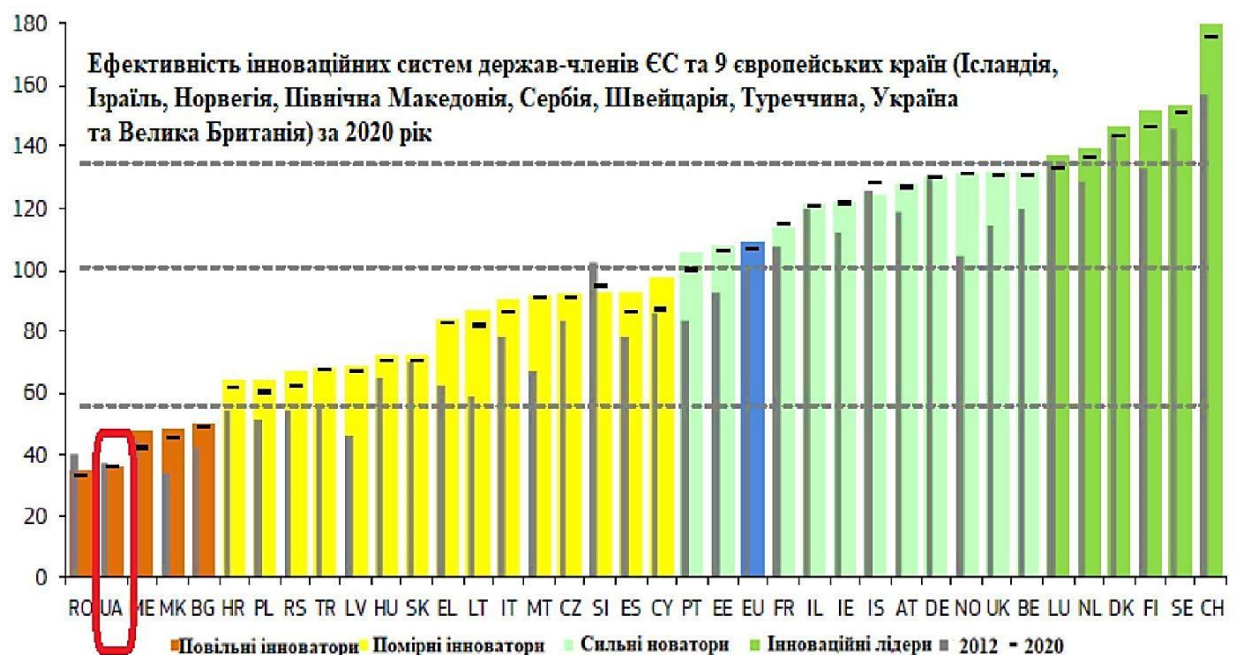

Рис. 3.19. Ефективність інноваційних систем держав - членів ЄС, 2020 р.

Джерело: складено за [35]

Аналіз статистичних даних спонукають до висновку про ефективність інноваційної системи України, її сильні та слабкі сторони.

Сильні позиції: доступ до широкосмугового зв'язку, зростання експорту наукомістких послуг, легкість започаткування бізнесу.

Слабкі позиції: недостатнє фінансування НДДКР із боку приватних та

державних підприємств, низький рівень комерціалізації інновацій.

Новаторським заходом можна назвати запровадження у ЄС із 2014 р. наукової галузевої спеціалізації інноваційних стратегій (*Research and Innovation Strategies for Smart Specialization, RIS3*). Конкретному регіону та кожній країні-члену ЄС потрібно розробити національну або регіональну стратегію досліджень та інновацій, попередньо визначивши їх відношення до конкретної галузі науки, перш ніж вони зможуть отримати фінансову підтримку від Європейського структурного та інвестиційного фонду (ESIF) [36].

2009 р. був оприлюднений Індекс інноваційного потенціалу (Innovation Capacity Index), що досліджує 131 країну за 60 факторами, які стимулюють розвиток інновацій. У таблиці 3.12 країни поділені на групи за політичним режимом та розміром ВНД, фінансуванням НДДКР (A1), інвестиціями у розвиток людського капіталу, що включає навчання та соціальну інклюзію (A2), регулюванням нормативно-правової бази (A3), кількістю наукових досліджень та розробок (A4), рівнем використання інформаційно-комунікаційних технологій (A5).

Кластеризація та ранжування країн за показниками Індексу інноваційного потенціалу дали можливість зробити такі висновки. Закономірно, що більш розвинуті демократичні країни здатні витратити великий обсяг ресурсів на інновації, модернізацію економіки.

Існує прямо пропорційна залежність між динамічним розвитком інтелектуальної економіки та зростанням ВНД на душу населення. Не варто забувати й про обернено пропорційну залежність між збільшенням інвестицій у соціальну сферу, особливо венчурних, як інтегрованої форми фінансового та інтелектуального капіталу, та зменшенням рівня бідності, безробіття і криміналізації суспільства.

Виявлені закономірності підтверджуються науковими розробками Бостонської консалтингової групи (BCG), яка досліджує економічні параметри 50 глобальних лідерів, найінноваційніших компаній світу.

Уражене кризою економічне середовище вимагає, щоб найсильніші новатори продукували інновації, освоювали нові можливості.

Таблиця 3.12

Індекс інноваційного потенціалу (Innovation Capacity Index)

	Високий дохід: ВНД на душу населення: > 11 906 дол США			
	<i>повна демократія</i>	<i>недосконала демократія</i>	<i>гібридний режим</i>	<i>авторитарний режим</i>
	Австралія, Австрія, Данія	Хорватія, Естонія, Угорщина	Гонконг, Сінгапур	Бахрейн, Королівство Саудівська Аравія, ОАЕ
A1	10 %	15 %	20 %	20 %
A2	10 %	15 %	20 %	20 %
A3	20 %	20 %	20 %	20 %
A4	30 %	25 %	20 %	20 %
A5	30 %	25 %	20 %	20 %
Разом	100 %	100 %	100 %	100 %
	Середній дохід: ВНД на душу населення: 3856-11 905 дол. США			
	Коста-Ріка, Маврикій, Уругвай	Аргентина, Ботсвана, Колумбія	Ліван, Росія, Туреччина	Алжир, Казахстан
A1	25 %	25 %	25 %	25 %
A2	25 %	25 %	25 %	25 %
A3	20 %	20 %	20 %	20 %
A4	15 %	15 %	15 %	15 %
A5	15 %	15 %	15 %	15 %
Разом	100 %	100 %	100 %	100 %
	Дохід нижче середнього: ВНД на душу населення: 976-3 855 дол. США			
		Болівія, Сальвадор, Україна	Еквадор, Грузія, Ірак, Пакистан	Ангола, Азербайджан, Китай
A1	25 %	25 %	25 %	25 %
A2	25 %	25 %	25 %	25 %
A3	20 %	20 %	20 %	20 %
A4	15 %	15 %	15 %	15 %
A5	15 %	15 %	15 %	15 %
Разом	100 %	100 %	100 %	100 %
	Низькі доходи: ВНД на душу населення: < 975 дол. США			
		Бангладеш, Сенегал, Замбія	Афганістан, Чад, В'єтнам, Ємен	
A1	-	30 %	30 %	30 %
A2	-	30 %	30 %	30 %
A3	-	20 %	20 %	20 %
A4	-	10 %	10 %	10 %
A5	-	10 %	10 %	10 %
Разом	-	100 %	100 %	100 %

Джерело: розроблено на основі [37]

Лідерами у рейтингу інноваційності стали відомі компанії. Перше місце належить *Apple*, яка проєктує сучасні зразки побутової електротехніки, програмного забезпечення й online-сервісів. На другу сходинку піднялася

Alphabet/Google, що розробляє новітні Інтернет- та біотехнології. Третє місце посіла *Amazon*, яка представляє віртуальний Інтернет-сервіс продажу реальних товарів масового попиту. Останньою у рейтингу опинилася *McDonald's* – мережа закладів швидкого харчування (50-е місце) [37].

Характерно, що акціонерна дохідність інноваційних компаній мінімум на 2% перевищує рентабельність інших підприємств.

Використання інноваційних технологій, поєднання цифрового і матеріального аспектів виробництва, інвестування в освіту набувають великого значення для підвищення конкурентоспроможності як на рівні підприємств, так і держави загалом. В узагальнюючих висновках важливо визначити ефективні механізми та перспективні тенденції розвитку інноваційних економік світу:

- *діджиталізація та цифровізація*, застосування цифрових технологій для оптимізації бізнес-процесів. Трендом Четвертої промислової революції є проникнення цифрових технологій в економіку. Додана вартість створюється в ІТ-галузі, що збільшує мобільність бізнесу. Найбільш сприятливий податковий клімат для залучення інвестицій у розвиток ІТ-сектору створили США, де Кремнієва долина стала платформою для передових розробок і застосування ІТ-продуктів;
- *роботизація* як відповідь на глобальні демографічні зміни, що полягають у старінні населення і збільшенні навантаження на працевлаштовану частину людства (одна працездатна людина забезпечує три особи пенсійного віку). Намагаючись попередити негативні наслідки старіння населення, провідні країни світу заохочують розвиток роботизації та збільшення інвестицій у цифрову економіку. Світова економічна криза, пов'язана з пандемією, у середньостроковій перспективі стане стимулом та прискорювачем робототехнічного виробництва. Збільшується попит на робототехніку у сфері охорони здоров'я. У пік пандемії вироблено 30 нових моделей дезінфекційних роботів. Ситуація з пандемією доводить, що роботи можуть звільнити працівників від фізичного навантаження та забезпечити

безперебійне виробництво, що є основою стабільного надходження грошових ресурсів до бюджету країни;

- *відновлювальна енергетика* стає світовим трендом. Однак вона негативно впливає на благополуччя країн, які залежать від видобутку газу, нафти, вугілля. Актуалізує питання використання відновлювальної енергетики
- *роботизація, ефективний розвиток якої залежить від нових джерел енергії;*
- *конвергенція технологій та знань* є фундаментальним базисом Четвертої промислової революції. Наукові аналітики прогнозують перехід від третинного до четвертинного сектору економіки, а в майбутньому й до п'ятеринного;
- *віртуалізація світу та штучний інтелект* мають найбільший потенціал кардинально змінити суспільне життя, зробивши його ефективнішим та продуктивнішим.

Розглянемо готовність національної економіки до інноваційної моделі розвитку за таблицею 3.13.

Таблиця 3.13

Індекс економіки знань ЄБРР за 2018 рік

№	Країна	Загальна	Рейтинг	Інституції	Навички для	Інноваційн	Інформаційна
1	Естонія	6,82	1	8,01	6,70	4,58	7,99
2	Словенія	6,65	2	7,40	7,32	5,14	6,73
3	Литва	6,03	3	7,24	5,85	4,04	6,97
4	Латвія	5,88	4	7,36	6,31	3,04	6,80
5	Польща	5,63	6	6,80	6,31	3,82	5,58
6	Білорусь	5,21	11	5,50	6,05	3,27	6,01
7	Казахстан	4,85	18	5,80	5,68	2,69	5,23
8	Монголія	4,48	23	5,11	5,10	2,65	5,05
9	Молдова	4,33	26	5,03	4,57	2,77	4,95
10	Україна	4,29	27	4,33	5,44	2,84	4,56
11	Марокко	4,23	28	5,06	3,83	3,46	4,58
12	Єгипет	3,11	36	3,54	3,03	2,46	3,42

Джерело: сформовано автором за даними EBRD Knowledge Economy Index [38]

Основними перешкодами інноваційного розвитку української економіки є слабкі інституції інновацій та відсутність інноваційної системи. Згідно з даними ЄБРР, негативний вплив на індекс економіки знань мають неефективне управління та слабе бізнес-середовище, високий рівень

сприйняття корупції в Україні.

Отже, формування та оцінювання інтелектуального капіталу базуються на трансформаційних процесах перетворення інтелектуального потенціалу людських ресурсів на інтелектуальний капітал.

З вище наведених досліджень визначимо алгоритм оцінювання інтелектуального капіталу національної економіки за структурного підходу за методикою SC (рис. 3.20).

Алгоритм проведення оцінювання ІК щодо структурного підходу	
1.	Визначення структурних компонентів ІК
2.	Моніторинг методів та методики оцінювання ІК
3.	Визначення найбільш ефективної методики для проведення дослідження
4.	Визначення еталонних показників глобальних рейтингів, індексів, які характеризують складові частини ІК
5.	Визначення вагомості значення структурних компонентів ІК для інноваційно-інтелектуального розвитку країни
6.	Оцінювання наявності ІК в країні та чинників, які впливають на його формування та розвиток
7.	Порівняльний аналіз з іншими країнами.

Рис. 3.20. Алгоритм проведення оцінювання інтелектуального капіталу національної економіки за структурного підходу

Джерело: сформовано автором

Разом із прискоренням розвитку технологій та зростанням потреб населення виникає потреба у здійсненні інновацій у всіх сферах життя суспільства, що забезпечуватиме не лише сталість розвитку суспільства та підприємств, а й сталість інноваційного розвитку національної економіки в цілому.

Інноваційна діяльність здійснює вплив не лише на високотехнологічні, а й на більш традиційні сфери економічної діяльності. Так, інноваційний процес сприяє зростанню виробництва і, як наслідок, підвищенню продуктивності праці та сприяє інвестуванню у виробничу сферу. У таблиці 3.14 наведено показники інноваційної активності підприємств за сферами економічної діяльності упродовж 2012-2018 рр.

Незначні коливання в часі загальної кількості підприємств

супроводжуються суттєвим збільшенням кількості інноваційно активних підприємств, що зумовлено прискоренням розвитку технологій, популяризацією таких постіндустріальних сфер економічної діяльності, як IT-індустрія, що успішно інтегрується у глобальне ринкове середовище.

Таблиця 3.14

Інноваційна активність підприємств за сферами економічної діяльності

	Кількість підприємств			у тому числі					
				інноваційно активних підприємств	з них				
					підприємства з технологічними (продуктовими та/або процесовими) інноваціями				
	період, роки								
	2012-2014	2014-2016	2016-2018	2012-2014	2014-2016	2016-2018	2012-2014	2014-2016	2016-2018
Промисловість	13529	12815	13762	2492	2598	4060	1888	1859	1985
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	7592	6737	7216	850	1164	2174	308	597	332
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3646	3466	3655	267	336	568	160	208	144
Інформація та телекомунікації	1517	1972	1963	287	435	619	186	258	196
Фінансова та страхова діяльність	–	696	580	–	151	222	–	86	67
Діяльність у сферах архітектури та інжинірингу; технічні випробування та дослідження	1468	1208	1195	188	213	262	121	134	90
Наукові дослідження та розробки	–	364	305	–	118	114	–	103	87
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури	–	468	453	–	80	154	–	33	36

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Сектор інформаційно-комунікаційних технологій є потужною галуззю національної економіки України, що продовжує розвиватися та дозволить підвищити її конкурентоспроможність у майбутньому.

Сфера промисловості теж характеризується підвищенням рівня інноваційної активності підприємств. Незважаючи на збільшення частки

інноваційно активних підприємств, інноваційні процеси у галузі промисловості найчастіше є екстенсивними та впроваджуються шляхом реалізації науково-технічних здобутків минулих років. Цей вид впровадження інновацій є неефективним і не дозволить достатньо тривалий час підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств оскільки відсутній процес створення нових інновацій. Водночас спостерігається орієнтація на впровадження енергозберігаючих технологій, зокрема використання принципово нових засобів і систем контролю за витратами енергії.

Стрімкий інноваційний розвиток простежується також і в інших галузях. Так, важливою є інноватизація технологій та засобів, спрямованих на боротьбу з тероризмом, модернізацію військової техніки та зміцнення безпеки країни. У сфері послуг інноваційна діяльність активізувалася лише останніми роками, що зумовлено змінами в розвинених країнах, насамперед, у країнах ЄС. Аналіз наведених даних вказує на схильність підприємств з надання послуг до впровадження нетехнологічних інновацій, організації які орієнтовані на наукову діяльність, схильні до здійснення технологічних інновацій.

Важливим фактором у здійсненні інноваційної діяльності підприємствами є його розмір, зокрема, низка відмінностей великих компаній від малих, що виокремлюється науковцями, а саме:

- швидкість прийняття рішень;
- відношення до ризику;
- розміщення ресурсів;
- розуміння бізнес-моделі та управління нею;
- різниця в розумінні інновацій [39].

Розглянемо орієнтацію підприємств в сфері промисловості та надання послуг загалом, а також залежність зацікавленості в проведенні інноваційної діяльності залежно від розміру суб'єкта економічних відносин (рис. 3.21).

Протягом досліджуваного періоду середній рівень зацікавленості

ведення інноваційної діяльності малих підприємств становить 17,3% у галузі промисловості, тоді як для великих підприємств частка інноваційно активних підприємств становить 44,4% відповідно.

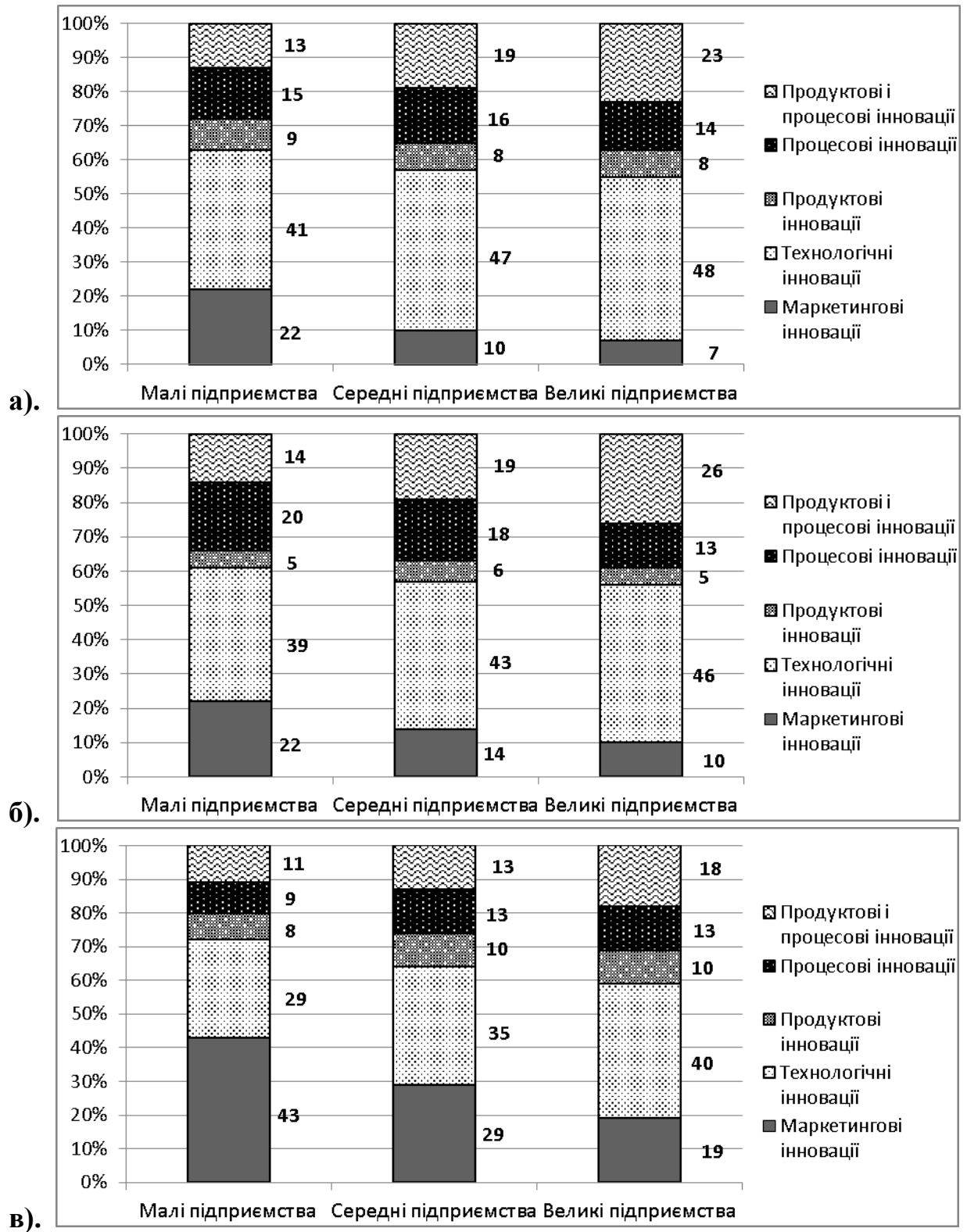

Рис. 3.21. Інноваційна діяльність підприємств за розміром у галузі промисловості, %: а) 2012-2014 рр.; б) 2014-2016 рр.; в) 2016-2018 рр..

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Спостерігається також закономірність зацікавленості малих підприємств у проведенні інноваційної діяльності, спрямованої на нетехнологічні удосконалення як у сфері надання послуг, так і в галузі промисловості. Орієнтованість впровадження малими підприємствами інноваційних ідей і методів ефективного управління підприємством пояснюється нижчим рівнем інвестиційного ризику, ніж впровадження технічних інновацій. Оскільки технологічна інноватизація виробництва супроводжується високими ризиками безрезультатного науково-технологічного дослідження на початковому етапі впровадження інновації і, відповідно, неефективної витрати вкладень, таку діяльність найчастіше проводять великі підприємства та організації, для яких такі витрати є прийнятними.

Підприємства в своїй інноваційній діяльності не вимагають значних вкладень та залучення значних ресурсів (енергетичних, матеріальних, трудових), мають високу гнучкість та оперативність у прийнятті рішень.

У той же час, саме малі підприємства вважаються каталізаторами інноваційної діяльності, що зумовлено сукупністю переваг перед великими підприємствами.

Серед яких варто відзначити наступні:

- здатність швидко впроваджувати а тестувати запропоновані інновації;
- швидкий перехід від інноваційної ідеї до інноваційного продукту;
- висока мотивація праці;
- низький рівень непрямих витрат;
- прямі контакти з партнерами.

Негативним фактором інноваційної діяльності аграрних підприємств є неможливість впровадження великих інноваційних проєктів, які потребують значних капіталовкладень на розробку і впровадження інноваційних ідей, витрат людських, матеріальних, фінансових ресурсів. На це здатні великі підприємства і корпорації, необхідність інноваційної активності яких обумовлена потребою збереження конкурентоспроможності та

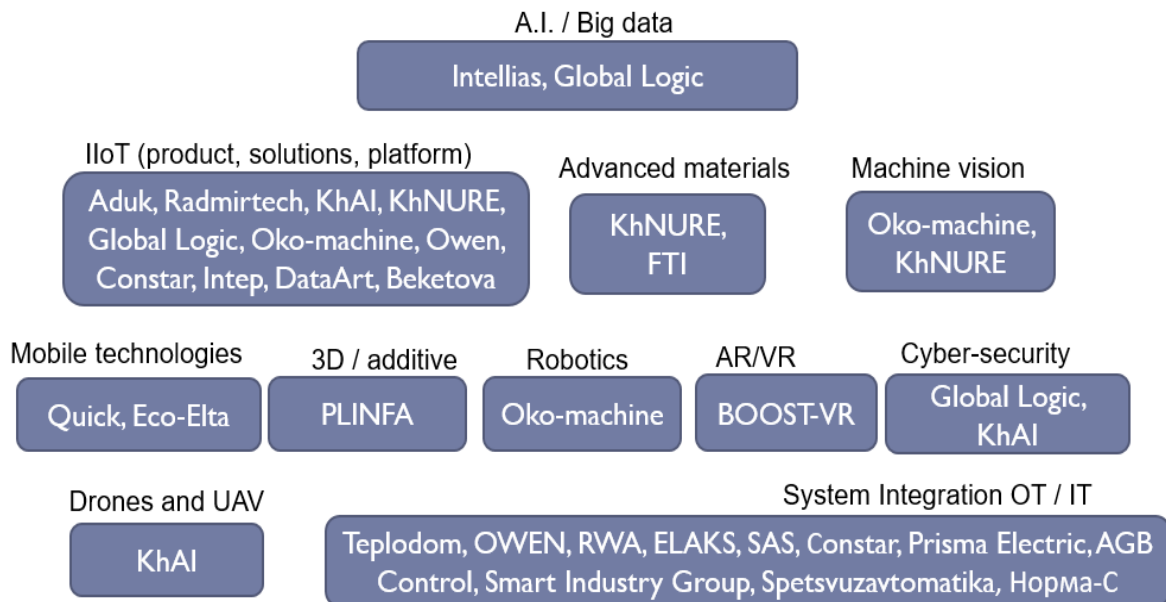
технологічною необхідністю.

Обліковий інструмент – ландшафт Індустрії 4.0 (мапа інноваторів), – введений як завдання регіональних Центрів 4.0, й кілька з них (Київ, Харків) до роботи по створенню регіональних мап інновацій.

Розробники з кластеру ІАМ все ще не мають впевненості, що цей ландшафт є досить повним й відображає хоча б 70% інноваторів Харкова. Разом з тим, вже можна з достатньою впевненістю говорити про наступні риси поточного стану: в тіні залишалась переважна більшість університетів, науковців, та представників МСП; Практично немає інновацій Індустрії 4.0 рівня TRL 5-6 та вище в харківських університетах та НДІ. Не виявлені вони на даний момент й в секторі машинобудування; до Індустрії 4.0 найбільш готові 2 сегменти, які намагаються слідувати відповідним технологічним тенденціям – це невелика група МСП, виробників приладів, датчиків, компонентів, а також системні інтегратори АСУТП; опитування та пошуки також не виявили яскравих продуктових інноваторів І4.0 (на кшталт, київської IT-Enterprise, чи запорізького Інфоком Лтд) [41].

Такий результат є перш за все, наслідком потужного ефекту деіндустріалізації країни, який, можливо, проявився в Харкові більше, ніж в інших регіонах країни. Адже переважна більшість харківських середньовисокотехнологічних сегментів до 2014 року були орієнтовані на східні ринки й перехід до нових ринків здійснили далеко не всі компанії. Велика частина цієї проблеми знаходиться в самому регіоні – промисловці та представники хайтек до цього часу не були об'єднані й не виробили власний порядок денний розвитку який синхронний зі світовими тенденціями переходу до Індустрії 4.0.

Кейс ФЕД став першим в українській Індустрії 4.0 і як приклад нових технологій 4.0 в машинобудуванні, й до цього часу залишається мало не єдиним в Україні в цьому сегменті (рис. 3.22). Деталі цього кейсу демонструють значні покращення економічно-виробничих показників підприємства.

Всього – 24 (20 комерційних фірм, 3 університети, 1 НДІ)

Рис. 3.22. Ландшафт Індустрії 4.0 (мапа інноваторів)

Джерело: [41].

Зовсім інший рівень зрілості культури компанії, технологій 4.0 та їх використання показав з GlobalLogic. Фактично компанія – є провідним центром R&D в Харкові (1200 розробників), орієнтована виключно на західні ринки, але веде також масштабну діяльність по зміцненню освітньої екосистеми Харкова й в сфері корпоративної соціальної відповідальності. Що стосується технологій 4.0, GlobalLogic давно їх використовує в своїх розробках для численних західних замовників з автомобільної індустрії, промислової логістики та інших секторів. Дуже добре та згуртовано проявили себе університети ХАІ та ХНУРЕ, ХПІ – й особливо в підготовці фінальної версії лендскейпу [41].

Фактично, в Харкові завершено події, які стосувались як кластерної взаємодії на регіональному рівні, так і синхронізації з політиками та тенденціями ЄС. Запорізький день технологій та інновацій першим започаткував системний кластерний діалог між замовниками та розробниками. Ці заходи представляли напрацювання 2х проектів «Інтеграція 4.0» та ClusteRISE, й де спільним знаменником є інтеграція кластерних проектів в регіональні плани розвитку (рис. 3.23).

Топ 3-5 пріоритетів смарт-спеціалізації в промислових хайтек	Критичні фактори		KPI	2021	2023
	А. Регіональні програми розвитку	Цільові програми розвитку пріоритетних секторів	К-сть проектів розвитку 4.0	1-3	
		Діючі інструменти та інституції розвитку І4.0	К-сть діючих І&І підтримки 4.0	?	
	В. Виробнича кооперація – розвинуті ЛДВ	Нарощування внутрішніх ланцюгів ДВ	TBD	?	
		Інтеграція в зовнішні ланцюги ДВ	К-сть інтегрованих фірм – виробників пром хайтек	?	
		Зростання експорту високотех. продуктів	Частка пром хайтек в експорті регіону	?	
	С. Інноваційна екосистема Індустрії 4.0	Розвиток інноваційної інфраструктури (тестування)	К-сть центрів прикладної експертизи в зоні тест-ня	?	
		Ріст інноваційних продуктів та рішень	К-сть пром стартапів / к-сть інно продуктів	?	
		Краще проникнення технологій І4.0 в МСП	К-сть пром МСП, що почали перехід на І4.0	?	

Рис. 3.23. Пріоритети смарт-спеціалізації в промислових хайтек

Джерело: [41].

Відповідно, регіональні чи галузеві стейкхолдери плутаються в тому, що й куди вони рухають в програмах розвитку. І якщо брати всі регіональні програми до 2027 – не зрозуміло, що вони контролюють, як головні KPI розвитку.

Отже під цим кутом зору визначені орієнтири щодо показників ефективності такої інтеграції:

- узгоджені показники ефективності (KPI) цифровізації промисловості відсутні на будь-якому рівні – що національному, що регіональному чи галузевому.
- відповідні KPI в сфері Індустрії 4.0 для балансування з витоком талантів в ІТ-аутсорс, добрим був би показник «кількість ІТ-компаній, які працюють на регіональну економіку», бо просто кількість робочих місць чи податки зовсім не означає ріст валового регіонального продукту (ВРП).

Подібного зв'язку, до речі, немає в логіці державних регіональних планів до 2027, де натомість є зв'язок «Стратегічна ціль – операційна ціль». Але цей зв'язок не означає наявність системи контролю та моніторингу, до

яких власне й належить система KPI, що насправді навіть після правильного встановлення цих цілей, їх декомпозиція на рівні проектів зовсім не відповідає рівню стратегічних амбіцій.

Отже, перші кроки кластерів IAM та подібних в регіонах України пов'язані тепер з 3-ма стратегічними KPI регіонального розвитку Індустрії 4.0:

- кількість проектів інноваційного та виробничого розвитку,
- кількість діючих інструментів розвитку І4.0 (податкові та інші стимули, програми фінансування МСП в переході на І4.0, програми навчання, програми підтримки експорту та інтернаціоналізації тощо),
- кількість діючих інституцій, до яких в першу чергу належать кластери промислових хайтек та Центри 4.0.

Тобто, якщо розглядати зупинку деіндустріалізації та розвиток середньо- та високотехнологічних промислових секторів, пріоритетні сектори (як те ж машинобудування) – а не латання дірок в соціальній сфері, не про будівництво доріг, не про піар на І4.0 і цифрі, – то регіональні органи влади мали б в першу чергу опікуватись вищевказаними показниками.

Будь-який з проектів кооперації з європейськими партнерами чи кластерами буде вбиратись у спроможність показати власний інноваційний рівень. Й саме звідси пряма дорога до фондів та грантів, і яких вже чимало й в Україні.

Виявлено на Харківщині високий потенціал інновацій та дуже слабкий інноваційний менеджмент та маркетинг в місцевих університетах та НДІ, закритість машинобудівників, велику недовіру ІТ-компаній до внутрішнього замовника, слабкі комунікації в харківській спільноті й загальне нерозуміння «навіщо ця Індустрія 4.0».

Сегменти для доопрацювання та залучення до ландшафту, в першу чергу, це місцеві системні інтегратори та окремі OEM (машинобудівники). Виявлено небажання більшості ІТ-компаній працювати на місцевому ринку.

Якщо ландшафт – це інструмент експорту та інтернаціоналізації для кластеру ІАМ, то, очевидно, що туди мають попадати фірми, які свідомо прагнуть бути в місцевій спільноті 4.0 та в місцевому кластері, й спільно розвивати регіональний продуктовий портфель Індустрії 4.0.

Висновки до розділу 3

1. З метою здійснення нововведень підприємства придбали 885 нових технологій в Україні, а 112 технологій за кордоном. Найактивнішими щодо придбання технологій були підприємства з виробництва машин і устаткування; з виробництва харчових продуктів та готових металевих виробів, крім машин і устаткування; електричного устаткування. Обсяг реалізованої інноваційної продукції зріс у результаті кількості впроваджених нових технологічних процесів та кількості придбаних і впроваджених передових технологій, однак кількість впроваджених інноваційних видів продукції зменшилася.

2. З метою забезпечення інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору економіки необхідно сконцентрувати капітал на пріоритетних напрямках розвитку, зокрема освіті, науці, прогресивних технологіях, підприємницькій активності на ринку наукомісткої продукції; забезпечити організацію конкурентоспроможного виробництва агропродовольчої продукції, що можливо завдяки концентрації інвестицій у пріоритетних сферах: розвиток людського капіталу, що є основою вироблення і впровадження нових знань організаційного, технологічного, економічного, екологічного спрямування; переорієнтування інвестиції в розвиток аграрного сектору економіки, що нині потребує якнайшвидшого відродження на новій технологічній основі, в т.ч. з метою створення додаткових робочих місць та виробництва конкурентоспроможної аграрної продукції

Наукоємний сегмент залучив найвищі зростаючі обсяги коштів на виконання НДДКР загального обсягу коштів на виконання НДДКР, причому за рахунок бюджету всі 100% були виділені саме цьому сектору. Витрати промислових підприємств на інноваційну діяльність теж зросли, причому підприємства наукоємного сегменту витратили на інновації на більше, і досягли третину частки витрат у загальному обсязі. Найбільші обсяги коштів цей сегмент направив на придбання машин, обладнання та ПЗ (46,9 %). Інші сектори також направили найбільшу частку своїх витрат на придбання машин, обладнання та ПЗ, що свідчить про те, що лише наукоємний сегмент витрачає кошти саме на інновації, а не тільки закуповує готове обладнання. Як результат, цей сектор впровадив найвищу частку нових видів інноваційної продукції, яка зростає майже до половини загальної кількості нових видів продукції та реалізував зростаючі обсяги інноваційної продукції.

3. Встановлено, що окремі конкурентні переваги інноваційної системи України не підкріплені комплексом ресурсів і з часом втрачають своє значення, а карантинний форс-мажор спровокує і без того наявний дефіцит фінансових ресурсів в бюджеті України, тому вирішення існуючих проблем, можливе шляхом розвитку структурних елементів інноваційної інфраструктури, які довели свою ефективність у країнах ЄС: мереж, кластерів та технологічних платформ, механізму державно-приватного партнерства в інноваційній сфері, а успішний розвиток інноваційної діяльності не може бути поставлено виключно в залежність від наявності або кількості відповідних об'єктів інфраструктури, а національна інноваційна система повинна мати сприятливу нормативно-правову базу та ефективну систему виведення на ринки продукції інноваційних підприємств.

4. Необхідно розуміти ландшафт 4.0 не як самоціль, а створення регіональних ландшафтів щонайменше для досягнення 2 стратегічні цілі. По перше, ландшафт 4.0 відразу позиціонує кластер ІАМ та його учасників як інноваційний – а роль цифрових інновацій в промисловості, як рушіїв розвитку конкурентоспроможності є загальновизнаною в світі. Якщо

системний інтегратор чи машинобудівник, чи розробник ІТ-технології для промисловості не має рішень на техно-4.0, то не можна говорити про відповідність світовим тенденціям. Відповіді на питання щодо використання інновацій є визначальними для початку міжнародної співпраці (інтернаціоналізації).

Список використаних джерел до розділу 3:

1. OECD Taxonomy of Economic Activities Based on R&D Intensity: OECD Science, Technology and Industry Working Papers. 2016. № 4. 25 p. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-taxonomy-of-economic-activities-based-on-r-d-intensity_5jlv73sqqp8r-en.
2. New Definition of KTI Industries. URL : <https://nces.nsf.gov/pubs/nsb20205/production-patterns-and-trends-of-knowledge-and-technology-intensive-industries#new-definition-of-kti-industries>.
3. Цілі сталого розвитку Україна. Добровільний національний огляд. Київ : Мінекономрозвитку, 2020. 107 с.
4. Гадзало Я.М., Гладій М.В., Саблук П.Т. Аграрний потенціал України: напрями розвитку : монографія. Київ: Аграрна наука, 2016. 332 с.
5. Звіт про діяльність Національної академії аграрних наук України за 2018 рік. Київ : Аграрна наука, 2019. 628 с.
6. Зубець М.В., Тивончук С.О. Наукові основи розвитку агропромислового виробництва на інноваційних засадах (теорія, методологія, практика). Київ: Аграрна наука, 2006. 480 с.
7. Інноваційна політика: європейський досвід та рекомендації для України. Т. 1. Київ: Фенікс, 2011. 214 с.
8. Соколюк С.Ю. Сучасне інноваційне середовище розвитку підприємств аграрного сектору України. Агросвіт. 2019. № 6. С. 49-54.
9. Крамар О. Невиправданий оптимізм: веб-сайт. URL : <https://tyzhden.ua/Economics/244319>.
10. Бакуменко В.Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики. Київ, 2000. 325 с.

11. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : монографія / О.І. Амоша та ін. Донецьк : ІЕП НАН України, 2007. 328 с.
12. Андросчук Г.О., Давимука С.А, Федулова Л.І. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2015. 512 с.
13. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за ред. В.М. Гейця. Київ : НАН України, 2015. 336 с.
14. Інноваційний розвиток регіонів України / О. П. Коюда та ін. ; за ред. В.С. Пономаренка. Харків : ІНЖЕК, 2014. 363 с.
15. Харченко О.С. Організаційно-економічний механізм розвитку національної інноваційної системи: дис. канд. екон. Наук : 08.00.03. Маріуполь, 2015. 201 с. URL : http://www.dgma.donetsk.ua/docs/nauka/vcheni_rady/12.105.03/21diser.pdf.
16. Федулова Л.І., Марченко О.С. Інноваційні екосистеми: сутність та методологічні засади формування. Економічна теорія та право. 2015. № 2(21). С. 21-33. URL : http://econtlaw.nlu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/11/2_21.pdf.
17. Bloomberg. URL : <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-0118/germany-breaks-korea-s-six-year-streak-as-most-innovative-nation>.
18. Гиршфельд А. Zeitgeist інноваций : веб-сайт. URL: https://lb.ua/economics/2018/06/08/399832_zeitgeist_innovatsiy.html.
19. Мазур А.А., Пустовойт С.В. Технологічні парки України: цифри, факти, проблеми. Наука та інновації. 2013. № 3. Т. 9. С. 59-72.
20. Державна служба статистики. Економічна статистика: Наука, технології та інновації : веб-сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua.
21. Портер М. Конкуренция: учебное пособие / за ред. Я.В. Заблоцкого. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2000. 495 с.
22. Яковлев А.І. Аналіз стану інноваційної діяльності в Україні та шляхи його поліпшення. Наука та наукознавство. 2018. № 2 (100). С. 29-44.
23. Mind Innovation Index 2019. URL :<https://mind.ua/publications/20203121-mind-innovation-index-2019-shtuchnij-intelekt-ale-piratskij-soft>.
24. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture of social forecasting. NY : Basic Books, 1973. 616 p.
25. Castells M. The Rise of the Network Society, The Information Age:

- Economy, Society and Culture. Oxford : Blackwell, 1996. 656 p.
26. Mansell R., When U. Knowledge Societies. URL : http://eprints.lse.ac.uk/24875/1/Mansell_KnowledgeSocieties_Published_Book.pdf.
 27. Toffler A. The Third Wave. New York : Bantam Books, 1980. 537 p.
 28. Мельник Л.Ю. Науково-концептуальні підходи до формування суспільства знань в інформаційному суспільстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні». 2017. № 875. С. 391-403.
 29. Маслов А.О. Теорія інформаційного суспільства як методологічна основа теорії інформаційної економіки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія «Економіка». 2011. Вип. 123. С. 24-28.
 30. Кириленко В.І. Формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в Україні: перспективи та суперечності. URL : <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/21540/111114.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
 31. Нагорна О.О. Інноваційний розвиток національної економіки: діагностика проблем, важелі активізації. *Фінансовий простір*. 2014. № 2(14). С.108-113.
 32. Бондар В.С. Роль інноваційної діяльності у соціально-економічному розвитку регіонів. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2013. № 2(22). С. 109-118.
 33. World Intellectual Property Organization (WIPO). URL : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf
 34. The International Federation of Robotics (IFR). URL: <https://ifr.org/>
 35. European innovation scoreboard 2020. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/42981>
 36. Inter-regional Collaboration in Research and Innovation Strategies for Smart Specialization (RIS3). URL: https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/114903/JRC91963_Interreg_Collaboration_RIS3_final.pdf/89b7b310-8378-4e03-bcd9-2680061d037e
 37. Innovation Capacity Index. URL :

http://www.innovationfordevelopmentreport.org/papers/101_LopezClaros_Mata.pdf

38. EBRD Knowledge Economy Index. URL : <https://www.ebrd.com/news/publications/brochures/ebrd-knowledge-economy-index.html>
39. Наукова та інноваційна діяльність України 2018. Статистичний збірник. Київ: ТОВ «Август Трейд», 108 с.
40. BCG-50. URL : <https://www.bcg.com/publications/2020/most-innovative-companies/data-overview>.
41. Регіональний ландшафт Індустрії 4.0 Харкова. <https://www.industry4ukraine.net/publications/regionalnyj-landshaft-industriyi-4-0-harkova-zvit-konferencziyi-23-bereznya/>
42. Іванишин В.В., Волощук Ю.О. Лізинг як механізм оновлення матеріально-технічної бази агропромислового комплексу. Інноваційна економіка. № 9-10. 2018.
43. Вініченко І.І., Трусова Н.В. Інституціональна платформа забезпечення інноваційного розвитку підприємств агропромислового виробництва. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2020. 1(41). С. 87-96.
44. Могилова М. М. Основні засоби сільськогосподарських підприємств: стан, оцінка, відтворення: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 404 с.
45. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Стан та перспективи інноваційного розвитку підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. № 9. 2018. С. 84-89.
46. Волощук В.Р. Механізми активізації інноваційного розвитку. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. № 7-8 (81). 2019. С. 27-33.
47. Волощук В.Р., Богачик С.В. Механізми забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств. *Науковий журнал з питань економіки та бізнесу «Підприємництво та інновації»*. Випуск 9. 2019. С. 77-83.
48. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Стратегії формування і використання інноваційно-інвестиційного потенціалу. International Scientific Conference «The Development of International Competitiveness: State,

Region, Enterprise»: Conference Proceedings, Part II, (Desember 16, 2016).
Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. 200 pages. P. 175-178.

49. Voloshchuk, K., Voloshchuk, Y, Voloshchuk, V., Innovative development of Ukraine. Proceedings of the 2018 International Scientific Conference '*Economic Sciences for Agribusiness and Rural Economy*' No 1.p. 62-68.

РОЗДІЛ 4. МЕХАНІЗМИ ІНВЕСТИВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Динаміка обсягів і структури інвестування підприємств за видами економічної діяльності

Проблема інвестування гостро стоїть у більшості країн світу, але для України вона є надзвичайно актуальною, тим більше в умовах технічного дефолту та екологічної катастрофи (починаючи від пожеж у Чорнобилі й значної частки забруднення промисловими підприємствами до світової пандемії COVID-19). Щодо пандемії, то слід виділити вагомий вплив на тотальну зупинку економічних бізнес-процесів та підприємницької активності, які знайдуть своє відлуння у прибутковості та фінансовій стабільності реального сектору економіки.

Питаннями розвитку інвестиційних відносин та процесуальних механізмів здійснення прямих інвестицій багато уваги приділяли зарубіжні і вітчизняні вчені: І.А. Бланк, В. Гейць, А.А. Пересада. У наукових роботах М.П. Войнаренка, А.В. Череп, В.В. Джеджули, І.Ю. Єпіфанової розроблено систему індикаторів та зазначено складники економіко-математичного моделювання інноваційної діяльності промислових підприємств з урахування фінансового забезпечення. М.П. Войнаренко, З.С. Варналій, О.М. Менчинська розробили методику оцінювання розвитку інноваційних бізнес-процесів та фінансової активності в умовах емерджентної економіки [1-10].

Серед багатьох учених та експертів поширеною є думка про вкрай незадовільний стан національної економіки, а тим більше про стан промисловості країни із впровадження інновацій, що підтверджується статистикою України щодо показників фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств. Це зумовлено дефіцитом коштів не лише у промислових підприємств, а й у держави. Неодноразово лунали пропозиції

комплексної модернізації промисловості, поліпшення бізнес-клімату, забезпечення сталого економічного зростання та підвищення життєвого рівня населення, проте всі «дієві» механізми та реформи призводять до погіршення стану економіки через свою незавершеність.

Перед вітчизняними підприємствами досить гостро стоїть питання пошуку нових ідей і дієвих методів управління та залучення інвестицій або диверсифікація фінансових ризиків. Фінансове забезпечення інноваційних процесів у промисловості України перебуває у стані постійної недостатності, що впливає на загальну конкурентоспроможність національної економіки.

Розглядаючи стан інвестиційного забезпечення промислових підприємств, слід зазначити, що капітальні інвестиції за видами діяльності за 2010-2020 рр. щорічно зростають (табл. 4.1).

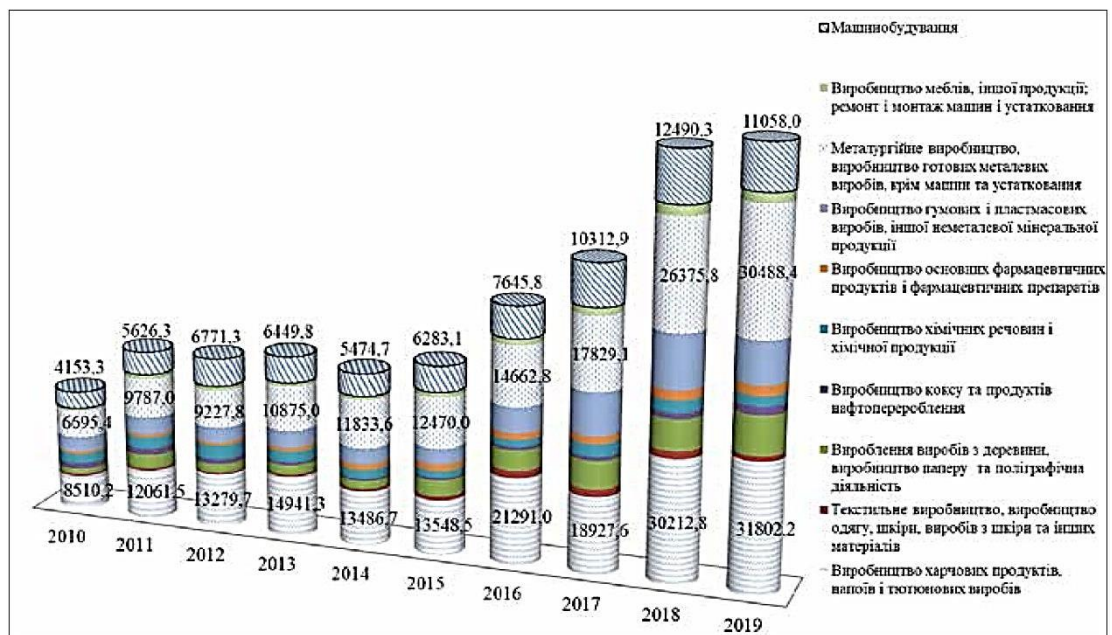

Рис. 4.1. Капітальні інвестиції у переробній промисловості за видами промислової діяльності за 2010-2019 рр., млн грн

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики

Найбільша частина від загального сукупного обсягу капітальних інвестицій припадає на переробну промисловість (у придбання або виготовлення матеріальних та нематеріальних активів), динаміка позитивна та щорічно зростає.

Таблиця 4.1

Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2010-2020 роки, (млн грн)

Галузі	Роки											Відношення 2020 р., %	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	до 2010 р.	до 2019 р.
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1	448461,5	578726,4	623978,9	419836,7	у 2,3 раза	67,3
Сільське, лісове та рибне господарство	11062,6	16466,0	18883,7	18587,4	18795,7	30154,7	50484,0	64243,3	66104,1	59129,5	36442,1	у 3,3 раза	61,6
Промисловість	55384,4	78725,8	91598,4	97574,1	86242,0	87656,0	117753,6	143300,0	199896,0	254196,2	153321,0	у 2,8 раза	60,3
Будівництво	29767,0	31990,8	40760,3	40796,2	36056,7	43463,7	44444,0	52176,2	55993,9	62346,6	37980,5	127,6	60,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	18550,4	24067,9	24531,6	22190,3	20715,7	20662,9	29956,8	33664,8	51817,6	44173,7	30683,2	165,4	69,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	19322,4	25498,2	32413,0	18472,6	15498,2	18704,0	25107,8	37943,5	50078,3	43792,8	26488,2	137,1	60,5
Інформація та телекомунікації	8625,8	9730,0	10167,7	9864,0	8175,1	22975,0	15651,2	18395,2	29884,9	21063,4	21144,7	у 2,4 раза	100,4
Фінансова та страхова діяльність	5861,5	5972,3	7353,3	6646,8	6214,5	6448,0	7678,7	8055,3	10652,3	11246,3	9972,9	170,1	88,7
Операції з нерухомим майном	9861,0	14598,9	12368,6	13550,4	11230,2	11899,0	19665,0	22505,6	27556,8	28147,2	17175,8	174,2	61,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	4991,7	10491,9	9021,3	3621,3	2921,5	4065,2	6579,4	7965,3	10798,2	11912,4	10847,9	у 2,2 раза	91,1
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2973,8	3928,8	4973,9	4013,9	3565,1	6535,2	10009,2	12747,3	11837,8	11741,1	7773,5	у 2,6 рази	66,2
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	7769,9	11437,6	11692,8	7546,2	5808,0	13942,4	22380,8	32843,9	44597,8	54305,5	55631,1	у 7,2 раза	102,4
Освіта	1818,4	2090,7	1463,5	1030,5	820,9	1540,1	2257,3	3492,5	4460,0	4788,7	3051,3	167,8	63,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1920,1	2113,2	2707,2	1746,2	1223,9	2367,2	4479,0	6708,3	8138,8	9484,6	5974,0	у 3,1 раза	63,0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	976,7	1437,3	2598,0	2544,5	508,7	1044,3	969,9	1649,2	3663,2	4146,2	1210,7	124,0	29,2
Надання інших видів послуг	656,6	1163,9	457,8	212,2	161,7	265,6	321,5	637,6	571,6	672,5	450,4	68,6	67,0

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики.

У структурі переробної промисловості найбільша частка капітальних інвестицій належить виробництву харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів. Починаючи з 2010 р. їхній обсяг становив 8510,2 млн грн, показники стрімко зросли 2016 року до 21291 млн грн, а 2019 р. становили 31802,2 млн грн.

На другому місці – металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин та устаткування з показником 30488,4 млн грн. Третє місце займає машинобудування з показником обсягів капітальних інвестицій 2018 р. 490,3 млн грн, а 2019 р. дещо знизився (до 11058 млн грн.). Це три види промислової діяльності переробної галузі, в яких щорічно формується потенціал модернізаційних процесів.

Слід відзначити відновлення процесів нагромадження капіталу, оскільки модернізація переважно здійснюється за рахунок накопичення власних джерел, проте темпи такого відновлення є незначними.

Найбільша частка обсягу капітальних інвестицій у машинобудуванні десятий рік поспіль залишається за виробництвом автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів. Тенденція щодо зменшення капітальних інвестицій у машинобудуванні відзначилась і на її складниках. Так, 2018 року показник становив 5577,8 млн грн, а 2019 року вже 5262,4 млн грн, що менше на 5,65%. Виробництво машин та устаткування, не віднесених до інших угруповань, у машинобудуванні переробної промисловості займає другорядну позицію, з огляду на реалізацію внутрішнього інвестиційного потенціалу галузі.

За останні два роки тенденція розвитку виду промислової діяльності синхронна відповідній тенденції галузі, показник знизився на 6,51%. Зазначений темп зниження модернізаційних процесів уповільнюється швидше в цьому виді промислової діяльності.

З метою посилення модернізації та прогресивного оновлення, що є основою конкурентоспроможності та інноваційного розвитку, важливим є формування ефективного механізму інвестиційного забезпечення

підприємств. Саме наявність фінансового забезпечення є інструментом активізації емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств поряд з інтеграційними процесами, що лежать в основі взаємодії та співіснування суб'єктів господарювання.

Водночас при цьому слід виділити роль держави та ведення інвестиційно орієнтованої політики, яка має бути орієнтована не лише на стимулювання концентрації капітальних інвестицій, а й на активізацію прямого іноземного інвестування промисловості країни, оскільки останнє характеризується довготривалим характером і не є «гарячим капіталом». Іноземний інвестор здійснює контроль та проявляє постійний інтерес щодо діяльності об'єкта інвестування, особливо у країнах з економікою емерджентного типу, де емерджентні властивості апроксимуються на мезо- та мікрорівень.

Емерджентний стан системи оцінюється як сукупність властивостей, якими вона може володіти тільки за умови інтеграції визначених компонентів та їхньої взаємодії між собою. Характерною особливістю цієї системи є активність її елементів (фінансова, інноваційна, інтеграційна, соціальна, екологічна тощо). Кожен активний елемент (економічний агент) має власну цільову траєкторію функціонування та взаємодії з іншими елементами. Емерджентність виявляється через фактори взаємовпливу та результативності системи у визначеному складі активних компонентів. Досягнення якісних змін системи називають емерджентами, а кількісних змін – результатами [11, с. 67].

В умовах дестабілізації національної економіки «порятунком» є інструменти довготривалого характеру, які орієнтовані на розвиток об'єкта інвестування. А ефективна реалізація промислового потенціалу країни та активізація емерджентних властивостей розвитку промислових підприємств залежить від обсягів інвестування та його інвестиційної привабливості.

У цьому контексті потрібно розглянути динаміку прямих іноземних інвестицій (ПІІ) як важливого джерела фінансування промисловості.

Протягом останніх років надходження ПІІ в економіку України залишається незначним (рис. 4.2), що зумовлено як зниженням інвестиційної активності у світі, так і несприятливим інвестиційним кліматом в Україні.

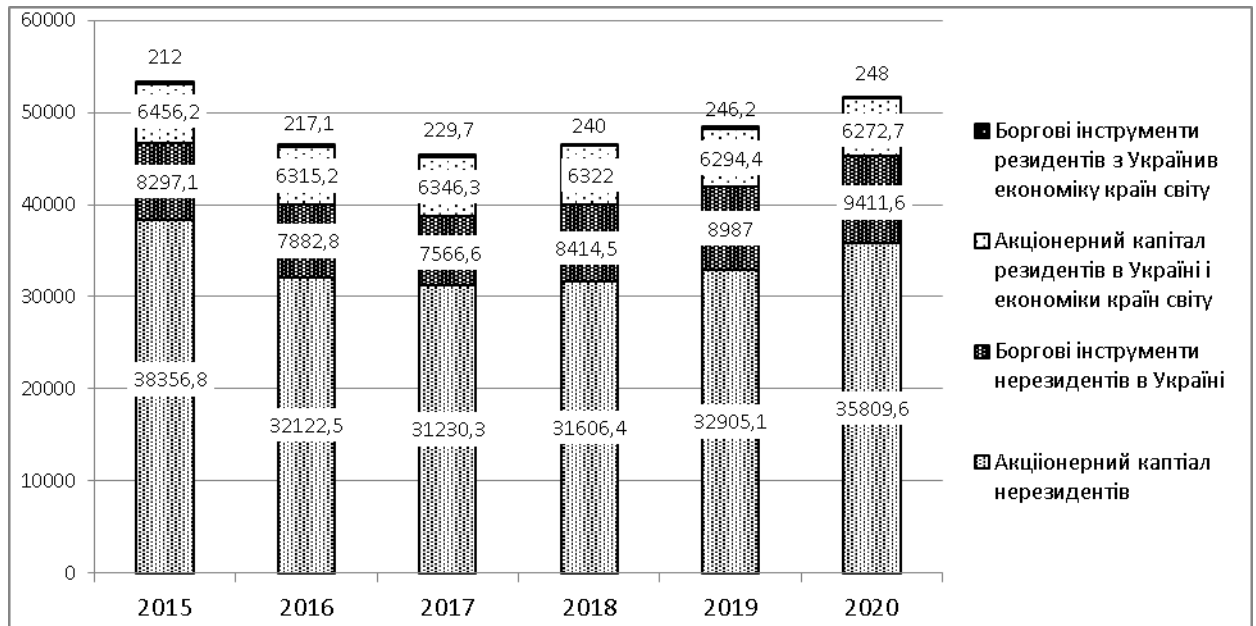

Рис. 4.2. Обсяги прямого інвестування (акціонерний капітал та боргові інструменти) в Україну та з України, млн дол. США за 2015-2020 рр.

Джерело: побудовано за даними [12]

Станом на 31 грудня 2019 р. накопичений іноземний капітал в економіці України становив 45,2 млрд дол. США, на початок 2019 р. 41,8 млрд дол. США, за період з 1 січня 2015 р. до 31 грудня 2019 р. іноземні інвестиції у вітчизняні підприємства зменшилися на 1,4 млрд дол. США: з 46,6 до 45,2 млрд дол. США. Поступово обсяги інвестицій зменшуються з незначними коливаннями, проте їх наявність позитивно впливає на економічний стан вітчизняних підприємств.

Проблеми нестабільної тенденції та незначні обсяги ПІІ пояснюються, крім політичної нестабільності (російською агресією), значними викликами рейдерських атак із низьким рівнем захисту прав нерезидентів в Україні. Значним фактором дестабілізації національної економічної системи та прямого іноземного інвестування стала російська військова агресія на сході країни та анексія АР Крим. Іноземний інвестор, розглядаючи об'єктом

інвестування український простір, не має бажання вкладати фінансові ресурси в країни зі збройними конфліктами, тим більше без забезпечення державних гарантій.

До 2016 р. динаміка залучення чистого акціонерного капіталу мала спадний характер, за відносної стабілізації 2017 р. спостерігався незначний приріст у розмірі 31230,3 млн дол. США. За 2018-2020 рр. відбувалось поступове збільшення інвестиційних потоків до показника 35809,6 млн дол. США. За видами прямих інвестицій (акціонерний капітал та боргові інструменти) в економіці України, млн дол. США за 2015-2019 рр., що зображено на рис. 4.3, характеризують поступове накопичення боргових інструментів, тобто заборгованості за кредитами та позиками, зобов'язання за торговими кредитами та інші зобов'язання перед прямими інвесторами.

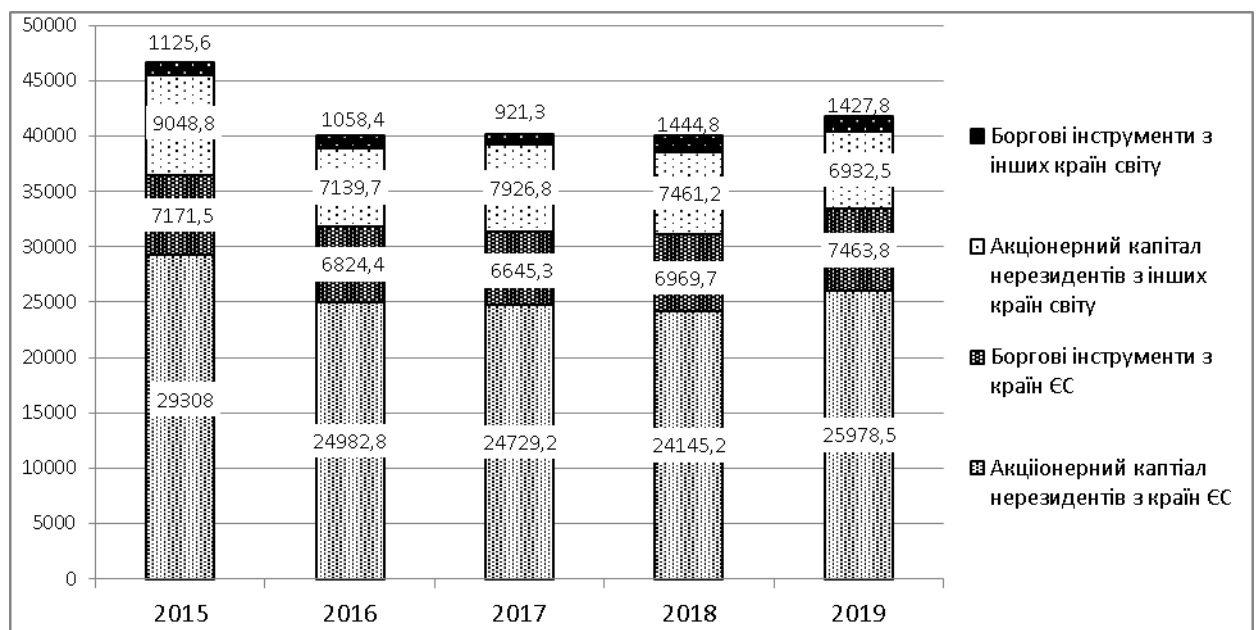

Рис. 4.3. Види прямих інвестицій (акціонерний капітал та боргові інструменти) в економіці України, млн дол. США, за 2015-2019 рр.

Джерело: побудовано за даними [12]

2015 р. боргові інструменти нерезидентів із країн ЄС становили 7171,5 млн дол. США, а 2019 р. обсяги збільшилися на 292,3 млн дол. США та становили 7463,8 млн дол. США.

Найбільшим інвестором економіки України незмінно є Кіпр. Водночас для України залишається єдиним напрямом інвестування акціонерного

капіталу серед усіх економік світу теж Кіпр, упродовж 2010-2020 рр. (на початок року) обсяги інвестицій резидентів становили 5935,6 млн дол. США. (рис. 4.4). На другому місці пріоритетного напрямку інвестування українського капіталу є Нідерланди у розмірі 8301,4 млн дол. США, а потім Німеччина із розміром залучення інвестицій 1843,1 млн дол. США.

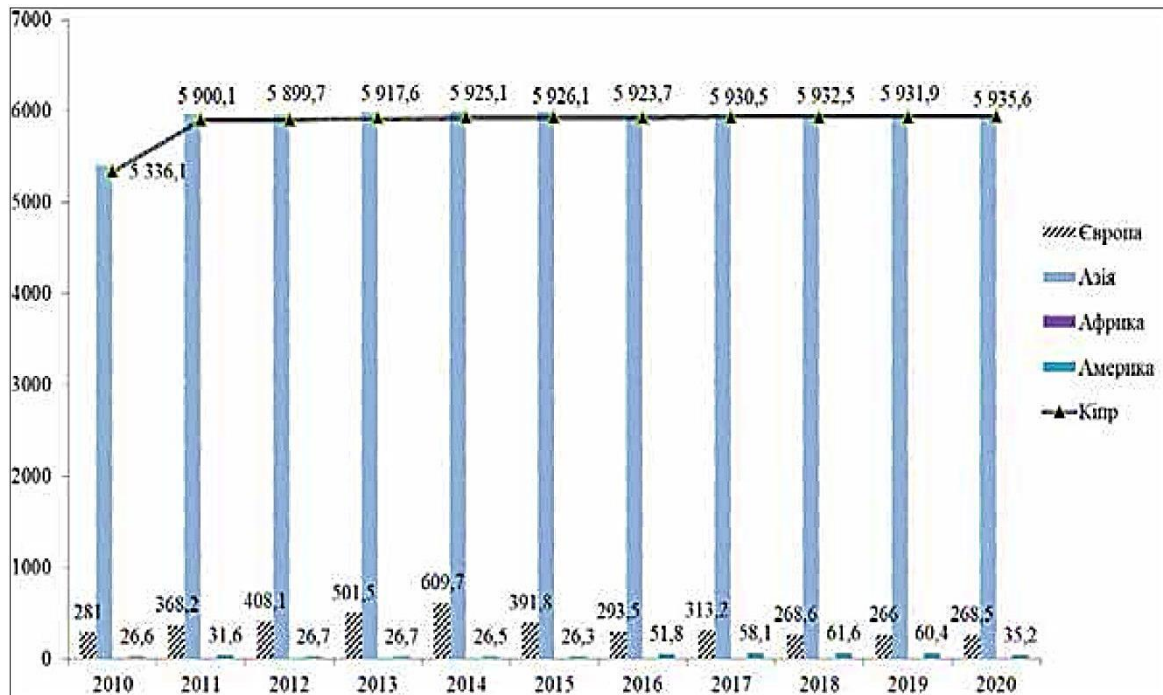

Рис. 4.4. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіці країн світу за 2010-2019 рр., млн дол. США

Джерело: [12]

В ЄС обсяги інвестування значно менші, але все одно слід зазначити щорічний спад, тобто український капітал повертається до власників. Загалом динаміка інвестування українського капіталу характеризується зниженням інвестиційної активності.

За видами прямих інвестицій з України в економіки країн світу збільшуються боргові зобов'язання в країни ЄС у формі фінансових боргових інструментів. Динаміка капіталу резидентів в країни ЄС у 2017 р. показала незначне збільшення, проте 2019 р. відбувалось зменшення майже до показників 2015 р. (рис. 4.5).

Український капітал у формі ПІІ повертається, що свідчить про необхідність фінансових ресурсів на батьківщині, крім цього, можна

припустити, що існує певна недовіра та небажання працювати із українськими інвесторами.

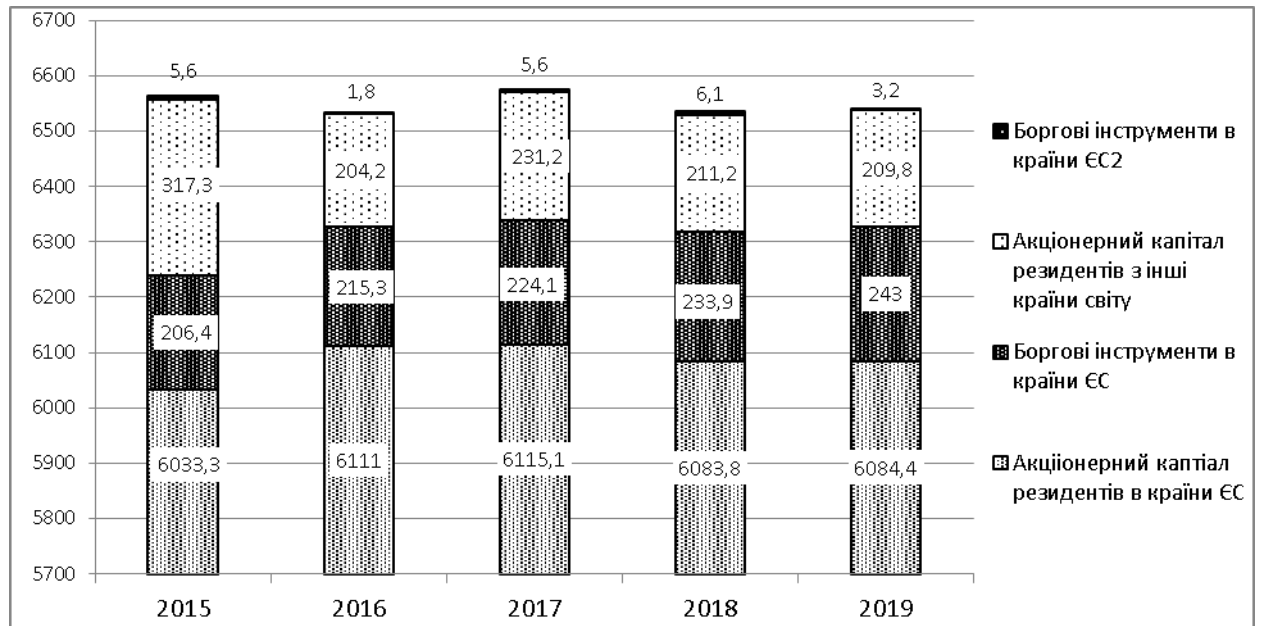

Рис. 4.5. Види прямих інвестицій з України (акціонерний капітал та боргові інструменти) в економіці країн світу, млн дол. США, за 2015-2019 рр.

Джерело: побудовано за даними [12]

Аналіз прямих інвестицій у вигляді акціонерного капіталу в економіці України в розмірі видів промислової діяльності за 2010-2019 рр. показав привабливість переробної промисловості для іноземного інвестора. Так, у 2019 р. обсяг інвестицій становив 8609,3 млн дол. США.

У загальній сумі у промисловість 11595,9 млн дол. США., тобто 74,2% в структурі інвестицій промисловості. Слід зазначити, що загальна динаміка прямого інвестування у промисловість України є нелінійною зі спадною характеристикою, у структурі прямого інвестування в Україну частка інвестування у промисловість 2019 р. становила 25,9%. Щодо структури прямого інвестування у промисловість відзначається домінування переробної промисловості з погляду інвестиційної привабливості. У таблиці 4.2 наведено дані щодо зміни у структурі прямого інвестування у промисловість.

Таблиця 4.2

**Динаміка змін в структурі прямого інвестування у промисловість
України за 2010-2020 рр., %**

Вид промисловості	Роки										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Промисловість, всього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	15,6	30,5	26,6	25,0	28,3	25,2	18,9	15,7	16,4	16,1	17,5
<i>зміни</i>		15,0	-4,0	-1,5	3,3	-3,1	-6,3	-3,1	0,7	-0,3	1,4
Переробна промисловість	83,2	68,3	71,6	71,5	67,9	70,8	76,1	77,8	75,9	77,0	74,2
<i>зміни</i>		-15,0	3,3	-0,09	-3,6	2,9	5,3	1,7	-1,9	1,2	-2,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	0,8	0,8	1,2	3,0	3,4	3,3	4,4	5,8	7,2	6,3	7,8
<i>зміни</i>		-0,01	0,5	1,7	0,4	-0,04	1,1	1,3	1,4	-0,8	1,4
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,5	0,4	0,6	0,5	0,4	0,7	0,6	0,7	0,5	0,5	0,5
<i>зміни</i>		-0,1	0,2	-0,1	-0,05	0,2	-0,1	0,1	-0,1	-0,03	-0,03

Джерело: побудовано за даними [12]

Зміни в структурі прямого інвестування у промисловість України за 2010-2020 рр. зазнали посилення позицій добувної промисловості та постачання електроенергії за рахунок частки переробної промисловості. Так, частка інвестицій, залучених у переробну промисловість, 2019 р. становила 77,0%, тим самим відновивши позиції на 1,2% у порівнянні з 2018 р.

Наступного року переробна промисловість станом на початок 2020 р. втратила потужність прямого інвестиційного потоку на 2,8% порівняно з 2019 р. Проте все одно її частка залишається на значному рівні серед інших видів промислової діяльності. Іноземних інвесторів в першу чергу цікавлять такі привабливі для інвестування галузі, які характеризуються швидким обігом капіталу і мають високу рентабельність: фінансова діяльність, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, а також торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Найбільший приріст обсягів прямих інвестицій в структурі промисловості України за період 2010-2020 рр., відбувся 2013 року у постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря

у розмірі 148,1%, стрибкоподібним спадом динаміки відзначається добувна промисловість і розроблення кар'єрів, такі зміни спричинили військові конфлікти на територіях, де локалізовані підприємства добувної промисловості, відбулося повернення інвестицій іноземним власникам.

Відповідно, стрибок інвестицій у вид промислової діяльності постачання електроенергії 2013 р. був логічним та прогнозованим. Окреслюючи загальну тенденцію прямого інвестування, слід зазначити, що всі іноземні інвестори, які не схильні до характерних Україні ризиків, пішли 2013-2015 рр. Зараз накопичена сума прямих іноземних інвестицій становить всього лише 19,3% ВВП, тобто залишилися тільки абсолютно нееластичні до криз гіганти-інвестори. Еластичність прямих іноземних інвестицій, які вже знаходяться в Україні під час кризи, – мінімальна, оскільки продати великий бізнес та габаритні виробництва у кризу є неможливим.

Порівняння динамік прямого інвестування та ВВП країни зображено на рисунку 4.6.

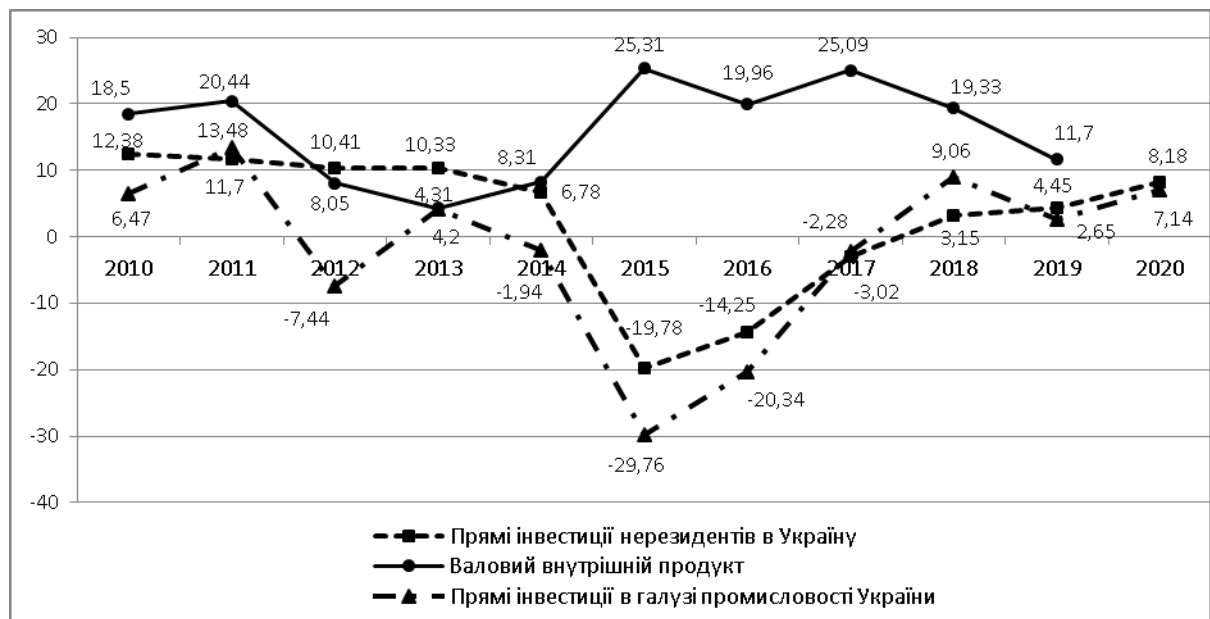

Рис. 4.6. Прирости динаміки обсягів прямих інвестицій в Україну, інвестицій у промисловість та ВВП за 2010-2020 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано за даними [12]

Жодного логічного пояснення з огляду економічних законів, лише сухі

математичні цифри приростів обсягів прямих інвестицій в Україну, інвестицій в промисловості та ВВП за 2010-2020 рр., які спонукають замислитися над впливом політичної сфери та розвитком економіки. В Україні вона просто нероздільна.

За нелінійної спадної динаміки приросту/спаду прямих інвестицій в Україну шалено зростає ВВП (у основних цінах) у розмірі 25,31% 2015 р., 2016 р. – 19,96%, 2017 р. – 25% за спаду прямого інвестування. Тобто, іноземний інвестор повертає інвестиції собі, а все одно ВВП зростає.

Зміна влади та перерозподіл ланки державного управління внесли свої корективи. 2018 р. продовжилась інверсія, так, за приросту іноземних інвестицій у розмірі 3,15% в економіку України ВВП уповільнився на 19,33%. Крім зазначених змін політичних, слід виділити характерну рису України на міжнародній арені – мігрантів та їхні грошові перекази. Саме вони є фінансовою «подушкою» громадян, а в масштабах країни мають відповідний вплив на економічну стабілізацію життєвого рівня населення.

На рисунку 4.7 відображено порівняння динаміки надходжень грошових переказів мігрантів в Україну та надходжень за рік прямих інвестицій нерезидентів в Україну, млн дол. США.

Щодо ВВП України динаміка цих показників має стати одним із пояснень послаблення турбулентного становища національної економіки, а особливо економічної стабілізації життєвого рівня населення.

Основними країнами-реципієнтами української робочої сили є Польща, Росія, Іспанія, Італія та інші країни. Після «перезавантаження» влади 2014 року відбулося зменшення надходжень валюти від мігрантів на 24% до рівня 2013 р. Це за стрімкої спадної динаміки повернення інвестиційних ресурсів нерезидентам-власникам. 2018 року спостерігається значне збільшення потоку валюти від мігрантів в Україну до рівня 11111 млн дол. США, а вже в 2020 році ними було переказано в країну рекордну суму – 11888 млн дол. (на тлі від’ємного значення рівня ПП).

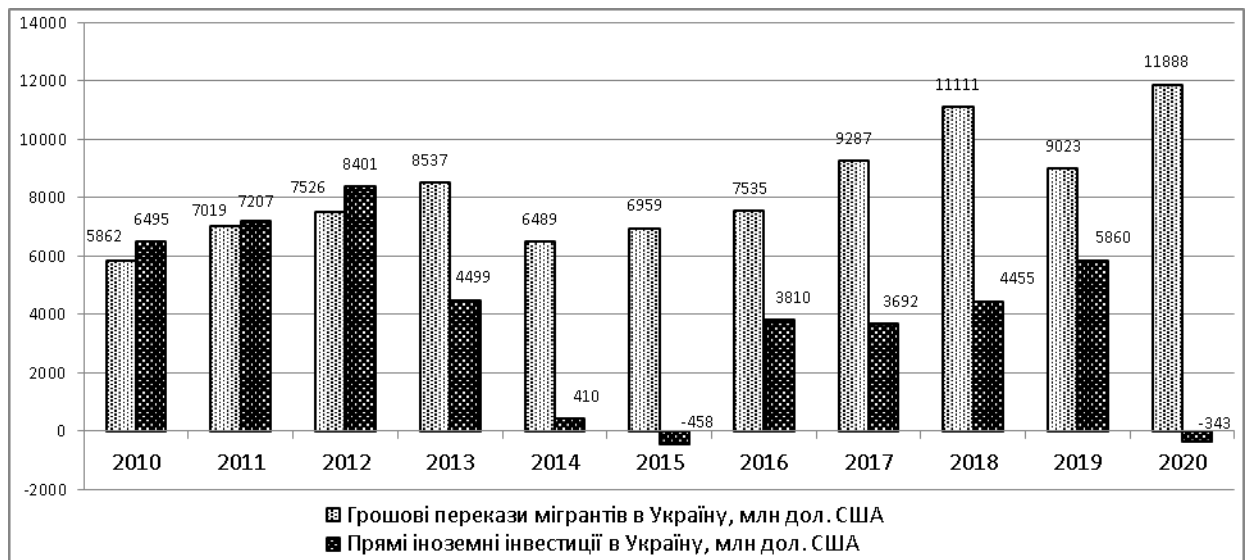

Рис. 4.7. Динаміка надходжень грошових переказів мігрантів та надходжень за поточні роки прямих інвестицій нерезидентів в Україну, (млн грн.).

Джерело: розраховано та побудовано за даними [12]

За умов світової пандемії COVID-19 відбуваються збільшення потоку повернення українських громадян на Батьківщину. Тому виникають стратегічні ризики у соціально-економічному становищі та ринку праці, враховуючи 8,7%-й (на початок 2020 р.) рівень безробіття в Україні.

За підсумками 2020 року освоєні капітальні інвестиції зросли у 2,3 раза, порівняно з 2010 роком, а ось в порівнянні до 2019 року спостерігалось скорочення обсягів капітальних інвестицій на 33%. Власні кошти підприємств залишаються основних джерелом капітальних інвестицій. Зростає частка капітальних інвестицій сектору зовнішньоекономічної діяльності України, що обумовлено активним оновленням та модернізацією державних інфраструктурних об'єктів (транспортна інфраструктура), а також необхідністю інвестування в сектор державного управління та оборони на тлі військового протистояння на Сході країни.

Таблиця 4.3

Капітальні інвестиції за видами активів за 2010-2020 роки, (млн грн)

	Роки											Відношення 2020 р., %	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	до 2010 р.	до 2019 р.
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1	448461,5	578726,4	623978,9	419836,7	у 2,3 раза	67,3
інвестиції в матеріальні активи	173662,8	231910,2	264853,7	239393,6	212035,1	254730,9	347390,5	432039,5	542335,1	600568,1	400910,7	у 2,3 раза	66,8
будівлі житлові	25753,7	26582,3	34256,0	36128,9	33177,0	45609,8	44864,9	53371,8	57395,9	58014,9	36517,8	141,8	62,9
будівлі нежитлові	37156,6	49113,5	54772,7	45252,3	40859,7	43330,9	59398,3	65605,2	88846,1	100468,0	64103,8	172,5	63,8
інженерні споруди	39062,6	57935,2	61380,3	51844,2	46599,3	50948,7	67517,1	78563,5	111314,8	149153,5	113270,5	у 2,9 раза	75,9
машини, обладнання та інвентар	54059,2	71771,4	77015,4	79032,9	68948,8	84423,2	123133,3	154721,7	187650,4	198455,3	132241,5	у 2,4 раза	66,6
транспортні засоби	11025,3	17014,0	27015,9	16246,8	13830,4	19650,0	36685,7	60123,9	73926,2	65870,8	37211,5	у 3,4 раза	56,5
земля	1182,2	2270,1	1755,4	1018,6	999,3	1441,8	1915,8	1994,0	1673,1	2230,0	1747,2	147,8	78,3
довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва	1797,2	2889,9	1780,1	2358,4	2034,2	2762,6	3162,7	3727,9	4528,3	5999,8	3996,7	у 2,2 раза	66,6
інші матеріальні активи	3626,0	4333,8	6877,9	7511,5	5586,4	6563,9	10712,7	13931,5	17000,3	20375,8	11821,7	у 3,3 раза	58,0
інвестиції в нематеріальні активи	6912,7	9375,8	8402,3	10479,8	7384,8	18385,5	11825,6	16422,0	36391,3	23410,8	18926,0	у 2,7 раза	80,8
з них													
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії	3044,0	4101,9	3655,9	5631,5	2974,3	12457,8	4180,8	5717,7	23804,4	7309,4	5577,1	183,2	76,3
програмне забезпечення та бази даних	2802,4	3254,0	3409,1	3477,6	3207,3	4908,4	6315,5	8196,4	9476,4	10215,3	10330,7	у 3,7 раза	101,1

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України

Найбільша частка капітальних інвестицій була спрямована в матеріальні активи: 96,2% 2019 року та 95,5% 2020 р. У будівлі і споруди було інвестовано 8,7% 2020 р., 31,8 – в машини, обладнання та інвентар, 8,9 в транспортні засоби, в будівлі житлові і нежитлові – відповідно 8,7 та 15,3%. Інвестиції в нематеріальні активи 2020 року склали лише 4,5%, що на 0,7% вище рівня 2019 р., 2,5% з них було спрямовано на програмне забезпечення та бази даних.

Предмет залучення фінансування як для розвитку бізнесу, так і на потреби операційної оптимізації платіжного балансу не втрачає актуальності в аграрній галузі. Аспекти забезпечення фінансової стабільності господарської діяльності підприємств завжди залишаються важливими, як для корпоративного сектору, так і для малого та середнього бізнесу. Широкий спектр різноманітних факторів ризику у сільському господарстві формує додаткову вартість зовнішніх фінансових ресурсів для аграріїв. Враховуючи різноманітність агрокліматичних ризиків у сільському господарстві, підприємці та управлінці надають значної уваги питанню залучення фінансових ресурсів.

Загальна макроекономічна ситуація в країні 2019 року мала помірне поліпшення, однак ситуація політичної невизначеності у зв'язку з черговими виборами президента навесні та парламенту восени, а також контекст значного боргового навантаження впливають радше негативно. Здатність позичальників працювати ефективно із зобов'язаннями перед партнерами не втрачає актуальності.

2019 року аграрні виробники мали можливість залучити фінансування завдяки наступним інструментам: банківське кредитування, інвестиції, аграрні розписки, товарні кредити, вексельне фінансування.

Кількість банків в Україні продовжує зменшуватися, хоча й не так інтенсивно, як під час проведення реформи та санації банківського сектору. Станом на березень 2019 року кількість банків, які мали ліцензію, склала 77 установ, з яких 23 – з іноземним капіталом, 40 – банківська організація з

українським капіталом та відповідно 14 – з українським та іноземним капіталом. Так, в порівнянні з аналогічним періодом минулого року, 4 банки припинили свою діяльність.

На ринку банківських кредитів для сільського господарства найбільш поширеними брендами є «Credit Agricole Ukraine», «Ukrsibbank», «Raiffeisen Bank Aval», «Piraeus Bank», «Alfa Bank», «OTP Bank» та «Agroprosperis Bank».

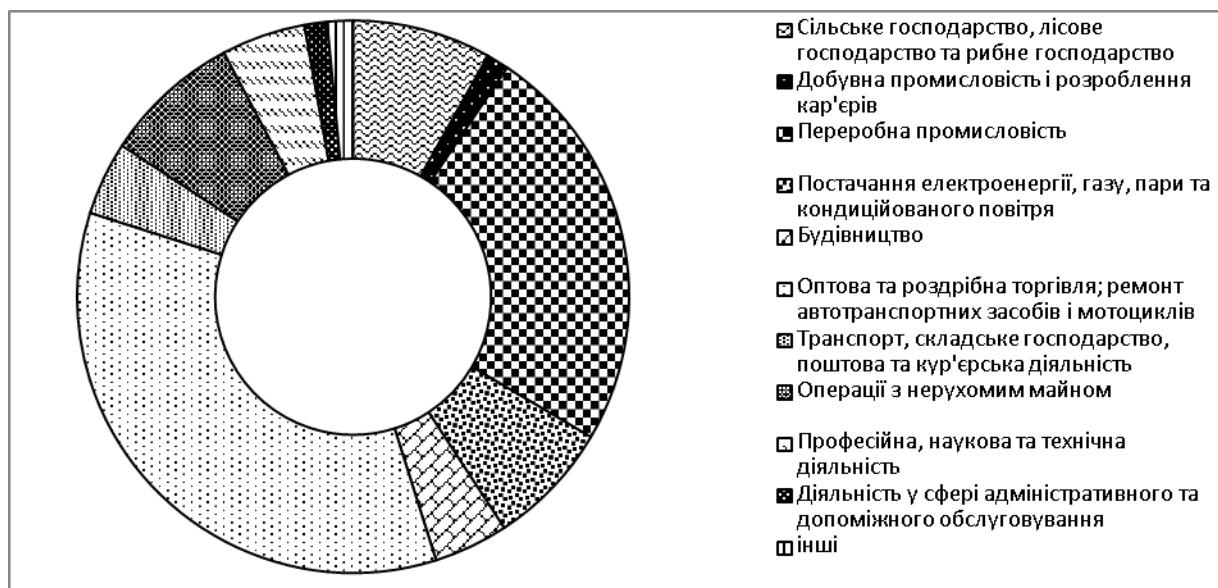

Рис. 4.8. Структура кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, за видами економічної діяльності станом на кінець жовтня 2019 року, %

Джерело: побудовано на основі даних НБУ

Загальним трендом у банківському кредитуванні аграрної галузі є фінансування оборотного капіталу, наприклад для закупівлі засобів захисту рослин, насіння, добрив або паливно-мастильних матеріалів. Банкіри більш відкриті до співпраці з виробниками, орієнтованими на виробництво зернових та олійних культур, найбільш поширених в Україні.

Після здійснення «очищення» банківської системи банкіри відмічають стабілізацію ліквідності, однак під питанням залишається попит на кредитування. Потреби лізингу та кредитів для роботи з оборотним капіталом вже покриті, а подальші можливості нарощення кредитування

обмежені слабким інтересом до розвитку і масштабування бізнесу серед позичальників.

У структурі кредитів, наданих не фінансовим корпораціям, за видами економічної діяльності переважає оптова та роздрібна торгівля, що складає 34% від загального обсягу. Сільське, лісове та рибне господарство займає 8% та знаходиться на рівні з харчовою промисловістю. Таким чином, сумарно агропродовольчий сектор займає третє місце серед всіх кредитованих галузей економіки України.

У січні 2019 року ціна кредитування дещо збільшилася, порівняно до кінця минулого року. Так, у національній валюті складала 20,2%, в іноземній валюті – 10,2, овердрафту в національній валюті – 20,7%. Така висока ціна кредитування у національній валюті напряду залежить від облікової ставки НБУ, що, в свою чергу, є результатом політики інфляційного таргетування центрального банку. Не дивлячись на те, що рівень інфляції знижується, Нацбанку не вдалося досягти цільового значення, а, отже, в кінці минулого року не відбулося зниження облікової ставки (рис. 1Ж, додаток Ж).

У структурі кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, за видами економічної діяльності переважає оптова та роздрібна торгівля, що складає 34% від загального обсягу. Сільське, лісове та рибне господарство займає 8% та знаходиться на рівні з харчовою промисловістю. Таким чином, сумарно агропродовольчий сектор займає третє місце серед всіх кредитованих галузей економіки України.

Одним з основних чинників, що стримують розширення використання позикового капіталу, слід вказати високу вартість кредитних ресурсів. Кредитні ставки в Україні значно вищі, ніж у Європі, що негативно впливає на рівень кредитування аграрного сектору. Обсяги кредитування сільського господарства у Німеччині і Франції в 2010-2018 рр. були більші порівняно з Україною у 12-14 разів.

Обсяг кредитного забезпечення аграрного сектора у 2019 р. збільшився у порівнянні з 2015 р. на 27,21 % (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Стан кредитування підприємств АПК України у 2015-2019 рр.

Показники	Роки					Відношення 2019 р. до 2015 р., %
	2015	2016	2017	2018	2019	
Обсяги залучених кредитів: всього, млрд грн, у т.ч.:	48425	55374	59706	67675	61600	127,2
короткострокові	22059	24486	18008	24570	26689	121,0
середньострокові	20357	19781	22972	30242	31247	153,5
довгострокові	6008	11107	18726	12863	3664	0,61
Процентна ставка за залученими кредитами, %:	20,2	18,4	16,3	17,7	16,4	-3,8 в.п.
у національній валюті	23,0	20,4	17,7	20,5	19,7	-3,3 в.п.
в іноземній валюті	10,7	10,7	7,3	6,9	6,5	-4,2 в.п.

Джерело: розраховано на основі даних НБУ

Відповідно до «Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів», передбачені наступні пільги при банківському кредитуванні АПК.

За даними Міжнародної фінансової корпорації (ІРС), переважна більшість українських сільськогосподарських підприємств вважають обмежений доступ до кредитів головним бар'єром для нарощування обсягів аграрного виробництва, а 60 % підприємств не мають доступу до залучення ресурсів.

Проаналізувавши динаміку капітальних інвестицій, здійснених за рахунок кредитів банків та інших позик, варто зауважити, що їхні обсяги за період з 2010 р. по 2018 р. мали тенденцію до зменшення. Різкий спад відбувся після 2013 р. Лише у 2018 р. обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств майже досягли рівня 2010 р. (рис. 4.9).

Таким чином, з одного боку, спостерігається хоча й не значна, проте позитивна динаміка щодо нарощування обсягів капітальних інвестицій в аграрному секторі, з іншого – суттєве скорочення обсягів кредитування сільськогосподарських підприємств, що звужує їхній виробничий потенціал, обмежує реалізацію потенційних можливостей, гальмує розвиток.

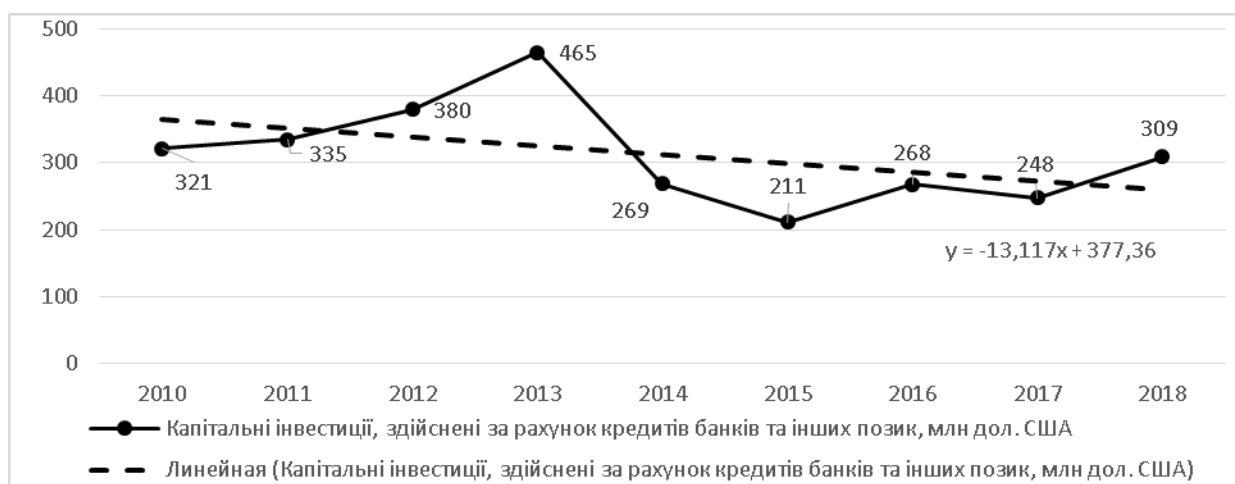

Рис. 4.9. Динаміка капітальних інвестицій в аграрному секторі, здійснених за рахунок кредитів банків та інших позик

Джерело: побудовано за даними: Державної служби статистики України.

Така ситуація зумовлена не лише недосконалістю фінансово-кредитної системи, нестабільністю та несприятливими економічними умовами, а й специфічними особливостями сільськогосподарського виробництва, які передбачають існування додаткових ризиків як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру.

Дещо змінилася структура країн-лідерів по прямих іноземних інвестицій в статутний капітал підприємств України. Лідером за прямими іноземними інвестиціями залишається Кіпр. Росія опустилася на сьоме місце (з 3-го) (рис. 4.10).

Не дивлячись на те, що частка АПК в інвестиційному портфелі міжнародних інвесторів в Україні залишається найменшою у порівнянні з торгівлею, будівництвом та промисловістю, за останній рік відбувалося її зростання (рис. 2Ж, додаток Ж). У порівнянні з 2016 роком інвестиції в агро сектор виросли на 19,2%. Незначне зростання також відбувалося в промисловості, вперше з 2014 року. У той же час як обсяги прямих іноземних інвестицій у торгівлю та будівництво надалі скорочувалися, хоча й не так інтенсивно.

Станом на березень 2019 року, у порівнянні до кінця минулого року, сумарна вартість українських публічних аграрних компаній дещо знизилась – до 2,83 млрд дол. США (з 2,96 млрд дол. США у грудні 2018 року).

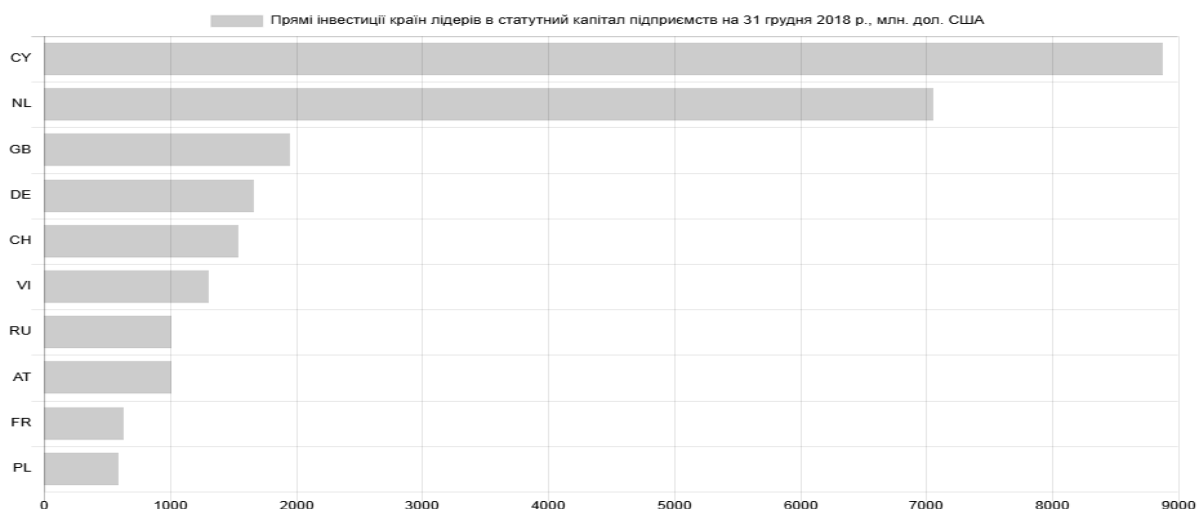

Рис. 4.10. Прямі інвестиції країн-лідерів в статутний капітал підприємств за 2018 р., млн дол. США

Джерело: побудовано за даними: Державної служби статистики України

Компанія KERNEL є лідером наразі (1,10 млрд дол. США), але протягом минулого року мала тенденцію до зниження капіталізації.

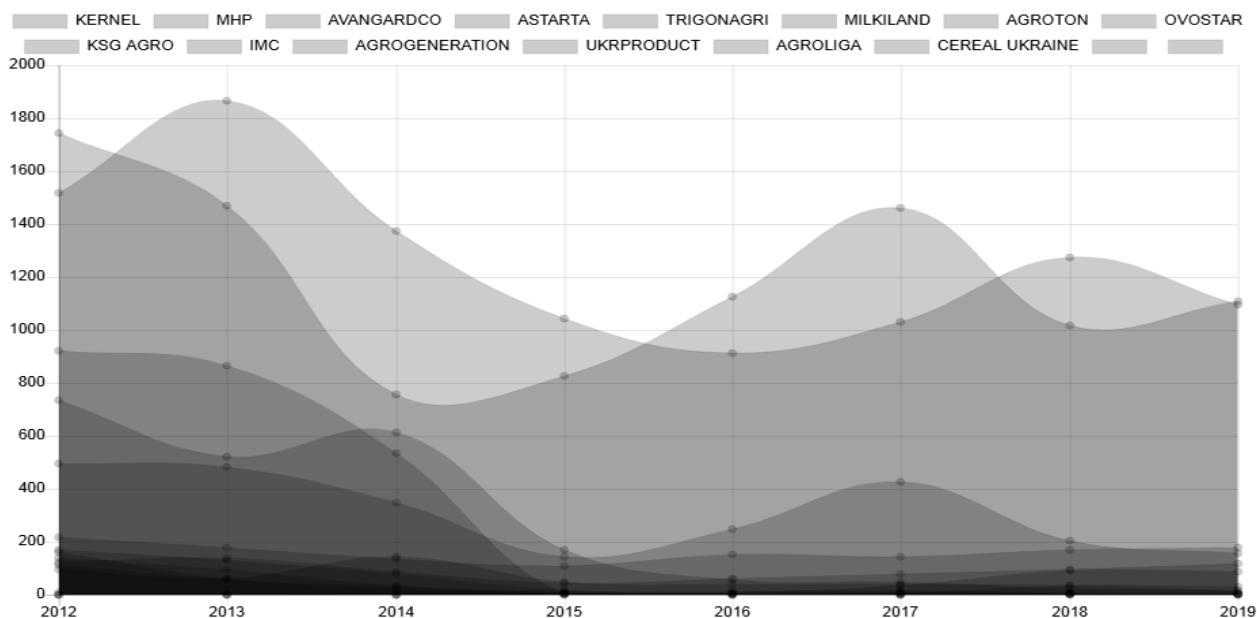

Рис. 4.11. Капіталізація публічних агрохолдингів України, млн дол. США

Джерело: побудовано за даним підприємств

Прямі іноземні інвестиції (англ. Foreign direct investment, FDI) – це довгострокові вкладення матеріальних засобів компаніями-нерезидентами в економіку країни (наприклад, з метою організації і будівництва підприємств). Розраховуються в млн дол. США.

Таблиця 4.5

Прямі іноземні інвестиції в Україні, млн дол. США

Прямі іноземні інвестиції в Україні в 2020 р. (млн дол. США)						
2020	ПП в Україну		ПП з України		Сальдо	
I кв.	-1549	-2896	9	-639	-1558	-322,9%
II кв.	1255	2804	1	-8	+1254	-180,5%
III кв.	-49	-1304	46	45	-95	-107,6%
IV кв.	—	—	—	—	—	—
за рік	-343	—	56	—	-399	—

Джерело: розраховано та побудовано за даними [12]

Прямі іноземні інвестиції – найбільш бажана форма капіталовкладень для економік, що розвиваються, тому що вона дозволяє реалізовувати великі проекти; крім того в країну надходять нові технології, нові практики корпоративного управління, тощо.

Таблиця 4.6

Прямі іноземні інвестиції в Україні з 2002 по 2020 рр., млн дол. США

Прямі іноземні інвестиції в Україні з 2002 по 2020 рр. (млн дол. США)						
	ПП в Україну		ПП з України		Сальдо	
2002	693		-5		+698	
2003	1424	731	13	18	+1411	102,1%
2004	1715	291	4	-9	+1711	21,3%
2005	7808	6093	275	271	+7533	340,3%
2006	5604	-2204	-133	-408	+5737	-23,8%
2007	9891	4287	673	806	+9218	60,7%
2008	10913	1022	1010	337	+9903	7,4%
2009	4816	-6097	162	-848	+4654	-53,0%
2010	6495	1679	736	574	+5759	23,7%
2011	7207	712	192	-544	+7015	21,8%
2012	8401	1194	1206	1014	+7195	2,6%
2013	4499	-3902	420	-786	+4079	-43,3%
2014	410	-4089	111	-309	+299	-92,7%
2015	2961	2551	-51	-162	+3012	907,4%
2016	3284	323	16	67	+3268	8,5%
2017	2202	-1082	8	-8	+2194	-32,9%
2018	2355	153	-5	-13	+2360	7,6%
2019	3070	715	648	653	+2422	2,6%
2020	-343	-3413	56	-592	-399	-116,5%

Джерело: розраховано та побудовано за даними [12]

Щоквартальний графік надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України за останні 10 років, показує відсутність закономірності, будь-яка систематичність відсутня.

За оперативною інформацією структурних підрозділів з питань агропромислового розвитку облдержадміністрацій станом на 01.07.2019 р. у регіонах країни в агропромисловому комплексі було реалізована та тривала підготовка і впровадження 444 інвестиційних проектів загальною вартістю більше 40,6 млрд грн., що на 51 інвестпроект та 0,5 млрд грн. більше відповідного періоду попереднього року [13].

Основним джерелом фінансування залишаються власні кошти підприємств АПК – 72,8%. Найбільша кількість інвестиційних проектів впроваджується у таких областях: Черкаській – 54; Вінницькій – 52; Полтавській – 51; Львівській – 47; Херсонській – 30; Миколаївській – 27; Житомирській – 22; Київській – 22.

Таблиця 4.7

Напрямки реалізації інвестиційних проектів в агропромисловому комплексі (будівництво/реконструкція)

Напрямок інвестпроектів	од.	у % до загального обсягу
Розвиток птахівництва	28	6,3
Розвиток свинарства	46	10,4
Вирощування ВРХ	96	21,6
Елеватори	36	8,1
Обробка, зберігання зернових і технічних культур	56	12,6
Харчова та переробна промисловість	41	9,2
Багаторічні насадження	26	5,9
Овоче- та фруктовосховища	28	6,3
Забійні пункти	12	2,7
Альтернативна енергетика	9	2,0
Зрошення	19	4,3
Інші	47	10,6
Всього	444	100,0

Джерело: [13]

Серед інвестиційних проектів за найбільшою кошторисною вартістю вирізняється проект з будівництва бригадного комплексу «Вінницький бройлер» потужністю 700 тис тонн м'яса в рік (Вінницька область), вартість

якого становить 9,6 млрд гривень. Стан реалізації проекту оцінюється на рівні 76,0%.

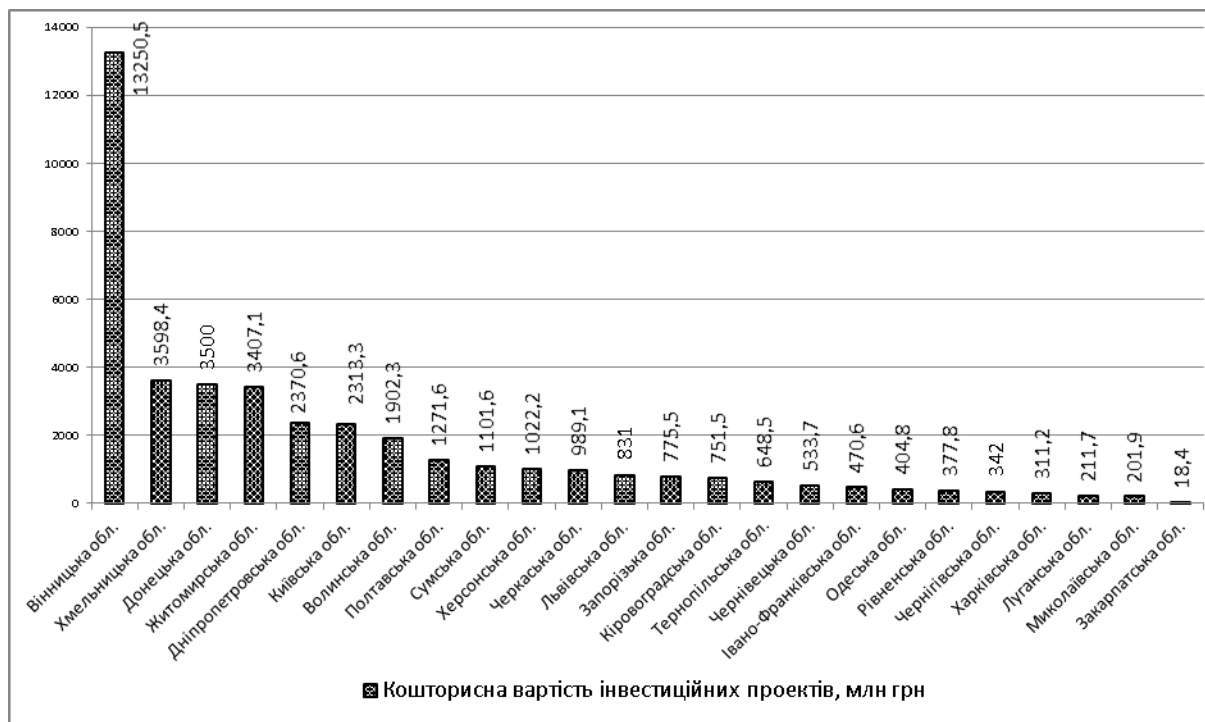

Рис. 4.12. Загальна кошторисна вартість інвестиційних проектів у регіонах, станом на 01.07.2019, млн грн.

Джерело: побудовано за даними [13]

Вартість інвестиційних проектів, варіюється від 100 тис грн. до 9,6 млрд грн.

Протягом 2012-2013 років високі темпи економічного зростання в Хмельницькій області супроводжувалися активізацією інвестиційних процесів.

З 2016 року, у зв'язку із загостренням системної економічної кризи та воєнними діями на Сході України інвестиційна активність знизилася. За 2018-2019 роки область дещо підвищила свою інвестиційну активність.

Обсяг залучених прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку Хмельницької області на 01 січня 2019 року становив 199,5 млн дол. США, що на 16,8% більше обсягів інвестицій на початок 2018 року. За темпами зростання Хмельниччина посідає 2 місце (після Тернопільської).

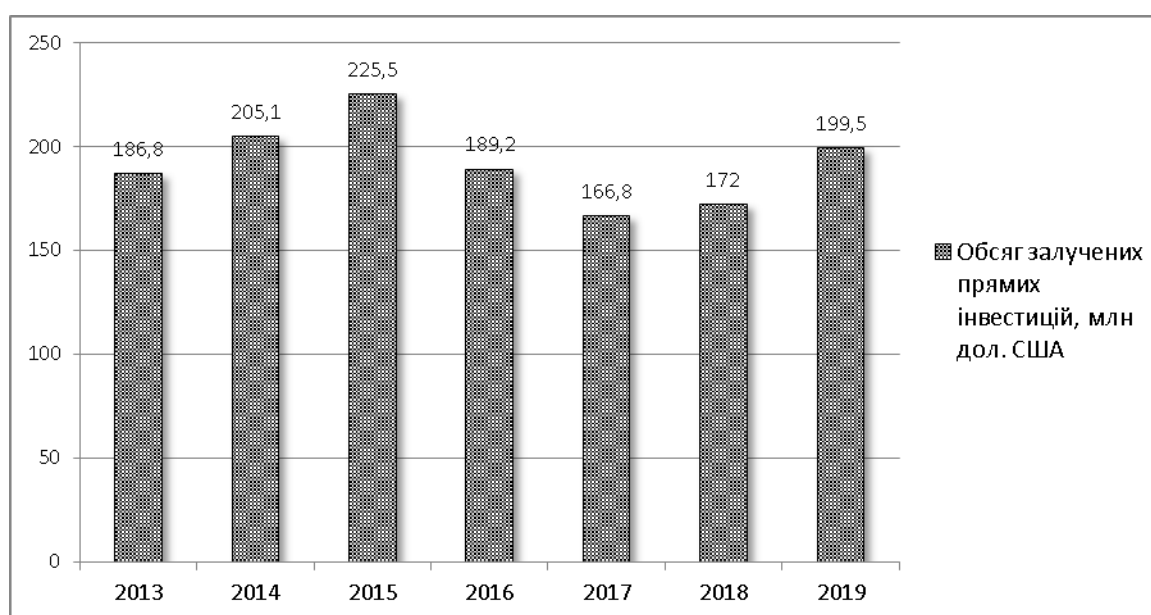
Таблиця 4.8

**Розрахункова вартість інвестиційних проектів, що реалізовувалися
в регіонах, станом на 01.07.2019 р.**

<i>Вартість інвестпроектів</i>	<i>Од.</i>	<i>У % до загального обсягу</i>	<i>Сума, млн грн.</i>
До 10 млн грн.	219	49,3	649,1
10-50 млн грн.	138	31,1	2969,0
50-100 млн грн.	36	8,1	2353,0
100-500 млн грн.	39	8,8	7850,2
500-1 000 млн грн.	4	0,9	2550,0
Більше 1 млрд грн.	8	1,8	24233,9
Всього	444	100,0	40605,2

Джерело: [13]

Питома вага Хмельницької області у загальному обсязі залучених іноземних інвестицій по Україні становить 0,5% проти 0,6% у Вінницькій, 0,4% у Рівненській та по 0,1% у Тернопільській та Чернівецькій областях (табл. 4.9).

**Рис. 4.13. Обсяг залучених із початку інвестування прямих інвестицій
в Хмельницькій області, млн дол. США**

Джерело: побудовано за даними [13]

Серед порівнюваних областей Хмельницька область займає 2-е місце за обсягами надходжень прямих іноземних інвестицій на початок року, поступившись тільки Вінницькій області.

Таблиця 4.9

Регіональний розріз обсягу прямих іноземних інвестицій

	2018 рік	У % до 2017 року	У % до загального обсягу
Україна	31606,4	101,2	100
Вінницька область	198,9	110,5	0,6
Рівненська область	134,2	84,1	0,4
Хмельницька область	170,8	107,9	0,5
Тернопільська область	45,0	93,4	0,1
Чернівецька область	42,6	74,6	0,1

Джерело: розраховано та побудовано за даними Державної служби статистики України

Якщо за 2011-2014 роки середньорічний приріст прямих іноземних інвестицій в області становив майже 10,4 тис. дол. США, то 2017 року скоротився на 29,5% порівняно з 2014 роком. 2018 року процес іноземного інвестування в область поживався.

Так само змінювався обсяг прямих іноземних інвестиції на одну особу населення та кількість країн інвесторів.

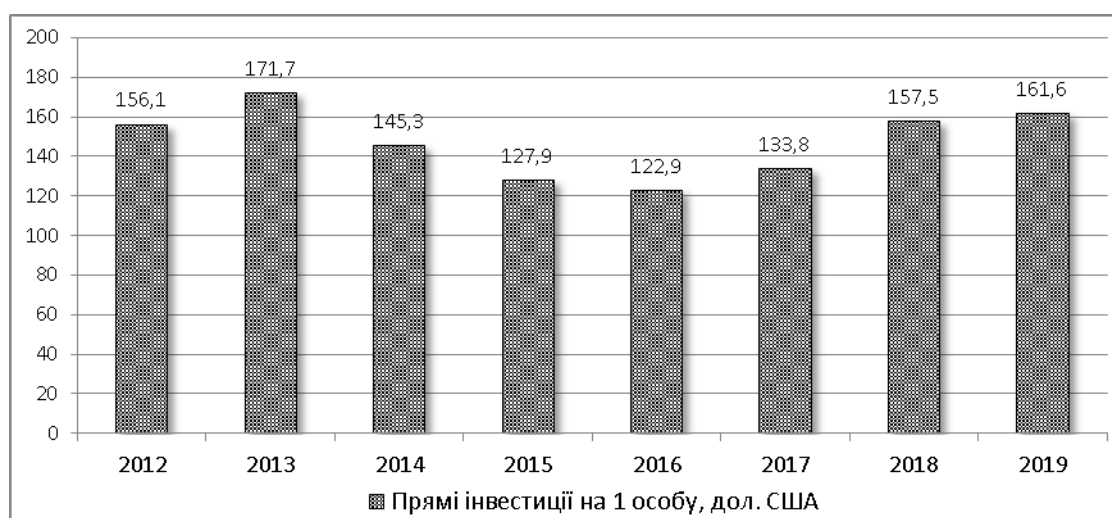

Рис. 4.14. Динаміка обсягу інвестицій (акціонерного капіталу) у розрахунку на одну особу, дол. США

Джерело: [13]

Обсяг інвестицій у розрахунку на одну особу населення становив 161,6 дол. 2019 р., що на 2,6% більше показника 2018 року. Хмельницька область зайняла 20 місце серед регіонів України за обсягами надходжень прямих

іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу (Вінницька область – 21, Рівненська область – 22, Тернопільська область – 24, Чернівецька область – 25).

Інвестиції надійшли з 35 країн світу. Із країн Європейського Союзу з початку інвестування внесено 185,1 млн дол. (91,2% загального обсягу акціонерного капіталу), з інших країн світу – 17,9 млн дол. (8,8%).

Переважна частина загального обсягу прямих інвестицій (65,4%) належала інвесторам із Нідерландів, ще 23,4% припадало на країни-інвестори: Кіпр, Польщу, Німеччину, Британські Віргінські острови. Загалом частка інвестицій з країн Європейського Союзу є стабільно високою.

На підприємствах промисловості зосереджувалось 160,6 млн дол. (79,3% загального обсягу прямих інвестицій в області), у т.ч. переробної промисловості – 160,4 млн дол. У підприємства оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів внесено 24,3 млн дол. (12%), у сферу здійснення операцій з нерухомим майном – 8,9 млн дол. (4,4%), сільського, лісового та рибного господарств – 7 млн дол. (3,4%) (рис. 4.15).

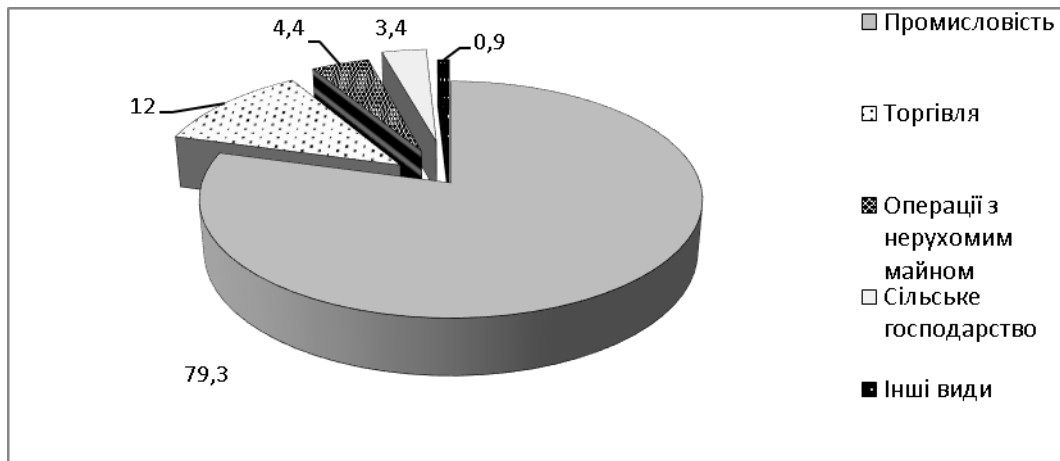

Рис. 4.15. Іноземні інвестиції за видами економічної діяльності

Джерело: розраховано на основі даних [12]

Найпривабливішими для іноземного інвестора залишаються міста та райони області з розвинутою інфраструктурою, наявністю кваліфікованих

трудових ресурсів, з порівняно високою платоспроможністю населення, а також регіони з потужною сировинною базою.

У Хмельницькій області на 01 січня 2019 року працювало 250 підприємств з прямими іноземними інвестиціями. Із 2012 року їх кількість збільшилася на 14,2 відсотка.

Інвестиційна політика в області є прозорою, відкритою, націленою на сприяння інвесторам, такою що узгоджує інтереси інвесторів з пріоритетами області, забезпечує основу для плідного та взаємовигідного співробітництва.

Капітальні інвестиції, що здійснювалися в економіку області протягом 2012-2019 років характеризувалися позитивною динамікою.

2019 року підприємствами та організаціями області за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 9580,6 млн. грн. капітальних інвестицій, що в порівнянних цінах на 5,8% менше від обсягу капітальних інвестицій за відповідний період 2018 р. .

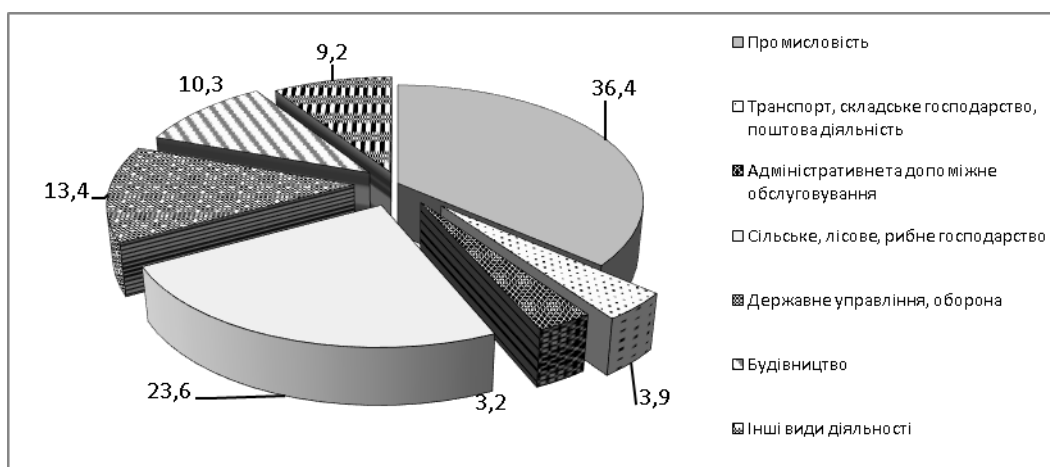

Рис. 4.16. Капітальні інвестиції в економіку Хмельницької області у розрізі ВЕД 2019 року

Джерело: побудовано за даними Головного управління Державної служби статистики України в Хмельницькій обл..

У розрізі видів економічної діяльності капітальні інвестиції концентруються, у першу чергу, у промисловості та сільському господарстві. Велика частка припадає на підприємства з державного управління та оборони; обов'язкового соціального страхування, а також будівництва.

Найвагомішу частку капітальних інвестицій (98,8% загального обсягу) освоєно в матеріальні активи, з яких у машини, обладнання та інвентар і транспортні засоби – 49,6% усіх інвестицій, у будівлі та споруди – 44,8%.

Головним джерелом капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств і організацій, за рахунок яких освоєно 62,1% загального обсягу. Частка залучених і запозичених коштів, зокрема, кредитів банків та інших позик, становила 4,3%. За рахунок коштів державного та місцевих бюджетів освоєно 24,3% капітальних інвестицій, коштів населення, витрачених на будівництво житла, – 7,7%.

4.2. Джерела та особливості інвестування діяльності підприємств АПК

Нині сільське господарство є провідною галуззю в Україні та має значний експортний потенціал. Водночас тільки два відсотки сільськогосподарських угідь України обробляються за технологіями зберігаючого землеробства, а загальні втрати врожаю досягають 30%. Ці явища, зокрема, зумовлені актуалізацією проблематики та складністю фінансового забезпечення галузі.

Наразі постає гостра нестача коштів для належного забезпечення повного технологічного циклу, агропромислові підприємства мають проблему акумулювання власного капіталу для здійснення або модернізації виробництва, невирішеним залишається питання ефективного залучення довгострокових кредитних ресурсів. Загалом в агропромисловому виробництві є тенденція скорочення обсягів фінансових ресурсів у господарствах усіх форм власності, більшість сільськогосподарських підприємств не має достатніх коштів для фінансування інновацій. Так, досі не реалізовано можливості вирішення проблеми на засадах надання самоврядування, посилення фіскальних повноважень регіонального управління, активізації залучення зовнішніх фінансових джерел.

Таблиця 4.10

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування, (млн.грн.)

	Роки											Відношення 2020 р., %	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	до 2010 р.	до 2019 р.
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1	448461,5	578726,4	623978,9	419836,7	у 2,3 раза	67,3
у т.ч. за рахунок													
коштів державного бюджету	10223,3	17376,7	16288,3	6174,9	2738,7	6919,5	9264,1	15295,2	22814,1	30834,5	36512,5	у 3,6 раза	118,4
коштів місцевих бюджетів	5730,8	7746,9	8555,7	6796,8	5918,2	14260,0	26817,1	41565,5	50355,5	56480,0	43558,3	у 7,6 раза	77,1
власних коштів підприємств та організацій	111371,0	147569,6	171176,6	165786,7	154629,5	184351,3	248769,4	310061,7	409585,5	408275,7	279330,4	у 2,5 раза	68,4
кредитів банків та інших позик	22888,1	36651,9	39724,7	34734,7	21739,3	20740,1	27106,0	29588,9	44825,4	67232,6	27894,5	121,9	41,5
коштів інвесторів-нерезидентів	3723,9	5038,9	4904,3	4271,3	5639,8	8185,4	9831,4	6206,4	1795,5	4663,9	1729,2	46,4	37,1
коштів населення на будівництво житла	18885,9	17589,2	22575,5	24072,3	22064,2	31985,4	29932,6	32802,5	34645,7	32422,0	20590,9	109,0	63,5
інших джерел фінансування	7752,5	9312,8	10030,9	8036,7	6690,2	6674,7	7495,5	12941,3	14704,7	24070,2	10220,9	131,8	42,5

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики України

Існуючі у світовій практиці фінансові інструменти, такі, як гранти, позики, акціонерний капітал і непряма підтримка, є важливими елементами фінансового ланцюжка вартості, тому важливо, щоб у процесі забезпечення фінансовими ресурсами інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств складові елементи цього ланцюга були взаємозалежними, а також ефективно взаємодіяли.

Проблематиці дослідження фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств загалом та розкриттю теоретичних засад і практичних аспектів фінансування їх інноваційної діяльності присвячено роботи цілої низки вчених.

Так, серед дослідників, які вивчали зазначену проблематику, слід відзначити: О.В. Гривківську та О.Є. Гудзь [14; 15], у працях яких розкрито актуальні проблеми та джерела фінансування підприємств аграрного сектору економіки, форми і методи державної підтримки сільського господарства у контексті забезпечення інноваційної та інвестиційної безпеки, управління інноваційним потенціалом підприємства; Т.Г. Бондарук, М.Я. Дем'яненко, П.В. Пивовара [16-18], які аналізували вплив бюджетного фінансування на розвиток сільськогосподарського виробництва; Г.В. Корнійчук, О.А. Кириченко, Г.В. Сидор, Н.М. Фещенко [19; 20] – розкрили перспективи кредитування у забезпеченні інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств; Л.В. Транченко, Р.І. Лопатюк [21] – принципи та особливості залучення інвестицій до підприємств аграрної сфери; М.М. Гуменюк, Л.Л. Калініченко, П.Ю. Курмаєв [22; 23] – висвітлили механізм забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах формування інноваційної моделі розвитку України. Водночас проведений аналіз опублікованих робіт засвідчив необхідність поглиблення досліджень, спрямованих на формування сучасної системи фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, створення належних умов для накопичення ними власних фінансових ресурсів, а також активізації залучення зовнішніх інвестицій.

Варто відзначити, що фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств має певну специфіку, яка зумовлена цілою низкою вагомих факторів, наприклад, значним часовим лагом між здійсненням витрат та отриманням результатів діяльності, тривалим періодом відтворення основних засобів, сезонністю виробництва на тлі необхідності забезпечення безперервності виробничих процесів, відтворення основних засобів має переважно тривалий період, а в якості засобів і предметів праці використовуються живі організми, які підпорядковані біологічним законам відтворення. Також результати діяльності сільськогосподарських підприємств суттєво залежать від кліматичних умов регіону.

Серед джерел фінансування господарської діяльності аграрних підприємств виділяють власні фінансові ресурси, державне фінансування та кредитні ресурси. Саме наявна необхідність, існуючі можливості та важливе значення кредитного забезпечення у формуванні умов для успішного розвитку сільськогосподарських підприємств визначає підвищену увагу дослідників до вивчення перспектив активізації їх залучення. Так, за даними компанії «Простобанк-Консалтинг», яка проводить професійні маркетингові дослідження ринку банківських послуг, спеціальні кредитні програми для малого аграрного підприємництва в Україні пропонують такі комерційні банки, як ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «ПроКредит Банк», ПАТ «Креді Агріколь Банк», ПАТ «Мегабанк» [24].

На укладання кредитних договорів суттєво впливає велика потреба сільськогосподарських підприємств в основних засобах, значний фізичний і моральний знос наявних засобів, сезонність виробництва, незадовільний фінансово-господарський стан більшості підприємств. Наразі особливостями існуючих програм кредитування інноваційної діяльності малих аграрних підприємств є гнучкий графік погашення платежів, цільове призначення кредитів, а також розширений перелік активів, які можуть виступати заставою. Урядова програма надання субсидій на погашення частини

відсоткової ставки за кредитами дещо покращує доступ аграрних підприємств до кредитних ресурсів, водночас пільгове кредитування передбачило запровадження конкурсного відбору сільськогосподарських товаровиробників для зазначених виплат.

Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 300 «Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» [17] передбачає надання компенсації на конкурсній основі суб'єктам господарювання АПК, які залучили кредити – у розмірі 1,5 облікової ставки Національного банку України, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, зменшених на п'ять відсоткових пунктів (табл. 4.11, рис. 4.18).

Компенсації наразі підлягають відсоткові ставки за кредитами, залученими для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, пов'язаних із будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення, а також за короткостроковими кредитами, залученими для покриття виробничих витрат. Для позичальників, які провадять діяльність у галузях тваринництва, сума компенсації не може перевищувати 15 млн грн., а для позичальників, які провадять діяльність за іншими видами сільськогосподарської діяльності (включаючи переробку сільськогосподарської продукції) – 5 млн грн. [17].

Характерна риса програми «Доступні кредити 5-7-9%» – компенсація витрат для бізнесу одночасно з пом'якшенням ризику для банків. Тобто, ця програма поєднує механізми здешевлення кредитів для підприємців і часткових портфельних гарантій Фонду розвитку підприємництва за такими кредитами.

Спершу «5-7-9%» була передбачена виключно для інвестиційних кредитів, у тому числі для розвитку цілком нових стартапів. Але пандемія

коронавірусу і запровадження карантинних заходів одразу після старту програми змусили Кабінет Міністрів України вже у квітні двічі вносити істотні зміни в її умови.

Таблиця 4.11

**Поетапна характеристика механізму здешевлення кредитів
для здійснення фінансової підтримки суб'єктів АПК**

Етапи	Характеристика
Перший	Для отримання компенсації за укладеними кредитними договорами позичальники щорічно подають уповноваженому банку заявку на участь у конкурсі.
Другий	Уповноважений банк розглядає подані позичальниками заявки на участь у конкурсі для отримання права на компенсацію та за результатами оцінки заявок позичальників на відповідність вимогам діючих нормативно-правових актів, включає таких позичальників до реєстру на одержання компенсаційних виплат.
Третій	Уповноважені банки на підставі сум фактично сплачених позичальниками уповноваженому банку відсотків за користування кредитом за відповідний період формують реєстр компенсаційних виплат (наростаючим підсумком) і подають його щомісяця до 10 числа наступного періоду до Мінекономіки. <i>Оскільки нараховані та сплачені відсотки за користування кредитами за листопад-грудень минулого року підлягають відшкодуванню за рахунок коштів поточного бюджетного року, то уповноважені банки формують реєстри компенсаційних виплат за листопад-грудень минулого року – 10 квітня поточного року і до 25 квітня поточного року подають їх до Мінекономіки.</i>
Четвертий	Мінекономіки на підставі наданих уповноваженими банками реєстрів про суми компенсаційних виплат формує щомісяця до 15 числа перелік позичальників на отримання компенсації та надсилає його Державній фіскальній службі (ДФС) з метою проведення перевірки відповідності одержувачів бюджетних існуючим вимогам.
П'ятий	Мінекономіки виключає на підставі інформації від ДФС, наданої протягом п'яти календарних днів, із переліку позичальників на отримання компенсації, які не відповідають діючим вимогам.
Шостий	Мінекономіки формує до 20 числа перелік позичальників на отримання компенсації із зазначенням їх банків та розміщує його на офіційному веб-сайті Мінекономіки.
Сьомий	Щомісяця до 25 числа Мінекономіки затверджує розподіл коштів між уповноваженими банками в межах бюджетних асигнувань пропорційно визначеній потребі в компенсації та формує зведений реєстр на отримання компенсаційних виплат.
Восьмий	Уповноважені банки протягом трьох банківських днів із дати отримання бюджетних коштів від Мінекономіки здійснюють їх розподіл між позичальниками в межах отриманих бюджетних коштів пропорційно визначеним у загальному реєстрі суммам та перераховують їх на поточні рахунки позичальників та протягом п'яти робочих днів повідомляють про це Мінекономіки.

Джерело: [17]

На сьогодні в межах рішення «Доступні кредити 5-7-9%» є можливість взяти антикризовий кредит на поповнення обігових коштів або рефінансувати раніше отриманий бізнесом кредит. Але є моменти, які необхідно покращити, щоб зробити цю програму більш ефективною [28].

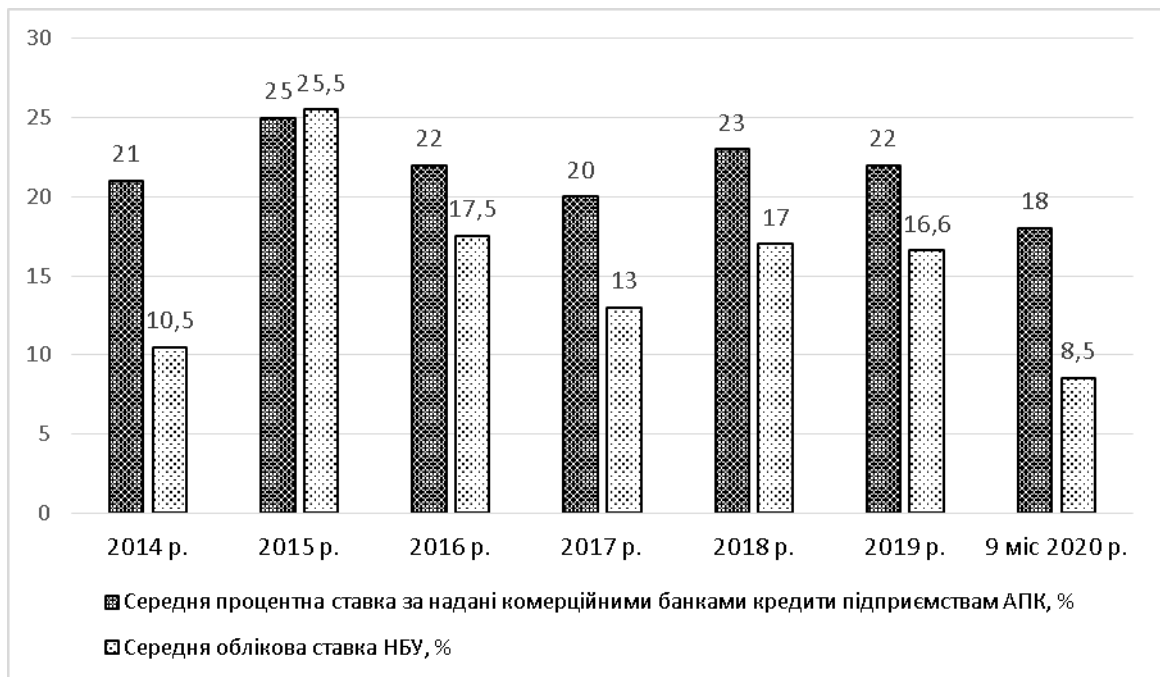

Рис. 4.17. Рівень процентних ставок за наданими кредитами підприємствам АПК у національній валюті та облікова ставка НБУ, 2014-2020 роки

Джерело: складено автором за даними [25-27]

Перший крок: диференціація відсоткових ставок. Програма «Доступні кредити 5-7-9%» не передбачає диференціації відсоткових ставок за строками, хоча в Україні спостерігається значна різниця між короткостроковими та довгостроковими процентними ставками. Це, зокрема, стримує кредитування в довгостроковому сегменті, де ці ставки вищі. Натомість програма передбачає кілька диференційованих рівнів підсумкової процентної ставки для позичальника, залежно від цілі кредиту та розміру річного доходу. Водночас найменша підсумкова ставка – 0% річних для кредитів на рефінансування наявних запозичень, – узагалі не стимулює нового кредитування.

Але разом із тим змушує банки приєднатися до участі в програмі для уникнення втрати клієнтів через рефінансування їхніх позик іншими банками-учасниками програми.

Більш ефективним рішенням для розвитку конкурентного ринку є фіксація не підсумкового розміру відсоткової ставки, а розміру компенсації,

яку отримує позичальник. Це дасть змогу банкам конкурувати між собою за розміром відсоткової ставки та стимулюватиме до пошуку шляхів їх зниження.

Ще одним допоміжним критерієм можна назвати спрощення умов кредиту. Окрім цього, програма «Доступні кредити 5-7-9%» є дуже комплексною за своєю структурою й умовами, що негативно впливає на операційні витрати банків, пов'язані з адмініструванням кредитів у межах цієї ініціативи. Тобто, фактично, такий підхід «здорожчує» кредит. Наприклад, ціль кредитування, що пов'язана з пандемією COVID-19, – узагалі нечіткий критерій.

Водночас спрощення умов програми допоможе зменшити витрати часу на адміністрування окремих кредитів і портфеля загалом, що позитивно вплине на відсоткові ставки та сприятиме зростанню попиту на кредитування.

Використання гарантійних інструментів є адекватним засобом скорочення ризиків, які беруть на себе банки. Цей метод стимулює розширення пропозиції кредитів і конкуренцію.

Гарантійні інструменти також роблять кредити доступними для позичальників, які за інших обставин не вважалися б кредитоспроможними, а отже, сприяють збільшенню платоспроможного попиту на кредити. Використання гарантій, що покривають частину кредитного ризику, зумовлює вивільнення капіталу банків через зменшення потреби у формуванні резервів і, завдяки цьому, розширює здатність кредитувати.

Отже, програма «Доступні кредити 5-7-9%» передбачає застосування часткових портфельних гарантій, проте ефективність цього механізму обмежена через незначний розмір гарантії.

На українському ринку практично відсутні іпотечні позики за мірками розвинутого світу, однак мають великий потенціал. Проблема з іпотечним фінансуванням посилюється через політичну чутливість цих продуктів, що може призвести до державного втручання в майбутній кризі. А це,

здебільшого, згубно для банків. Щоб допомогти повторному зародженню іпотечного ринку, центральному банку важливо забезпечити недороге довгострокове фінансування на регульованих умовах.

У такому випадку портфелі іпотечних позик можуть слугувати заставою. Це дасть змогу узгодити інтереси комерційних банків і влади в довгостроковій перспективі.

Ще владі варто зменшити тиск на капітал банків, який посилюється через зростання резервів під кредити, що видаються. Це можливо через перегляд підходу до розрахунку фінансового класу позичальника. Також серед важливого та вкрай необхідного:

- податкова лібералізація;
- відсутність перешкод для позасудового врегулювання боргів, вирішити проблеми примусового стягнення;
- узгодження законодавчих норм щодо скасування реєстраційних дій, споживчого кредитування та фінансового лізингу;
- мінімізація ризиків втрати забезпечення іпотекотримачем;
- розвиток первинного ринку нерухомості (програми та гарантії);
- розширення доступу банків до державних реєстрів.

До того ж, банкам насправді допоможе тимчасове пом'якшення вимог до оцінювання кредитного ризику.

Це дозволило б швидше розширювати масштаб кредитування по мірі поступового виходу з карантину та відновлення ділової активності. І для розвитку довгострокового кредитного ринку надважливе створення джерел «довгих» ресурсів. Як приклад, запровадження другого рівня пенсійного забезпечення. Розвиватися та змінюватися треба всім учасникам кредитного ринку: державі, банкам, пересічним українцям.

Проте щорічна фінансова підтримка інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств та збільшення обсягів цієї допомоги наразі поки що не дає достатніх зрушень. Причиною цього переважно відзначають недосконалість нормативно-правової бази, що регулює

здійснення такої підтримки сільськогосподарських підприємств, не забезпечено достовірного й обґрунтованого визначення необхідної потреби в компенсаційних коштах, у багатьох випадках відбувається втрата права на одержання компенсаційних коштів. Чинне нормативно-правове регулювання не дає можливості суттєво збільшити обсяги пільгового кредитування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Регіональні конкурси за цією державною програмою часто проводяться досить формально, без належного визначення критеріїв прийняття відповідних рішень.

Водночас практика державної підтримки сільськогосподарських підприємств зумовлена не лише специфікою цієї галузі, існує низка особливостей, притаманних саме українським підприємствам АПК. Тут слід відзначити низький рівень розвитку інфраструктури сільської місцевості, розрив напрацьованих раніше технологічних та економічних зв'язків між різними сферами АПК, необхідність значних фінансових вкладень у підтримку родючості ґрунтів, суттєве відставання України від розвинутих країн за рівнем НТП і впровадженням передових технологій [16].

Важливе значення в активізації інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств відводиться бюджетній підтримці, яка надається у двох формах: надання різноманітних пільг, що водночас зменшує надходження до держбюджету фіскальних платежів; бюджетні асигнування на виробництво сільськогосподарської продукції. Протягом останніх років урядом координується реалізація більше трьох десятків подібних програм, проте за вимогами СОТ вони підлягають скороченню на 20% протягом шести років після набуття Україною членства в СОТ. Нині регламентується, що обсяги бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва чи торгівлі не повинні перевищувати 5% вартості конкретного продукту.

Відповідно до затверджених програм бюджетної підтримки сільського господарства безпосереднє фінансування можливе тільки після вступу в силу

Закону України про Державний бюджет України на поточний рік, в якому визначені обсяги бюджетних призначень для Мінекономіки, а також введення в дію Порядків використання бюджетних коштів за відповідними програмами. Так, 18 березня 2020 р. на засіданні Кабінету Міністрів України ухвалено Постанову № 279 «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства» [17], що визначає Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства. Відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільгосптоваровиробників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. № 77 (із змінами, внесеними постановою КМУ від 19.02.2020 р. № 109) для стимулювання збільшення площ насаджень, обсягів виробництва плодово-ягідної продукції, винограду та хмелю, нарощування потужностей з їх зберігання та переробки планується спрямувати 400 млн грн. [26].

Варто відзначити, що цією Постановою додатково до обмежувальних нормативів встановлюється граничний відсоток відшкодування за кожним напрямом державної підтримки, а також максимальний обсяг фінансування не вище 25 млн грн., що може бути одержане протягом одного бюджетного року суб'єктом господарювання та пов'язаними із ним особами. Бюджетні кошти надаються на безповоротній основі шляхом часткового відшкодування вартості побудованих та реконструйованих у період з 01 січня по 30 вересня 2020 р. об'єктів зі зберігання та переробки відповідної сільськогосподарської продукції, а також придбаних у цей період основних засобів і товарів, виконаних робіт та отриманих послуг. Наприклад, відшкодування за придбаний садивний матеріал плодово-ягідних культур, винограду та хмелю здійснюється у розмірі до 80% вартості (без ПДВ); проведені роботи зі спорудження шпалери і встановлення систем краплинного зрошення, нове будівництво цехів первинної переробки

продукції та реконструкцію холодильників для її зберігання, придбані лінії товарної обробки плодів та ягід у розмірі до 30% вартості (без ПДВ); придбану техніку та високотехнологічне обладнання згідно із визначеним Мінекономіки переліком у розмірі до 30% вартості (без ПДВ).

Загалом розподіл коштів за напрямками та їх перерозподіл протягом року з урахуванням фактичного подання документів для отримання часткового відшкодування вартості затверджується наказом Мінекономіки України. За результатами проведених аналітичних досліджень, останнім часом загальний приріст бюджетних асигнувань за програмами підтримки АПК розподіляється переважно у пропорції, яка наведена на рис. 4.18.

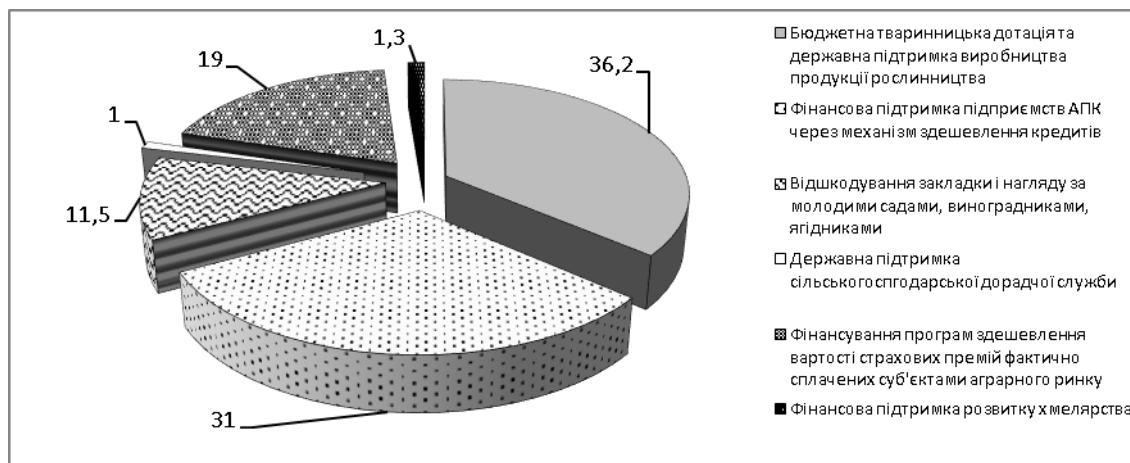

Рис. 4.18. Розподіл приросту бюджетних асигнувань за програмами підтримки АПК України, %

Джерело: побудовано автором за даними [17; 25-27]

Одним із найважливіших джерел фінансування інноваційної діяльності є власні кошти сільськогосподарських підприємств, зокрема до них відносяться нерозподілений прибуток та амортизаційні відрахування. Водночас для повного відтворення основних засобів рівень амортизаційних відрахувань є недостатнім. Чистий прибуток, що залишається у розпорядженні сільськогосподарських підприємств, не дає змоги розпочати масштабні та затратні проекти, спрямовані на якісне технічне переоснащення виробництва.

Підприємства АПК усіх форм власності постали перед проблемою

накопичення власного капіталу для модернізації виробництва, фактичні терміни експлуатації більшості обладнання та устаткування перевищують нормативні у 2-3 рази. Щорічне зношення основних засобів подекуди на порядок перевищує обсяги їх оновлення. У сільському господарстві переважно функціонує велика кількість непривабливих для здійснення інвестицій об'єктів, наявні технологічно відсталі фондоємні та енергомісткі виробництва, не здатні випускати високоякісні продукти харчування відповідно до вимог міжнародних стандартів. Отже, наразі в аграрному виробництві відбувається постійна деіндустріалізація, все частіше спостерігаються випадки переходу до ручної праці.

Інноваційна діяльність сільськогосподарських виробників під впливом кризових умов економіки України та гострого дефіциту фінансово-інвестиційних ресурсів поступово згортається, відбувається постійна деградація існуючого науково-технічного та інноваційного потенціалу в галузі, зменшується кількість перспективних розробок, знижується рівень їх новизни, втрачаються можливості створення нововведень власними силами підприємств.

Наявний в Україні дефіцит інвестиційних ресурсів також ускладнює залучення коштів громадян на фінансування довгострокових програм та інноваційних проектів. Досвід реалізації державної політики стимулювання заощаджень засвідчує необхідність спрямовування зусиль на комплексну підтримку формування і розвитку небанківських фінансових інститутів. Така підтримка зорієнтована на запровадження податкового стимулювання інноваційної діяльності, амортизаційних пільг, венчурного фінансування, співпраці заохочувальних фондів, бюджетних позик, державних дотацій і компенсацій.

У кризових умовах нині гальмуються процеси кредитування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Практикується надання короткострокових кредитів, унаслідок чого підвищується неплатоспроможність позичальників з усіма відповідними

негативними наслідками. Також комерційними банками переважно не враховується специфіка сезонності сільськогосподарського виробництва.

Водночас у ніч із 30 на 31 березня 2020 р. Верховна Рада України скасувала з 1 липня 2021 року мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення. За ухвалення законопроекту № 2178-10 проголосувала більшість народних депутатів. Право купівлі землі тепер мають: громадяни України; юридичні особи, створені і зареєстровані в Україні без іноземних учасників; територіальні громади та держава; комерційні банки можуть стати власниками землі за умови, якщо земельна ділянка дісталася їм як заставне майно за непогашеним кредитом.

Регламентовано, що власниками української землі не можуть стати: компанії, що знаходяться у власності іноземних держав, офшорів; юридичні особи, зареєстровані в країнах, які не співпрацюють у сфері протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом та компанії, що знаходяться під санкціями; компанії, власниками яких є громадяни РФ – країни-агресора; іноземці та іноземні компанії, які є аграрними землевласниками (заборонено до проведення референдуму із цього питання). Також зазначається, що орендарі земель, які працюють на них і мають право користування не пізніше ніж з 2010 р., можуть викупити землю із розстрочкою до 10 років за ціною нормативної грошової оцінки таких ділянок і без проведення земельних торгів (відповідне право власності покупець отримує після першого платежу).

За підрахунками Світового банку відкриття ринку землі в Україні дасть змогу одержати додаткових 1,5% до зростання ВВП щорічно. За твердженнями урядовців, у перший рік дії ринку землі ВВП України отримає додаткові 700 млн дол. США, а до 2025 р. – мінімум 4 млрд дол. США. Згідно зі статистичними даними, наразі вартість оренди земельних ділянок за гектар в Україні, залежно від регіону, становить від 50 до 70 дол. США на рік. Із відкриттям ринку землі ціна гектара складе від 1500 до 2000 дол.арів, вартість оренди підніметься відповідно до позначки в

100-150 дол.арів. Згодом очікується суттєве зростання вартості земельних ділянок до рівня європейських цін.

Таким чином, після відкриття ринку землі фермери отримають право закладати свої земельні ділянки як заставу в комерційному банку, одержувати кредит і спрямовувати його на розвиток підприємства, здійснення інноваційної діяльності, технічну модернізацію та переоснащення виробництва. Також в Україні планується створення Фонду гарантування вкладів для дрібних і середніх фермерів (за рахунок державних коштів). Розглядаються можливості зниження кредитних ставок для малих фермерських господарств (до рівня 5-7% або навіть 3-5%, на поточний момент вартість кредиту складає 17-20% річних). Внесено зміни до законодавства, завдяки яким сімейний фермерський бізнес буде сплачувати податки за спрощеною схемою. Євросоюз теж співпрацює у цьому напрямі. Так, Брюссель підписав угоду з Києвом, згідно з якою на допомогу малому сільськогосподарському бізнесу виділять 26 млн євро. У сукупності ці заходи мають призвести до зростання продуктивності та обсягів виробництва, збільшення загальної капіталізації українського сільського господарства.

Проведений аналіз засвідчив, що основними перешкодами на шляху активізації інноваційної діяльності українських сільськогосподарських підприємств є відсутність ефективної політики підтримки реалізації інноваційних програм та проектів розвитку сільськогосподарського виробництва, низька інвестиційна привабливість багатьох підприємств АПК, відсутність сприятливих умов для їх кредитування, необхідність удосконалення чинної нормативно-правової бази, а також політична нестабільність, що частково впливає на процеси подолання кризових явищ у галузі. Важливим аспектом є вирішення проблеми ціноутворення на вітчизняну сільськогосподарську продукцію, що унеможливить відтік грошей з агропромислового комплексу України та забезпечить належну державну підтримку галузі загалом. Необхідно зосередити увагу на розробці

ефективного механізму об'єднання зусиль і координації взаємодії органів державної влади, установ, підприємств, комерційних банків, інформаційних та консалтингових агентств для залучення довгострокових інвестицій в інноваційний розвиток українських сільськогосподарських підприємств. Варто також звернути увагу на доцільність комплексної реалізації відповідних регіональних інноваційних програм та проєктів, спрямованих на активізацію інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Нормативне забезпечення урядової програми підтримки суб'єктів господарювання АПК шляхом здешевлення кредитів у 2020 році передбачає, що, кошти видаватимуться:

- а) суб'єктам господарювання АПК (юр. особи і фіз. особи – підприємці), які провадять діяльність у галузях тваринництва та використали кредитні кошти для покриття поточних витрат та витрат капітального (інвестиційного) характеру, пов'язаних із провадженням діяльності у галузі тваринництва;
- б) суб'єктам господарювання АПК (юр. особи і фіз. особи – підприємці), які провадять діяльність за іншими видами сільськогосподарської діяльності (крім тваринництва) та переробки сільськогосподарської продукції.

Розмір компенсації складатиме 1,5 облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, зменшених на 5 відсоткових пунктів. Але компенсація має такі обмеження: 15 млн грн – на суб'єкта по пункту а). (у т. ч. пов'язаних із ним осіб), 5 млн грн – на суб'єкта по пункту б). (у т. ч. пов'язаних із ним осіб) [29].

Підтримка надається на компенсацію відсоткових ставок за кредитами:

- короткостроковими, залученими для покриття виробничих витрат, пов'язаних із провадженням діяльності у галузі тваринництва;
- середньо- і довгостроковими, залученими для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення

витрат, пов'язаних з будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення, а також для будівництва і реконструкції виробничих об'єктів виключно у галузі тваринництва;

- короткостроковими, залученими для покриття виробничих витрат;
- середньо- і довгостроковими кредитами, залученими для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, пов'язаних з будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення, а також для будівництва і реконструкції виробничих об'єктів (у тому числі сховищ для зберігання овочів, фруктів та ягід) [29].

Учасники програми повинні:

- не мати порушених справ про банкрутство, не бути банкрутами, не перебувати на стадії ліквідації;
- не мати на перше число місяця, в якому буде прийматися рішення щодо здійснення виплат, простроченої більше ніж шість місяців заборгованості з платежів, контроль за справлянням яких покладено на органи ДПС;
- не подавати документи на компенсацію за укладеними кредитними договорами, відсотки за користування якими здешевлюються за рахунок коштів, передбачених для інших державних програм.

Для того, щоб отримувати компенсацію відсотків необхідно залучити кредити (поновлювальні та не поновлювальні) в уповноваженому банку; використати кредитні кошти за цільовим призначенням (виключно у галузі тваринництва); сплачувати відсотки за користування кредитами; залучити кредити (поновлювальні та не поновлювальні) в уповноваженому банку; використати кредитні кошти за цільовим призначенням (за всіма видами діяльності); сплачувати відсотки за користування кредитами [29].

Відшкодуванню підлягають відсотки за рахунок коштів поточного бюджетного року, які нараховані та сплачені за користування кредитами за січень-жовтень поточного року.

Звернутися та подати документи можна щороку уповноваженому банку заявку на отримання компенсації відсоткової ставки за залученими банківськими кредитами.

Сезонність аграрного виробництва, наявність розриву часу між понесенням витрат та отриманням результатів виробництва, залежність результатів сільськогосподарського виробництва від природно-кліматичних умов зумовлюють необхідність державної підтримки товаровиробників та субсидування виробництва. У той же час, значний обсяг субсидій та величезна кількість пілг не завжди забезпечують прибутковість сільськогосподарської діяльності і мають негативний вплив на діяльність аграрних підприємств. На думку деяких дослідників, субсидії приносять більше користі заможним власникам великих земельних ділянок, ніж фермерським господарствам, блокують дію ринкових механізмів і завдають економічної шкоди.

Виробництво високоякісної продукції з використанням органічних добрив, дотриманням етичних норм, екологічних стандартів та принципів сталого розвитку потребує значних інвестицій, які багатьом фермерами та малим і середнім сільськогосподарським підприємствам недоступні.

У звіті «Towards a common food policy for the European Union» IPES FOOD наголошується, що країни-члени ЄС мають принципово трансформувати сільськогосподарську політику у зв'язку з серйозними системними і взаємопов'язаними проблемами, які здійснюють вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств. Зокрема через ерозію та негативний вплив інших факторів країни Євросоюзу щороку втрачають майже 970 млн тонн ґрунтів, азотні добрива та пестициди зумовлюють втрату біорізноманіття, аграрне виробництво є джерелом формування та викидів парникових газів у повітря, використовувані у виробництві хімічні

речовини негативно впливають на здоров'я людей через продукти харчування, забруднені водні джерела та харчові упаковки [30].

Крім того, фермери у Євросоюзі мають жорсткі стандарти щодо умов виробництва і забезпечення високої якості сільськогосподарської продукції, що зумовлює необхідність понесення значних витрат на дотримання положень нормативно-правових актів. А лібералізація світових ринків підвищує конкуренцію та призведе до появи на світовому аграрному ринку дешевої продукції поганої якості, що здійснює негативний вплив на конкурентоспроможність європейських товаровиробників. Таким чином, вирішення проблем фермерів потребує удосконалення існуючої аграрної політики та забезпечення необхідної фінансової підтримки діяльності суб'єктів аграрного ринку.

На думку деяких науковців, діяльність сільгоспвиробників не є більш ризиковою, ніж діяльність підприємців у інших галузях, і тому аграрній галузі не потрібен значний обсяг державної підтримки. Американський науковець К. Едвард зазначає, що державна підтримка сільського господарства здійснює негативний вплив на економіку країни та функціонування сільгоспвиробників, оскільки пільги та субсидії не спонукають фермерів застосовувати інновації, впроваджувати заходи щодо скорочення та оптимізації витрат, диверсифікації виробництва та інші заходи, що необхідні для ефективної діяльності сільськогосподарських виробників у конкурентному середовищі.

Вчений стверджує, що заможні товаровиробники стають ще заможнішими, а малі та середні сільгосппідприємства занепадають. Субсидії приносять більше користі заможним власникам великих земельних наділів, ніж фермерським господарствам, оскільки у США функціонує ринок землі і більша частина (54%) сільськогосподарських угідь здається в оренду. Науковець також підкреслює, що в інших галузях економіки компанії самостійно збалансовують та мінімізують ризики і застосовують інновації для оптимізації затрат. Державні програми допомоги, на думку дослідника,

притуплюють дію цих ринкових механізмів і завдають економічної шкоди, зокрема сприяють неефективному землекористуванню, вибору для вирощування сільськогосподарських культур, перевиробництву і призводять до недостатнього контролю та неефективного планування витрат. Науковець підкреслює, що державні програми допомоги в аграрній галузі створюють «моральну небезпеку» для сільгоспвиробників. Вони спонукають фермерів приймати такі рішення, які збільшують розмір субсидій, а не забезпечують розвиток та підвищення ефективності підприємницької діяльності [31].

Мітчелл І. та Бейкер А. також виокремлюють негативний вплив державної підтримки аграрної галузі на діяльність сільгоспвиробників. Дослідники зазначають, що на фоні існуючих глобальних проблем, зокрема зміни клімату, соціально-економічної нестабільності та міграції, існують кращі напрями використання мільярдів євро, ніж на сільськогосподарські субсидії, які стримують розвиток аграрної галузі. Вчені також підкреслюють, що підтримка Європейським Союзом розвитку сільського господарства своїх країн-членів є перешкодою для функціонування аграрного виробництва в багатьох інших країнах світу [32].

Щодо ситуації в українському аграрному секторі, то О. Нів'євський та К. Дейнінгер зазначають, що поточні субсидії в основному пов'язані із відшкодуванням вартості ресурсів, що спотворює ринкові стимули. А результати досліджень говорять про те, що субсидії призводять до зниження продуктивності та ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, обмежуючи таким чином перспективи зростання агросектору [33].

Отже, виходячи із результатів аналізу, здійснених провідними науковцями, можна зробити висновок, що державна підтримка аграрної галузі може мати негативний вплив як на діяльність сільгоспвиробників, так і на стан світового продовольчого ринку.

Діяльність підприємств аграрної галузі України демонструє негативну динаміку щодо зменшення прибутковості. Незважаючи на те, що обсяг

реалізованої продукції аграрними підприємствами за період з 2010 року по 2019 рік зріс у 4,5 раза, кінцеві результати діяльності відображають негативну динаміку. На 11,5% скоротилась кількість підприємств в галузі, більш ніж на 28% скорочено кількість найманих працівників. І хоча чистий прибуток аграрних підприємств за 2010-2019 рр. зріс у 5,2 раза, однак спостерігалось зниження показника 11745 млн грн. в порівнянні з 2015 р., кількість прибуткових підприємств знизилася на 2,2%, а рівень рентабельності всієї діяльності зменшився на 1,4 в.п., операційної діяльності – на 5,2 в.п. (табл.4.12).

Таблиця 4.12

**Показники оцінки діяльності підприємств сільського
господарства України**

Показник	Роки						Відношення 2019 р. до 2010 р.,%
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Кількість суб'єктів господарювання, од	85253	79284	74620	76593	76328	75450	88,5
Кількість найманих працівників, тис. осіб	645,2	500,9	513,2	489,2	479,8	461,5	71,5
Продукція сільського господарства, (у постійних цінах 2016 року), млн грн.	467474,7	596832,8	634433,1	620475,6	671294,0	680982,4	145,7
Обсяг реалізованої продукції, млн грн.	184940	544193	631105	690895	847587	842767	в 4,5 раза
Чистий прибуток (збиток), млн грн.	17253,6	101912,2	89816,3	68276,8	70461,8	90167,0	в 5,2 раза
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	17,5	30,4	25,6	16,5	14,2	16,1	-1,4 в.п.
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	43,0	33,6	23,2	18,9	19,3	-5,2 в.п.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Для підтримки аграрних підприємств в Україні діють спеціальні програми державної підтримки, які фінансуються як із загального фонду, так і спеціального фонду державного бюджету. Відповідно до даних, представлених Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, рівень державного фінансування аграрної галузі за період 2015-2019 рр. демонструє суттєве зростання. За аналізований період кількість запланованих видатків збільшилась майже у 4 рази (табл. 4.13).

Таблиця 4.13

Фінансування видатків по Мінагрополітики, млрд грн.

Фінансування видатків	Рік					Відношення 2019 р. до 2015 р., %
	2015	2016	2017	2018	2019	
Загальний фонд бюджету	1658,5	1652,3	5565,6	10689,8	5909,0	у 3,6 раза
Спеціальний фонд бюджету	530,2	459,6	3876,7	1385,9	2671,7	у 5 разів
Всього	2188,7	2111,9	9442,3	12075,7	8580,7	у 3,9 раза

Джерело: Інформаційно-аналітичний портал АПК України, Закони України

Суттєво збільшився обсяг видатків загального фонду бюджету України. За період 2014-2018 рр. запланований розмір фінансування зріс на 32%. Збільшення фінансування відбулось за рахунок значного росту видатків на підтримку галузі тваринництва, хмелярства та забезпечення діяльності установ в системі АПК і діяльності Аграрного фонду (табл. 4.14).

Так, у 8,8 раза зросли загальні видатки на Міністерство аграрної політики та продовольства України (з 2019 р. у складі Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України). Скорочено державну підтримку заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів на 16,7%. Однак збільшено фінансування дослідницької діяльності на 53,2%. У 10 разів збільшено державну програму підтримки галузі тваринництва. З 2017 р. у 5,3 раза збільшено фінансування підтримки розвитку хмелярства та садівництва.

Щодо видатків спеціального фонду бюджету України, то розмір фінансування видатків цього фонду зріс у 4,7 раза (табл. 4.15).

Знизилися витрати Аграрного фонду, пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів державного цінового регулювання інтервенційного фонду на 10%. Протягом 2015-2020 рр. на 85,3% зросло фінансування наукової і науково-технічної діяльності у сфері розвитку агропромислового комплексу.

Таблиця 4.14

Розподіл видатків загального фонду бюджету України, тис. грн.

Класифікація видатків та кредитування державного бюджету	Роки						Відношення 2020 р до 2015 р.,%
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Міністерство аграрної політики та продовольства України, млн. грн.*	1658, 5	1652,3	5565,6	10689,8	12341,6	14583,9	у 8,8 раза
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	300000	285000	300000	66000	451760	250000	83,3
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	—	—	55000	—	—	—	—
Дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку агропромислового комплексу, підготовка наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції, дослідження та експериментальні розробки у сфері АПК	46547,3	50511	71479,5	77561	77561	71290,3	153,2
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	—	—	—	150000	800000	250000	—
Організація і регулювання діяльності установ в системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності Аграрного фонду	15924,6	49270,1	74504,7	86409	94746,8	93490,3	у 5,9 раза
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	—	—	75000	300000	400000	400000	—
Державна підтримка галузі тваринництва	250000	30000	170000	3021000	2930000	2500000	у 10 разів
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	—	—	1473000	695000	681790	4000000	—

*- з 2019 року у складі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України

Джерело: Інформаційно-аналітичний портал АПК України, Закони України

Деякі програми почали фінансуватись із загального фонду бюджету, зокрема програми з підтримки галузі тваринництва, розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними.

Із спеціального фонду 2019 року фінансувались такі програми, як надання кредитів фермерам, фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу, формування. Аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також закупівлі

матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників та фінансова підтримка сільськогосподарських виробників.

Таблиця 4.15

Розподіл видатків спеціального фонду бюджету України, тис. грн.

Класифікація видатків та кредитування державного бюджету	Роки						Відношення 2020 р до 2015 р.,%
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Міністерство аграрної політики та продовольства України, млн. грн.*	530,2	459,6	3876,7	1385,9	2671,7	2490,6	у 4,7 раза
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	5000	5000	5000	5000	5000	5000	-
Витрати Аграрного фонду пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів державного цінового регулювання держ.авного інтервенційного фонду	100000	100000	51400	52200	53000	89100	89,1
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	-	-	-	-	-	-	-
Наукова і науково-технічна діяльність у сфері розвитку агропромислового комплексу, стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції	35320	37190	48538	55083	65448	65448	185,3
Надання кредитів фермерським господарствам	-	-	-	-	44500	-	-
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу	-	-	-	-	4773	-	-
Формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників	-	-	-	-	891700	-	-
Державна підтримка галузі тваринництва	-	-	-	-	-	-	-
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	-	-	3301300	-	54273	-	-
Організація і регулювання діяльності установ в системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності Аграрного фонду	-	32011	33500	42000	47000	55000	-
Інші видатки, млн. грн	425,2	354,6	519,0	1286,7	1618,4	н/д	-

*- з 2019 року у складі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України

Джерело: Інформаційно-аналітичний портал АПК України, Закони України

Отже, збільшення видатків держбюджету на Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України не забезпечує стрімке зростання ефективності діяльності аграрних підприємств. Досліджуючи взаємозв'язок між рівнем державного фінансування галузі та результатами

діяльності аграрних підприємств України можна зробити висновок, що між показниками існує обернена залежність.

На рисунку 4.19 можна побачити прямо протилежні тенденції щодо зміни показників. За допомогою економіко-математичного інструментарію розраховано коефіцієнти детермінації, рівняння функцій та побудовано лінії трендів.

Розраховані коефіцієнти детермінації (R^2) мають достатньо високий рівень значення $R^2 > 0,75$ і говорять про те, що побудовані лінійні тренди на 75,43 та 88,48% відображають тенденції щодо зміни показників.

З метою проведення більш детального аналізу щодо залежності між показниками проведемо кореляційно-регресійний аналіз і побудуємо кореляційне поле (рис. 4.20).

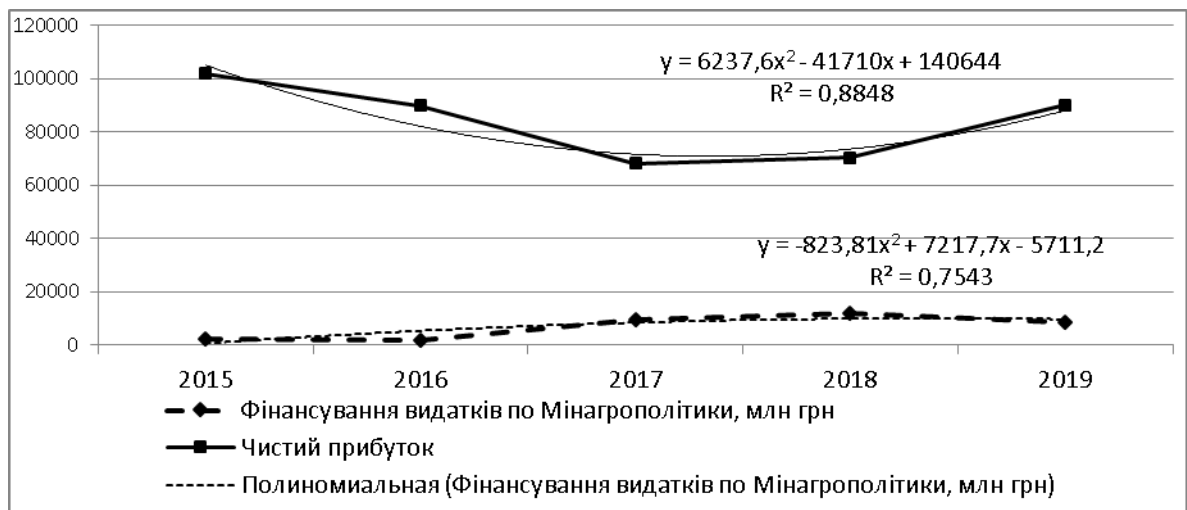

Рис. 4.19. Аналіз результатів діяльності аграрних підприємств та видатків Державного бюджету України на аграрну галузь

Джерело: побудовано автором

Проведений аналіз показав, що між показниками існує достатньо сильний взаємозв'язок. Коефіцієнт кореляції $R = 0,8848$ і показує що тіснота зв'язку між показниками висока, а зв'язок зворотній, що і було нами раніше припущено на підставі аналізу трендів лінійної регресії на рис. 4.20.

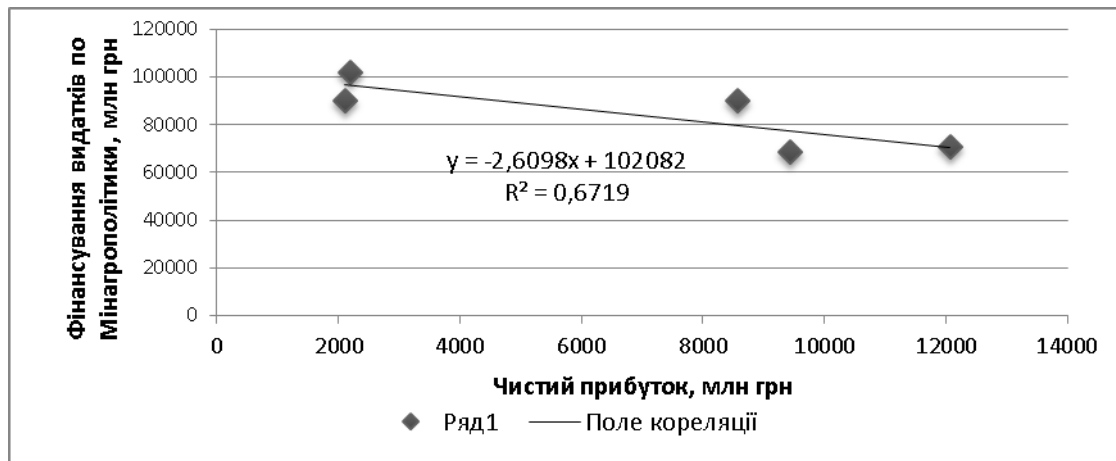

Рис. 4.20. Графік залежності результатів діяльності аграрних підприємств від видатків Державного бюджету України на аграрну галузь

Джерело: побудовано автором

Коефіцієнт детермінації $R^2 > 0,7543$ говорить про те, що 75,43% зміни чистого прибутку аграрних підприємств обумовлено державним фінансуванням галузі. А отримане рівняння говорить про те, що збільшення видатків держбюджету на фінансування аграрної галузі у розмірі 1 млрд грн. призведе до зменшення чистого прибутку аграрних підприємств.

Дане значення може бути обумовлено як неефективністю здійснюваних заходів щодо підтримки сільгоспвиробників, так і теорією щодо неефективності субсидування аграрного виробництва.

Американський дослідник К. Едвард у результаті проведених досліджень встановив, що субсидування аграрного виробництва здійснює негативний вплив на результати діяльності сільгоспвиробників, оскільки змушує фермерів спрямовувати зусилля на отримання якомога більше субсидій та іншої державної допомоги, а не залучати інвестиції, впроваджувати інновації та вести активну конкурентну боротьбу у ринковому середовищі з метою збільшення прибутку та розвитку бізнесу.

Отже, незважаючи на державні стимулюючі програми підтримки вітчизняних сільгоспвиробників, ефективність діяльності аграрних підприємств демонструє негативну динаміку щодо зменшення прибутковості.

Серед основних проблем держпідтримки сільськогосподарських

підприємств можна виділити недостатній рівень субсидування товаровиробників, проблеми з надходженням бюджетних коштів і недостатнє інформаційне забезпечення сільгоспвиробників щодо існуючих програм держпідтримки.

Динаміку капітальних інвестицій та рівня рентабельності за розмірами сільськогосподарських підприємств розглянемо на основі даних табл. 4.16.

Таблиця 4.16

Динаміка капітальних інвестицій та рівня рентабельності за розмірами сільськогосподарських підприємств

Роки	Розміри сільськогосподарських підприємств:			
	великі	середні	малі	з них мікро- підприємств а
Капітальні інвестиції у підприємства сільського господарства, лісового господарства та рибного господарства, млн грн				
2010	578749	7939960	1999106	369153
2011	1245477	11155485	4245069	1067900
2012	2882535	11122699	5200566	1336039
2013	2242264	11259889	5416952	1285903
2014	1711785	11020451	5850126	1532265
2015	3798294	15141779	10858408	2569649
2016	2696378	25629985	21993229	6024413
2017	4343313	32501398	27239368	6422267
2018	8110056	33723466	24742795	6097672
2019	10935956	29653705	19320400	3395659
Відношення 2019 р. до 2010 р., %	18,9 разів	3,7 раза	9,7 раза	9,2 раза
Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств, %				
2010	22,0	16,8	11,2	2,2
2011	25,2	15,5	21,8	19,4
2012	24,6	13,1	16,7	13,6
2013	15,3	6,3	8,1	7,0
2014	14,9	6,9	9,8	6,6
2015	45,4	23,4	32,4	30,9
2016	24,7	21,6	30,0	26,5
2017	20,5	15,4	15,6	7,7
2018	21,2	14,3	10,9	7,9
2019	6,1	23,6	9,6	8,9
Відхилення 2019 р. від 2010 р., +/-	-15,9	6,8	-1,6	6,7

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Аналіз тенденцій капітальних інвестицій за розмірами серед сільськогосподарських та інших видами економічної діяльності підприємств

свідчить про високу інвестиційну активність в секторі сільського господарства, у порівнянні з іншими ринковими секторами.

Аналізуючи дані за 2010-2019 рр. спостерігаємо позитивні зміни у інвестуванні АПК, адже воно збільшилось у всіх за розмірами сільськогосподарських підприємств, особливо великих у 18,9 разів, які мають найбільший показник темпу приросту, малих і мікропідприємств у 9,7 та 9,2 рази, середніх – у 3,7 рази. Порівняння рівня рентабельності за розмірами сільськогосподарських підприємств в динаміці вказує на суттєве підвищення у середніх і мікропідприємствах та зменшення у великих і малих.

З наведених вище досліджень можна зробити висновок про високу привабливість середніх за розмірами підприємств аграрного сектору, як об'єкту для інвестицій.

Таблиця 4.17

**Показники оцінки функціонування сільськогосподарської
галузі у країнах ЄС**

Показник	Роки					Відношення 2019 р до 2015 р.,%
	2015	2016	2017	2018	2019	
	169607,99	167513,28	188284,87	181966,28	188113,41	110,9
Виробництво сільськогосподарської продукції за цінами виробника, млн. євро	413118,83	402291,83	426548,35	429435,20	438771,57	106,2
Індикатор доходу від сільськогосподарської діяльності, індекс (2010=100)	109,81	111,96	125,56	120,88	123,10	112,1
Виробництво продукції рослинництва за цінами виробника, млн. євро	213938,00	209604,12	217182,92	223124,88	227341,51	106,3
Виробництво продукції тваринництва за цінами виробника, млн. євро	162626,76	156911,38	173046,03	168874,94	173606,32	106,8

Джерело: Eurostat

Показники випуску продукції та капітальних інвестицій у сільське господарство України мають позитивну тенденцію до зростання. Звісно мають місце і негативні моменти в галузі, а саме – потребує значного

оновлення матеріально-технічна база. Тому перш ніж використовувати надані інвестиції, потрібно правильно розставити пріоритети фінансування. О. Нів'євський та К. Дейнінгер зазначають, що основними проблемами державної підтримки сільськогосподарських підприємств України є хаотичне формування програм підтримки, системне недофінансування і недовиконання програм, спрямованість програм на підтримку великих аграрних підприємств, обмеженість доступу до кредитів та інвестиційних стимулів. До важливих недоліків системи держпідтримки дослідники також відносять дублювання існуючих програм, відсутність економічного ефекту та складний доступ малих та середніх виробників до програм підтримки. Вчені акцентують увагу на важливості створення реєстру фермерів, який має дозволити підвищувати цілеспрямованість державної підтримки сільгоспвиробників [33].

Виявлені недоліки говорять про те, що важливо забезпечити ефективний контроль за виконанням програм держпідтримки сільгоспвиробників, вдосконалити існуючі механізми субсидування та посилити можливість доступу малих та середніх виробників до держпрограм.

На діяльність аграрних підприємств країн ЄС також здійснюють вплив негативні фактори. Серед основних проблем європейських товаровиробників можна виділити низький рівень доходів малих та середніх сільгоспвиробників, недостатній обсяг інвестицій у R&D, старіння населення, відсутність доступу новим учасникам ринку до капіталу та землі [34].

Незважаючи на позитивну тенденцію щодо збільшення виробництва сільськогосподарської продукції у 2015-2019 рр., валова додана вартість сільськогосподарської продукції 2019 р. у порівнянні з 2015 р. зменшується на 171,46 млн євро (табл. 4.18). Також можна побачити зменшення індикатору доходу від сільськогосподарської діяльності у 2017-2019 рр. на 2,46 пунктів.

Таблиця 4.18

Показники оцінки розвитку рослинництва у ЄС

Показник	Рік					Відношення 2019 р до 2015 р.,%
	2015	2016	2017	2018	2019	
Виробництво зернових культур						
Виробнича вартість за цінами виробника, млн. євро	49950,69	43067,20	45908,18	47509,31	51078,64	102,3
Субсидії на продукцію, млн євро	322,77	348,50	333,24	336,90	351,33	108,8
Виробництво пшениці						
Виробнича вартість за цінами виробника, млн. євро	26514,43	20895,08	23001,65	22842,95	25249,07	95,2
Субсидії на продукцію, млн євро	214,70	231,53	219,37	213,19	227,05	105,8
Виробництво жита						
Виробнича вартість за цінами виробника, млн. євро	962,11	797,48	961,65	896,89	1233,19	128,2
Субсидії на продукцію, млн євро	4,93	4,37	3,81	3,30	6,14	124,5

Джерело: Eurostat

Варто відмітити, що зменшення індикатору доходу відбувається на фоні збільшення субсидій на основні товари сільськогосподарського виробництва.

Аналізуючи дані, представлені у таблиці, можна припустити, що зменшення доходу сільгоспвиробників може бути пов'язано із збільшенням виробничої вартості сільгосппродукції.

Отже, на основі проведеного аналізу функціонування сільськогосподарських підприємств у країнах-членах ЄС можна підтвердити отримані раніше припущення щодо відсутності прямого впливу розміру субсидій на результати діяльності аграрних підприємств.

4.3. Аналіз інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств за розмірами та видами активів

Створення всебічно розвинутого високопродуктивного сільського господарства вимагає відповідного рівня розвитку матеріально-технічної

бази. Матеріально-технічна база являє собою найважливішу складову частину продуктивних сил і має багатогранне значення у розвитку аграрного виробництва.

На проблемі інноваційно-інвестиційного забезпечення зосереджена увага багатьох дослідників, зокрема й науковців Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки». Це зумовлено тим, що інвестиційні ресурси дозволяють упроваджувати передові технології, новітню техніку, інноваційні форми організації праці та управління виробництвом. Нововведення, інновації, нові технології та організаційні рішення дають змогу підприємствам вийти з кризових ситуацій, забезпечити високу конкурентоспроможність продукції та підприємств [35].

Інноваційно-інвестиційне забезпечення – це найбільш важлива передумова ефективного функціонування і розвитку сільськогосподарських підприємств, оскільки сприяє нарощуванню обсягів їх виробництва, збільшенню виробничого потенціалу та в цілому зростанню результативності галузі й зміцненню продовольчої безпеки країни. Інвестиції торкаються глибинних основ господарської діяльності, визначаючи процес економічного зростання загалом. Причинами, що зумовлюють необхідність інвестицій, є відновлення наявної матеріально-технічної бази, нарощування обсягів виробництва, освоєння нових видів сільськогосподарської діяльності.

У ринкових умовах господарювання забезпечення та підтримання економічного зростання, результативність модернізаційних перетворень, підвищення результативності галузі сільського господарства, зумовлюються можливістю забезпечення сільськогосподарських товаровиробників відповідними інвестиційними ресурсами.

Вивченню проблем формування та забезпечення матеріально-технічної бази сільського господарства на основі інноваційно-інвестиційного розвитку присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених та фахівців, серед яких: А.І. Амоша [36], К.Г. Зуллас [37], М.І. Кісіль [38],

Н.В. Краснокутська [39], Ю.О. Лупенко [40-42], Ю.П. Морозов [43], Нельсон Річард Р., Уінтер Сідней Дж [44], П. Самуельсон, П.Саблук, О. Шпикуляк [45], Т.С. Хачатуров [46], Д.М. Черваньов [47], Й. Шумпетер [48] та ін.

За результатами досліджень з'ясовано, що останніми роками капітальні інвестиції на розвиток виробництва продукції сільського господарства зростають високими темпами. Проте 2019 року їхні обсяги становили лише 58,5 млрд грн., що на 10% нижче показника 2018 р., але у 5,4 раза вище рівня 2010 р. (рис. 4.21). Нині у цій сфері інвестори віддають перевагу інвестиційно привабливому сільському господарству, де норма прибутку на капітал найвища.

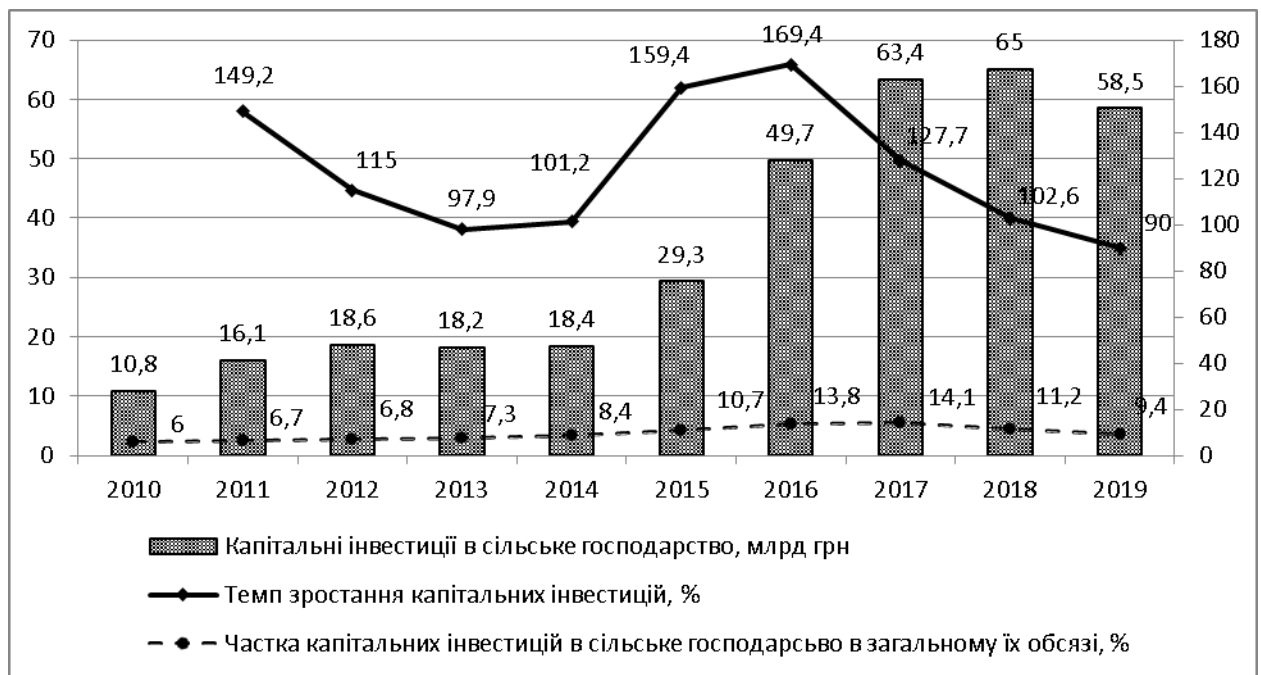

Рис. 4.21. Динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Важливими чинниками підвищення інвестиційної привабливості регіонів та ефективності сільського господарства є проведення загальнодержавних заходів щодо завершення реформування економіки і державних інституцій; подолання корупції для забезпечення умов підприємництва, захисту прав власності; інвестиційна підтримка малого і

середнього агробізнесу, особливо на депресивних та постраждалих від війни територіях. В Україні рівень інвестиційної підтримки розвитку сільського господарства значно нижчий порівняно з країнами ЄС (обсяг інвестицій з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь в Україні у понад 2 рази менший, ніж у країнах ЄС) (табл. 4.18) [35].

Аналізуючи інвестиційну підтримку розвитку аграрних підприємств різних країн виявлено, що рівень інвестиційного забезпечення та підтримки в Україні значно відстає від провідних країн світу та сусідів. Якщо загальний рівень інвестицій у 2015 р. в Україні становив 1,3 млрд дол., то це лише рівень їх залучення у Польщі та Білорусії (табл. 4.19).

Таблиця 4.19

**Інвестиційна підтримка розвитку сільського господарства
у різних країнах світу, 2015 р.**

Показник	Польща	Білорусь	Росія	Казахстан	Україна
Інвестиції у сільське господарство, млрд дол. США	1,4	1,3	4,9	0,75	1,3
Площа сільськогосподарських угідь, млн га	18,3	8,8	190,8	90,3	36,4
Інвестиції на 1 га сільськогосподарських угідь, дол. США	77	1 48	26	8	36
Площа ріллі, млн га	13,9	5,5	76,7	24,4	31,1
Інвестиції на 1 га ріллі, дол. США	101	236	64	31	42

Джерело: [35]

При цьому, площі земельних сільськогосподарських угідь у згаданих країнах відповідно у 2 та рази менші. Тобто інвестиції на 1 га ріллі в Україні (42 дол. США) значно відстають від Польщі (101 дол. США) та Білорусі (236 дол. США). Також вони відстають від інвестицій, що реалізуються у Російській Федерації.

Для підвищення інвестиційної привабливості підприємств сільського господарства важливе визначення критеріїв оцінки ефективності інвестицій з погляду потенційних інвесторів та з урахуванням специфічних особливостей. Тому встановлення рейтингу ефективності інвестицій у сільському господарстві країни доцільно здійснювати через оцінку показників інвестиційної активності та результатів економічної

ефективності сільського господарства й досягнутого соціального ефекту в сільській місцевості. Для розрахунку інтегральної бальної оцінки ефективності інвестицій у сільське господарство регіонів України обґрунтовано використання показників (індикаторів), що характеризують інвестиційну активність у сільському господарстві, в тому числі іноземних інвесторів, економічну ефективність вкладень та соціальний ефект залучення інвестицій у регіони.

У результаті досліджень встановлено рейтинг регіонів України за інвестиційною активністю та ефективністю сільського господарства (рис. 1К, додаток К).

Найвищий рейтинг отримала Вінницька область, де інвестиційна діяльність у сільському господарстві максимально ефективна. Високий рівень інвестиційної активності в регіоні сприяє досягненню значного економічного ефекту та забезпечує розвиток соціальної сфери в сільській місцевості. Високий рейтинг спостерігався у Київській та Черкаській областях. Інвестиційна діяльність у сільському господарстві цих регіонів забезпечує достатньо високий рівень економічної ефективності та сприяє розвитку соціальної сфери в сільській місцевості.

Мінімальним був рейтинг Донецької області, де інвестиційна діяльність у сільському господарстві найменш ефективна, що негативно позначається на показниках економічної ефективності галузі та гальмує розвиток соціальної сфери в сільській місцевості [35].

Обраховано три варіанти інвестиційного забезпечення та визначена потреба у інвестиціях до 2025 р. на основі вартості основних засобів у сільському господарстві за справедливою реальною вартістю їх оцінки. Потреба на оновлення основних засобів на 10% від загальної вартості основних виробничих засобів (рівень відтворення) показує необхідність 73-73-153 млрд грн. інвестицій. Потреба на оновлення основних засобів 15% від їх вартості (технічна модернізація) потребує 110-176 млрд грн інвестицій, а за обсягу капітальних інвестицій у сільське господарство на рівні країн ЄС

150 дол. США на 1 га (інноваційна модернізація) - необхідно 150-265 млрд грн. (табл. 4.20).

Таблиця 4.20

Інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства

Показники	2018р.	2020р.	2025р.
Основні засоби у сільському господарстві за первісною вартістю (за даними Державної служби статистики України) на 1 січня 2018 р., млрд грн	335,3	469	-
Основні засоби у сільському господарстві за справедливою реальною вартістю (оцінка), млрд грн	733,8	1032,2	1532,7
Потреба на оновлення основних засобів у сільському господарстві (10% від вартості основних засобів), млрд грн (рівень відтворення)	73-75	103,2	153,3
Потреба на оновлення основних засобів у сільському господарстві (15% від вартості основних засобів), млрд грн (технічна модернізація)	110	154,8	176,3
Обсяг капітальних інвестицій в сільське господарство для забезпечення рівня країн ЄС 150 \$/грн, млрд грн (інноваційна модернізація)	150	232,2	264,5
Обсяг капітальних інвестицій (за даними Державної служби статистики України), млрд грн	65	36,4	
Для розвитку сільського господарства необхідно	73150	103232	153265

Джерело: розраховано на основі [35]

Зважаючи на отримані результати, можна стверджувати, що зі зростанням рівня інвестиційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників підвищуються показники результатів їх діяльності, а отже створюються передумови для формування власних джерел подальшого інвестування, а також забезпечення умов як простого, так і розширеного відтворення.

Водночас, у результаті ефективної діяльності зміцнюється фінансовий стан підприємств, підвищується рівень їх кредитоспроможності, що розширює можливості суб'єктів господарювання залучати кредитні ресурси з метою здійснення інвестицій.

В умовах інтеграції України у світовий економічний простір зростає увага до однієї з ключових характеристик залучення інвестиційних коштів – інвестиційної привабливості підприємства та шляхів її підвищення.

Нестабільність економічної ситуації в Україні призвела до характерних зрушень на ринку промислових та продовольчих товарів. Дослідження інвестиційного клімату регіону дає змогу стверджувати, що сьогодні підприємства переробної і харчової промисловості мають найвищу інвестиційну привабливість. Тому виникає необхідність вивчення факторів, які впливають на інвестиційну привабливість підприємств цієї галузі, одним з яких є інтелектуальний капітал. Оцінка впливу рівня сформованості та вартості інтелектуального капіталу підприємства на його інвестиційну привабливість дасть змогу обґрунтувати заходи, які сприятимуть її підвищенню.

ПрАТ «Чумак» – підприємство національного рівня, основна діяльність якого – виробництво продуктів харчування (кетчупів, соусів, майонезів, томатної пасти, соків, консервованих овочів та макаронних виробів). Підприємство розташоване в екологічно чистій місцевості, що гарантує високу якість продукції. На підприємстві розроблені і впроваджені системи менеджменту якості та безпечності харчової продукції, сертифікований їх виробничий процес. Підприємство має не лише виробничі потужності для переробки томатів, але і власну сировинну базу (табл. 4.20).

Підприємство впроваджує інноваційні технології не лише вирощування сільськогосподарської продукції (змонтована і використовується система крапельного зрошення), а і її переробки (впроваджена лінія пастеризації інгредієнтів та замінені цукку на стевію тощо). Реалізує продукцію не лише на теренах України, а і за кордон: в Угорщину, Польщу, Чехію, Ізраїль, Іспанію, Прибалтійські республіки, Казахстан, Грузію, Канаду та США. Підприємство має зареєстровану торгову марку «Чумак», слоган «З лану до столу»; постійно сприяє підвищенню кваліфікації персоналу (штат постійних працівників коливається в межах 800 осіб), турбується про соціальний захист робітників. Вартість нематеріальних активів підприємства за досліджуваний період зросла на 8416 тис. грн.

Наведені в таблиці 4.21 розрахунки свідчать, що найвища інвестиційна

привабливість ПрАТ «Чумак» за досліджуваний період спостерігалась 2019 року. Основною причиною стало підвищення рівня інтелектуального капіталу підприємства до 0,75, а з урахуванням коригування на динаміку цього показника – 0,9.

Таблиця 4.21

Оцінка інвестиційної привабливості ПрАТ «Чумак»

Показники	2017 р.	Бальна оцінка	2018 р.	Бальна оцінка	2019 р.	Бальна оцінка
Рентабельність продажу, %	31	3	31	3	31	3
Рентабельність активів, %	0	0	17	3	74	3
Рентабельність власного капіталу, %	0	0	5	1	18	2
Рентабельність оборотних активів, %	0	0	7	1	16	2
Частка зносу основних засобів, %	85	0	85	0	85	0
Коефіцієнт поточної ліквідності	1,32	3	1,47	3	0,6	0
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,6	0	0,6	0	0,3	0
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,006	0	0,005	0	0,011	0
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними коштами	1,35	3	1,58	3	0,8	3
Коефіцієнт автономії	0,56	3	0,5	3	0,9	3
Рівень сформованості інтелектуального капіталу	0,21	0	0,43	0	0,9	3
Сума балів	x	12	x	17	x	19

Джерело: складено на основі даних ПрАТ «Чумак»

Для визначення впливу рівня сформованості інтелектуального капіталу на інвестиційну привабливість ПрАТ «Чумак» було використано кореляційно-регресійний аналіз. Зв'язок між ознаками описується таким лінійним рівнянням регресії:

$$y = a_0 + a_1x,$$

де y – інвестиційна привабливість підприємства, бали;

x – рівень сформованості інтелектуального капіталу підприємства.

Дані для розрахунку наведені в таблиці 4.22.

Для аналізу опрацьовані показники статистичної і фінансової звітності за 2017-2019 рр. Для перевірки впливу фактора на результативний показник за допомогою MS Excel (надбудова «Аналіз даних / Кореляція») розрахований коефіцієнт кореляції (табл. 1К, додаток К).

Таблиця 4.22

Основні показники для кореляційно-регресійного аналізу

Роки	Рівень інвестиційної привабливості ПрАТ «Чумак»	Рівень сформованості інтелектуального капіталу
2017	12	0,21
2018	17	0,43
2019	19	0,9

Джерело: розраховано на основі даних ПрАТ «Чумак»

З таблиці випливає, що між інвестиційною привабливістю підприємства та рівнем сформованості його інтелектуального капіталу є тісний зв'язок.

Наступним етапом є проведення регресійного аналізу. Для його проведення використано MS Excel (надбудова «Аналіз даних / Регресія»), результати наведені в табл. 4.23-4.24 та табл. 2К, додаток К. Нормований коефіцієнт детермінації дорівнює 0,62353. Це свідчить про те, що зміна рівня сформованості інтелектуального капіталу підприємства спричиняє зміну його інвестиційної привабливості на 62,4%.

Таблиця 4.23

Результати регресійної статистики

Показники	Значення
Множинний R	0,900979151
R-квадрат	0,811763431
Нормований R-квадрат	0,623526862
Стандартна помилка	2,212272766

Джерело: розраховано на основі даних ПрАТ «Чумак»

Порівняємо отримані дані з табличними за критерієм Фішера: F-критерій = 4,31, f табл. = 0,285699. Отже, за результатами розрахунків ця модель надійна, рівняння регресії значуще.

Таблиця 4.24

Результати дисперсійного аналізу

Показники	df	SS	MS	F	Значущість F
Регресія	1	21,10584921	21,10584921	4,312464	0,285699
Залишок	1	4,894150792	4,894150792		
Всього	2	26			

Джерело: розраховано на основі даних ПрАТ «Чумак»

Порівнюючи показники Р-значення, визначено, що коефіцієнти є не нульовими, оскільки всі значення менші за 0,5, що свідчить про наявність впливу факторної ознаки на результативну (табл. 2К, додаток К).

За результатами кореляційно-регресійного аналізу можна стверджувати, що збільшення рівня сформованості інтелектуального капіталу підприємства приводить до підвищення його інвестиційної привабливості.

Рівняння лінійної регресії наведено у вигляді:

$$Y = 11,26884894 + 9,22x$$

Аналізуючи отриману модель, можна стверджувати, що за збільшення рівня інтелектуального капіталу на 0,1 інвестиційна привабливість підприємства зросте на 9,22 бала.

Ринкові умови господарювання потребують своєчасного забезпечення та підтримання економічного зростання, результативної модернізації, підвищення ефективності сільського господарства, обумовлюються можливостями забезпечення агропромислових товаровиробників у відповідних обсягах інвестиційних ресурсів. Сукупність структурних якісних і кількісних змін, які відбуваються на підприємствах, призводять до переходу у новий якісний стан.

Розвиток підприємств потребує спрямованих дій та заходів втілення відповідних змін протягом довготривалого часу. Інвестиційна привабливість виступає передумовою ефективного розвитку агропромислових підприємств, сприяє зростанню обсягів виробництва, збільшенню ресурсного потенціалу, результативності і зміцненню продовольчої безпеки [49].

Інвестиційна привабливість суб'єктів господарювання, а також напрями її підвищення є предметом вивчення багатьох науковців [50-51]. Проте нині не існує єдиної думки щодо суті цього поняття.

Інвестиції включають вкладення і використання ресурсів, сконцентрованих для отримання доходів та сприяння приросту капітального майна [1, с. 17-18].

Дж.М. Кейнс трактує інвестиції як «поточний приріст цінності капітального майна в результаті виробничої діяльності даного періоду» або як «ту частину доходу за попередній період, яка не була використана для споживання» [50, с. 64].

П. Самуельсон відзначає, що інвестиціями багато людей вважають процес купівлі земельних ділянок, цінних паперів або іншої приватної власності. В економіці – це фінансові операції або зміни в портфелях власників, бо одна особа купує, а інша – продає. Інвестиції мають місце лише тоді, коли створюється реальний капітал [51].

Таким чином, теоретичне обґрунтування інвестування розвитку полягає у взаємозв'язку і взаємообумовленості трьох груп показників та характеристик – кількісних, якісних і структурних, а досягти цього можна лише на основі впровадження нових технологій і нових видів продуктів, що потребує здійснення відповідних капіталовкладень та інвестицій.

На підставі ретельного вивчення існуючих підходів до трактування даного поняття сформульоване авторське визначення сутності інвестування розвитку агропромислових підприємств, яке, на відміну від існуючих, розглядається як система дій із залучення реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів, джерел, важелів і заходів з урахуванням інституціонального і факторного впливу на заданий перебіг інвестиційних процесів у коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі, що призводить до якісних, кількісних і структурних змін виробничо-економічної діяльності агропромислових підприємств на інноваційній основі, досягнення високої результативності в разі координації та об'єднання зусиль підприємницьких структур й органів державної влади та місцевого самоврядування, вирішення проблем і означення пріоритетів інвестування за характером стратегічної спрямованості.

У сучасному менеджменті розповсюдження знайшли концепції безперервного вдосконалення діяльності підприємств, що спонукає окремо зазначити безперервність процесу розвитку. Загалом об'єкти управління

(ресурси) підлягають змінам, тоді як ефект повинен проявлятися значно швидше та призводити до виникнення і реалізації нових можливостей і здатностей підприємства.

На практиці інвестування здійснюється шляхом проведення інвестиційної діяльності підприємств, яка виступає самостійним видом господарювання та важливою формою реалізації економічних інтересів зацікавлених сторін.

Вкладення коштів для будь-якого інвестора є досить ризиковою діяльністю. З метою зменшення інвестиційного ризику інвестори всебічно вивчають потенційні об'єкти для інвестування, в т. ч. і з погляду макроекономічних показників регіону та держави в цілому. Існує близько сорока найбільш репрезентативних глобальних індексів, що надають об'єктивну оцінку розвитку економік тих чи інших країн. Однак досить часто позиція України в цих рейтингах має не досить привабливу оцінку. Ця обставина дає підстави деяким фахівцям стверджувати про необ'єктивність, заангажованість та несвоєчасність таких оцінок.

Серед світових найбільш відомих та впливових рейтингів економічного розвитку, в тому числі інвестиційної привабливості, є рейтинги International Business Compass, Investment Climate Survey, The Global Competitiveness Index, а також дослідження рейтингових агентств Institutional Investor, Euromoney, Moody's Investors Service, UNCTAD, Heritage Foundation, Business Environment Risk Intelligence (BERI) та ін.

В нашій країні питання інвестиційної привабливості досліджує European Business Association (EBA), що була заснована 1999 р. за підтримки Європейської Комісії в Україні. Індекс інвестиційної привабливості EBA визначається на підставі експертних оцінок перших осіб компаній-членів Асоціації та розраховується декілька разів на рік. На рисунку 4.23 представлено значення Індексу протягом 2010-2020 рр.

Індекс інвестиційної привабливості України в другій половині 2020 року опустився до 2.4 пункту з 5 можливих, що свідчить про безпрецедентне

погіршення настроїв керівників іноземних і українських компаній-членів Європейської бізнес асоціації (ЄБА).

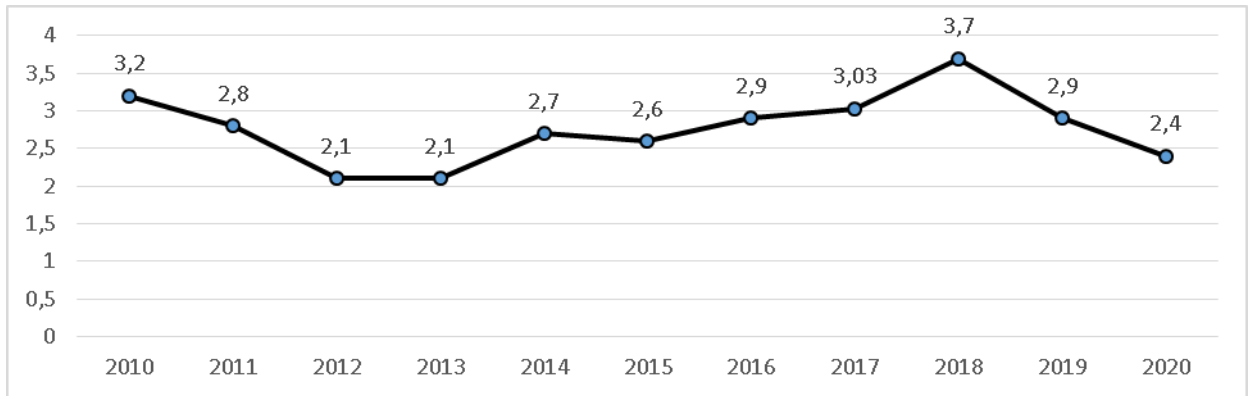

Рис. 4.22. Індекс інвестиційної привабливості ЕВА України

Джерело: побудовано за даними [52]

Такий низький показник індексу було зафіксовано вперше з 2013 року. Згідно з даними дослідження, 78% генеральних директорів компаній вважають поточний інвестиційний клімат в Україні несприятливим. Ще 16% керівників знаходять інвестиційний клімат нейтральним. І 6% оцінюють інвестклімат як сприятливий.

Не менш важливою для потенційних інвесторів є оцінка інвестиційної привабливості України, що періодично робить фінансове видавництво Великої Британії Institutional Investor. Рейтинг Institutional Investor складається експертами провідних світових банків і досліджує параметри та аспекти кредитоспроможності країн, до яких входить й інвестиційна привабливість. На думку експертів Institutional Investor, Україна є найбільш популярним та привабливим варіантом для здійснення інвестицій в регіоні ЕМЕА (Європа, Близький Схід та Африка). 32% експертів відзначило Україну (а саме українське сільське господарство) пріоритетним напрямом для інвестування. Серед найбільш привабливих факторів такого рішення було визначено кадровий потенціал українських агропромислових підприємств та орієнтацію на експорт продукції і сировини.

Найбільшими та найвпливовішими рейтинговими агентствами світу залишаються агентства: Fitch Ratings, Standard&Poor's, Moody's Investors

Service та Rating and Investment Information Inc. Їхні дослідження направлені на вивчення довгострокової та короткострокової здатності країн-позичальників дотримуватися своїх боргових зобов'язань. Рейтинг Doing Business складає Світовий банк за підсумками дослідження стану реформ у кожній країні за 10 ключовими показниками. Це дуже важливий фактор для інвесторів при ухваленні рішення про інвестування в економіку країни.

Таким чином, проаналізувавши рейтингові позиції України в міжнародних дослідженнях економічного розвитку країн, можна зауважити, що позиції України в міжнародних економічних рейтингах залишаються досить слабкими. Навіть серед країн Східної Європи наша країна займає далеко не найкращі позиції. Однак, разом з тим, експерти рейтингів стверджують про наявність в Україні значного інвестиційного та людського потенціалу, ефективне використання якого може бути передумовою поступового підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни у світових рейтингах. На нашу думку, глобальні міжнародні рейтинги потрібно сприймати лише як додаткові інструменти в прийнятті будь-яких спекулятивних рішень, особливо інвестиційних, на користь того чи іншого реципієнта.

На даний час найгострішою проблемою для іноземних інвесторів залишається захист своїх прав та можливість (легкість) ведення бізнесу. Тому зусилля держави слід також спрямувати на вирішення проблем в комерційній сфері та формування сприятливого бізнес-середовища. Реформи мають бути спрямовані на створення максимальної прозорості використання інвестиційних ресурсів, вибір ефективних інструментів податкового навантаження на бізнес, розвиток інвестиційно-привабливих сфер агробізнесу та технологій.

Дані, наведені в таблиці 4.25 свідчать про те, що обсяги капітальних інвестицій у матеріальні та нематеріальні активи за аналізований період зросли у всіх за розмірами підприємств.

Слід зауважити, що темпи їх росту у сільськогосподарські підприємства вищі у порівнянні із загальними. У результаті проведених досліджень встановлено, що на розвиток аграрної сфери впливає не лише обсяг інвестицій, а й сталість інвестиційних процесів та їхні якісні характеристики.

Таблиця 4.25

Капітальні інвестиції підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності, млн грн.

	Роки	Капітальні інвестиції у матеріальні активи				Капітальні інвестиції у нематеріальні активи			
Усього	2010	55884,4	48240,0	20846,3	6419,8	3257,3	2193,5	343,1	91,6
	2015	85813,0	75364,3	35222,9	9607,8	13357,8	3036,5	683,6	160,0
	2016	103408,4	109196,9	59195,6	15822,7	5285,7	3839,2	742,1	194,1
	2017	131162,4	134760,5	78925,9	21848,6	8131,6	4607,6	1571,8	505,3
	2018	191374,7	163593,5	82459,8	22923,1	25903,4	6278,7	1505,4	489,3
	2019	227933,8	193458,7	83070,8	15781,3	12023,9	6620,4	1366,5	179,0
Відношення 2019 р. до 2010 р.,%		у 4,1 раза	у 4 раза	у 4,2 раза	у 2,5 раза	у 4 раза	у 3 раза	у 4,7 раза	у 1,9 раза
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	577,2	7906,5	1974,1	368,8	1,5	33,4	25,0	0,4
	2015	3764,9	15012,4	10842,2	2567,4	33,3	129,3	16,4	2,3
	2016	2637,6	25434,0	21976,6	6022,5	58,8	196,0	16,6	1,9
	2017	4258,7	32110,3	27106,9	6400,6	84,6	391,1	132,5	21,6
	2018	7638,8	33079,2	24535,4	6078,3	471,2	644,3	207,4	19,4
	2019	10491,7	28861,2	19133,2	3360,0	444,2	792,5	187,3	35,7
Відношення 2019 р. до 2010 р.,%		у 21 раз	у 3,7 раза	у 9,5 разів	у 11 разів	у 296 разів	у 24 раза.	у 7,5 раза	у 89 разів
Промисловість	2010	27878,6	14265,7	2122,4	527,5	380,2	424,2	53,8	23,3
	2015	52743,6	29466,5	3849,2	932,6	719,1	1021,3	161,7	11,4
	2016	66846,2	39521,7	6240,6	1394,3	1118,4	803,9	126,0	68,0
	2017	82983,9	45828,6	11329,4	3123,8	2840,3	846,4	355,5	177,2
	2018	124364,5	56714,2	16544,0	4545,1	2198,0	913,6	174,2	47,2
	2019	156351,1	77137,9	17726,0	2915,8	2733,2	1129,6	319,6	24,1
Відношення 2019 р. до 2010 р.,%		у 5,8 раза	у 5,5 раза	у 8,8 раза	у 5,8 раза	у 9 разів	у 2,7 раза	у 5,9 раза	103,4

Джерело: розраховано на основі [17]

Зокрема, міцним взаємозв'язком характеризуються показники сталості капітальних інвестицій, автономії джерел фінансування та розподілу залучених коштів в активах між оборотними і основними засобами, з одного боку, та показники сталості виробництва продукції сільського господарства – з другого.

Це свідчить про необхідність збільшення обсягів інвестицій в аграрну сферу, потребу стабілізації джерел та оптимізації структури капіталу, забезпечення ефективного розподілу вкладень на формування активів аграрних товаровиробників за їх розмірами. Отже, дані тенденції є цілком прийнятними, оскільки факт отримання прибутку дозволяє спрямовувати фінансові ресурси у капітальні інвестиції, а досягнення зазначеного результату залежить від стійкості фінансового стану підприємств.

У процесі трансформаційних змін більшість сільськогосподарських підприємств опинились у критичному стані через недосконалість системи організаційно-економічних та фінансово-кредитних механізмів господарювання. Тому актуальною є проблема забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку аграрних підприємств на основі обґрунтування перспективних напрямків їх діяльності, розробки відповідних заходів щодо посилення конкурентних позицій на ринку.

З метою забезпечення стабільного розвитку аграрних підприємств основними пріоритетами має стати реалізація внутрішніх чинників забезпечення ефективності виробництва, а саме: оптимізація розмірів землекористування, що дозволить більш раціонально та ефективно використовувати виробничий потенціал та сучасні інтенсивні агротехнології виробництва; диверсифікація виробничої діяльності відповідно до обґрунтованої спеціалізації на основі розробки оптимальної програми виробництва основних видів продукції; поглиблення інтеграційний процесів і кооперування діяльності та матеріально-технічного й технологічного забезпечення виробництва продукції.

Висновки до розділу 4

1. Предмет залучення фінансування як для розвитку бізнесу, так і на потреби операційної оптимізації платіжного балансу не втрачає актуальності в аграрній галузі, а аспекти забезпечення фінансової стабільності

господарської діяльності підприємств завжди залишаються важливими, як для корпоративного сектору, так і для малого та середнього бізнесу які мали можливість залучити фінансування завдяки наступним інструментам: банківське кредитування, інвестиції, агарні розписки, товарні кредити, вексельне фінансування. Загальним трендом у банківському кредитуванні аграрної галузі є фінансування оборотного капіталу для закупівлі ЗЗР, насіння, добрив, або паливно-мастильних матеріалів. Банкіри більш відкриті до співпраці з виробниками орієнтованими на виробництво зернових та олійних культур, найбільш поширених в Україні, а після здійснення «очищення» банківської системи, відмічається стабілізація ліквідності, однак під питанням залишається попит на кредитування.

2. Потреби лізингу та кредитів для роботи з оборотним капіталом покриті, а подальші можливості нарощення кредитування обмежені слабким інтересом до розвитку і масштабування бізнесу серед позичальників. У структурі кредитів, наданих не фінансовим корпораціям, за видами економічної діяльності переважає оптова та роздрібна торгівля, що складає 34% від загального обсягу, сільське, лісове та рибне господарство займає 8% та знаходиться на рівні з харчовою промисловістю, а сумарно агропродовольчий сектор займає третє місце серед всіх кредитованих галузей економіки України.

3. Більшість підприємств малого і середнього агробізнесу мають обмежений доступ до кредитних ресурсів. Як один з основних чинників, що стримують розширення використання позикового капіталу, слід вказати високу вартість кредитних ресурсів. Кредитні ставки в Україні значно вищі ніж у Європі, отже обсяги кредитування національного сільського господарства на порядок менші порівняно з європейськими.

4. Недостатня забезпеченість інвестиційними ресурсами малих і середніх сільськогосподарських підприємств та їхні неоднакові можливості у доступі до зовнішніх джерел фінансування інвестицій порівняно з потужними аграрними корпораціями спричиняють економічну нерівність

організаційно-правових форм у сільському господарстві, унеможливлюють інклюзивний розвиток сільської економіки, загострюють проблеми на ринку праці в сільській місцевості, посилюють міграційні процеси та обезлюднення сільських територій.

5. Підприємства АПК усіх форм власності постали перед проблемою накопичення власного капіталу для модернізації виробництва, фактичні терміни експлуатації більшості обладнання та устаткування перевищують нормативні у 2-3 рази. Щорічне зношення основних засобів подекуди на порядок перевищує обсяги їх оновлення. У сільському господарстві переважно функціонує велика кількість непривабливих для здійснення інвестицій об'єктів, наявні технологічно відсталі фондоємні та енергомісткі виробництва не здатні випускати високоякісні продукти харчування відповідно до вимог міжнародних стандартів. Отже, наразі в аграрному виробництві відбувається постійна деіндустріалізація, все частіше спостерігаються випадки переходу до ручної праці.

6. Інноваційна діяльність сільськогосподарських виробників під впливом кризових умов економіки України та гострого дефіциту фінансово-інвестиційних ресурсів поступово згортається, відбувається постійна деградації існуючого науково-технічного та інноваційного потенціалу в галузі, зменшується кількість перспективних розробок, знижується рівень їх новизни, втрачається можливість створення нововведень власними силами підприємств.

7. Найважливішими напрямками покращення інноваційно-інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки є: перехід до політики розвитку сільського господарства за аналогією країн ОЕСР, зокрема ЄС; формування кредитного забезпечення інвестицій у сільському господарстві на рівні третини їхньої потреби; розширення можливостей регіонів щодо формування місцевих джерел інвестицій та управління ними; надання інвестиційної підтримки суб'єктам малого агробізнесу; організаційне забезпечення покращення інвестиційного

консалтингу та практики розроблення інвестиційних проектів і бізнес-планів; запровадження державних і регіональних програм підтримки інноваційного розвитку.

8. В умовах «економіки знань» рівень сформованості і вартість інтелектуального капіталу мають для інвесторів важливе інформативне значення, бо забезпечують норму прибутковості вищу, ніж традиційні фінансові показники. Залучення нових інвесторів можливе лише у разі покращення умов інвестування та високої конкурентоспроможності об'єкта інвестицій.

Список використаних джерел до розділу 4:

1. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. К. : МП «ИТЕМ» ЛТД, 2000. 448 с.
2. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за ред. В.М. Гейця. Київ : НАН України, 2015. 336 с.
3. Войнаренко М.П., Череп А.В., Олейнікова Л.Г., Череп О.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: аналіз та оцінки : монографія. Хмельницький : ХНУ, 2010. 444 с.
4. Войнаренко М. П., Свідер О. П. Динамічна оцінка ефективності прямих іноземних інвестицій на підприємствах легкої промисловості. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 6. С. 121-127. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2014_6_19
5. Джеджула В.В., Єпіфанова І.Ю., Цвик О.Г. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 4. С. 5-8. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_4_3.
6. Джеджула В.В. Економічна сутність інтегральної інвестиційної привабливості енергозберігальних заходів. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 7-8(1). С. 90-93. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_7-8\(1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_7-8(1)_25)
7. Єпіфанова І.Ю., Бардадин О.А. Сутність інвестиційного потенціалу підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 14. С. 39-42. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_14_9.

8. Єпіфанова І.Ю. Перспективи розвитку інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011, № 2, Т. 3. С. 48-50.
9. Варналій З.С., Гармашова О.П. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення. К. : Знання України, 2013. 387 с.
10. Менчинська О.М. Сутність та економічна природа інновацій: еволюційний підхід. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2017. № 3(1). С. 246-249.
11. Гурочкіна В. В. Емерджентність – феномен складних економічних систем. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019, № 6. С. 63-72.
12. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України: Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/inv_zd/pi_ak_ks_ved/arh_pi_ak_ks_ved_u.html
13. Впровадження інвестиційних проектів URL : <https://agro.me.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanupark/investiciyi/vprovadzhennya-investicijnih-proektiv>
14. Гривківська О.В., Мельник Л.В. Оцінка інвестиційних потреб аграрної сфери. *Економіка і управління*. 2019. № 2. С. 87-95.
15. Гудзь О.Є. Ідентифікація та управління інноваційно-інвестиційним потенціалом підприємства. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Економіка. 2015. Вип. 2 (1). С. 101-106.
16. Бондарук Т.Г., Бондарук І.С., Бондарук О.С. Переваги, позитивні наслідки та ризики бюджетної децентралізації. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2016. № 3. С. 38-47.
17. Законодавство України. Верховна Рада України : офіційний вебпортал парламенту України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/>;
18. Пивовар П., Чайкін О., Дідух Д. Державна підтримка технічного оснащення екологічно орієнтованих сільськогосподарських підприємств. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2017. Vol. 3. No. 1. Pp. 152-163. URL : <https://www.are-journal.com/index.php/are/arti>

19. Корнійчук Г.В. Банківський кредитний продукт у системі інвестиційно-інноваційного розвитку агроформувань. *Економіка АПК*. 2014. № 8. С. 51 - 56.
20. Сидор Г.В. Кредитне забезпечення розвитку сільського господарства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Галина Вікторівна Сидор. Тернопіль : Тернопільський національний економічний університет, 2015. 247 с.
21. Лопатюк Р.І., Транченко Л.В., Білецька Н.В., Серветник-Царій В.В. Механізм залучення інвестицій в економіку аграрного сектора України. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Економічні науки. 2017. Вип. 52. С. 27-32.
22. Гуменюк М.М. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами»; ННЦ «Інститут аграрної економіки». К., 2014. 20 с.
23. Калініченко Л.Л. Інноваційна модель розвитку України в умовах євроінтеграційних процесів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6 (1). С. 139-143.
24. Простобанк Консалтинг : вебсайт компанії. URL : <http://www.prostobank.com/>
25. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL : <https://agro.me.gov.ua/>
26. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства : офіційний веб-сайт.URL : <https://www.me.gov.ua/>;
27. Національний банк України : офіційний веб-сайт. URL : <https://bank.gov.ua/>
28. Коробкова О. Кредити для бізнесу: як покращити ринок кредитування в Україні. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/29/670494/>
29. Урядова програма підтримки суб'єктів господарювання АПК шляхом здешевлення кредитів у 2020 році – Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 04 червня 2020 № 1049 «Про затвердження форм документів щодо здійснення фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» URL :

<https://agro.me.gov.ua/ua/pidtrimka/finansovi-instrument/finansovi-instrumenti>

30. Shutter, O., Jacobs, N., Clement, Ch., Ajena, F. (2019). Towards a common food policy for the European Union, URL : https://www.agroecology-europe.org/wp-content/uploads/2019/02/CFP_FullReport.pdf
31. Edwards, Ch. (2018). Agricultures subsidies. URL: <https://www.downsizinggovernment.org/agriculture/subsidies>
32. Mitchell, I., Baker, A. (2019) New Estimates of EU Agricultural Support: An «Un-Common» Agricultural Policy. URL : <https://www.cgdev.org/publication/new-estimates-eu-agricultural-support-un-common-agricultural-policy>
33. Nivievskyi, O., Deininger, K. (2019). How to make current agricultural fiscal support more efficient. URL : <https://voxukraine.org/en/how-to-make-current-agricultural-fiscal-support-more-efficient/>
34. Modernising&simplifying the CAP. Economic challenges facing EU agriculture. URL : https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/key_policies/documents/eco_background_final_en.pdf
35. Лупенко Ю.О., Захарчук О.В. Інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК. Економіка АПК. 2018. № 11. С. 9.
36. Амоша О.І., Качура С.М., Щетілова Т.В. Механізми переходу економіки України на інноваційну модель розвитку. Донецьк : НАНУ ІЕП, 2002. 108 с.
37. Зуллас К.Г. Финансирование и кредитование капитальных вложений. Київ : Вища шк., 1976. 284 с
38. Кісіль М.І. Наукові дослідження інвестиційних проблем в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 84-96
39. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент. Київ : Київ, нац. екон. ун-т, 2003. 502 с.
40. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи : монографія / Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2014. 516 с.,
41. Лупенко Ю.О., Лупенко Є.І. Фінансування інвестицій у сільськогосподарське виробництво. *Економіка АПК*. 2010. № 10. С. 122-125.

42. Лупенко Ю.О., Фещенко В.В. Сучасні інструменти для фінансування аграрного сектору економіки. *Фінансовий ринок України*. 2012. № 12. С. 26-30.
43. Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 446 с.
44. Нельсон Ричард Р., Уинтер Сидней Дж. Эволюционная теория экономических изменений / пер. с англ. Москва : Дело, 2002. 536 с
45. Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 708 с.
46. Хачатуров Т.С. Эффективность капитальных вложений. Москва : Экономика, 1979. 336 с.
47. Черваньов Д.М., Нейкова Л.І. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. Київ : Знання, 1999. 516 с.
48. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. В. Старка. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
49. Волощук К.Б., Волощук В.Р., Кацан А.М. Інвестиційна привабливість та можливості розвитку агропромислових підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. № 1-2. 2020. С. 145-150.
50. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / пер. с англ. Москва : «Прогресс», 1978. 496 с.
51. Самуэльсон П. Экономикс : в 2-х т. Москва : Алягон, 1993. Т. 2. 611 с.
52. Валінкевич Н. В. Фінансова складова управління бізнесом. «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики». Збірник наукових праць. Том №2, №29 (2019). Науково-практичне видання. С.113-121
53. Вініченко І.І. Формування системи управління інвестиційною діяльністю аграрного підприємства. *Ефективна економіка*. № 4. 2019. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>
54. Вініченко І.І., Сидоров І.П. Організаційно-економічний механізм управління інвестиційним процесом в аграрному виробництві. *Агросвіт*. № 18. 2017 р. С. 47-51.
55. Могилова М.М. Методичні підходи до діагностики потенційної здатності сільськогосподарських підприємств до самофінансування

- відтворення основних засобів. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 16. С. 5-9 .
56. Могилова М.М. Інноваційно-диверсифікаційне відтворення основних засобів в забезпеченні стійкого розвитку сільського господарства і сільських територій. *Агросвіт*. 2018. № 13. С. 3-7.
 57. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Ієрархія рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств. Формування конкурентоспроможного АПК України в умовах транзитивної економіки : колективна монографія: Умань, 2017. 220 с. (С. 128-134)..
 58. Волощук В.Р. Диверсифікація кредитних ризиків банків в умовах глобалізації. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. №4. 2015. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4004>
 59. Волощук В.Р. Інноваційні форми і механізми нейтралізації банківських ризиків при кредитуванні сільськогосподарського виробництва. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2016. №9-10 (65). С. 175-179.
 60. Волощук В.Р., Кацан А.М. Сучасний стан та напрямки активізації банківського кредитування в Україні. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2018. №3-4 (74). С. 152-159
 61. Волощук Ю.О., Волощук В.Р., Кацан А.М. Ефективність інвестування розвитку агропромислових підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2018. № 4.
 62. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2018. №7-8 (76). С. 56-63
 63. Волощук В.Р. Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2019. №4 (45). С. 112-119
 64. Волощук В.Р., Богачик С.В., Іванишин О.В. Формування ланцюгів постачань ресурсів в інноваційній системі агрологістики. *Науковий журнал з питань економіки та бізнесу «Підприємництво та інновації»*. Вип. 13. 2019. С. 19-23
 65. Волощук К.Б., Волощук В.Р., Кацан А.М. Інвестиційна привабливість та можливості розвитку агропромислових підприємств. *Науково-*

виробничий журнал «Інноваційна економіка». № 1-2 (82). 2020. С. 145-150.

66. Волощук К.Б., Волощук В.Р., Кацан А.М. Тенденції іноземного інвестування підприємств аграрного сектора економіки. *Науково-виробничий журнал «Держава та регіони»*. Серія: Економіка та підприємництво. № 2 (113). 2020. С. 95-101.
67. Волощук В.Р. Рівень інноваційно-інвестиційного потенціалу банків. *«Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни»* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (18-19 листопада 2016 р.). ГО «Львівська економічна фундація». Львів: ЛЕФ, 2016. С. 95-98

РОЗДІЛ 5. ПРІОРИТЕТИ ТА ІННОВАЦІЙНІ КОМПОНЕНТИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ІНВЕСТИВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АПК

5.1. Забезпечення відновлення економіки на основі програми реалізації концепції партнерства, Industry 4.0 та імплементації бізнес-цілей підприємства

На основі систематичної діагностики країни (СДК), проведеної для України Групою Світового банку (ГСБ), сформовано концепцію, що сприятиме досягненню подальшого поступу в забезпеченні сталого та інклюзивного відновлення економіки на основі програми, що має на меті забезпечення функціонування ринків, створення умов для забезпечення фінансової та фінансової стабільності, а також підвищення якості надання послуг та відповідає подвійній меті ГСБ, що передбачає ліквідацію крайньої бідності та сприяння спільному добробуту.

Для погашення зовнішнього боргу банків та корпорацій України знадобляться значні обсяги зовнішнього фінансування, які протягом 2017-2019 років сягатимуть майже 7 млрд. доларів США щороку.

Таблиця 5.1

Основні економічні показники, 2011-2019 роки

	Роки									Віднош./ відхил.. 2019/ 2011, %
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Номінальний ВВП, млрд грн	1,300	1,405	1,465	1,587	1,980	2,383	2,735	3,085	3,450	у 2,6 раза
ВВП на душу насел., дол. США	3,784	4,080	4,216	3,119	2,122	2,174	2,277	2,464	2,736	72,3
Рівень безробіття	7,9	7,5	7,3	9,3	9,1	8,8	9,2	8,8	8,5	107,6
Реальний ВВП, зміна у %	5,5	0,2	0,0	-6,6	-9,8	2,3	2,0	3,5	4,0	-1,5
Валові внутрішні інвестиції, % ВВП	22,4	21,7	17,9	14,1	15,3	18,5	18,6	19,2	18,6	-3,8
Індекс споживчих цін, зміна в % на кінець пер.	4,6	-0,2	0,0	-6,6	-9,8	2,3	2,0	3,5	4,0	-0,6

<i>Продовження таблиці 5.1</i>										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Сальдо поточного рахунку, % ВВП	-6,3	-8,2	-9,2	-3,5	-0,2	-3,8	-4,1	-3,0	-3,3	3,0
Експорт товарів та послуг, % ВВП	51,3	49,3	45,2	49,1	52,9	49,2	49,5	50,0	48,5	-2,8
Імпорт товарів та послуг, % ВВП	57,5	57,4	53,8	52,5	54,7	55,4	54,7	54,1	52,7	-4,8
Зовнішній борг, % ВВП	77,6	76,6	78,6	97,6	131,5	129,6	131,6	125,4	107,5	+29,9
Міжнародні резерви, млрд дол. США	31,8	24,5	20,4	7,5	13,3	15,5	21,8	29,5	29,8	93,7
У місяцях імпорту наступного року	3,7	2,9	3,3	1,9	3,2	3,4	4,6	5,8	5,4	1,7
Доходи державного бюджету, % ВВП	42,9	44,5	43,6	40,3	42,1	38,4	38,8	38,9	39,0	-3,9
Податкові надходження, % ВВП	38,4	38,9	37,9	35,8	35,5	33,1	34,3	34,8	34,8	-3,6
Видатки державного бюджету, % ВВП	45,7	48,9	48,4	44,8	43,2	40,6	41,9	41,5	41,4	-4,3
Поточні видатки, % ВВП	42,3	45,7	46,2	44,3	41,0	37,4	38,6	37,8	37,5	-4,8
Капітальні витрати, % ВВП	3,0	2,9	2,0	1,3	2,2	3,1	2,8	2,9	3,1	0,1
Сальдо державного бюджету, % ВВП	-2,8	-4,4	-4,8	-4,5	-1,2	-2,2	-3,1	-2,6	-2,4	0,4
Дефіцит зведеного бюджету, в т.ч. «Нафтогаз», % ВВП	-4,4	-5,5	-6,7	-10,1	-2,1	-2,3	-3,1	-2,6	-2,4	2,0
Державний і гарантований державою борг, % ВВП	36,3	36,6	40,6	70,3	79,4	81,2	88,8	83,5	75,9	39,6

Джерело: розраховано згідно даних Державної служби статистики України

Це призвело до підвищення рівня бідності (менше ніж 5 доларів на день у цінах 2005 року за паритетом купівельної спроможності) з 3,3% 2014 року до 5,8% 2015 року, тоді як помірна бідність (визначена за національною методикою Світового банку для України) за оцінками зросла з 15,2% 2014 року до 22,2% 2015 року.

Глибокі структурні недоліки, що мають місце в Україні, перешкоджали сталому зростанню та зниженню бідності протягом тривалого часу. Критично важливу роль у реалізації перспектив розвитку та досягненні відчутної користі для населення відіграватиме розв'язання давно існуючих структурних проблем одразу на кількох фронтах. За таких обставин потужні

бізнес-інтереси суттєво перешкоджають розв'язанню проблем у сфері макроекономіки, продуктивності та надання послуг.

Україна бореться з проблемою впливу бізнес-інтересів на прийняття державних рішень з часів проголошення незалежності 1991 року. На початку перехідного періоду приватизоване державне майно виявилось зосередженим у руках невеликої кількості осіб.

Вплив бізнес-інтересів сформував економіку, характерними рисами якої є концентрація активів і перерозподіл рент між невеликою кількістю вигодонабувачів. Вартість активів, задекларованих 100 найбагатшими громадянами України, сягає третини ВВП. Дані на рівні компаній показують, що пов'язані компанії мають більше працівників, ніж звичайні, але створюють нові робочі місця повільніше й мають нижчу продуктивність. Вплив бізнес-інтересів стримує економічне зростання України, незважаючи на те, що вона багата на природні ресурси, має кваліфікований людський капітал і стратегічно вигідне місцерозташування в центрі Європи.

У результаті СДК було визначено чотири взаємопов'язані шляхи до сталого економічного зростання та справедливого розподілу, а також перелік конкретних заходів щодо подолання проблем розвитку, що стоять перед Україною (рис. 5.1).

Рис. 5.1. Запропоновані цільові напрями Концепції

Джерело: побудовано автором за матеріалами СДК Групи Світового Банку

До кола пріоритетних питань та напрямів, за якими допомога ГСБ могла б бути корисною, входить також економічне зростання. До інших пріоритетних напрямів віднесено судову реформу, охорону здоров'я, створення робочих місць і розвиток приватного сектора.

Мета Концепції ГСБ на 2017-2021 фінансові роки полягає в сприянні сталому та інклюзивному відновленню економіки в Україні цільовими напрямами Концепції є:

- 1). краще урядування, протидія корупції та робота з населенням;
- 2). забезпечення функціонування ринків;
- 3). фіскальна та фінансова стійкість;
- 4). ефективне, результативне та інклюзивне надання послуг (рис. 5.1).

ГСБ підтримуватиме реформи, розвиватиме інвестиційні платформи та здійснюватиме окремі інвестиції, працюючи у складі коаліцій за участю партнерів у сфері розвитку та прокладаючи для приватного сектору шлях до інвестування в Україні.

Завдяки цьому каскадному підходу, не лише ГСБ зможе скористатися зі своєї спроможності залучати до діяльності інші організації та користуватись результатами їх роботи, а й приватний сектор та інші партнери отримають можливість долучитись до підтримки реформ і здійснення інвестицій, зокрема, у сфері сільського господарства та агробізнесу, а також інфраструктури. Складність загальних політичних, безпекових та ділових умов в Україні вимагає орієнтації цього підходу на довгострокову перспективу з забезпеченням стійкої та послідовної роботи за чотирма цільовими напрямами.

Концепція передбачає подолання викликів, що стоять перед Україною у сфері урядування як питань комплексного характеру на основі подвійної стратегії. Перша складова стратегії передбачає надання цілеспрямованої підтримки в розбудові основних інститутів і систем, що зміцнюють прозорість і відповідальність у державному секторі.

Друга складова стратегії передбачає здійснення реформ за трьома цільовими напрямками з метою послаблення впливу бізнес-інтересів.

Перше завдання в рамках комплексного цільового напрямку урядування полягає в сприянні прозорості та зміцненні управління державними фінансами (УДФ). Недостатня прозорість і слабкість УДФ сприяли посиленню впливу приватних інтересів, підірвали можливості для здійснення інвестицій приватним сектором, погіршили надання послуг найменш заможним 40% населення та в цілому підірвали довіру громадян до уряду.

Другим завданням у рамках комплексного цільового напрямку урядування є зміцнення відповідальності шляхом збільшення ініціатив із протидії корупції та залучення громадян. Сприяння залученню громадян відіграватиме ключову роль у зміцненні довіри, забезпеченні відповідальності державних службовців та підвищенні якості роботи постачальників послуг.

Ініціативи по залученню громадян здійснюватимуться за трьома напрямками: 1. розширене та структуроване залучення третіх сторін для здійснення незалежного моніторингу, зокрема, проєктів, що фінансуються МБРР; 2. розширення обізнаності громадянського суспільства та створення можливостей для ведення діалогу щодо ключових інституційних реформ; 3. створення місцевих механізмів урахування відгуків громадян щодо надання послуг.

Розкриття потенціалу приватного сектору шляхом інституційної реформи та здійснення ключових інвестицій, покликаних забезпечити функціонування ринків, має критично важливе значення для забезпечення потужнішого та більш сталого зростання в Україні.

Збільшення продуктивності праці є ключем до зміцнення конкурентоспроможності українських компаній і їх здатності зростати (і створювати робочі місця) та одержувати доходи. Є три структурні та інституційні недоліки, що обмежують конкурентоспроможність приватного сектору:

- невнормованість і неефективність інфраструктури,
- відсутність результативного управління державними інвестиціями та повільні темпи реформ в інфраструктурних галузях,
- висококонцентрована та олігархічна структура виробництва, що обмежує конкуренцію.

Перше завдання за цільовим напрямом 1 полягає в підвищенні якості інфраструктурних послуг, особливо у сфері енергетики та транспорту.

Енергетичний сектор характеризується неефективністю, поширеністю корупції, що пов'язана зі старими структурами ціноутворення й управління, падінням надійності та низьким рівнем інвестування.

Ключовими показниками результатів виконання цього завдання стануть 1. місце України в Індексі показників логістики (Logistics Performance Index); 2. кількість постачальників газу для підприємств централізованого теплопостачання.

Конкурентоспроможність економіки України залежить також від функціонування транспортного сектору, а особливо від якості та надійності системи логістики, заснованої на функціональній транспортній мережі, що працює у сприятливому регуляторному середовищі, і від активної групи операторів перевезень та логістики, спроможних надавати високоякісні послуги.

Другим завданням цільового напрямку 1 є створення рівних умов для ведення бізнесу шляхом реалізації інституційних реформ, покликаних розблокувати можливості для здійснення приватних інвестицій. Діяльність за цими трьома напрямками відіграватиме велику роль у коригуванні антиконкурентної та висококонцентрованої структури виробництва в Україні.

Підтримка поступу в реалізації цього завдання матиме на меті розширення обсягів приватних інвестицій, зокрема, в малі та середні підприємства (МСП). Для створення середовища, здатного сприяти розквіту

конкуренції, підприємництва та інновацій, ГСБ продовжить надання технічної допомоги на оптимізацію регуляторного середовища, зміцнення впровадження нормативної бази з питань захисту економічної конкуренції, а також на реформування державних підприємств. Критично важливі ініціативи з реформування можуть бути підтримані також шляхом можливої реалізації багатогалузевого проєкту у сфері політики розвитку. Ці реформи сприяли б зниженню ризиків для МСП й дали б змогу залучити приватні інвестиції.

Третім завданням за цільовим напрямом 1 є земельна реформа, що передбачає створення ринку землі та підвищення продуктивності сільського господарства. Україна має третину світових запасів чорнозему, але врожайність сільськогосподарських культур становить половину від середнього по Європі рівня, що вказує на значний і досі не використаний потенціал країни у сфері сільського господарства.

Це, у свою чергу, дасть можливість визначити ринкову вартість земель і розвинути інструменти земельного фінансування. У цій сфері каскадний підхід може бути застосований безпосередньо за умови здійснення відповідних реформ державної політики.

Вона також стане основою для здійснення приватним сектором інвестицій у сільське господарство. Якщо ж реформування здійснюватиметься непрозоро, то реформа може посприяти подальшому впливу бізнес-інтересів окремих кіл. Таким чином, для України земельна реформа є проєктом із потенційно високим ефектом і високим рівнем ризику.

ГСБ шукатиме рішення, спрямовані на розвиток інфраструктури, пов'язаної з сільським господарством, у приватному секторі.

У майбутньому ГСБ матиме на меті модернізацію складських потужностей та логістичних послуг у сільському господарстві та продовжуватиме підтримувати розвиток агробізнесу на основі поєднання інвестицій та дорадчих послуг.

Крім того, МФК продовжить працювати з фермерами над підвищенням їхньої операційної ефективності, впровадженням новітніх технологій і стандартів, а, отже, й відкриттям доступу до нових ринків.

Усунення найголовніших структурних причин фіскальної уразливості та уразливості фінансового сектору відіграватиме критично важливу роль у забезпеченні макроекономічної стабільності країни на майбутнє та створенні умов для належного функціонування ринків.

Для забезпечення макроекономічної стабільності доведеться усувати структурні умови для виникнення найбільших фіскальних ризиків у середньостроковій перспективі, включаючи вузькість податкової бази, слабкість та політизованість адміністрування податків, нераціональність і неефективність системи пенсійного забезпечення, а також наявність значних квазіфіскальних ризиків. Крім того, незважаючи на відвернення масштабної дезінтеграції фінансового сектору, він залишається уразливим; досі не відновилося зростання обсягів кредитування, а частка проблемних позик зросла. З огляду на глибоку вкоріненість та політизованість кредитування пов'язаних осіб, дуже важливо продовжити виведення з ринку та рекапіталізацію банків, зміцнення банківського нагляду з одночасним впровадженням принципів урегулювання проблемних позик і зміцнення систем управління державними банками.

До варіантів реформування можна віднести реструктуризацію пакетів пенсійних виплат у цілому зі зміцненням бюджетної та соціальної стійкості, застосування параметричних заходів, включаючи зниження категорійних виплат та скорочення можливостей для дострокового виходу на пенсію.

Для досягнення поступу в реалізації заходів Світовому банку доведеться поєднати поглиблену аналітичну роботу та технічну допомогу у визначенні та аналізі рішень із ефективною інформаційно-просвітницькою діяльністю серед відповідних зацікавлених сторін. При цьому для реалізації найважливіших реформістських ініціатив необхідно в подальшому формувати коаліції за участю інших партнерів у сфері розвитку, включаючи

МВФ та агентства, що надають підтримку на засадах двосторонньої співпраці.

Другим завданням у рамках цільового напрямку 2 є зміцнення фінансового сектору та закладення основ для надійного розвитку кредитування. Це завдання має на меті не лише гарантування стабільності фінансового сектору, але й сприяння функціонуванню ринків.

Водночас, значна уразливість нікуди не зникла. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) майже не досяг поступу в поверненні активів; державні банки почали домінувати; проблему кредитування пов'язаних осіб так і не було розв'язано, а частка проблемних позик (ПП) залишається високою. Оскільки їх частка перевищує 30%, банкам важко відновити ефективне кредитування приватного сектору. Для забезпечення макрофінансової стабільності доведеться наполегливо та стійко проваджувати нову правову базу, включаючи подальше вдосконалення підходів до виведення банків із ринку, завершення реструктуризації банківської системи та подальше зміцнення нагляду. Для відновлення зростання обсягів кредитування необхідно буде вжити заходів до врегулювання проблемних позик із одночасним реформуванням і зміцненням корпоративного управління у секторі великих банків, власником яких є держава. При цьому для відновлення здорового ринку кредитних ресурсів важливо буде створити функціональний ринок проблемних фінансових активів.

Поступовість у виконанні цього завдання сприятиме кредитуванню, покликане зробити більш довгострокове фінансування доступнішим, а також потенційно можливе боргове фінансування банків з боку МФК та її входження до капіталу банків, надання технічної допомоги фінансовому сектору, а також можливість надання багатогалузевого ФПР.

Цільовий напрям 3. Ефективність та інклюзивність надання соціальних послуг. Другим завданням цільового напрямку 3 є зміцнення адресності соціальної допомоги. Це завдання також має на меті збільшення обсягів

адресної допомоги, що надається громадам, постраждалим внаслідок конфлікту.

Реалізація пріоритетних стратегічних завдань Концепції партнерства з Україною на 2017-2021 фінансові роки буде великим викликом з огляду на ризики та невизначеність в країні. Поточний портфель проєктів МБРР, який складається з восьми інвестиційних проєктів загальним обсягом майже 2,25 млрд. доларів США, стикається з великими проблемами під час реалізації. Стрімке збільшення інвестиційного портфелю протягом трьох останніх років додатково загостило проблеми з реалізацією проєктів. Було вжито заходів з підвищення показників портфеля МБРР.

За результатами оцінювання було узгоджено план заходів із очищення та реструктуризації портфеля; з метою розв'язання проблем або перерозподілу ресурсів на користь більш пріоритетних напрямів діяльності агресивно застосовувалось часткове скасування деяких операцій. Було зупинено кредитні операції, що не відповідали новим стратегічним пріоритетам уряду:

Реалізація поточних проєктів здійснить на результати Концепції набагато більший вплив, ніж будь-які нові інвестиційні кредити (рис. 5.2).

До матриці результатів Концепції, було визначено, головним чином, на основі поточного портфеля й поточних або планованих дорадчих та аналітичних послуг (ДПА). Позики на підтримку політики розвитку (ППР), які було виплачено в повному обсязі, сприяли досягненню високих результатів, включаючи стабілізацію економіки, зниження значних дисбалансів і пом'якшення наслідків шокових явищ для населення.

Очікувані результати визначатимуться кількома чинниками: 1). поступом України в реалізації реформ; 2). підвищенням показників портфеля МБРР в Україні та 3). можливостями МБРР надавати кредити в Україні.

Досягнення деяких результатів залежатиме від реформ, які мають політично делікатний характер і вимагають глибокого залучення уряду та інших зацікавлених сторін – особливо в тому, що стосується земельної

реформи, створення рівних умов для приватного сектору, обмеження фінансових ризиків та зміцнення фінансового сектору.

Рис. 5.2. Приклади потенційних нових проєктів

Джерело: побудовано автором за матеріалами СДК Групи Світового Банку

Кредитування за новими інвестиційними проєктами залежатиме від того, чи поліпшиться реалізація проєктів із уже наявного портфеля та від поступу в реалізації реформ, необхідних для одержання очікуваного ефекту від інвестиційних проєктів. Реформування державної політики має передувати будь-яким інвестиціям.

Вибір нових напрямів діяльності протягом періоду реалізації Концепції здійснюватиметься на основі чотирьох принципів:

Вибір МБРР конкретних нових кредитних операцій протягом періоду нової Концепції в період після 2017 фінансового року залишається відкритим, але кредитна підтримка зводитиметься до найбільш пріоритетних напрямів й надаватиметься за умови активнішого здійснення трансформаційних реформ за напрямами, що сприяють формуванню ринків

Якщо ж ключові реформи за деякими напрямами державної політики реалізовано не буде, то діяльність Світового банку за цими напрямами та відповідні результати буде суттєво обмежено. За таких обставин Світовий

банк зосередиться, головним чином, на дорадчих послугах та аналітичній роботі, а очікувані результати матимуть значно помірніший характер. Водночас, Світовий банк гнучко реагуватиме на зміни та виявлятиме готовність до надання підтримки за тими напрямками, за якими здійснюватимуться ключові реформи у сфері державної політики.

Дорадчі послуги та аналітика (ДПА) відіграватимуть значно важливішу роль, ніж у рамках попередньої Стратегії партнерства з Україною (СПУ), й застосовуватиметься як каталізатор ключових трансформаційних реформ та інвестицій. ДПА надаватиметься за такими пріоритетними напрямками реформування, як пенсійна реформа, земельна реформа, енергетична безпека та фінансовий сектор.

Новий портфель ДПА буде консолідовано навколо цільових напрямів Концепції; включатиме в себе набір «флагманських звітів», присвячених стратегічним викликам середньострокового та довгострокового характеру у сфері розвитку, що стоять перед Україною, на кшталт чинників економічного зростання, економічних і соціальних наслідків демографічних змін і впливу змін клімату на сільське господарство; заохочуватиме застосування багатогалузевих підходів до подолання викликів у сфері розвитку та співробітництва в рамках ДПА.

Зміни клімату та гендер відіграватимуть важливу роль у здійсненні діяльності з ДПА та в рамках потенційних нових операцій. Системи закупівель в Україні вдосконалюються, але залишається потреба в ретельному моніторингу та оцінюванні новоствореної системи електронних закупівель.

Ризики на шляху реалізації Концепції в Україні оцінюються як «значні» (табл. 5.2). Серед ризиків переважають політичні ризики, урядування та макроекономічні ризики.

Вони здатні поодинокі або разом поставити під загрозу реалізацію Концепції через зниження рівня готовності та спроможності уряду

реформувати державну політику і реалізовувати портфель інвестиційних проєктів Світового банку.

Таблиця 5.2

Рейтинги ризиків для реалізації Концепції

Ризик політики та врядування	Високий
Макроекономічний	Високий
Галузевих стратегій та політики	Значний
Технічної будови проєкту або програми	Помірний
Інституційної спроможності до реалізації та стійкості	Значний
Фідуціарних аспектів	Значний
Охорони довкілля та соціальної сфери	Помірний
Зацікавлених сторін	Помірний
Загальна оцінка	Значний

Джерело: побудовано автором на основі СДК Групи Світового Банку

ГСБ ретельно розглянула всі ці ризики та, наскільки це є можливим, вживає заходів, покликаних звести до мінімуму їхній вплив на реалізацію цієї Концепції.

Головним елементом Концепція партнерства з Україною, що охоплює всі інші цільові напрями, є урядування, протидія корупції та залучення громадян. Вона передбачає застосування подвійної стратегії для подолання викликів у сфері урядування: по-перше, на основі розбудови комплексних інститутів кращого урядування та протидії корупції для забезпечення поступу трьома шляхами в напрямі сталого відновлення економіки та спільного добробуту і, по-друге, на основі реалізації реформ за трьома шляхами з метою послаблення впливу бізнес-інтересів.

Пропонуємо запровадження автоматизованого виробництва в концепції Industry 4.0 як взаємодію кіберфізичних компонентів I4.0, які включають в себе активи (Asset) та їх віртуальну сутність (цифровий двійник). Згідно RAMI 4.0 компонент I4.0 представлено тривимірною моделлю (рис. 5.3), яка відображає основні аспекти діяльності підприємства протягом усього життєвого циклу. Німецька ініціатива Industry 4.0 передбачає застосування комплексного підходу до імплементації бізнес-цілей. Однією з основних особливостей такої парадигми є злиття двох світів, світу інформаційно-

комунікаційних технологій (ICT) та світу операційних технологій (OT), тобто технологій автоматизації процесів та виробництв. Останні означаються стандартами, що застосовуються в машинобудуванні, електроніці, електротехніці, автоматизації в цілому [1].

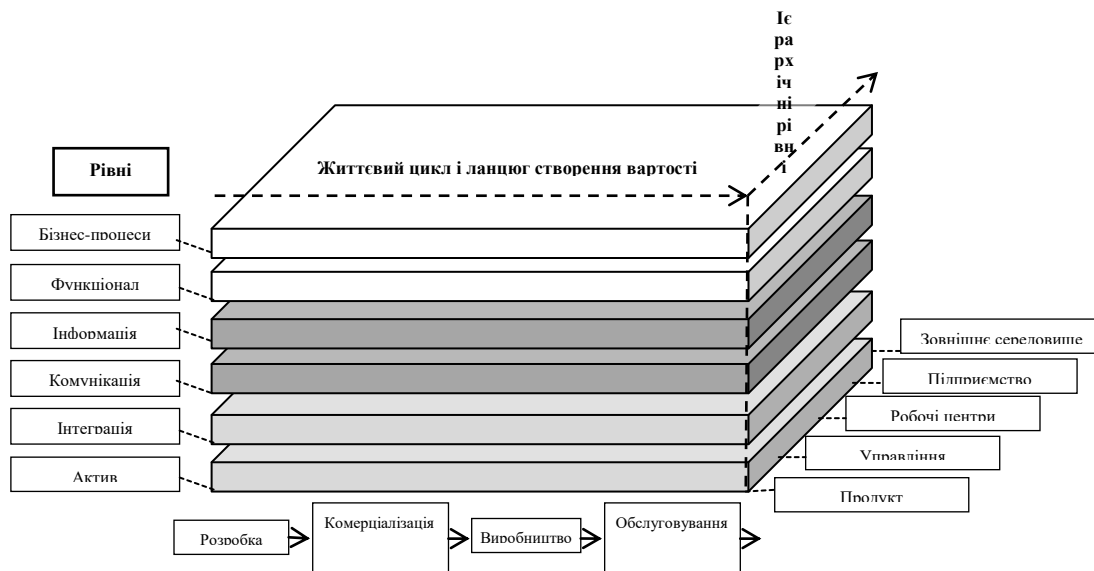

Рис 5.3. Еталонна тривимірна 3D модель архітектури Industry 4.0 комплексного підходу реалізації бізнес цілей підприємства

Джерело: [1]

Крім Німеччини, інші країни також долучилися до здійснення четвертої промислової революції у себе. Проте, саме концепція Industry 4.0, яка представлена моделлю Reference Architecture Model Industry 4.0 (RAMI 4.0), сформована на основі майстерного об'єднання кращих світових практик. З метою формування швидкої відповіді на потреби ринку модель RAMI 4.0 описана німецьким інститутом стандартизації DIN та затверджена шляхом спеціальної нової процедури стандартизації, як DIN SPEC 91345:2016-04. Ця модель сформована з міцних цеглин світового досвіду – найбільш важливих стандартів для виробництва.

Автоматизоване виробництво в концепції Industry 4.0 бачиться як взаємодія кіберфізичних компонентів I4.0, який включає в себе актив (Asset) та його віртуальну сутність (цифровий двійник). Поняття фізичного активу присутнє як в стандарті IEC-62264, так і в RAMI 4.0, що робить можливим

супроводжувати усі сутності, задіяні у виробництві по їх життєвому циклу. У RAMI 4.0 поняття активу значно розширене (включає персонал, стандарти, софт, поширюється і на продукт), тим не менше в загальному розумінні вони з ІЕС-62264 мають одну основу.

Згідно моделі RAMI 4.0 компонент І4.0 представляється тривимірною моделлю (рис. 5.3), яка відображає основні аспекти його діяльності протягом усього життєвого циклу.

Шість архітектурних рівнів, які лежать на вертикальній вісі еталонної моделі архітектури Industry 4.0 означають структуру представлення компонента Industry 4.0 (елемента єдиної мережі), тобто яким чином і якими засобами активи підприємства взаємодіють між собою в мережі та як вони в ній представлені. Модель RAMI 4.0 передбачає застосування сервісноорієнтованої архітектури (SOA), де компоненти І4.0 надають послуги іншим компонентам через протоколи зв'язку по мережі.

Зміна парадигм має бути першим кроком зміни відношення до проектів співпраці й розуміння напрямів ЄС щодо інтернаціоналізації та співпраці кластерів. Іншими словами, потрібно розбиратись в низці європейських стратегічних програм й також в тих інституціях, які ведуть ці програми. На рисунку 5.4 подано стратегічні пріоритети, ключові інституції (decision makers) та спільні стратегічні програми (strategic tools).

На міжнародній арені для представлення українських кластерів в процесах matchmaking необхідно:

1. Необхідно враховувати, що експорт – це складова частина процесів інтернаціоналізації, яка включає в себе багато дотичних до експорту видів діяльності – міжнародні обміни досвідом, вирівнювання по відношенню до кращих практик та стандартів, науково-технічна співпраця, співпраця в розвитку напрямів розвитку кластерів, і які стимулюються міжнародними фондами та фондами ЄС тощо. Остання категорія є дуже популярною в ЄС, на платформі ЕССР (європейської кластерної співпраці) є

сотні проєктів, де приймали участь європейські кластери та їх учасники, де українських учасників майже немає.

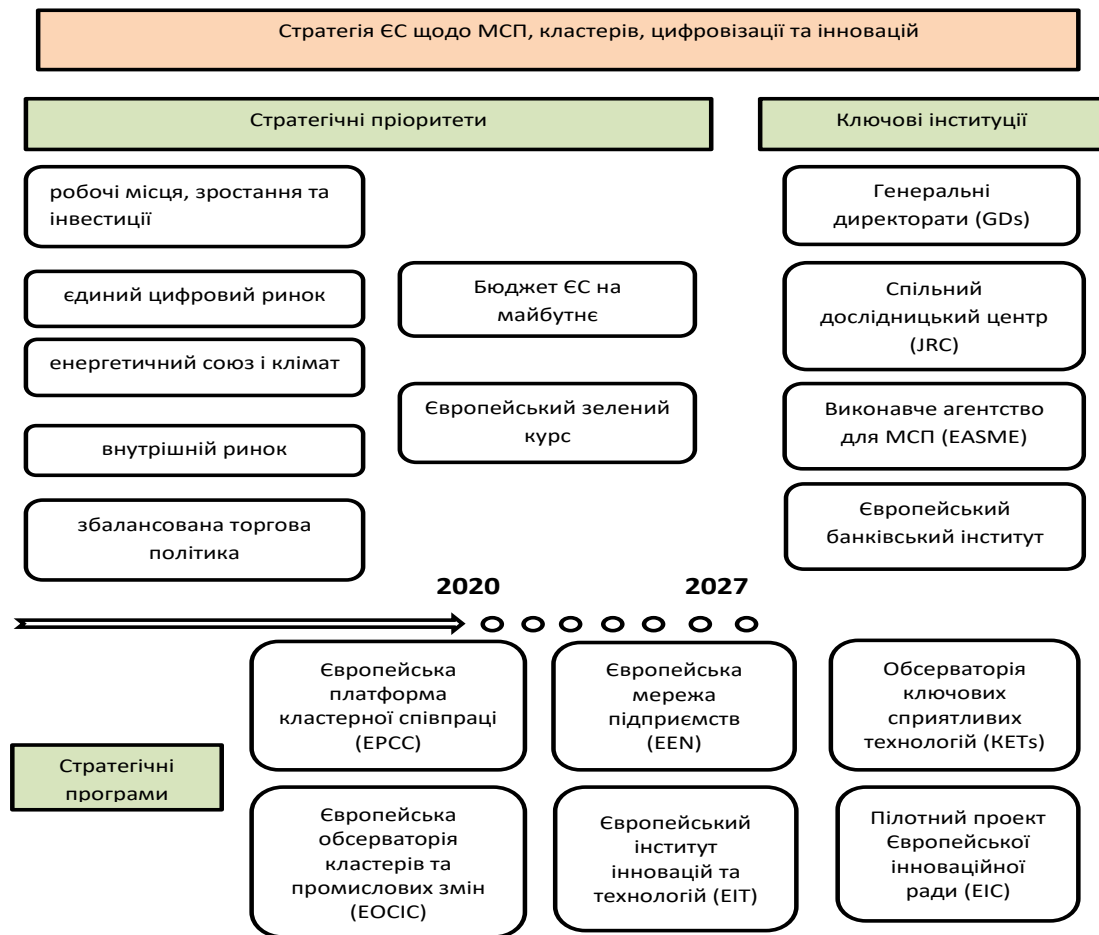

Рис. 5.4. Стратегічні пріоритети, ключові інституції (decision makers) та спільні стратегічні програми (strategic tools)

Джерело: побудовано автором

2. Проєкти входять в певні категорії напрямів співпраці кластерів, а тому розуміння цих напрямів є дуже важливим для усвідомлення процесів інтернаціоналізації. Звісно ЄС фінансує напрями майбутнього: нейтральна до кліматичних змін економіка, діджиталізація, ресурсоефективність, тобто мова про глобальні тенденції, слідування яким важливо для всіх учасників ринку з точки зору спільного прийняття викликів майбутнього. Але потрібно добре розуміти також економічну складову цих процесів – адже мова про свідоме

та цілеспрямоване формування міцних, інноваційних ланцюгів доданої вартості відповідно до своїх напрямів спеціалізації.

3. В основі цих процесів державні та загальноєвропейські, довгострокові політики та стратегії розвитку. Все інше – гранти, інструменти, проєкти та програми співпраці – похідне. Тут в українських кластерів може наступати певне роздвоєння свідомості. Бо теоретично, ми розуміємо, що напевне – це правильно. Але практично, це дуже важко усвідомити та зрозуміти, оскільки в нашій державі й за рідким винятком, більшість подібних стратегій зводяться до декларацій й, тим самим, девальвуються всі сенси державного стратегування, як такого. Більшість кластерів й сьогодні виживають, хто як може, й тому голуба мрія нашого малого бізнесу – «вийти на стабільний експорт», ніяк не зв'язана з якимись державними чи над-державними програмами співпраці, й тим більше з іншими кластерами.

4. Така ситуація з часом формує певні парадигми мислення, де співпраця з іншими кластерами, може виглядати абстрактно, надумано, й за твердженням самих кластерних керівників – «далеко від реалій». Відповідно, з таким мисленням дуже важко знайти в стратегіях наших кластерів якісь проєкти, орієнтовані на міжнародну співпрацю.

5. Зовнішні зміни настільки швидкі та бурхливі, що ніякий малий бізнес поодиночі не може справлятися з ними. Це глобальні зміни й вони стосуються міжнародної політики, торгівлі, регіональних змін, нових технологій, а сьогодні ще й викликів пандемії COVID-19. Отже, якщо 90% ВВП європейської економіки належить МСП, то ці підприємства мають бути готові до цих змін. І якщо кластери є більш високою та більш ефективною формою бізнес-об'єднань МСП, то звісно, саме вони стають інституціями, які прискорюють прийняття цих змін й консолідують навколо них учасників МСП. В таких парадигмах мислення, чим більше уваги приділяється розвитку та співпраці кластерів та їх учасників – тим швидше та сильніше

буде зростати конкурентоспроможність окремого малого підприємства, а значить сильнішими будуть ланцюги, й далі сильнішою – вся економіка ЄС.

6. Перевірити які парадигми ефективніші дуже просто. Досить взяти будь-який з глобальних викликів і подивитись на результати. Скажімо, європейські кластери спільно з своїми урядами буквально в перші місяці приходу COVID-19 в 2020 зуміли налагодити в себе виробництво кисневого обладнання, ШВЛ та засобів індивідуального захисту. В Україні й через рік пандемії, ми цілковито залежимо від імпорту, й добре знаємо, що наші спроби консолідації рік тому були провальними саме через оте саме бачення світу «кругом одні конкуренти». Аналогічно, можна брати інші приклади, як ті ж темпи проникнення сучасних технологій, хоча б тієї ж Індустрії 4.0.

7. Розуміння та користування тими сервісами, що стоять за такими програмами і які доступні також для українських кластерів. Тільки на платформі ЕССР зазначено, що Єврокомісія підтримує МСП в інтернаціоналізації, надаючи наступні сервіси:

a. Доступ до бази підприємств та відповідних сервісів європейської мережі МСП (EEN).

b. Підтримка та розвиток між-регіональної співпраці (трансфер технологій, вихід на ринки, захист інтелектуальної власності (IP) тощо) по регіонам Азії, Японії, США, Індії та інших. Щодо IP ЄС створила helpdesks, які безкоштовно обслуговують МСП по цілому ряду пріоритетних торговельних напрямів.

c. Експортні helpdesks, які надають доступ до баз даних та відповідних.

8. Тренінги, воркшопи, акселераційні програми, matchmaking events, взаємні візити тощо – все для того, щоб учасники окремо взятого кластеру швидше зростали й швидше виходили на міжнародну арену.

9. Водночас, жодна з програм ЄС не розкаже, що робити в своєму регіоні чи галузі. Навпаки, всі ці «настанови» ЄС кажуть про інклюзивний, свідомий підхід «зсередини – назовні» (inside – out). Простіше кажучи,

користування програмами та інструментами підтримки ЄС буде тоді ефективними, коли кожен кластер має свою – ясну та детальну стратегію розвитку, які включає в себе елементи:

а. Спеціалізації та визначення ключових конкурентних переваг. Зазвичай, такі речі дуже тісно пов'язані з регіональної та галузевою спеціалізаціями й стосуються зміцнення ланцюгів доданої вартості та посилення їх інноваційності.

б. Створення портфелю проєктів та програм розвитку, і які відповідають пункту а) вище й також специфічним потребам учасників кластеру.

с. Детального плану дій щодо реалізації таких проєктів.

10. Якщо ці пп існують, то інтеграція в програми ЄС буде йти значно швидше. Ось кілька ідей руху 4.0, як це вже відбувається в Україні:

а. якщо ваш кластер має проєкт розвитку Центрів 4.0, то звісно доступні відразу кілька євро-програм, де фігурують DІН (Digital Innovation Hubs) – адже обидві концепції дуже близькі, й причини в їх основі ті самі;

б. якщо сильний галузево-технологічний фокус, то дуже висока ймовірність, знайти аналогічний міжнародний проєкт, тільки більш масштабний. Наприклад, це можуть бути проєкти, які показують роль технологій у захисті навколишнього середовища та створенню «зелених» підприємств, покращенню безпеки, перекваліфікації кадрів, що необхідна сьогодні в епоху 4.0, впровадженню нових технологій та рішень 4.0 тощо;

с. якщо ви в процесі інтернаціоналізації й шукаєте зближення з країнами Східного партнерства (Білорусь, Молдова, Грузія, Вірменія, Азербайджан), то цікавими будуть проєкти програм співробітництва EU4Digital та EU4Business;

д. Аналогічно, якщо проєкти розвитку МСП стосуються розвитку нових навичок та знань, розвитку інновацій, кращої відповідності кваліфікацій міжнародним стандартам та вимогам – є також маса програм підтримки.

Таким, чином логіка руху «зсередини–назовні» передбачає формування чітких пріоритетів та конкретних проектів, і які відповідають потребам кластеру. Питання формування подібних проектів гостро стоїть по всіх наших агропромислових кластерах – й тим більше, що в регіональних планах дій до 2027 їх є дуже мало в сфері агропромислових хайтек. Але логіка цього підходу не виключає й зворотнього впливу та інтеграції – тобто, саме стратегічні установки ЄС, досвід європейських кластерів допомагають формувати власні ідеї та краще профілювати свої конкретні проекти. Більше того, варто наголосити, що стратегія інтеграції в глобальні та регіональні (європейські) ланцюги доданої вартості відрізняється від стратегії експорту й базується саме на розумінні таких установок та пріоритетів. Іншими словами, якщо хайтек виробник, то в висококонкурентному середовищі ЄС чи США продати такий продукт буде дуже важко. Для прикладу – мова може йти про українські продукти та рішення на лендскейпі 4.0, де бачимо чимало оригінальних рішень та продуктів в категоріях безпекових чи медичних роботів, дронів, систем машинного зору, MES/APS, рішень блокчейну тощо.

Натомість, потенційні європейські партнери набагато швидше можуть розглядати пропозиції щодо спільних та нових розробок в цих сегментах, спільного пошуку нових клієнтів на нових ринках, спільного вирішення освітніх та прикладних аспектів в конкретних застосуваннях.

5.2. Пріоритети та інноваційні компоненти альтернативних джерел інвестування розвитку суб'єктів господарювання

Головна мета оцінки кредитоспроможності позичальника – оцінка кредитного ризику та виявлення джерел погашення позичальником відсотків і заборгованості за кредитом. Методика оцінки рівня кредитоспроможності використовується для визначення того, до якої категорії відноситься підприємство як позичальник. Апробація пошуку меж станів рівноваги на основі запропонованої економічної моделі інвестиційного клімату України

SMS (Self Management System) як складної економічної системи структурного типу, яка взаємодіє з зовнішнім середовищем і еталонної тривимірної 3D-моделі архітектури Industry 4.0 комплексного підходу до імплементації бізнес цілей проведено на базі підприємств ТОВ «Агро-Подвірне» Чернівецької обл. та СТЗОВ ВФ «Гуменецьке» Хмельницької обл. для визначення величини коефіцієнта кредитоспроможності та поточного значення відповідного індикатора внутрішнього середовища на основі використання програмного забезпечення (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Величина коефіцієнтів кредитоспроможності підприємств

Показники	2019 р.	
	ТОВ «Агро-Подвірне»	СТЗОВ ВФ «Гуменецьке»
Коефіцієнт автономії (рівень самофінансування)	Дуже низький	Високий
Частка оборотних активів в загальній величині сукупних активів	Дуже високий	Високий
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	Дуже низький	Середній
Коефіцієнт поточної ліквідності	Низький	Високий
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Низький	Низький
Коефіцієнт рентабельності активів (за прибутком до оподаткування)	Середній	Середній
Коефіцієнт оборотності активів	Дуже високий	Дуже високий
Поточне значення відповідного індикатора	0,443	0,618

Джерело: розраховано на основі даних ТОВ «Агро-Подвірне» та СТЗОВ ВФ «Гуменецьке»

Оцінюючи кредитоспроможність позичальника, банк фактично визначає рівень кредитного ризику, який він візьме, надавши кредит. Крім того, необхідно враховувати, що рівень ризику позичальника може трансформуватися у ризик самого банку за умови встановлення кредитних відносин. З огляду на отриманий результат, 2019 р. ТОВ «Агро-Подвірне» можна віднести до категорії «Середньої якості», ступінь впевненості оцінки – 93%. З точки зору самого підприємства і його можливостей така оцінка говорить про те, що в разі необхідності ТОВ «Агро-Подвірне» завжди зможе звернутися до учасників фінансового ринку для того, щоб залучити

необхідне фінансування на звичайних умовах і своєчасно погасити зобов'язання або використовувати довгострокові кошти для посилення і розширення.

Для визначення «Величини коефіцієнта» використовується поточне значення відповідного індикатора. З точки зору банку така оцінка означає, що ТОВ «Агро-Подвірне» характеризується збалансованою фінансовою системою, прийнятною бізнес-моделлю, яка дозволяє в більшості випадків своєчасно відповідати за нарахованими відсотками і самим тілом наданого кредиту.

Період, протягом якого вкладені кошти ТОВ «Агро-Подвірне» після проходження стадії формування матеріальних запасів, їх перетворення в готову продукцію і послуги, погашення дебіторської заборгованості перетворювалися назад в грошові кошти, дорівнює 187,78 дням. Показник фінансового циклу, який враховує також кредиторську заборгованість, дорівнює 130,87 дням.

Слід зауважити, що з точки зору можливостей, в разі необхідності підприємства завжди зможуть звернутися до учасників фінансового ринку для того, щоб залучити необхідне фінансування на звичайних умовах і своєчасно погасити зобов'язання або використовувати довгострокові кошти для посилення і розширення. З точки зору банку така оцінка означає, що підприємства характеризується збалансованою фінансовою системою, однак ТОВ «Агро-Подвірне» прийнятною бізнес-моделлю, а СТзОВ ВФ «Гуменецьке» – ефективною бізнес-моделлю, які дозволяють своєчасно відповідати за нарахованими відсотками і самим тілом наданого кредиту. Крім цього, оцінка рівня кредитоспроможності ТОВ «Агро-Подвірне» показує, що вартість фінансування буде такою ж, як і середня на ринку, а для СТзОВ ВФ «Гуменецьке» – нижчою, ніж в середньому, що є характерним для українського фінансового ринку.

Період фінансового циклу ТОВ «Агро-Подвірне» знаходиться нижче нуля, що свідчить про можливі проблеми з платоспроможністю. Важливо

своєчасно відповідати за зобов'язаннями перед постачальниками та іншими партнерами, що дозволить забезпечити високий рівень довіри і мінімальний ризик зупинки операційного процесу через неможливість отримати доступ до необхідних матеріальних та інших ресурсів (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

Показники ділової активності ТОВ «Агро-Подвірне»

Показники	2019 р.
Оборотність власного капіталу, обороти	14,89
Оборотність активів, коефіцієнт трансформації, обороти	1,05
Фондовіддача, обороти	16,34
Коефіцієнт оборотності оборотних активів, обороти	1,17
Період одного обороту оборотних активів, днів	307,24
Коефіцієнт оборотності запасів, обороти	3,08
Період одного обороту запасів, днів	116,77
Коефіцієнт оборотності готової продукції, обороти	4,46
Період одного обороту готової продукції, дні	80,78
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, обороти	5,07
Період погашення дебіторської заборгованості, днів	71,01
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, обороти	1,13
Період погашення кредиторської заборгованості, днів	318,65
Період операційного циклу, днів	187,78
Період фінансового циклу, днів	-130,87

Джерело: розраховано на основі даних ТОВ «Агро-Подвірне»

Індикатор оборотності власного капіталу характеризує, наскільки інтенсивно використовується власний капітал для генерування виручки підприємства. На кожну залучену гривню цього джерела фінансування активів, 2019 р. ТОВ «Агро-Подвірне» отримало 14,89 гривень чистого доходу

Фактором зниження оборотності капіталу власників є скорочення чистого доходу підприємства, а також збільшення середньої вартості власного капіталу, що мало негативний вплив на результативний показник в 2018 - 2019 рр.

Кожна гривня ТОВ «Агро-Подвірне» забезпечила отримання 1,05 гривень надходження коштів від продажу товарів і послуг протягом 2019 р. Цього ж року, кожна вкладена в основні засоби гривня дозволила

виготовити та реалізувати 16,34 гривень товарів і послуг. Дебіторська заборгованість ТОВ «Агро-Подвірне» здійснила 5,07 оборотів в рік, а період інкасації заборгованості дорівнює 71,01 днів.

Клієнти та інші дебітори 2019 р. використовували кошти компанії протягом менш тривалого періоду (71,01 днів) в порівнянні з тим терміном, протягом якого підприємство відволікало частину оборотного капіталу постачальників та інших партнерів в рамках фінансово-господарських відносин при формуванні кредиторської заборгованості (318,65 днів). Якщо це не призводить до погіршення відносин з постачальниками, то доцільно і далі дотримуватися такої політики.

Опис економічної ефективності аналізу та прогнозування інвестиційного клімату в Україні доцільно проводити як складну економічну систему структурного типу (СЕС СТ), яка взаємодіє з зовнішнім середовищем. У цьому випадку всі потоки інформації про об'єкт дослідження можна умовно розділити на чотири основні класи: вхідні (X); керуючі (U); випадкові (E); результуючі (Y). Складність системи (чи системна складність) C_c системи визначається як сума функціональної (власної) C_F та структурної (взаємної) складності C_Σ [2].

Побудована система, що являє собою множину елементів, об'єднаних в ціле за рахунок взаємодії елементів один з одним, тобто за рахунок відношень між ними, забезпечує переваги в аналізі та прогнозуванні досліджуваного інвестиційного клімату в Україні, та суттєво сприяє досягненню цілей при прийнятті управлінських рішень. Переваги в досягненні цілей забезпечуються за рахунок системного ефекту. Системний ефект полягає в тому, що властивості системи не зводяться до суми властивостей її елементів, тобто система як ціле володіє рядом нових, тобто емерджентних властивостей, яких не було в її елементів. Усі властивості будь-яких систем у кінцевому рахунку є емерджентними. Рівень системності тим вище, чим вище інтенсивність взаємодії елементів системи один з одним, чим більше відрізняються властивості системи від властивостей її складових

елементів, тобто чим вище системний ефект, тим значніше відрізняється система від множини.

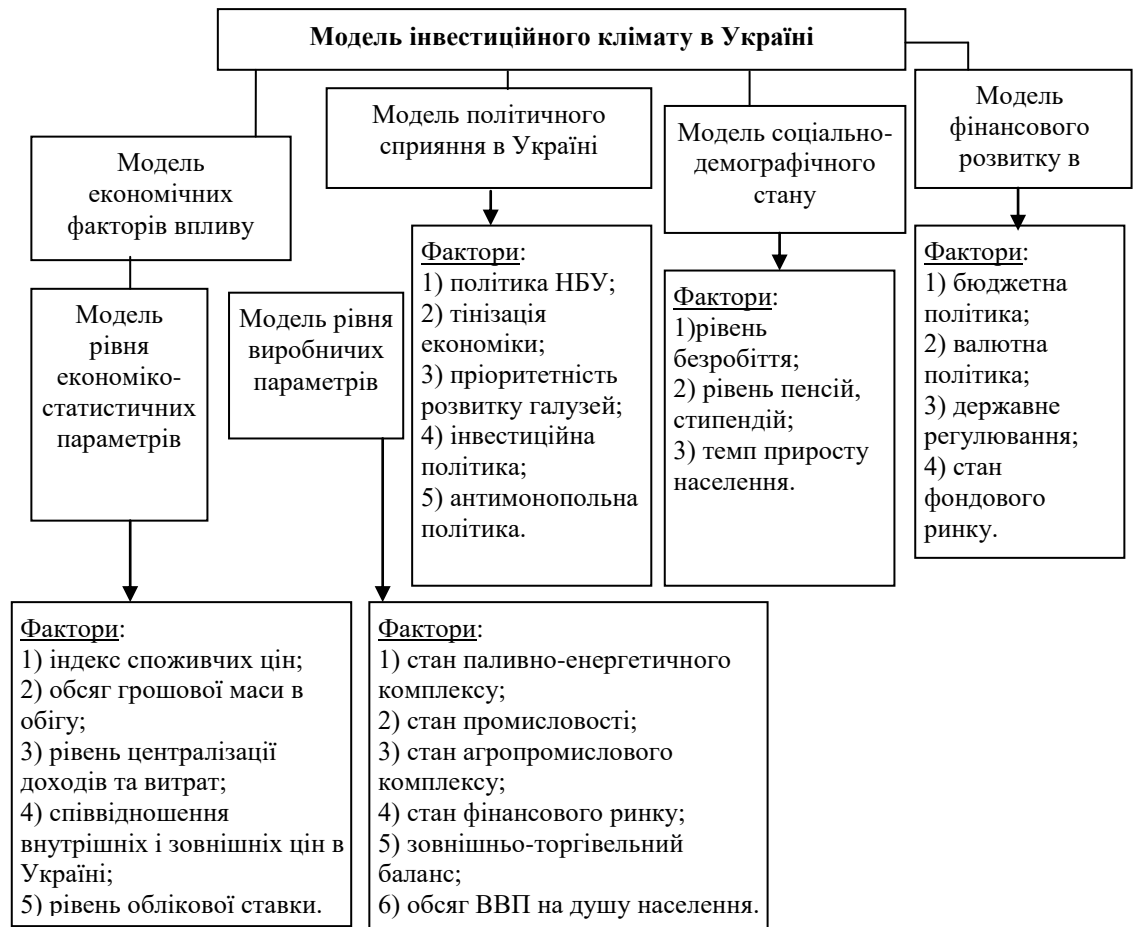

Рис. 5.4. Структура СЕС СТ інвестиційного клімату в Україні.

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Системний підхід до опису інвестиційного клімату в Україні, як системи, дає змогу структурувати його за різними ознаками, ввести на кожному рівні структури свої чисельні економічні характеристики, кількісно описати зв'язки між елементами структури. Збільшивши інформаційну ємність об'єкта дослідження за рахунок параметричних характеристик системи, можна більш чітко формулювати задачу управління і обирати на основі аналізу серед набору альтернативних рішень найбільш оптимальні.

Від виду структури системи та її складності залежить важлива характеристика будь-якої системи – ступінь її цілісності, стійкості.

Для аналізу структури системи використовують інформаційні оцінки ступеня цілісності α та коефіцієнта використання компонентів системи β ,

які можуть бути інтерпретовані як оцінки стійкості структури або як оцінки ступеня централізації-децентралізації управління в системі.

Ці оцінки можна отримати із співвідношення, яке визначає взаємозв'язок системної C_C , власної (функціональної) C_F та взаємної (структурної) C_Σ складності системи:

$$\alpha = -\frac{C_\Sigma}{C_F},$$

$$\beta = \frac{C_C}{C_F},$$

Для даної економічної моделі інвестиційного клімату в Україні значення параметру $\alpha = 0.009$, що говорить про низьку керованість системи, обмежені можливості управління та маніпулювання та високий ступінь децентралізації керування системою. Оцінка параметру $\beta = 0.991$ показує високу автономність взаємодії елементів, високий рівень саморегулювання та самокерування параметрів в системі економічної моделі інвестиційного клімату України. SMS (Self Management System).

Оскільки результати розрахунків вказують на низьку керованість системи, пропонуємо в практичній роботі з врахуванням рейтингів та значимості факторів чи детермінант впливу та отримати диференційовані рівні інвестиційного клімату.

Вказаний вплив супроводжується зовнішнім вкладом енергії і ресурсів в систему і називається «потокот ентропії» (негентропія – НЕГ), а її перероблення всередині системи пов'язане з «виробництвом ентропії» (Е). Якщо система замкнута, то в ній існує тільки ентропія, тобто за термінологією термодинаміки – молекулярний термодинамічний хаос. Такий стан системи називається станом рівноваги. Із збільшенням відкритості системи збільшується негентропія. Якщо зовнішні впливи на об'єкт слабкі або об'єкт має такі адаптаційні можливості за рахунок своїх ресурсів, які повністю перероблюють результати цих впливів і повертають систему у вихідний стан, то відношення $\text{НЕГ}/\text{Е} \leq 1$. У цьому випадку система знаходиться в

стабільному стані.

Зниження адаптаційних властивостей системи в часі (внутрішніх ресурсних можливостей) або збільшення негентропії призводить до збільшення відношення HEG/E до значення $HEG/E < 1$ ($HEG/E \sim 0,1-0,5$), що переводить об'єкт в стан середньої рівноваги. У цьому випадку стан організації, нормального функціонування, стабільності, оберненості, лінійності зберігається, цілісність структури в цілому не порушується, хоча є деяке спотворення у зв'язку з послабленням адаптації. Коли адаптаційний потенціал вичерпується повністю системою або зовнішній вплив за своєю величиною та інтенсивністю виходять за межі адаптації, відношення $HEG/E \sim 1$ і система переходить у стан сильної нерівноваги, при якому позитивне «виробництво ентропії» компенсується від'ємним «потокм ентропії». Ця нестійкість системи проявляється в тому, що такий стан дуже чутливий до флуктуацій.

У результаті система в своєму розвитку пройде замкнутий цикл: рівновага – слабка – середня – сильна – виникнення нової структури в умовах сильної нерівноваги – шляхом повернення системи в новій якості в стан більшої рівноваги.

В рамках дослідження парадигми інвестування інноваційних пріоритетів, використовуємо парадигму управління агробізнесом на основі узагальнення досвіду роботи та систематизації інформації і знань по управлінню земельними ресурсами, плануванню, фінансах та економіки, агровиробництва, продажу та закупівлі, інноваційній ексистемі, безпеці, логістиці агросектору України.

Всі процеси матриці визначення інноваційної зрілості підприємств були об'єднані та доповнені в дев'ять основних блоків матриці зрілості в рамках дослідження парадигми інвестування інноваційних пріоритетів. Оцінку інноваційної зрілості підприємств проводиться за шкалою із п'яти рівнів в кожному з 9 блоків (рис. 5.5).

	Управління землею	Планування в агро	Фінанси та економіка
	Інструменти та підходи, що використовуються для роботи з земельним банком: картографування, аналітика, зв'язки с бухгалтерським обліком, децентралізацією і розвитком громад, корпоративна соціальна відповідальність.	Процеси та технології що використовуються для визначення сівозміни сільськогосподарських культур та формування технологічних карт, відтворення тварин, родючості ґрунтів, удосконалення бізнес-процесів та бізнес-планування	Підходи до організації управлінського обліку, бухгалтерського обліку, бюджетування, інструменти для економічного аналізу та бізнес-аналітики, матриці вибору традиційних та альтернативних джерел інвестування.
	Агро виробництво	Продажі	Закупівлі
	Процеси в сільському господарстві, пов'язані безпосередньо з вирощуванням – посів, внесення добрив, захист рослин і моніторингові операції.	Підходи до організації збуту продукції підприємства, е-торгівлі, а також пов'язані з цим процеси та технології, маркетингу, соціальних мереж.	Підходи та парадигми, які визначають, як ІТ-технології і цифровізація економіки впливають на закупівлі та фінансову ефективність компанії.
	Інноваційна екосистема	Безпека	Логістика
	Питання, пов'язані з процесами залучення, розвитку та утримання персоналу та інноваційного розвитку.	Комплекс заходів, спрямованих на уникнення явищ шахрайства та крадіжок на виробництві.	Підходи до організації роботи інженерної та логістичної служб, включаючи логістичні ланцюжки інвестування.

Рис. 5.5. Матриця визначення інноваційної зрілості підприємств

Джерело: удосконалено автором на основі [3]

Рівні інноваційної зрілості диференційовані наступним чином:

Traditionals – не впроваджені або не використані нові технологічні рішення.

Beginners – зроблені перші спроби впровадження нових технологій.

Adopters – наявний базовий пакет потрібних технологій, інтегрований в діяльність компанії.

Leaders – наявна послідовна інноваційна стратегія та отримані значні результати у впровадженні інноваційних технологій.

Future vision – бачення технологій, які будуть визначати підприємство АПК в майбутньому.

Використовуючи матрицю підприємство самотійно може визначити фактичний рівень інноваційної зрілості на основі поєднання матриці інноваційної зрілості та бальної оцінки рівня іновайності підприємства.

Резервом є фінансування через нетрадиційні (альтернативні) інструменти: венчурні фонди, бізнес-інкубатори, бізнес-ангели, краудфандінг. Венчурний капітал є особливою формою капіталу. Інвестори, беручи участь у фінансуванні, фактично виступають як замовники майбутніх нововведень, якщо вони виявляються успішними – як співвласники новоутвореної фірми. Венчурне фінансування виконує роль попередньої оплати видатків виконання замовлень на новачію [4, с. 56].

«Ангели», як правило, вкладають свої власні кошти, на відміну від венчурних капіталістів, які управляють грошима третіх осіб, об'єднаними у венчурні фонди. Краудфандінг, своєю чергою, передбачає співпрацю людей, які об'єднують гроші чи інші ресурси для підтримки ідей, людей або організацій. Взаємодія між ними найчастіше відбувається в Інтернеті на спеціалізованих майданчиках або в соціальних мережах. Краудфандінг володіє значним потенціалом, він може бути непоганою бізнес-моделлю, що забезпечує тільки реалізацію окремого проєкту на початкових етапах його розвитку.

Краудфандінг фактично є альтернативним способом залучення безповоротних інвестицій у проєкт. Тим більше, краудфандінгові сервіси є прозорим механізмом, з якого видно, на що витрачаються гроші. Кожне з альтернативних джерел має відмінності (табл. 5.5).

Оскільки інноваційна діяльність характеризується досить високим ступенем невизначеності й ризику, важливо використовувати різноманітні джерела фінансування для досягнення їхньої гнучкості та адаптивності до вимог ринку. Кожне з них має свої переваги і недоліки, тому прийняття рішень щодо їх вибору повинно ретельно обґрунтовуватися [4, с. 106].

Підприємницьким суб'єктам слід виважено ставитися до вибору інвестора, оскільки від цього залежить не лише можливість реалізації

інноваційного проєкту з бажаними результатами, а й перспективи розвитку підприємства.

Таблиця 5.5

Порівняльний аналіз нетрадиційних джерел фінансування

Спосіб інвестування	Обмеження	Переваги	Недоліки
Венчурні фонди	Відбір проєктів на основі бізнес-планів	Діяльність спрямована на найбільш ризикове інвестування	Можливість утрати підприємством контролю над власним проєктом
Бізнес-інкубатори	Наставники малого та середнього бізнесу	Інвестують інтелектуальний капітал	Не сприяють у пошуку прямих інвесторів
Бізнес-ангели	Необхідне повернення вкладень або частка в капіталі (блокуючий пакет)	Оптимізують поточну бізнес-модель, визначають місце та перспективи проєкту на ринку	Незначний внесок у капітал
Краудфандінг	Взаємодія відбувається в мережі Internet на спеціалізованих майданчиках (платформах) або в соціальних мережах	Залучення безповоротних, безкоштовних інвестицій з одночасною рекламою інноваційного продукту	За недобору оголошеної суми проєкт не отримує коштів, тому що вони повертаються інвесторам

Джерело: побудовано автором на основі [5]

Можна зробити висновок про те, що в сучасних умовах основним джерелом фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств виступають переважно власні фінансові джерела. Отже, актуальним на сьогодні питанням є збільшення частки державної участі у фінансуванні інноваційної діяльності підприємств України.

Для вдосконалення стимулювання інноваційної діяльності в Україні потрібен новий комплексний механізм стимулювання всього інноваційного процесу – від фундаментальних досліджень до впровадження розробок у виробництво. Створення такого механізму є доцільним не тільки на державному, а й на регіональному рівні.

Краудлендинг дуже зручний для бізнесу, адже підприємець отримує гроші без застави та з процентною ставкою нижче банківської.

Найпопулярнішими майданчиками для краудлендингу за кордоном є «Lending Club.com» (P2P), «Prosper, com» (P2P), «Funding.com» (P2B), «Zoha.com» (P2P). Українськими платформами кредитування є «Finhub. com» (P2P, P2B), «AFA.com» (P2B), «MOCash» (P2B). Представлені на українському ринку P2P-майданчики зараз обіцяють інвесторам дохідність від 20 до 35% річних залежно від ступеня ризику [6].

Інноваційні кредитні послуги на крауд-платформах, такі, як масове кредитування на ринку P2P, стають більш популярними та важливими у багатьох країнах.

2019 році обсяг світового ринку альтернативних кредитів склав 267,1 млрд дол. США [7]. Якщо порівнювати три основні регіони, такі як США, Китай та Європа, з міжнародної точки зору, то слід відзначити, що розмір китайського ринку альтернативних джерел фінансування, а саме кредитування, є значним, складаючи 222,5 млрд. дол. США. На ринок Китаю 2019 року припадали 83% світового ринку краудлендингу [7].

Зараз P2P - це найбільш динамічний сегмент кредитування у світі. Середньорічний темп зростання перевищує 120%. За прогнозами «Transparency Market Research» до 2024 року обсяги P2P-кредитування досягнуть \$897,85 млрд. [7].

За даними Мінфіну [8] наявні в Україні P2P-майданчики надають своїм користувачам різні можливості та умови. Частина з них спеціалізується на споживчих кредитах, інші – на позиках виключно для підприємців (табл. 5.6).

Залежно від того, яких масштабів бізнес веде позичальник, доступна сума кредиту може варіюватися в межах від 5 тис. до 500 тис. грн. В Україні P2P-кредитування з'явилося порівняно недавно, проте зростає шаленими темпами. Лише за декілька років сфера прямого кредитування в Україні показала обсяг у 5 млрд грн.

Таблиця 5.6

Дані щодо P2P-платформ в Україні на вересень 2019 року

Назва P2P-майданчику	Мінімальна сума інвестицій	Мінімальна/максимальна сума кредиту	Дохідність	Термін інвестування	Гарантії
Finhub (споживчі кредити/кредити для бізнесу)	500 грн.	5100/20000 грн.	від 20% річних	3-12 місяців	—
AFA (кредити для бізнесу)	10000 грн.	до 500 тис. грн.	10-20% річних	—	Застава
MOCash (кредити для бізнесу)	1000 грн.	50/500 тис. грн.	25-35% річних	6-18 місяців	Передбачена можливість страхування інвестицій
Finstream (кредити для бізнесу)	—	від \$ 2000	Індивідуально, залежно від конкретного проєкту та термінів	Визначає інвестор	застава

Джерело: [8]

Краудінвестинг (Equity Crowdfunding) – це краудфандинг капіталу або акціонерний краудфандинг, пайове фінансування. Він виступає як альтернатива операціям із цінними паперами, що здійснюються на фондовому ринку. Якщо у суб'єкта господарювання, якому потрібне інвестування, є акції, то кожен інвестор стає акціонером, за відсутності акцій інвестору пропонують інші варіанти оформлення частки в підприємстві. За допомогою мережі Інтернет фінансуються комерційні проєкти з обов'язковою виплатою інвесторам фінансової винагороди. Винагорода може бути у вигляді частки власності (активів) підприємства, що запозичує кошти; акцій підприємства позичальника; дивідендів від участі в капіталі.

Краудінвестинг поєднує позитивні властивості краудлендингу та венчурного інвестування, тобто за рахунок розподілу необхідних підприємству інвестицій між декількома донорами зростає можливість залучення необхідної суми. Мікроінвестори, вкладаючи кошти в певні проєкти, розраховують отримати частку в бізнесі.

У світовій практиці краудінвестинг переважно використовуються для

залучення фінансування високотехнологічних стартапів, венчурних проєктів та підприємств, які не можуть дозволити собі боргове навантаження, тому що не мають стабільного грошового потоку. Зібраний таким чином капітал може варіюватися від декількох тисяч до декількох мільйонів гривень.

Найпопулярнішим майданчиком у світі є «Crowdcube. com», тобто найбільша у Великобританії платформа «CrowdCube», яка призначена для здійснення краудінвестингових угод. Краудфандингові платформи розрізняються залежно від форми винагороди, яку пропонують інвесторам за участь у фінансуванні.

Виходячи з наданого, згрупуємо крауд-фінансування за видами винагороди (рис. 5.6).

<i>Види крауд-фінансування</i>		
Краудфайдинг	Краудлендинг	Краудінвестинг
Благодійне фінансування	Інвестування-кредитування: – p2p-кредитування («peer to peer» – «рівний рівному») – фізична особа кредитує фізичну особу; – p2b-кредитування («peer to business» – «рівний рівному») – фізична особа кредитує суб'єкта господарювання (юридичну особу)	Пайове фінансування

Рис. 5.6. Види крауд-фінансування за видами винагороди

Джерело: складено на основі [9]

Сьогодні вже існують нові види краудфайдингу, такі як кредитування за рахунок ICO (Initial Coin Offerings). Платформи, наприклад «Indiegogo», змінюють концепцію краудфандингу. Нова ідея зміщує акцент із традиційного краудфандингу на ICO, що є ознакою великої глобалізації фінансових ринків [6]. Окрім ICO, з'явилося капітальне інвестування у сфері нерухомості, що зростає швидкими темпами. Цей сектор має велику кількість пропозицій, що свідчить про його швидке зростання.

У крауд-фінансуванні є низка безперечних переваг як із боку авторів проєктів, так і з боку інвесторів (табл. 5.7).

Таблиця 5.7

Переваги крауд-фінансування

Учасники крауд-фінансування	Переваги крауд-фінансування
Для суб'єктів господарювання-позичальників	– Більш простий та ефективний механізм порівняно зі складнощами отримання кредиту та його вартістю; – альтернативний механізм отримання фінансування від фізичних та юридичних осіб як усередині країни, так і за її межами; – мінімальний набір формальних процедур для реєстрації свого проєкту на майданчику для збирання коштів; – маркетинг як підприємства, так і товарів (послуг).
Для інвесторів	– Наявність нікуди не вкладених накопичень, які не працюють і з часом знецінюються; – низький поріг входу на майданчик для інвестування; – бажання заробити або благодійно підтримати соціальні чи культурні проєкти; – можливість вкласти невелику суму; – можливість отримати унікальний продукт або іншу нефінансову подяку від автора проєкту в разі його реалізації.

Джерело: складено на основі [6]

Крауд-фінансування здійснюється за допомогою мережі Інтернет на спеціалізованих інтернет-ресурсах, а саме краудфандингових платформах, які є спеціалізованими інтернет-ресурсами для здійснення колективного фінансування суб'єктів господарювання шляхом залучення коштів від широкого кола вкладників.

У крауд-фінансуванні беруть участь три сторони, а саме: той, хто дає гроші (вкладник), той, хто їх отримує (автор проєкту), краудфандингова платформа (посередник).

Краудфандингова платформа працює саме для того, щоб автор проєкту та інвестор знайшли один одного на інтернет-майданчику. Також платформа забезпечує виконання цілого комплексу завдань, таких як аналіз проєктів (зокрема, попередній), безпосередньо збирання коштів (контроль за їх поверненням, якщо проєкт не зібрав потрібну суму). За супровід цього процесу платформа отримує свій заробіток.

Популярні причини для збору коштів через платформу включають закупівлю нового обладнання, розвиток бізнесу, ремонт приміщень та

наймання персоналу.

До ризиків у деяких регіонах можна віднести недосконалу законодавчу базу щодо крауд-фінансування стосовно належного регулювання, іноді громадську реакцію на незадовільний проєкт, виконання перевірки проєктів виключно крауд-платформою.

Крауд-фінансування у світі з кожним роком набуває більшої популярності завдяки акумулюванню коштів малих інвесторів. Однак в Україні цей бізнес у класичному його вигляді (збирання коштів на підтримку бізнес-проєктів) мало розвинутий. Є декілька краудфандингових платформ, але їх діяльність здебільшого спрямована на підтримку культурних і соціальних проєктів (кіно, видавництво книг, різні благодійні проєкти), тобто весь потенціал цього механізму не задіяний.

В Україні краудфайдингові платформи представлені такими прикладами. Першою є «Спільнокошт», яка була відкрита 2012 року, за нею відкрилась 2014 року платформа «На старті», а останньою є «КУБ», яка заснована 2016 року. Трохи пізніше вийшли на ринок платформи з P2P-, P2B-кредитування. Перші платформи спеціалізуються на краудфайдингу, тобто на безоплатному фінансуванні; це творчі й соціальні проєкти, де інвестори можуть отримати подяку.

На нашу думку, на ці платформи мають звернути увагу місцеві громади для залучення коштів до соціальних проєктів.

У зарубіжній і вітчизняній літературі крауд-технології відносять до числа найбільш ефективних стратегічних технологій щодо взаємодії компаній та органів державної влади із зовнішньою аудиторією.

У Проєкті «Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року» (проєкт) від 5 грудня 2019 року зазначено стимулювання розвитку та регуляцію платформ для краудфандингу [10].

Процес пошуку і ефективного використання інвестиційних коштів можна визначити за допомогою логістичного ланцюга інвестицій, де визначено основні етапи формування інвестиційних потоків (рис. 5.7).

Інвестування інноваційних проєктів дозволяє отримати принципово нові технології, методи організації виробництва, розширити асортимент продукції за рахунок нових креативних продуктів, перейти на вищі технологічні уклади, розширити наявні інтелектуальні активи, забезпечити подальший інноваційний розвиток підприємств [11].

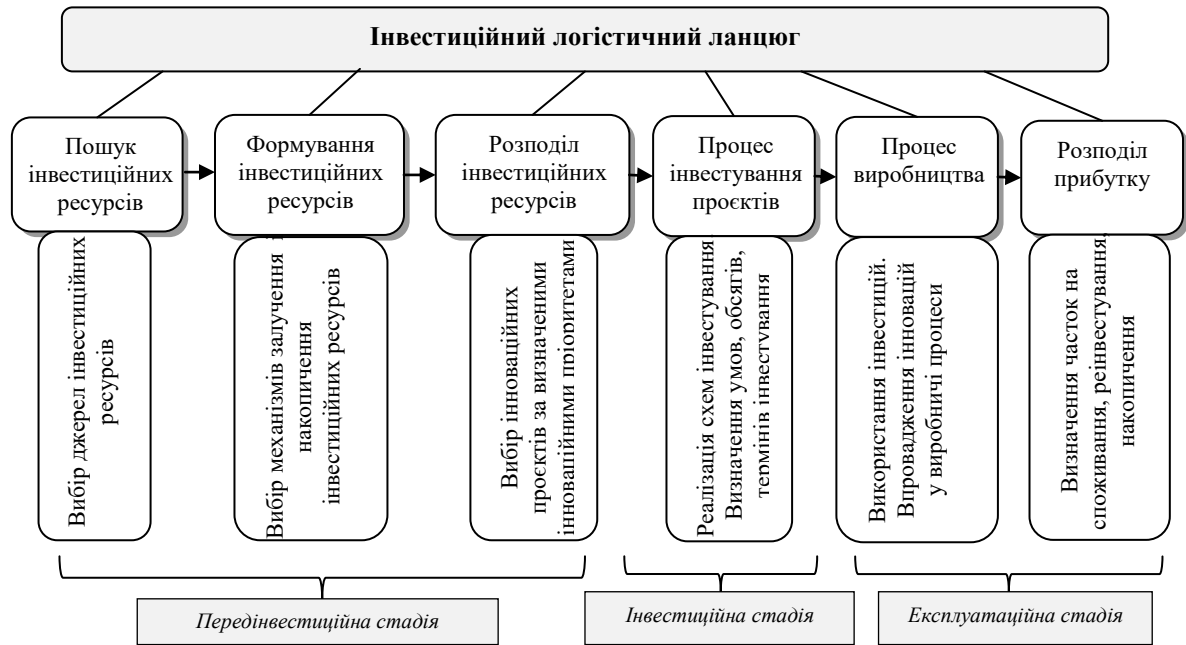

Рис. 5.7. Етапи інвестиційного логістичного ланцюга

Джерело: удосконалено на основі [9]

Визначено, що на даний час найгострішою проблемою для інвесторів залишається захист своїх прав та можливість (легкість) ведення бізнесу. Тому зусилля держави слід спрямувати на вирішення проблем в комерційній сфері та формування сприятливого бізнес-середовища, збільшення обсягів інвестицій в аграрну сферу, стабілізувати джерела та оптимізувати структури капіталу, забезпечити ефективний розподіл вкладень на формування активів аграрних товаровиробників за їх розмірами [11].

Шість пріоритетів політики розвитку сільських територій ЄС забезпечують основу для розподілу підтримки з боку Європейського сільськогосподарського фонду для розвитку сільських територій (ЄФРСР) у сільських районах. Держави-члени ЄС та регіони повинні враховувати

принаймні чотири з цих пріоритетів при розробці своїх програм розвитку сільських територій (ПРСР).

Ці ширші пріоритети політики розбиті на конкретні сфери втручання, відомі як зони зосередження (FAS). ПРСР визначають кількісні цільові показники щодо вибраних основних областей та окреслюють програмні заходи та виділене ними фінансування, яке буде використано для досягнення цільових показників.

Розглянемо підсумкову інформацію про те, як ПРСР враховували пріоритети політики та зони фокусування у програмному періоді 2014-2020 років.

Пріоритет 1 : передача знань та інновації

- **ФА 1А** : сприяння інноваціям, співпраці та розвитку бази знань у сільській місцевості;
- **ФА 1В** : посилення зв'язків між сільським господарством, виробництвом продуктів харчування та лісовим господарством і дослідженнями та інноваціями;
- **ФА 1С** : сприяння навчанню впродовж життя та професійному навчанню в сільському та лісовому секторах.

Пріоритет 2 : життєздатність та конкурентоспроможність ферм

- **ФА 2А** : поліпшення економічних показників усіх ферм та сприяння реструктуризації та модернізації ферм;
- **ФА 2В** : сприяння вступу в сільськогосподарський сектор адекватно кваліфікованих фермерів та оновлення поколінь.

Пріоритет 3 : організація харчового ланцюга та управління ризиками

- **ФА 3А** : підвищення конкурентоспроможності первинних виробників шляхом кращої інтеграції їх в агропродовольчий ланцюг;
- **ФА 3В** : підтримка запобігання та управління ризиками на фермах.

Пріоритет 4 : відновлення, збереження та покращення екосистем

- **ФА 4А** : відновлення, збереження та підвищення біорізноманіття;
- **ФА 4В** : покращення управління водними ресурсами;

- **FA 4C** : запобігання ерозії ґрунту та вдосконалення управління ґрунтом.

Пріоритет 5 : енергозберігаюча, кліматично стійка економіка

- **FA 5A** : підвищення ефективності використання води сільським господарством;
- **FA 5B** : підвищення ефективності використання енергії у сільському господарстві та харчовій промисловості;
- **FA 5C** : сприяння постачанню та використанню відновлюваних джерел енергії;
- **FA 5D** : зниження викидів парникових газів та аміаку від сільського господарства;
- **FA 5E** : сприяння збереженню та секвеструванню вуглецю в сільському та лісовому господарстві

Пріоритет 6 : соціальна інтеграція та економічний розвиток

- **FA 6A** : сприяння диверсифікації, створенню та розвитку малих підприємств, а також створенню робочих місць;
- **FA 6B** : сприяння місцевому розвитку в сільській місцевості;
- **FA 6C** : підвищення доступності, використання та якості інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у сільській місцевості.

Розглянемо два показники інвестиції на одну особу та інноваційні витрати промислових підприємств на одну особу. Місто Київ не враховано у вибірці, оскільки має особливий статус по третині зосереджених інвестиційних ресурсів. Представимо вказані змінні на діаграмі розсіювання. Можна помітити три групи областей, показники яких є близькими між собою. Так, окремо знаходиться Київська область, що характеризується значними інвестиціями на одну особу проте незначним обсягом виробленої інноваційної промислової продукції на одну особу. Дніпропетровська, Полтавська, Вінницька, Миколаївська, Сумська характеризується досить високими значеннями показників інвестицій та інноваційних витрат в розрахунку на одну особу. Інші області формують третю групу. Області в

межах однієї групи характеризуються схожими показниками, а в різних групах не схожі між собою.

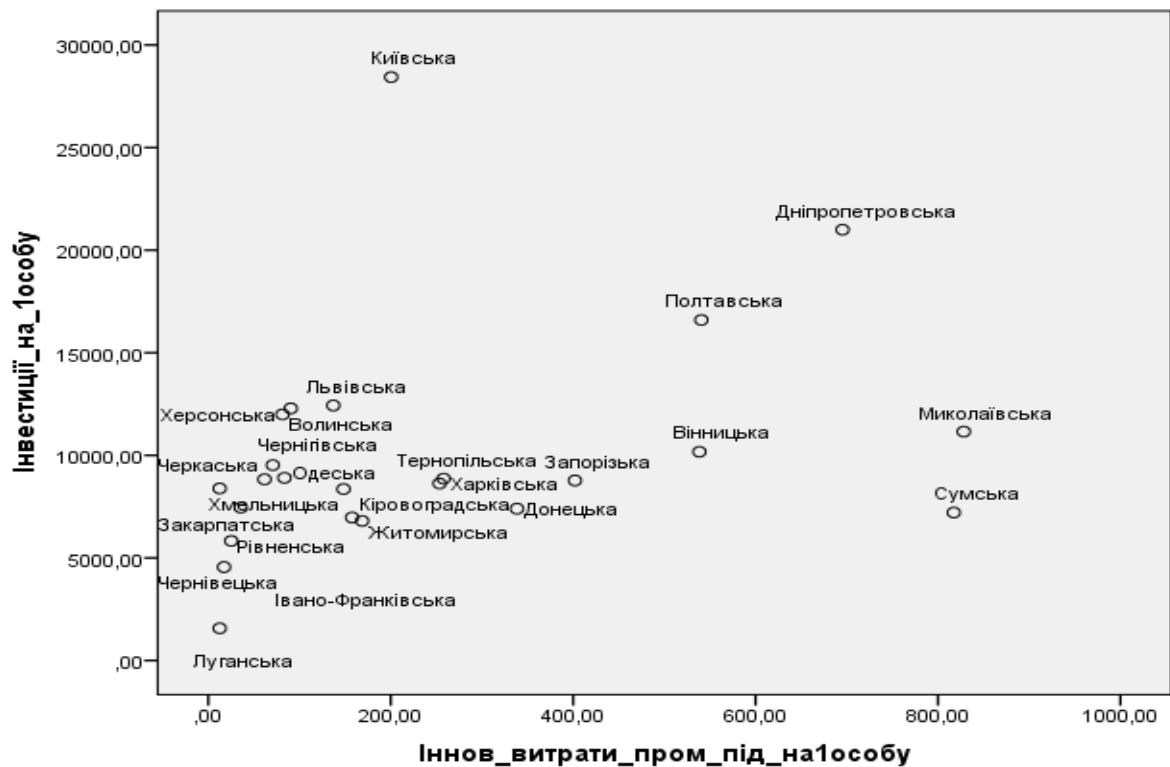

Рис. 5.8. Діаграма розсіювання показників розмірів інвестування та інноваційних витрат на одну особу

Джерело: побудовано автором

На основі діаграми розсіювання фактичних даних проведено кластерний аналіз з використанням вказаних змінних. Візуально процес об'єднання областей в кластери представлено на дендрограмі на рис. 5.9.

Проміжні результати формування кластерів представлено в таблиці нижче. Так, третій стовбець містить коефіцієнт, який характеризує відстань між кластерами. Стрибкоподібна зміна даного коефіцієнту свідчить про об'єднання на даному кроці окремих кластерів. Саме тому об'єднання в кластери слід зупинити на 20 кроці. Кількість кластерів визначається різницею між кількістю об'єктів кластеризації (24) та кількості кроків до значного зростання коефіцієнта (20). Незважаючи на те, що візуально спостерігається три кластери, все ж оптимальним слід вважати 4 кластери.

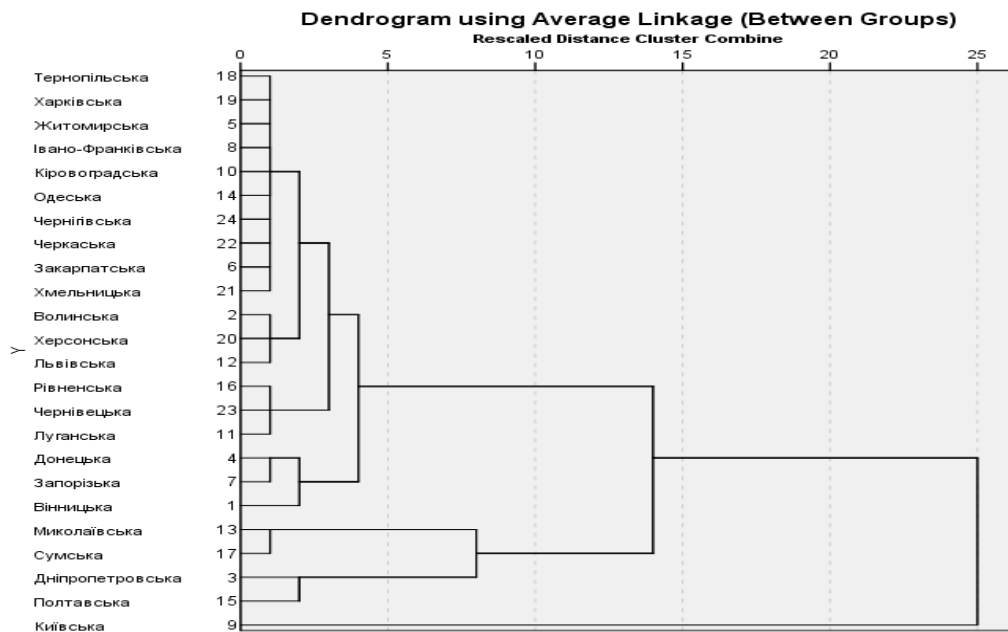

Рис. 5.9. Дендрограма формування кластерів інноваційного розвитку

Джерело: побудовано автором

В додатку Л, таблиці 1Л, 2Л) наведені дані про належність області до певного кластеру при умові створення 2, 3 та 4 кластерів. Якщо вважати, що всі області утворюються 4 кластери, то в першому кластері буде 19 областей, в другому 2 області, в 3 кластері 1 область та 4 кластері 2 області. Якщо перейти до варіанту з трьома кластерами, то області, які були в 4 кластері будуть включені в 2 кластер. І для 2 кластерів перший кластер утворять усі області окрім Київської. Результати кластеризації з врахуванням інвестування інновацій в розрахунку на одну особу свідчать про нерівномірний розподіл інвестування інновацій, що підтверджує наявний вплив бізнес-інтересів та нерівномірний економічний розвиток.

5.3. Бізнес-драйвери та синергетична модель інвестування інноваційного розвитку підприємства

Інновації та інвестиції виступають передумовою розвитку економіки, яка здатна генерувати експорт товарів із високою доданою вартістю, затребуваних на світовому ринку та стійких до зовнішніх коливань. Розвиток

експорту є важливим пріоритетом для України в умовах відкритості економіки та інтегрування до світових господарських процесів.

Проведений аналіз наукових джерел із питань розвитку експортної діяльності показав значне розмаїття позицій науковців та їхніх поглядів щодо того, яким чином відбувається розвиток експорту. Багато дослідників орієнтуються лише на аналіз якихось певних аспектів, зокрема на заохочення діяльності експортоорієнтованих підприємств або територій, дослідження ключових викликів міжнародної торгівлі, оцінку експортних можливостей та експортного потенціалу. Проте загальне фокусування змістилося на з'ясування пріоритетів та напрямів розвитку експортної діяльності на інноваційних засадах, що дає змогу отримувати стабільні і високі доходи від продажу товарів на світових ринках.

Експорт країни є відображенням ступеня розвитку і структури її виробництва та його загального технологічного рівня. На взаємозв'язку між експортом та інноваціями наголошує В. Новіков, зазначаючи, що результатом інноваційної політики є обсяги продажу і частка в експорті високих технологій, решта – допоміжні показники, які можуть вплинути на здатність економіки пропонувати світу продукцію високих технологій [13].

На переконання Н. Микольської, експорт – це синергія складної взаємодії багатьох галузей. На практиці він не функціонує відокремлено, оскільки залежить від різних сфер, кожна з яких має певні алгоритми та завдання: транспортна інфраструктура, регулювання, освіта, трудові ресурси, інновації, інвестиції, кредитування, інформування [14].

Досвід іноземних країн, зокрема Німеччини, щодо зміцнення експортного потенціалу нерозривно пов'язаний зі структурними перетвореннями економіки залежно від етапів формування моделі зовнішньоекономічних зв'язків (від поліпшення макроекономічних показників, формування виробничої, галузевої, підприємницької структури до підвищення технологічного рівня виробництва, освіти і кваліфікації персоналу) [15, с. 62].

Сучасні підходи формування інституційних засад підвищення спроможності України експортувати інноваційні товари та послуги згідно з крос-секторальною стратегією «Інновації для експорту» передбачають [16]:

- посилення інноваційної екосистеми, підтримку бізнес-середовища, яке сприятиме розвитку інновацій, підприємницької активності та експорту;
- розроблення фінансових послуг та інструментів підтримки бізнесу та інноваторів для розроблення і масштабування інноваційних товарів та послуг із високою доданою вартістю;
- розвиток навичок та компетенцій вітчизняних підприємців, менеджерів, науковців, інноваторів і компаній.

Для детальнішого розгляду особливостей досягнення ефективності експортної діяльності в Україні використано методи нечіткої логіки, враховуючи складність виявлення причинно-наслідкових зв'язків, невизначеність (за якістю і часом) результатів експортної діяльності. Вхідними змінними вибрані обсяги капітальних інвестицій, обсяги виробленої інноваційної продукції, обсяги витрат на інновації, фінансовий результат до оподаткування, а вихідними – обсяги експорту згідно зі статистичними даними регіонів України 2019 р. Виявлені причинно-наслідкові зв'язки між вхідними і вихідними змінними відображає «дерево» логічних висновків (рис. 5.10).

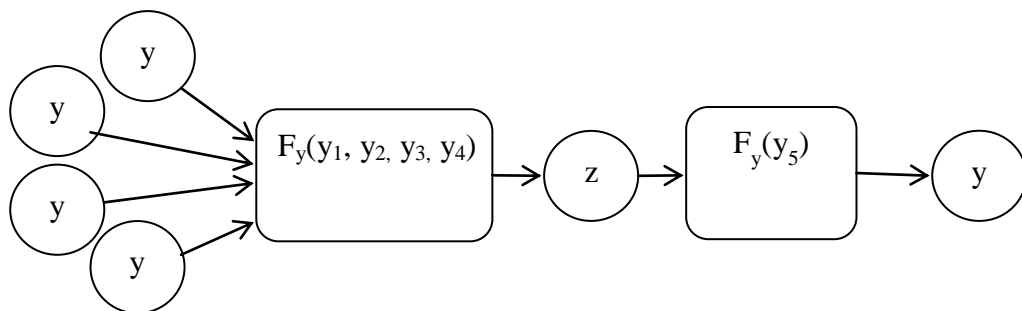

Рис. 5.10. Дерево логічних висновків

Джерело: розроблено на основі [13]

Під час створення правил моделі як вагові коефіцієнти взято коефіцієнти кореляції відповідних вхідних показників до вихідного

(експорту). Моделювання наведених параметрів дало змогу оптимізувати індикатори результативності експортної діяльності (табл. 5.8; 5.9).

Таблиця 5.8

Коефіцієнти кореляції вхідних показників

Капітальні інвестиції, млн грн	Обсяги реалізованої інноваційної продукції, млн грн	Витрати на інновації, млн грн	Фінансовий результат до оподаткування, млн грн
0,96	0,86	0,98	0,89

Джерело: розроблено автором

Коефіцієнти кореляції вхідних показників свідчить про високу ймовірність та лінійні форми залежності зміни експорту від обсягів капітальних інвестицій (0,96) та витрат на інновації (0,98) і фінансових результатів (0,89) і параболічний тренд по обсягах реалізованої інноваційної продукції. На даний час обсяг реалізованої інноваційної продукції є найменш впливовим чинником для експорту порівняно із іншими вхідними параметрами.

Таблиця 5.9

Перспективні орієнтири (умови) забезпечення оптимального рівня експортної діяльності

Групи підприємств	Капітальні інвестиції, млн грн	Витрати на інновації, млн грн, млн грн	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн грн	Фінансовий результат до оподаткування, млн грн	Експорт, з
1 група	9139	209	453	9943	696
2 група	24314	470	1083	21439	2246
3 група	22736	1041	8746	6448	4002
4 група	66951	2217	1078	68227	8072
5 група	213248	3684	2090	344546	16685
В середньому по Україні	24959	569	1370	30334	2340

Джерело: розраховано автором

Моделювання наведених параметрів дало змогу розкрити тенденції та визначити перспективні орієнтири (умови) забезпечення оптимального рівня експортної діяльності та індикатори результативності експортної діяльності за сформованими групами впливу факторів на експортний потенціал в розрізі областей та м.Києва і середніх значень по Україні.

За отриманими результатами з'ясовано, що для досягнення середніх по Україні значень експорту недостатньо мати середній по Україні рівень, інноваційних витрат, капітальних інвестицій та обсягів реалізованої продукції і фінансових результатів до оподаткування. Необхідно, щоб ці показники були вище середнього рівня, про що свідчать дані по 3-5 групах, отримані в результаті групування. Чим меншими є вхідні показники, тим складніше піднімати експорт за рахунок зростання вхідних параметрів. Але при досягненні вищого рівня, збільшувати експорт набагато легше.

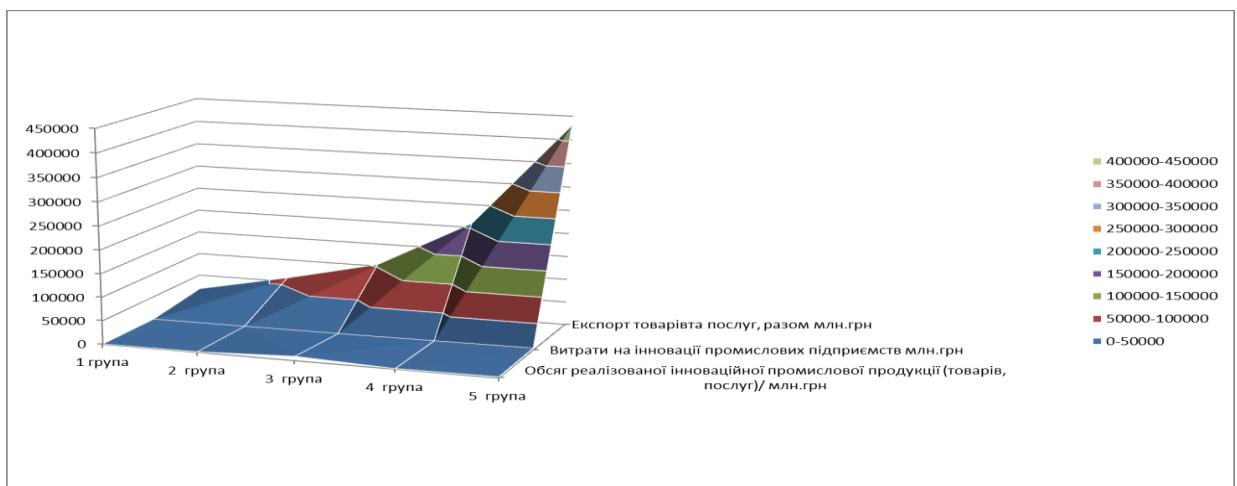

Рис. 5.11. Залежність експорту від обсягів капітальних інвестицій та реалізованої інноваційної продукції

Джерело: розраховано автором

Досягнення максимального рівня результативності інноваційної діяльності в регіонах можливе за таких передумов, як: обсяг капітальних інвестицій 213248 млн грн.; обсяг інноваційних витрат 3684 млн грн; обсяг реалізованої інноваційної продукції 2090 млн грн., фінансові результати до оподаткування 344546 млн грн. Отримані аналітичні результати доводять важливість запровадження інвестиційно-інноваційних механізмів розвитку

експортної діяльності. Така політика, на нашу думку, має здебільшого довгостроковий характер. Нині перелік товарів, що експортуються, відносно вузький, а суттєві зміни у технологічній структурі та географічній диверсифікації можливі у перспективі, що має певний часовий лаг.

Збереження сировинного характеру вітчизняного експорту і висока залежність економіки від глобальних ринків знижує можливості отримання додаткової доданої вартості та свідчить про необхідність стимулювання експортної активності перспективних галузей із глибоким ступенем переробки, що передбачає їхню модернізацію, яка залежить від проміжного споживання імпортного обладнання та трансферу технологій [17, с. 16]. Отримана модель показана у вигляді залежностей відображених на (рис. 5.12, рис. 5.13).

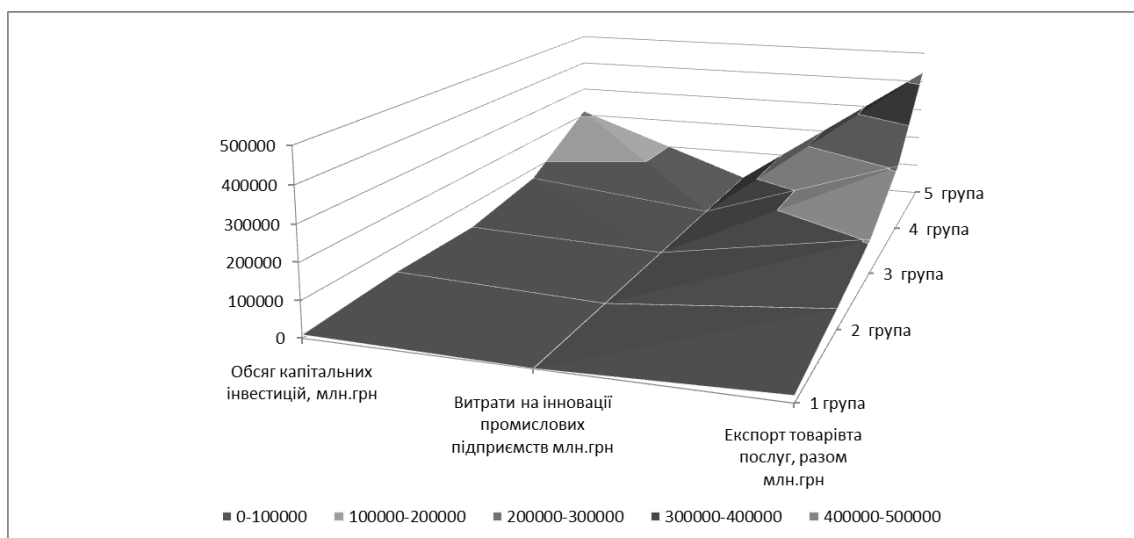

Рис. 5.12. Залежність експорту від капітальних інвестицій та витрат на інновації

Джерело: розраховано автором

Результати досліджень залежність експорту від обсягів капітальних інвестицій, реалізованої інноваційної продукції, витрат на інновації та фінансових результатів вказує на значну диференціацію між групами, а саме 13 областей використовують експортний потенціал на третину від середнього по Україні, тобто їм потрібно збільшувати обсяги інвестування, впроваджувати інновації, покращувати фінансові результати.

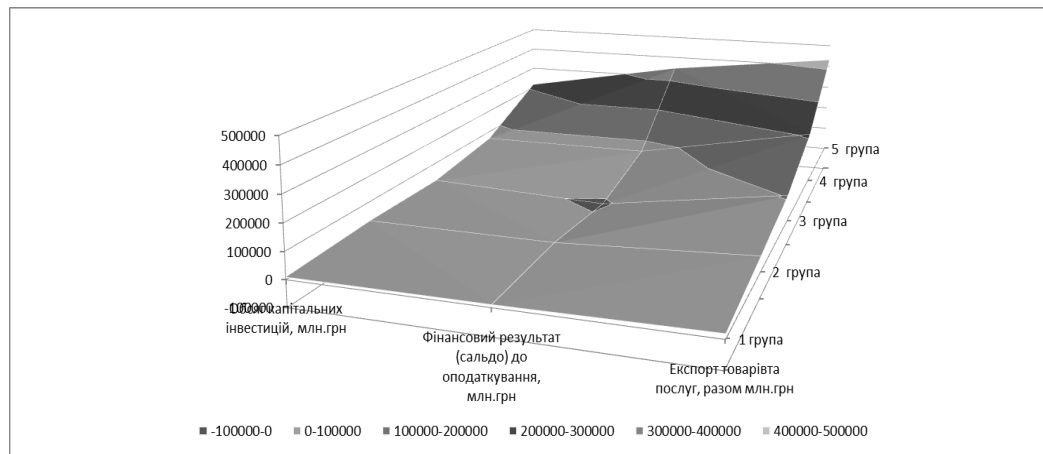

Рис. 5.13. Залежність експорту від капітальних інвестицій та фінансових результатів

Джерело: розраховано автором

Кордонська О. наголошує на побудові експортоорієнтованої стратегії за принципом smart [18, с. 28]: s (streamlined – цілеспрямований) – дає змогу досягти бажаного результату найбільш ефективним способом; m (meaningful – значущий) – позитивно впливає на економіку держави; a (adaptable – адаптивний) – здатний адаптуватися до змін середовища; r (relevant – актуальний) – успіх визначається сучасним станом та менталітетом нації; t (transparent – прозорий) – побудований на основі якісного і прозорого інституційного середовища.

Серед перешкод, що стримують розвиток експорту на основі інновацій, у крос-секторальній експортній стратегії «Інновації для експорту» називають: розбіжності між інноваціями, що створюються бізнесом, та наявним попитом на ринку; недостатній доступ до інформації про наявні ресурси і бізнес-можливості для інновацій та досліджень; відсутність стратегічного погляду та чітко визначених пріоритетів в інноваційній сфері; недосконалу національну інноваційну систему; незначну кількість організацій, спроможних швидко створювати інноваційні продукти, готові до експорту через фінансові інструменти та технічну інфраструктуру [16].

Розвиток експортної діяльності на основі інновацій має відбуватися на основі діючої крос-секторальної стратегії «Інновації для експорту» та передбачати урахування існуючих бар'єрів внутрішнього і зовнішнього

походження, обґрунтування секторів і галузей, пошук перспективних ринків, окреслення можливостей стимулювання експорту за допомогою низки заходів та інструментів.

Пошук перспективних ринків має відбуватися на основі урахування ринкових факторів (обсяги ринку, динаміка зростання, еластичність попиту, стан конкурентного середовища); інформаційних бар'єрів (інформація про ринки збуту, параметри самого ринку за окремою товарною групою та географічною ознакою); інфраструктурних обмежень (логістичні, фінансові, ринкові, валютні обмеження); експортного потенціалу підприємства (потенційні можливості підприємства з виробництва та експорту продукції на зовнішні ринки або імпортозаміщення на внутрішньому ринку); зовнішньоторговельних бар'єрів (правила та норми, які обмежують можливості збільшення обсягу зовнішньоекономічної діяльності) [19, с. 8].

Серед пріоритетних напрямів стимулювання експорту слід виділити:

- 1) участь українських суб'єктів у європейських інноваційних проєктах, зокрема технологічних платформах;
- 2) створення системи інституційного забезпечення як платформи взаємодії для консультаційного, інформаційного, маркетингового та технічного супроводу експорту;
- 3) запровадження економічних стимулів для модернізації виробництва, що має експортні перспективи.

Стосовно участі вітчизняних підприємств у Європейських технологічних платформах, можна зазначити, що останні функціонують як форма ділового партнерства та інструмент комунікації у напрямках, що відображають науково-технічний прогрес і сприяють забезпеченню конкурентоспроможності стратегічних галузей. Визначені пріоритети та потреби інвестування інноваційного розвитку є ключовими інтеграційними детермінантами.

Важливою характеристикою технологічних платформ є об'єднання зусиль академічної спільноти і дослідницьких інститутів, фінансових і

державних структур, промисловості, великого бізнесу та галузевих об'єднань і включення до складу учасників представників міжнародних об'єднань або інших країн. Мобілізація зусиль зацікавлених сторін на інноваційному розвитку за певним галузевим напрямом, формування науково-виробничих коопераційних зв'язків дасть змогу вітчизняним суб'єктам увійти до нових ланцюгів створення доданої вартості та експортної діяльності.

Наголошуємо на важливості обізнаності підприємств в усіх аспектах, пов'язаних зі здійсненням експортних операцій, що дає змогу досягати поставлених цілей. Тому саме функціонування своєрідного майданчику (платформи) взаємодії між експортерами та державними або громадськими установами набуває актуальності. Проте, для прикладу, про існування Офісу із просування експорту, установи, яка надає послуги та консультації експортерам, знає лише одна четверта частина опитаних Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій експортерів. Експортери також зазначають про недостатню кількість джерел для отримання інформації про ситуацію в країнах-партнерах; неповну відповідність переліку послуг, які надають бізнес-асоціації, їхнім потребам; відсутність помітних змін у діяльності окремих інституцій сприяння експорту; надання переваги вітчизняним джерелам отримання інформації, аніж іноземним; обмеженість у використанні інформації стосовно експорту на сайтах офіційних інституцій [20, с. 143-152].

Стимули для модернізації наявної виробничої структури передбачають податкові та митні пільги для ввезення сучасного обладнання, що використовується для виробництва експортної продукції; зменшення вартості експортних кредитів, страхування та спрощення вимог до документарного оформлення експортних операцій. Активізації експортної діяльності також сприятиме укладання угод про вільну торгівлю з країнами, що є перспективними ринками, та реалізація заходів, пов'язаних із усуненням або зменшенням негативного впливу бар'єрів, які існують у торговельній сфері.

Під Індустрією 4.0 ми розуміємо наступний етап цифрової

трансформації виробничих процесів в Промисловості, Енергетиці та Інфраструктурі, що супроводжується впровадженням цілого спектру нових технологій 4.0. Промисловий хайтек – широкий спектр секторів, що відносяться до високотехнологічних та середньо- високотехнологічних (по класифікації ОЕСР), й призначення яких стосується виробництва засобів виробництв та транспорту для виробничих процесів Промисловості, Енергетики та Інфраструктури.

Індустрія 4.0 – як технології цифровізації та нові бізнес-моделі, застосовується в першу чергу саме до агропромислових хайтек. Це пов'язано з тим, що саме «розумні» машини, продукти та транспорт – створюють найбільшу додану цінність в економіці країни.

Інноваційна екосистема промислових хайтек (скорочено ІЕПХ) – це екосистема, як комплекс взаємопов'язаних інфраструктурних елементів, організацій, процесів та людей, що діють з метою генерації та впровадження інновацій в промислових сегментах українського ринку, а також на експорт. Модель інноваційної екосистеми – візуальний фреймворк, що описує ролі, функції та логічні взаємозв'язки в рамках вказаної екосистеми за її призначенням. ІЕПХ лежить в основі стратегії Індустрії 4.0 як це вказано в головному фреймворку стратегії Індустрії 4.0, рис. 5.14. Іншими словами – без такої екосистеми в країні не може бути інновацій в промислових хайтек. Метою експертного узгодження є визначення пріоритетів розвитку ІЕПХ для всіх стейкхолдерів Індустрії 4.0.

Робоча Модель ІЕПХ (далі - Модель) повинна пояснювати причинно-наслідкові зв'язки в рамках повного інноваційного циклу – від народження ідеї до комерціалізації інноваційного продукту та його виводу на ринок.

Модель описує всі інфраструктурні елементи ІЕПХ, їх ролі - функції, та яким чином вони між собою взаємодіють. Модель перевіряється на працездатність на звичайних прикладах (кейсах) наявності чи відсутності інновацій, причинно-наслідкових зв'язків, а також по результатах досліджень.

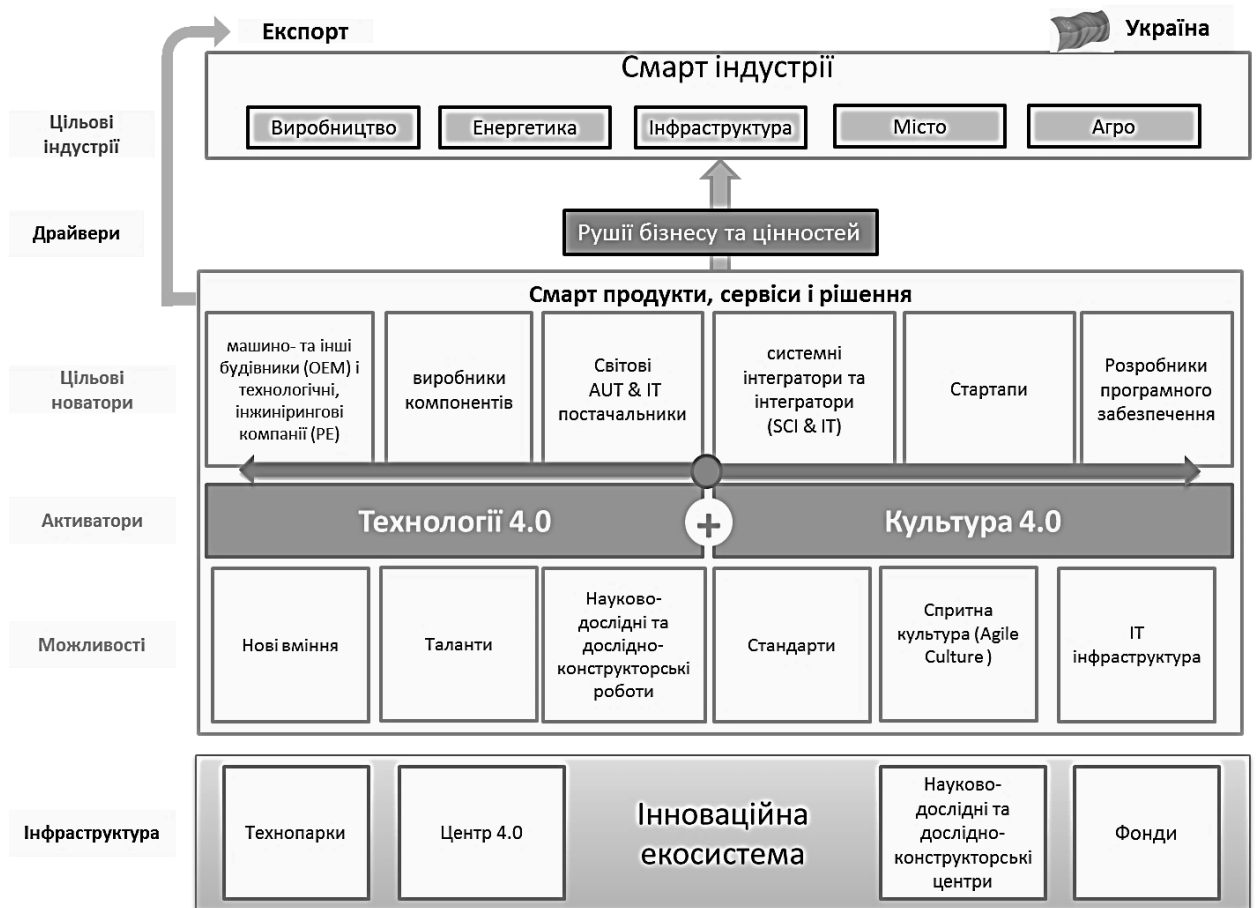

Рис. 5.14. Загальний фреймворк стратегії Індустрії 4.0. інноваційна екосистема (галузеві та регіональні системи) – основа інноваційних процесів

Джерело: побудовано автором на основі [21]

Модель не повинна бути складною, мова про практичне використання будь-ким з головних стейкхолдерів ІЕПХ. Зазвичай, ми використовуємо Модель як «чек-лист», тобто для перевірки наявності чи відсутності необхідних елементів в ІЕПХ конкретної галузі чи сегменту. Робоча Модель є основою для аналітики, висновків та прийняття рішень всіма стейкхолдерами Індустрії 4.0. Модель для українського ринку, як набір інфраструктурних елементів, є головною для розуміння успішного функціонуванні ефективних ІЕПХ, але це не єдиний чинник. Не менш важливим є чинники макроекономічного середовища, а також рушії розвитку ІЕПХ.

Для зручності та легкості сприйняття ми розділюємо ці три елементи як

окремі. Також в даному документі ми не аналізуємо й не приймаємо рішень по Макро-економічному середовищу. Це окрема тема та яка виходить за рамки прийнятих ролей - функцій в спільноті Strategist 4.0. Загальний аналіз та висновки вже зроблені в проекті Національної стратегії 4.0 – це середовище є вкрай несприятливим для розвитку інновацій в промисловості. Разом з тим резерви росту існують й фокус експертної спільноти направлений на два інші елементи, які є предметом наших ініціатив, можливостей та управлінських рішень.

Опис Моделі ІЕПХ представлений аналогічно, як в проекті Національної стратегії, рис. 5.15.

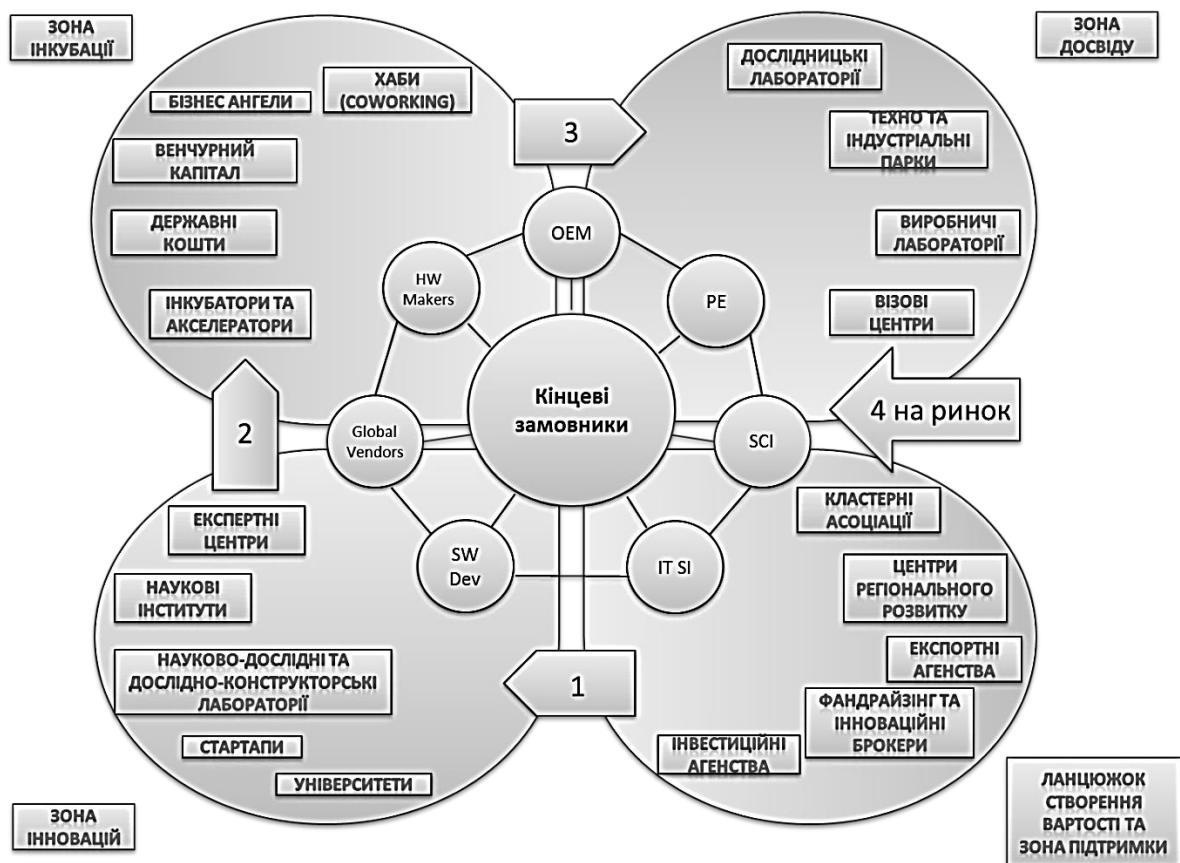

Рис. 5.15. Модель Інноваційної екосистеми агропромислових хайтек.

Джерело: побудовано автором на основі [21]

Позначення по центру: EU (End users) - кінцеві замовники, OEM - машино- та інші xxx-будівники, PE (Process engineering) - технологічні, інжинірингові компанії, CSI (Control System Integrators) - системні інтегратори АСУТП, ITSI - системні інтегратори IT, SW dev (Software developers) - розробники ПЗ, HW (hardware) makers - розробники пристроїв та приладів

В стратегії також є детальне описання функціонування моделі,

включно з наведеними кейсами та прикладами. Цей фреймворк Моделі доповнюється Рушійними силами, рис. 5.16. Ці сили виокремлені за результатами стратегічної сесії в Дніпрі (грудень 2018 р.), згідно з методикою німецької TUM International й по відношенню до інфраструктурних елементів Моделі позиціонуються як «софт» елементи, важливі для функціонування

Серед «софт» елементів найбільш важливими є спільні цілі, а також відлагоджена система нетворингу та обмінів – саме вони дозволяють встановити довіру між учасниками екосистеми. Ці елементи можна також трактувати як необхідні процеси підтримки, що задають динаміку розвитку екосистем. За їх відсутності чи низької якості, екосистема не буде розвиватись – навіть при наявності елементів, що вказані на рис. 5.16.

Рис. 5.16. «Софт» елементи інноваційної екосистеми (рушії співпраці)

Джерело: побудовано автором на основі [21]

Відповідальними за ці процеси є перш за все актори з зони створення цінності.

Чисельні IT-екосистеми чи кластери не мають головного адресата інновацій – українського Замовника (по центру End User). Ці екосистеми, що

базуються навколо чисельних ІТ-інкубаторів радше призначені для експорту та продажу B2C (не промислових) стартапів на зарубіжні ринки. Залучення ІТ-кластерів до співпраці виглядає проблемним – більшість з них не мають цілей по розвитку українського ринку, але мають в рази більшу мотивацію працювати на глобальних ринках.

Найбільш критична зона по більшості секторів – це «створення ланцюжків цінності». В Україні є дуже мало акторів в цій зоні, що спеціалізуються в області інновацій для промислових секторів. Друга за критичністю – це «зона досвіду» (технопарки, лабораторії прототипів, тестування, сертифікації тощо). У сфері Індустрії 4.0 їх так само майже немає – загального користування. На третьому місці – інкубатори та акселератори, орієнтовані на промислові хайтек, їх існування також під питанням. Цей стан пояснює чому при наявності великої кількості окремих елементів, зокрема НАНУ та НДІ, агропромисловці не бачать інновацій (додаток М, табл. 1М).

Головною причиною є відсутність цілісних, збалансованих екосистем, які б забезпечували повний інноваційний цикл. Іншими словами, великі провали в зонах інкубації та тестування. Ситуація в різноманітних сегментах ІЕПХ контрастує з ІТ-екосистемами, орієнтованими на експорт та аутсорсинг. Це є причиною значного відтоку молодих талантів в ІТ-галузь. Разом з тим, ІТ-галузь в цілому не є орієнтованою на агропромислові сегменти, – її вклад в українську економіку оцінюється WEF на 92-му місці серед 100 країн світу.

Водночас, інновації можуть також входити на український ринок з-поза меж внутрішньої екосистеми (стрілка 4, на рис.5.15). Саме це і відбувається в великому переліку агропромислових хайтек – інноваційні продукти та рішення входять на ринок України через імпорт. Це стосується великого переліку машин, технологій, обладнання, послуг, програмного забезпечення тощо. В багатьох галузях вони повністю витіснили українського виробника. В цілому, імпорт високотехнологічних продуктів в Україну в рази перевищує експорт і ця тенденція в останні роки зростає.

Як головний висновок, що випливає з цієї логіки функціонування моделі – для того, щоб інновації доходили до споживача (українського замовника), інноваційні екосистеми мають бути повними та цілісними в кожному секторі агропромислових хайтек, які є цільовими для економіки країни. Цілісність та еволюція екосистем в секторах забезпечується, перш за все, регуляторною політикою держави. Мова про сукупність політик та стратегій – агропромислової, інноваційної, інвестиційної, кластерної, експортної та регіональних. Наразі в Україні діючих стратегій, які б були орієнтовані на інновації в агропромислових хайтек – немає.

Слід визнати, що окремі діючі елементи в екосистемах (наприклад, НДІ, чи інноваційний стартап, чи окрема інжинірингова фірма, чи ІТ-розробник) не можуть самостійно сформувати цілісність в екосистемах. Автоматично – в умовах ринкової економіки, – така цілісність теж не формується. Натомість, ці окремі елементи легко стають частинами чужих (зарубіжних) екосистем й, відповідно, інтегруються в зарубіжні економіки. Це означає, що зарубіжні екосистеми мають багато більш сприятливі умови та низькі бар'єри входу. Проект МЕРТ, що має на меті створення фонду винахідництва, напевно чи можна вважати релевантним для вирішення найбільш проблемних питань. Проблемою в українських умовах є не кількість інноваційних ідей чи патентів, не кількість стартапів, а саме цілісність та повнота ІЕПХ по конкретним цільовим сегментам, що забезпечують повний інноваційний цикл.

В свою чергу, більшість гравців від бізнесу (по центру на рис. 5.15) не мають особливої мотивації до інвестицій в інновації. За рідким виключенням, українські замовники, назагал, не планують спеціальних бюджетів на інновації, інтегратори та машинобудівники радше користуються імпортними комплектуючими й також не мають бюджетів на інновації.

Наслідками цього стану для економіки країни є швидка деградація. Чимало складних високотехнологічних секторів вже пройшли або близькі до «точки неповернення» – стану, коли знову налагодити чи відновити повні

виробничі цикли буде неможливо.

Відповідно, пріоритетними напрямками розвитку інноваційних екосистем мають бути наступні завдання:

- ✓ Зробити повний аналіз екосистем по головним секторам агропромислових хайтек, вказаних в проекті Нац. стратегії 4.0: Машинобудування, Воєнно-промисловий комплекс, Аерокосмічна галузь, Комплексний інжиніринг та промислова автоматизація, Створення нових матеріалів, Технології для альтернативної енергетики, Агротех.
- ✓ Визначити пакет інструментів та стимулів для інноваторів 4.0 (включно з ІКТ), а також для вказаних секторів для їх прискореної цифровізації.
- ✓ Визначити як пріоритетні напрями інвестиційні проекти зі створення
- ✓ Зона управління ланцюжками цінності: спеціалізованих агентств інноваційного та інвестиційного розвитку державного рівня
- ✓ Зона інкубації: Інкубаторів та акселераторів агропромислових хайтек
- ✓ Зона тестування: галузевих технопарків та лабораторій testbeds.
- ✓ Швидкий розвиток кластерного руху в області промислових хайтек.

Для реалізації цих завдань також реформувати систему управління інноваціями на рівні центральних органів виконавчої влади.

Необхідна також максимальна інтеграція проектів та завдань, запропонованих в Національній стратегії 4.0 у завдання стратегій, що мають бути затверджені до виконання – Промислової, Інноваційної, Експортної.

Більшість стартапів вбачають найбільшу цінність корпорацій, коли останні купують у них продукти, стаючи тим самим клієнтами, або коли надають інвестиції, які допомагають стартапам швидше рости.

Корпорації під час роботи зі стартапами найбільше розраховують отримати нові продукти й технології. Далі йдуть доступ до ринків, фінансовий дохід і посилення іміджу, пошук талантів. Найменша увага приділяється покращенню бізнес-процесів (рис. 5.17).

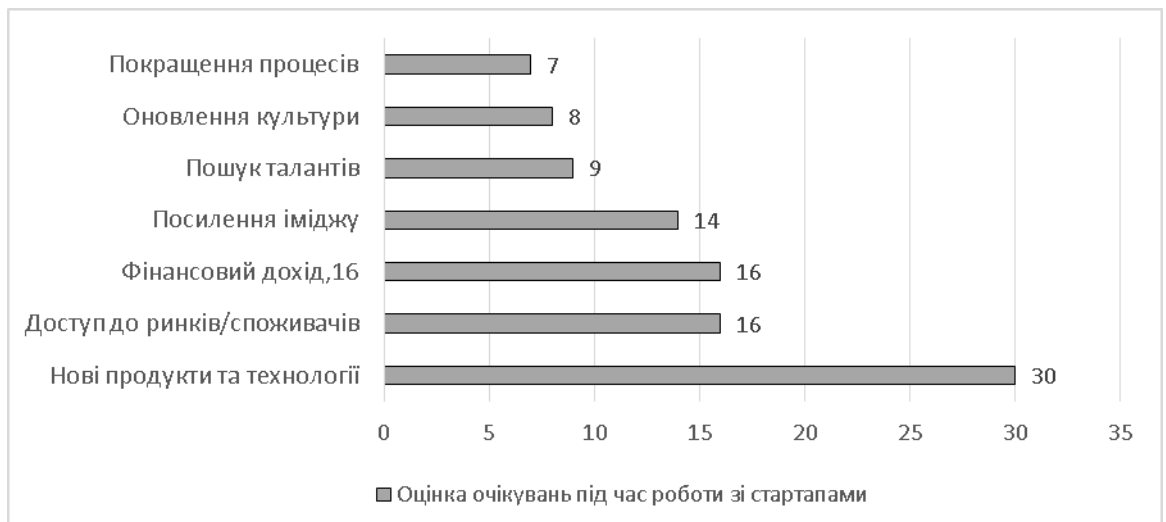

Рис. 5.17. Очікування корпорації під час роботи зі стартапами

Джерело: побудовано автором

Вивчення інвестиційних ринків будується на моделюванні і тестуванні факторів, що визначають динаміку цін на інвестиційні активи і поведінку окремих груп інвесторів. Більшість модельних конструкцій, що описують формування цін на інвестиційні активи, базуються на ряді припущень про поведінку інвесторів і ринків в цілому. Традиційна економічна теорія моделює інвестиційні ринки (включаючи фінансові) як єдино можливий стан рівноваги, яке виникає в результаті взаємодії раціонально діючих учасників (гравців або «репрезентативних агентів» ринку), що спираються на однакову інформацію і однаково її сприймають.

Ключові бізнес-драйвери – це найважливіші для успіху організації показники ефективності, що посиляються на основні вимоги на рівні організації, які впливають із коротко- та довгострокового стратегічного планування. Вони включають клієнтоорієнтовані вимоги до якості та операційні вимоги, такі як продуктивність, час циклу, швидкість та вартість впровадження нової технології, стратегічні альянси з іншими організаціями, розвиток взаємовідношень з постачальниками, а також дослідження та розробки. Простіше кажучи, ключовими бізнес-драйверами є ті речі, які організація повинна робити добре, щоб досягти своєї стратегічної мети.

Вважаємо, що ключові бізнес-драйвери, які можуть бути покращені за рахунок впровадження, найкраще відображають цінність та переваги застосування. Бізнес-драйвери на рівні засобів виробництва формують потребу в інформаційному обміні між адміністративними підрозділами та технологічними або виробничими ділянками. Підприємства зосереджуються на цих бізнес-драйверах для задоволення конкурентних ринкових вимог, далі вони впливають на формування інформації, що надсилається на виробничий рівень, та навпаки – вони залежать від інформації, отриманої з рівня виробництва.

Виробничі підприємства є, як правило, змінними об'єктами. Щоб відповідати мінливим бізнесовим та правовим середовищам бізнес – процеси підприємства постійно змінюються. Зазвичай, також відбуваються постійні зміни і у виробничих процесах, поява нових технологій або збільшення продуктивності. Метою ІЕС є допомога у відділенні бізнес – процесів від виробничих процесів, тому в ньому інформація, що стосується цих процесів, описується незалежно одна від одної.

Іншим важливим для бізнесу значенням є відокремлення інформації для обміну як від конкретних реалізацій систем керування виробничими операціями, так і від систем керування бізнес – процесами. Разом зі зміною виробничих процесів, купівлею чи продажем заводів, оновленням або заміною керівного устаткування змінюються також і системи керування виробничими операціями. Аналогічно, внаслідок корпоративного злиття, розпродажу, зміни бізнес – технологій чи юридичних аспектів змінюються також системи керування бізнес – процесами. ІЕС пропонує незалежні від постачальника методи опису інформації для обміну, які можуть залишатися послідовними за змін як в системах керування виробництвом, так і в ІТ – бізнес системах.

Для виробництва можуть виділятися наступні бізнес – драйвери.

1.1. Автоматизована доступність прогнозування передбачає можливість особам, що отримують замовлення, швидко доступатися до

інформації про запаси та потужності, а в деяких випадках навіть про постачальника. Це дає їм можливість дізнатися та взяти на себе зобов'язання встановлення достовірних дат постачання продукції ще під час спілкування з замовником по телефону. Інформація, необхідна для автоматизованої доступності прогнозування:

- поточний запас готової продукції;
- поточний план виробництва цього продукту;
- реалістичні потужності засобів виробництва необхідні для виготовлення цього продукту;
- запаси сировини або можливість придбання сировини.

1.2. Час циклу означається як час, який необхідний для виготовлення продукту з моменту розміщення замовлення і залежить від швидкості реагування та часу виконання. Причина того, що підприємства зосереджуються на мінімізації загального часу циклу, як правило пов'язано зі збільшенням обігу запасів, що в свою чергу збільшує бізнесові ROA (рентабельність активів). З метою скорочення часу циклу, бізнес визначає області, де відбуваються найбільші затримки та очікування, і намагається їх усунути. У більшості випадків час, необхідний для перепланування та реагування на зміни, значно довший, ніж час для побудови планів. Зменшення швидкості реагування можливе за рахунок врахування всіх аспектів об'ємного планування, календарного планування та виконання. Скорочення часу на планування дозволяє більш часто аналізувати прогнози та менше залежати від даних прогнозування.

1.3. Гнучке виробництво – це можливість змінювати налаштування виробничих активів для швидкого задоволення попиту на ринку. Для цього потрібна можливість змінити виробництво, використовуючи існуючі установки та устаткування. Гнучкість у виробництві – це здатність ефективно функціонувати у виробничому середовищі безперервних і часто непередбачуваних змін та швидко реагувати на потреби ринку за допомогою кастомізованих (розроблених під вимоги користувача) продуктів. Гнучке

виробництво використовує концепції швидкої зміни налаштувань за потребою. Гнучке виробництво вимагає, щоб основне виробництво швидко реагувало на зміни в означенні продукту, а іноді навіть змінювало процеси виготовлення продукції в середині потоку.

1.4. Керування ланцюжками постачань (SCM – supply chain management) з метою підвищення ефективності ведення бізнесу кожним учасником ланцюжка за рахунок використання останньої і якісної інформації від інших учасників, щоб якнайкраще збалансувати попит і пропозицію. Результатом є переміщення продукту з точки походження до споживання за мінімальний час та з найменшими затратами. Керування ланцюжками постачань допомагає менеджерам робити інтеграцію роздрібних каналів із виробництвом, притягнення попиту з точок продажу або усунення буферних запасів у ланцюжку збуту. За межами підприємства SCM поширюється на постачальників та дистриб'юторів. Керування ланцюжками постачання призводить до їх оптимізації, коли ланцюжок постачань використовується для досягнення максимальної ефективності цілого, а також для досягнення максимальної ефективності окремих частин. Оптимізація ланцюжків постачань передбачає здійснення складних вигідних заходів для задоволення цілей бізнесу щодо скорочення операційних витрат та виробничих запасів, підвищення надійності доставки, зменшення часу реагування та обслуговування клієнта.

1.5. Для деяких підприємств бізнес – драйверами можуть бути якість та простежуваність. Цього можуть вимагати такі фактори, як відповідність нормативним вимогам, визначення затрат на обслуговування для покращення продукту, безпечність для клієнтів та відстеження впливу небезпечних предметів на персонал. Якість та простежуваність вимагають, щоб інформація, яка зазвичай зберігається у виробничій системі, була доступною для інших частин підприємства. Це часто потребує інтеграції системи керування виробництвом та забезпечення якості з корпоративною системою керування якістю.

1.6. Конкурентну перевагу може дати надання операторам більшої можливості у прийнятті рішень для виконання операцій, якщо ці рішення будуть безпосередньо вимірюватися фінансовими результатами. У цьому випадку, область операційної діяльності вимагає значного збільшення інформації, яка в минулому була доступною лише на організаційно – економічному рівні підприємства. Повноваження – умова, згідно з якою працівники мають можливість приймати рішення та здійснювати заходи у своїх робочих сферах без попереднього погодження зверху. Це акт надання відповідних повноважень в руки людей, найближчих до вирішення цих задач.

1.7. Вдосконалене планування Вдосконалене планування є ключовим бізнес – драйвером для компаній з дорогою вартістю запасів, трудомістким виробництвом, але зі швидкими змінами клієнтів та змінним попитом. Удосконалене планування вимагає доступу та використання інформації з усієї корпорації для переміщення результатів об'ємного планування від виробничих замовлень та наближення їх до календарних планів виробництва.

Вдосконалене планування вимагає постійного зворотного зв'язку щодо фактичного стану виробництва та споживання матеріалів, а також попиту та запасів. Узгодження даних є серйозною проблемою для інтеграції систем керування підприємством та виробництвом. Системи повинні бути налаштовані таким чином, щоб забезпечити надсилання точних даних на виробництво та з виробництва. Ненавмисні помилки оператора виробництва чи офісного співробітника можуть призвести до занадто великої або навпаки малої кількості виробленої продукції, неефективного основного виробництва та неефективного керування запасами.

Раціональність поведінки інвестора характеризується двома властивостями:

1) при отриманні нової інформації «репрезентативні агенти» відповідно до правила Байеса включають її в свої уявлення і очікування. Це передбачає, що суб'єктивні імовірнісний розподіл невідомих змінних є об'єктивно правильним;

2) на основі сформованих уявлень учасники ринку приймають «нормативно правильні» рішення, які внутрішньо не суперечливі і відповідають теорії очікуваної корисності.

Раціональний інвестор прогнозує майбутнє якимось об'єктивним чином і не змінює своїх переваг щодо встановлених інвестиційних цілей, які можуть бути виражені в грошовій формі. Раціональна поведінка інвестора характеризується прийняттям рішень відповідно до теорії очікуваної корисності. Зазвичай раціональний інвестор розглядається як противник ризику (в ряді моделей – як нейтральний до ризику), тобто інвестор вимагає зростаючої компенсації за більший ризик (нелінійна залежність компенсації ризику).

Гіпотеза раціональної поведінки інвестора – припущення про те, що велика частина інвесторів на ринку здійснюють вибір з метою максимізації свого добробуту (вигоди), адекватно наявної у них інформації про ринок. Сучасні дослідження доводять, що не завжди такі припущення виправдані. Стали популярними «поведінкові фінанси» або «поведінкова економіка», що підкреслюють роль людського фактора і відхід від раціональності. Поведінкові фінанси пояснюють вплив психології на прийняття інвестиційних і фінансових рішень, відстоюють положення, що інвестиційний вибір краще пояснюється при використанні моделей, де не всі учасники є раціональними.

Д. Канеман [32], який 2002 року отримав Нобелівську премію з економіки, відстоює концепцію (теорія перспективи), що заперечує фундаментальний економічний постулат про раціональність поведінки учасників ринку. Дослідження Д. Канемана та А. Тверські показали, що не завжди люди керуються міркуваннями власної вигоди, що під впливом різних примх або «комплексів» (наприклад, страх здатися надто довірливими або при неможливості усвідомлення проблеми комплексно) суб'єкти ринку приймають нерозумні з економічної точки зору і не вигідні для них рішення.

Прихильники традиційного підходу до прийняття інвестиційних рішень

відстоюють свою правоту, стверджуючи, що навіть якщо частина інвесторів на ринку не діє раціонально, то раціональні інвестори нівелюють їх вплив на ціни активів на тривалому часовому проміжку. Висока нестабільність цін пояснюється асиметрією інформації на ринку.

Поняття досконалого ринку об'єднує конкурентний ринок і ринок без тертя раціональних інвесторів. Конкурентний ринок – це ринок великого числа продавців і покупців (наприклад, на фінансовому ринку – продавців і покупців фінансових активів), де немає обмежень на доступ до активів і ніякі дії учасників ринку (купівля або продаж будь-якого числа активів) не можуть вплинути на ринкову ціну.

Ринок без тертя включає в себе багато передумов до можливості виробництва та реалізації активів. Перш за все, відсутні податки (правильніше сказати, що дезорганізують податки), немає обмежень на торгівлю (наприклад, на фінансовому ринку – цінними паперами без покриття), немає транзакційних витрат (на покупку інформації, пошук контрагента, укладання угод і т.п.). За досконалої конкуренції кожному рівню ризику відповідає певна необхідна прибутковість (у відсотках річних), тобто виконується гіпотеза «ризик-прибутковість», і ця ставка єдина для запозичення та інвестування. Рівновага на ринку спостерігається при рівності необхідної і фактичної (очікуваної) прибутковості.

Реальні ринки інвестиційних активів різняться ступенем недосконалостей, наявністю «тертя». Припущення про досконалу конкуренцію є скоріше наближенням до реальності (бажаним орієнтиром), ніж об'єктивним описом. Однак таке припущення є конструктивним, так як дозволяє зрозуміти логіку прийняття інвестиційних рішень в тих чи інших ринкових умовах (часто використовується прийом послідовного введення окремих недосконалостей) і плідно використовувати її у виробленні інвестиційних рекомендацій.

За результатами спільного дослідження Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) та Агентство США з міжнародного

розвитку (USAID) на тему кредитування, 33% підприємців звертаються за позикою до друзів або родичів. Варто зазначити, що така ж частка бізнесменів зв'язується з банком, із яким уже співпрацює. Запитують у колег чи знайомих, до яких банків податися по кредит, усього 10%, а от дізнаються про умови за кредитами в популярних банках – 13% опитаних [33].

Як бачимо, більша частка українців – домашніх господарств і підприємців – у контексті кредитування звертається не лише до банків через низку причин. Згідно з даними НБУ, на 01.12.2020 р. загальний обсяг портфеля виданих банками кредитів становив 964993 млн грн. У структурі валового кредитного портфеля переважають кредити нефінансовому корпоративному сектору – 77,6%, частка кредитів споживчому сектору (фізичним особам) становить 21,1, кредити іншим секторам – трохи більше 1%. Водночас динаміка розміру кредитного портфеля є майже нейтральною впродовж останніх п'ятих років, із тенденцією скорочення частки корпоративних кредитів і зростання частки кредитів пересічним українцям. Разом із тим, темпи видачі нових кредитів, зокрема в корпоративному секторі, до початку 2020 року помітно зростали. Крім того, дані НБУ щодо непрацюючих кредитів свідчать про скорочення їх обсягів у портфелях банків. Водночас кредитний портфель працюючих кредитів (усі кредити, за винятком непрацюючих) за останні два роки збільшився, також незначно зріс обсяг корпоративних працюючих кредитів. Таким чином, скорочення валового кредитного портфеля банків відбувається переважно за рахунок погашення або списання непрацюючих кредитів [33]. При цьому динаміка видачі нових кредитів, включно із сектором корпоративних, є позитивною, але надто слабкою і непомітною на тлі стагнації кредитного портфеля загалом.

Паралельно враховуємо, що великий бюджетний дефіцит відтягує фінансові ресурси з приватного сектору економіки та є потенціалом розбалансування фінансових ринків. На стан фінансових ринків негативно впливає невизначеність, зокрема щодо подальшого перебігу коронакризи у

світі.

В умовах поглиблення глобальної конкуренції за глобальні інвестиційні ресурси урядами застосовуються специфічні програми заохочення іноземних інвестицій в інноваційні сфери економіки. Інтенсифікація технологічного розвитку підвищує рівень взаємозалежності країн, обумовлюючи їхню зацікавленість у розвитку міжнародного співробітництва. Досвід динамічно зростаючих країн свідчить, що процес підвищення конкурентоспроможності економіки тісно пов'язаний із здатністю використовувати як створені, так і залучені ззовні технології та інновації. Іноземні інвестиції, які супроводжуються перенесенням науково-дослідницьких підрозділів або налагодженням такої діяльності на території країни-реципієнта, є потужним механізмом міжнародного трансферу технологій, який істотно підвищує ефективність інтеграції країни-реципієнта в глобальні ланцюги створення вартості.

У цьому контексті важливим питанням державної значущості стає ідентифікація та стимулювання іноземних інвестицій, які посилюють технологічний потенціал національної економіки. Йдеться про залучення інвестицій для вирішення завдань щодо:

- 1) отримання нових технологій, знань та ноу-хау;
- 2) збільшення рівня доданої вартості продукції, яка виготовляється в країні;
- 3) підвищення кваліфікації й рівня технічної підготовки працівників;
- 4) створення науково-дослідницьких об'єктів на території приймаючої країни;
- 5) розширення доступу вітчизняних компаній до міжнародних ринків;
- 6) підвищення соціальної та екологічної відповідальності бізнесу [34; 35].

В умовах зростаючої глобальної конкуренції за інвестиції значна кількість країн застосовує активні заходи економічної політики, які передбачають заохочення інвестицій до галузей машинобудування, виробництва телекомунікаційного устаткування, фармацевтичних препаратів,

аерокосмічної, автомобілебудівної галузей промисловості, сектору бізнес-послуг та послуг зв'язку. Серед помітних трендів останнього десятиліття у залученні інвестицій дедалі більшу роль відіграють заходи щодо розміщення на території приймаючої країни дослідницьких лабораторій; формування підрозділів, що займаються інноваційними розробками та їх тестуванням; створення з регіональних штаб-квартир центрів прийняття рішень.

Серед найбільш значущих інструментів, які застосовують уряди для підвищення інвестиційної привабливості країн як місця для розташування об'єктів науково-дослідницької діяльності, фіскальні та фінансові стимули [36]. Так, Австралія, Австрія, Бельгія, Китай, Данія, Ірландія, Росія, Іспанія запровадили податкові пільги; Угорщина, Японія, Туреччина, Чилі розширили субсидії для покриття різних витрат на створення науково-дослідницьких центрів і найм дослідників; в Австралії скасовано вимоги щодо збереження за резидентом прав інтелектуальної власності, створеної за результатами науково-дослідницької діяльності; в Ірландії, Нідерландах, Швейцарії поліпшено умови для іноземних інвестицій в НДДКР та інноваційну діяльність; у Бельгії, Бразилії, Угорщині, Японії запроваджено механізм «єдиного вікна» для іноземних інвесторів.

Систематизація заходів щодо стимулювання інноваційної діяльності іноземних інвесторів дозволила визначити такі основні тенденції:

- *включення іноземних компаній до переліку суб'єктів, які мають право скористатися стимулами для інноваційної чи дослідницької діяльності.* Німеччина, Ірландія, Ізраїль, Японія, Іспанія, Швеція та Сполучене Королівство створили спеціальні програми заохочення НДДКР іноземних інвесторів. Крім цього, Нідерланди та Швеція запровадили посади «інноваційних аташе» в зарубіжних дипломатичних місіях. У багатьох випадках стимулами, які запроваджуються країнами для підтримки інноваційної активності, можуть скористатися й компанії з іноземними інвестиціями.

Так, в Австрії на іноземні компанії поширюється широкий спектр

субсидій, які держава надає для малого й середнього бізнесу, проведення наукових досліджень і розробок, створення нових компаній, а також упровадження нових технологій. Вони складаються з грошових субсидій, пільгових процентних ставок і надання гарантій. Пріоритетами для підтримки бізнесу виступають: підтримка НДДКР; зміцнення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств; поліпшення регіонального розвитку; сприяння захисту навколишнього середовища; сприяння навчанню та розвитку персоналу. Компанії, що здійснюють наукові дослідження, можуть претендувати на дослідницьку премію в розмірі 12% від обсягу витрат на НДДКР.

Фінське агентство фінансування технологій та інновацій Tekes надає позики під ставки відсотки нижче ринкових, а також гранти для складних й інноваційних проєктів, які потенційно можуть стати успішними на глобальному рівні. Іноземні компанії, які здійснюють НДДКР у Фінляндії, мають право отримувати таке фінансування. Фінська державна інвестиційна компанія Finnish Industry Investment, яка здійснює капіталовкладення в компанії, що знаходяться на етапі зростання й інтернаціоналізації, а також в процесі злиття і придбання, також інвестує в іноземні компанії, якщо їхній капітал використовується для розвитку бізнесу в Фінляндії.

Країни ОЕСР застосовують різні умови, які визначають можливість для іноземних компаній скористатися місцевими дослідницькими податковими пільгами [37]. Йдеться про умови: щодо розташування (НДДКР повинні проводитися в країні, яка надає податкові пільги; умова щодо використання місцевих компонентів – НДДКР повинні проводитися з використанням місцевого обладнання чи залученням місцевих наукових співробітників); щодо використання результатів НДДКР (результати НДДКР повинні бути використані на благо країни, яка надає податкові пільги); щодо прав на об'єкти інтелектуальної власності (власник прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені у результаті проведення НДДКР, повинен бути суб'єктом господарювання країни, яка надає податкові стимули).

Разом із тим фахівці МВФ застерігають, що податкові стимули значною мірою можуть бути неефективними і витратними [38]. Так, в країнах, що розвиваються, податкові стимули не впливають на інвестиційні рішення транснаціональних корпорацій, підтверджуючи висновок про те, що одним з найвагоміших чинників для залучення в країну ПІ є якість підприємницького та інституційного середовища в ній [39].

За результатами опитувань компаній щодо впливу різних чинників на прийняття рішення щодо здійснення ПІ інституційні чинники отримують значно вищі оцінки, ніж оподаткування. Таким чином податкові стимули можуть стати ефективним механізмом залучення ПІ, які супроводжуються трансфером технологій, лише тоді, коли країна забезпечує також низку інших факторів (масштаб і технологічну інтенсивність внутрішнього ринку країни; динаміку внутрішніх ринків праці та капіталу; розмір і структуру державних та приватних витрат на НДДКР та діяльність з трансферу технологій в країні; рівень зв'язків із зарубіжними джерелами технологій; режим захисту прав інтелектуальної власності; наявність людського капіталу (стан розвитку освітньої системи і системи професійної підготовки працівників); розвинутість науково-дослідних інститутів та інститутів, які забезпечують трансфер технологій; розвиток інфраструктури). Саме ці чинники визначають, яким чином і наскільки продуктивно залучені технології та інновації освоюватимуться, поширюватимуться і вдосконалюватимуться в країні, що й визначатиме їхній вплив на динаміку продуктивності економіки і її технологічну конкурентоспроможність.

- *відкриття доступу для іноземних компаній до національних науково-дослідницьких програм, що фінансуються за рахунок коштів державного бюджету.* Дедалі більше країн надають дозволи іноземним інституціям та дослідникам брати участь у науково-дослідницьких програмах та мати доступ до дослідницької інфраструктури, що фінансується за рахунок коштів державного бюджету. Зокрема, Австралія, Фінляндія, Ірландія, Норвегія і Словенія відкрили основні національні програми фінансування для

іноземних заявників. В Австрії, Німеччині, Люксембурзі та Швейцарії установи, які надають фінансування для наукових досліджень, запровадили механізм, за яким дослідники з двох або більше країн можуть подавати спільну пропозицію на отримання фінансування [40];

- *запровадження стимулів для створення дослідницьких центрів іноземними компаніями.* В Японії з метою залучення з-за кордону інвестицій та кваліфікованих управлінських ресурсів запроваджено Програму субсидування для глобальних центрів інновацій. Вона передбачає зниження витрат іноземних компаній через надання їм субсидій на створення інноваційних центрів (проектування, придбання і оренду об'єктів нерухомості, придбання обладнання та машин, будівництво, інженерно-пошукові роботи, випробування тощо), виконання науково-технічних (експериментальних) розробок (витрати на оплату праці дослідників, ділові поїздки, аутсорсинг, тестування, усний та письмовий переклад, придбання обладнання та машини та ін.) і підготовку техніко-економічних обґрунтувань (витрати на оплату праці дослідників, ділові поїздки, аутсорсинг та ін.) в галузі регенеративної медицини або Інтернету речей. Іноземний інвестор отримує такі субсидії, якщо проекти реалізуються у співпраці з японськими компаніями та іншими організаціями в Японії. Розмір субсидії може сягати третини або двох третин загальної суми відповідних витрат, або надаватися як фіксована сума коштів у розмірі до 10 млн ієн. Відповідальною за реалізацію цієї програми є Invest Japan, підрозділ Японської організації зовнішньої торгівлі (JETRO).

У Південній Кореї також застосовуються стимули для залучення в країну дослідницьких центрів глобальних компаній. Для іноземних експертів з технологічних питань, які працюють в дослідницьких центрах, в які інвестували кошти іноземні компанії, до 2018 р. знижено на 50% ставку податку на доходи фізичних осіб. Підтримка надається таким центрам для розвитку співробітництва у сфері наукових досліджень через програми підтримки розвитку промислових кластерів. Надається підтримка ініціативам

щодо проведення спільних досліджень корейськими науковими центрами та іноземними дослідницькими центрами в рамках пріоритетів, визначених для державних національних проєктів. Така підтримка надається дослідницьким центрам, які наймають не менше п'яти дослідників, а обсяг іноземних інвестицій становить не менше 100 млн вон і перевищує 30% від загального обсягу інвестицій у дослідницький центр.

У Словаччині урядом реалізується програма «Податкові пільги для технологічних центрів». Для того, щоб стимулювати створення компаній у менш розвинутих регіонах Словаччини, уряд пропонує державну допомогу у вигляді податкового кредиту. Розмір податкового кредиту визначається Міністерством економіки і залежно від регіону може становити 25-35% загального обсягу кваліфікаційних витрат (капітальних вкладень або витрат на робочу силу протягом двох років). Податковий кредит застосовується до зобов'язань зі сплати податку на прибуток і термін його дії становить 10 років. Для компаній, які розширюють свою діяльність, для визначення суми кредиту застосовується спеціальна формула. За цією програмою замість податкового кредиту компанії можуть також подати заявку на отримання грошової субсидії. Стимули для технологічних центрів підлягають затвердженню урядом Словаччини.

Загалом, право подавати заявку на отримання податкової пільги для технологічних центрів мають компанії усіх видів діяльності, за винятком тих, для яких відповідно до законодавства ЄС не може надаватися регіональна допомога (наприклад, сільське господарство, металургійна промисловість). Технологічні центри можуть бути розташовані в будь-якому регіоні Словаччини, за винятком братиславського регіону. Пільги надаються технологічним центрам, які задовольняють умовам: придбання матеріальних і нематеріальних активів у розмірі не менше 500 тис. євро, з яких щонайменше 50% покривається за рахунок власних коштів заявника; не менше 70% співробітників повинні мати вищу освіту, отриману в акредитованому університеті; створення не менше 30 нових робочих місць

внаслідок створення або розширення технологічного центру. Крім того, компанії повинні забезпечити діяльність новоствореного технологічного центру протягом не менше 5 років, але не менше, ніж період, необхідний для повного використання податкового кредиту.

У Чехії уряд реалізує програму «Інвестиційні стимули для дослідницьких центрів» (Investiční pobídky pro technologická centra). Відповідно до неї дослідницькі центри можуть отримати: 1) податкові канікули по сплаті податку на прибуток на період 10 років; 2) дотації на створення робочих місць у розмірі від 100 до 300 тис. чеських крон на одного працівника в регіонах з високим рівнем безробіття, а також в спеціальних промислових зонах; 3) дотації на навчання і перепідготовку працівників в розмірі до 70% від допустимих витрат на навчання в регіонах з високим рівнем безробіття; 4) грошові субсидії у розмірі до 10% від обсягу капітальних витрат на дослідницькі центри у випадку стратегічних інвестицій; 5) звільнення від сплати податку на нерухомість в спеціальних промислових зонах протягом п'яти років. Загальна сума отриманих інвестором пільг (за винятком дотацій на навчання) не повинна перевищувати максимального значення, яке встановлюється у відсотках від загальної вартості фактично здійснених допустимих витрат. Рівень підтримки становить 25% для великих підприємств. Максимальний розмір підтримки збільшується на 10% для середніх підприємств і 20% для малих підприємств. Такі стимули не надаються в столиці країни Празі;

- *використання стимулів для залучення венчурних іноземних інвесторів.* В окремих країнах ОЕСР діють програми залучення іноземних інвесторів, у т. ч. венчурних і приватних інвесторів, які вкладають кошти в інноваційні проєкти (бізнес-ангелів). Ці програми передбачають низку стимулів, у тому числі надання зустрічного фінансування або коштів фондів спільного інвестування, податкових пільг і полегшення доступу до мереж.

Багато країн намагаються позиціонувати себе в якості привабливих місць для інвестування проєктів у сфері НДДКР, шляхом запровадження

потужних маркетингових та рекламних кампаній, наприклад:

- створення порталу «Наукові дослідження в Німеччині», який є центральною інформаційною платформою ініціативи «Просування інновацій та наукових досліджень в Німеччині» Федерального міністерства освіти і наукових досліджень. На цьому порталі надається короткий огляд німецького дослідницького простору і доступних механізмів фінансування, практична інформація, необхідна зарубіжним вченим і дослідникам для налагодження співпраці з німецькими науково-дослідними організаціями або щодо перебування в Німеччині для проведення наукових досліджень. Ця ініціатива спрямована на зміцнення і розширення співпраці у сфері науково-дослідної діяльності між німецькими і міжнародними партнерами;
- розроблення стратегії залучення іноземних інвестицій мережею *Team Finland*, яка об'єднує всі державні органи і фінансовані державою установи, на які покладено завдання щодо сприяння інтернаціоналізації фінських компаній, залучення іноземних інвестицій до Фінляндії, а також для просування бренду країни Фінляндії. Метою створення мережі *Team Finland* є узгодження діяльності різних державних органів, зокрема Міністерства закордонних справ, *Finpro* (компанії з просування експорту, яка діє за фінансової підтримки Міністерства торгівлі та промисловості), Фінського агентства фінансування інновацій *Tekes* та ін. щодо інтернаціоналізації фінських компаній та залучення інвестицій в країну, яка до цього реалізувалася фрагментовано;
- ініціатива *Invest 1apan* щодо залучення в країну дослідницьких центрів і азійських регіональних штаб-квартир міжнародних компаній. Національні інвестиційні агентства і агентства з просування експорту відіграють ключову роль в реалізації цих стратегій шляхом поширення інформації, виявлення і орієнтації потенційних інвесторів, а також надання індивідуальних послуг інвесторам;
- маркетингова кампанія Австрії під назвою «Австрія – місце проведення наукових досліджень», в рамках четвертого етапу якої з 2014 року

29 міжнародних компаній розмістили свої дослідницькі підрозділи в Австрії, що перевищило початкову мету залучити 25 компаній. Ці компанії створили 1194 робочих місця й інвестували 493 млн євро.

Розроблення та впровадження заходів щодо підвищення якості залучення іноземних інвестиційних ресурсів в Україну є одним з нагальних завдань у контексті забезпечення конкурентоспроможності економіки й зміцнення її технологічного потенціалу. Поки що економіка України має невисоку привабливість як об'єкта для інвестування інноваційних та дослідницьких проєктів з боку іноземних компаній.

Досвід багатьох країн у сфері залучення іноземних інвестицій, які зорієнтовані на посилення їх технологічного та інноваційного потенціалу, дозволяє виокремити низку напрямів, які необхідно імплементувати у загальну політику стимулювання іноземного інвестування економіки України.

По-перше, головною умовою дієвості кроків щодо залучення іноземного інвестування має стати таргетування інноваційної та науково-дослідницької спрямованості іноземних інвестицій на основі системного моніторингу цього процесу на загальнодержавному рівні.

Крім цього, варто приділяти увагу корпоративній і соціальній відповідальності, вести свою діяльність згідно із законодавчими вимогами та ретельно планувати взаємодію із зацікавленими сторонами. Банкам, у свою чергу, варто переглянути свої бізнес-стратегії для переформатування потенційних інвестицій, а також вести просвітницьку роботу з позичальниками.

Доведено необхідність та визначено можливі варіанти та етапи, які визначають наукові теоретичні і методичні підходи та прикладні аспекти логістичного ланцюга інвестування розвитку підприємств.

Результати проведеного прогнозування обсягів інвестування вказують на 78,2% ймовірність росту загального обсягу інвестицій до майже до 1 000 млрд грн за експонентальною формою тренду, а в сільське, лісове та рибне

господарство при ймовірності 65,4% майже до 100 млрд грн. за лінійною формою (рис. 5.18).

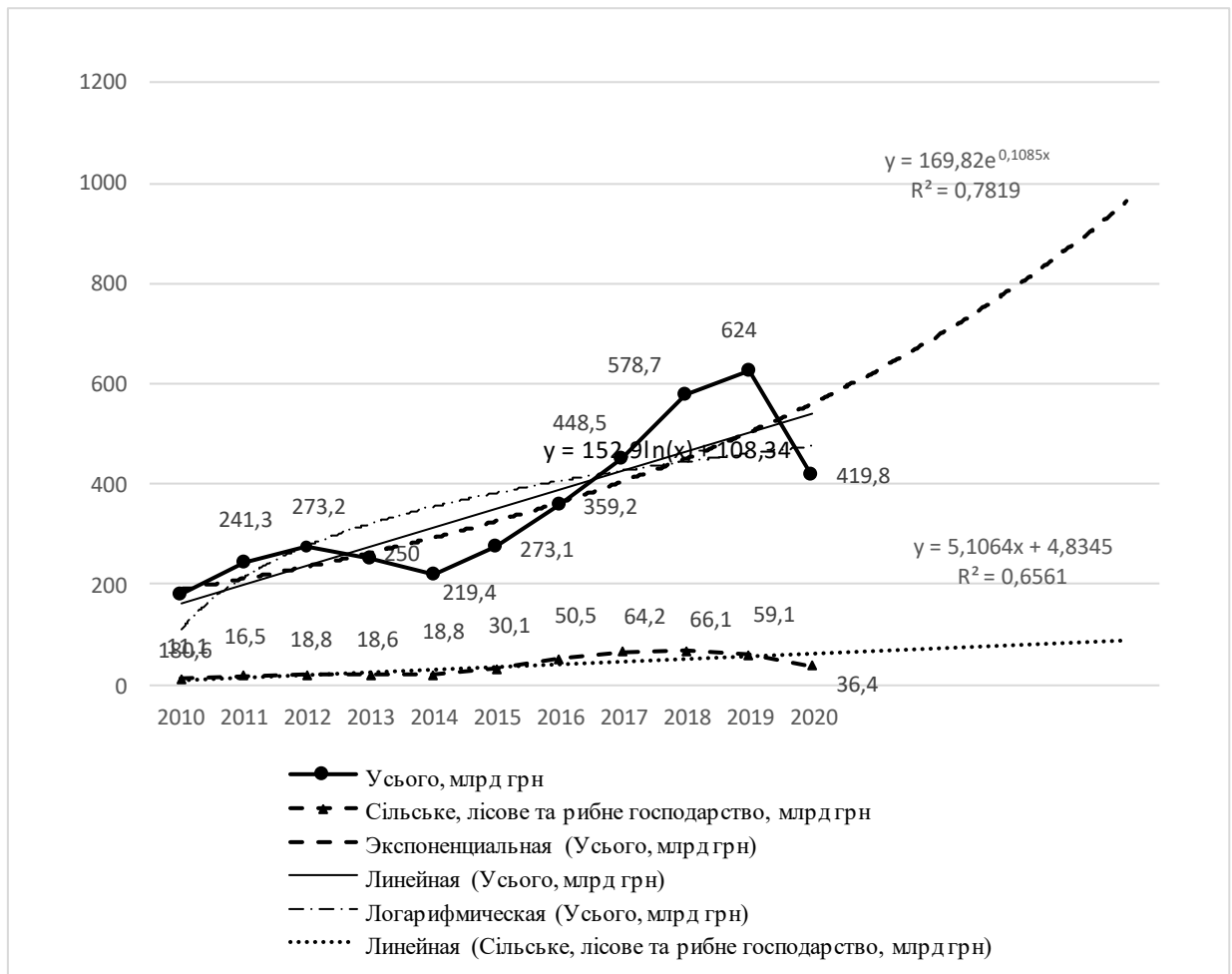

Рис. 5.18. Прогнозування рівня капітальних інвестицій загалом за всіма видами діяльності та в сільському господарстві, млрд грн

Джерело: розраховано автором

Поєднання фінансування та джерел фінансування, спрямованих на створення взаємодії, є викликом, який Європейська Комісія заохочує та підтримує шляхом надання настанов та різних ініціатив.

Беручи до уваги дизайн цих основних схем фінансування НДДКР, мета ЄС двояка: по-перше, зміцнення європейських досягнень у галузі науки та технологій шляхом вдосконалення транскордонної співпраці між найбільш відповідними європейськими організаціями, а по-друге, підтримка конкурентоспроможності регіонів ЄС шляхом сприяння інтелектуальному,

інклюзивному та стійкому зростанню.

Європейське фінансування НДДКР, розподілене по європейських регіонах, має бути спрямоване на відповідні технологічні сфери та соціально-економічні виклики, і, особливо щодо ЄФРР, з урахуванням потреб регіону, наявних місцевих переваг та визначених можливостей у НДДКР. Обґрунтування на основі досконалості «Горизонт 2020», що підтримує європейських «чемпіонів», та мета ЄФРР як частини політики згуртованості ЄС, яка спрямована на підтримку регіонів ЄС у подоланні розриву в науково-дослідних і дослідницьких роботах між ними та більш розвиненими регіонами, в ідеалі повинні доповнювати одну іншу.

З метою вирішення соціально-економічних викликів та можливостей, з якими стикаються регіони ЄС, концепція стратегій інтелектуальної спеціалізації (RIS3) базується на визначенні конкретних пріоритетних сфер, в яких регіональні конкурентні переваги можуть бути використані та розвинені з урахуванням місцевих умов, економічна діяльність та знання.

Для досягнення критичної маси фінансової підтримки, спрямованої на обрані пріоритети та відповідні суб'єкти, впровадження RIS3 має бути націленим на взаємодоповнення різних інструментів фінансування, незважаючи на різні принципи фінансування, правила та правові рамки. Очікується, що вдале поєднання різних джерел фінансування сприятиме посиленню інновацій у конкретних пріоритетних сферах, а також загальному успіху політики ЄС (регіональної) науково-дослідної діяльності.

Відповідно до місцевого підходу розумної спеціалізації, не існує універсальної концепції оптимального поєднання різних схем фінансування НДВКР, оскільки диференційовані профілі фінансування регіонів ЄС щодо окремих схем фінансування, а також різноманітність у регіонів ЄС необхідно брати до уваги умови економічного розвитку та інституційні умови.⁴

Синергія між фінансуванням розглядається, коли спостерігається концентрація фінансування для обох джерел в одній області. З точки зору політики, це може або підтвердити вибір (пов'язаної) пріоритетної області,

або повідомити політиків про потенційний новий пріоритет, який слід враховувати в стратегії S3.

Розглядаються такі технологічні напрямки:

- EU.2.1.1 Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)
- ЄС.2.1.2 Нанотехнології
- EU.2.1.3 Розширені матеріали
- ЄС.2.1.4 Промислові біотехнології
- EU.2.1.5 Сучасне виробництво та переробка

Таксономія політики (SGC) структурована таким чином:

- EU.3.1 Здоров'я, демографічні зміни та добробут
- EU.3.2 Продовольча безпека, стійке сільське та лісове господарство, морські та морські дослідження та дослідження внутрішніх вод та біоекономіка

- EU.3.3 Безпечна, чиста та ефективна енергія
- EU.3.4 Розумний, зелений та інтегрований транспорт
- EU.3.5 Дія клімату, навколишнє середовище, ефективність використання ресурсів та сировина
- ЄС.3.6 Європа у мінливому світі – інклюзивні, інноваційні та рефлексивні суспільства
- EU.3.7 Захищені суспільства – захист свободи та безпеки Європи та її громадян.

Щоб дослідити ступінь спеціалізації на європейській підтримці НДІКР у 281 регіоні NUTS-2 ЄС, LQ розраховується для кожного KET та SGC та кожного джерела фінансування, враховуючи відповідний розподіл у цілому ЄС як еталон, тобто порогове значення 1,19 Для цілей цього аналізу визначається концентрація фінансування відповідно до таких критеріїв:

- LQ, що перевищує 1, передбачає концентрацію фінансування в певній галузі (відповідна частка фінансування в регіоні перевищує норматив ЄС.
- LQ, рівний 1, означає, що частка фінансування в даній області дорівнює частці на рівні ЄС.

- LQ менше 1 означає, що частка фінансування в регіоні нижча, ніж на еталонному рівні ЄС.

Таблиця 5.10

Можливі випадки концентрації фінансування (KET або SGC)

Справа	Визначення	LQ H2020 > 1 (концентрація)	LQ ERDF > 1 (концентрація)
Випадок 1	Відсутність концентрації	немає	немає
Випадок 2	Концентрація фінансування в H2020, а не в ЄФРР	так	немає
Випадок 3	Концентрація фінансування в ЄФРР, а не в H2020	немає	так
Випадок 4	СИНЕРГІЯ: концентрація фінансування в обох програмах	так	так

На основі підрахованих коефіцієнтів розташування в таблиці 5.10 узагальнено чотири випадки, що характеризують розподіл підтримки науково-дослідних та дослідницьких робіт, доступних в регіонах ЄС.

У першому випадку не відбудеться фінансування, у другому випадку можливе фінансування інновацій, а в третьому соціальних інноваційних проектів. Випадок № 4 є особливо цікавим, оскільки він позначає концентрацію фінансування як у програмі «Горизонт 2020», так і в рамках ЄФРР. Пропонуємо апробацію можливого використання синергії між європейськими інструментами політики при інвестуванні науково-дослідних робіт як інноваційного елемента інвестиційного логістичного ланцюга.

Висновки до розділу 5

Дослідження привабливості інвестиційної сфери завжди перебуває в центрі уваги економічної спільноти та слід зауважити, що протягом останніх років значна частина іноземних вкладників зменшує зацікавленість в українській економіці як сфері своєї діяльності, а нинішня нестабільність світової економіки, геополітичні ризики, регіональний конфлікт (підтримка проросійських сил), посилення ризику розбалансування платіжного балансу вносять суттєві корективи у мотивацію реальних і потенційних іноземних

інвесторів щодо подальшої інвестиційної активності в Україні, тобто без прогресу в інституційній сфері неможливо покращити інвестиційну привабливість нашої держави і перш за все, необхідно закріпити верховенство закону, підвищити незалежність як судової системи, так і окремих її суддів, продовжити боротьбу з корупцією, а бізнес-лідерам варто об'єднувати зусилля для підтримання постійного діалогу з урядом та інформувати його щодо проблемних питань у сфері ведення бізнесу та надання пропозицій з використанням європейської практики і досвіду, потрібно чимало системної роботи, щоб в українську економіку вливались великі інвестиційні вкладення у відновлення та примноження інвестиційної привабливості нашої держави.

Визначено, що використання стандартів інтегрування перш за все вигідні замовнику (виробничим підприємствам), про що говорять як експерти так і аналіз світового досвіду впровадження, але обізнаність виробничників, як і інтеграторів та постачальників дуже низька, тому для успішної імплементації стандарту в Україні основні зусилля треба прикладати на просвіту саме кінцевого замовника, враховуючи, що стандарт прийнятий на рівні ДСТУ, замовнику простіше буде опиратися на нього при формуванні технічних вимог як мінімум з точки зору єдиного погляду на об'єкти розроблювальної МОМ, а після затвердження української версії стандарту (або паралельно з процесом затвердження), варто розробити методичні рекомендації щодо єдиної термінології та основних положень стандарту, що може покращити взаємодію між замовником та виконавцем при створенні систем рівня МОМ. Стандарти інтегрування можуть пришвидшити цифровізацію підприємств при будь-якій архітектурі систем керування, а німецька модель RAMI4.0 тому підтвердження, оскільки стандарт ІЕС 62264 дає дуже конкретні і робочі моделі основних об'єктів підприємства, які лягають в основу конструкції для цифрових двійників.

Результати проведеного прогнозування обсягів інвестування вказують на високу ймовірність росту загального обсягу інвестицій, та в сільське,

лісове та рибне господарство. Доведено, що умовою успішного функціонування будь-якого суб'єкта господарювання є наявність дешевих джерел фінансування, а в епоху діджиталізації з розвитком крауд-технологій у суб'єктів господарювання в Україні з'являється можливість отримання дешевих інвестиційних ресурсів та зазначаємо, що в сучасних умовах недовіра до фінансових інститутів як інвесторів, так і суб'єктів господарської діяльності може вплинути на відтворювання чи створення бізнесу, а у суб'єктів господарювання можуть бути різні альтернативи залучення капіталу, що може стати потужним акумулятором вільних ресурсів. Краудлендинг дуже зручний для бізнесу, адже підприємець отримує гроші без застави та з процентною ставкою нижче банківської.

Список використаних джерел до розділу 5:

1. Стандарт ІЕС 62264 як основа концепції Industry 4.0
<https://tk185.appau.org.ua/62264/publications-iec-62264/iec-62264-industrie40/>
2. Новікова В.В. Моделі аналізу та прогнозування інфляційних процесів на основі нечіткого дерева рішень : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.11, К. : [б.в.], 2013. 21 с.
3. Федулова І. В. Управління розвитком інноваційного потенціалу підприємств хлібопекарної промисловості : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04; Нац. ун-т харч. технологій. К., 2009. 598 с.
4. Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення : [монографія] / А.І. Даниленко, В.В. Зимовець, В.І. Сиденко [та ін.] ; за ред. А.І. Даниленка. К. : Ін-т екон. та прогнозування НАН України, 2012. 348 с.
5. Колодязна І.В., Борблік К.Е. Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств України. 448-453. Вип. 9. 2017. С. 448-45
6. Crowdfunding Statistics Worldwide: Market Development, Country Volumes, and Industry Trends. URL : <https://p2pmarketdata.com/crowdfunding-statistics-worldwide/>

7. Alternative Lending report 2020. Statista Digital Market Outlook. URL : <https://www.statista.com/study/50625/fintech-report-alternative-lending>
8. Мінфін. Біржа позик. URL : <https://minfin.com.ua/ua/credits/articles/birzha-zaumov>
9. Okhrimenko O. 8 crowdfunding trends you need to know in 2020. URL : <https://lustcoded.com/blog/8-crowdfunding-trends-you-need-to-know>
10. Проєкт «Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року» URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy2025.pdf?v=4
11. Волощук В.Р., Волощук Ю.О., Іванишин О.В. Інвестування інноваційного розвитку підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. № 3-4 (83). 2020. С. 156-162.
12. Шкарлет С. М., Ільчук В. П. Інноваційний розвиток підприємства. Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. 307 с.
13. Новіков В. Чому інноваційна стратегія України не пов'язана з економічним зростанням. *Економічна правда*. 2019. 17 жовтня. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/10/17/652482>.
14. Микольська Н. Яким бути українському експорту. Завдання на наступні п'ять років. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/04/11/7064346>.
15. Микольська Н., Маркарова О., Трофімцева О. Експортна стратегія України (дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на 2017-2021). Київ, 2017 р., 136 с.
16. Крос-секторальна експортна стратегія «Інновації для експорту». URL : <http://www.me.gov.ua>.
17. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. Л.В. Дейнеко. Київ: ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2018. 158 с.
18. Кордонська О. Експортоорієнтовані стратегії у глобальній економіці: монографія. Львів: Бадікова Н.О., 2017. 300 с.
19. Активізація експортної діяльності підприємств України: недоторговані ринки та торговельні бар'єри / за ред. М.Ю. Серпухова. Харків: вид-во Лідер, 2019. 216 с.

20. Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу: аналітичний звіт за результатами четвертої хвилі щорічного опитування українських імпортерів та експортерів / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Дніпро: Середняк Т.К., 2019. 165 с.
21. Industry 4.0 in Ukraine. URL : <https://mautic.appau.org.ua/asset/52:policy-paper-ieph-v1docx>
22. Турський І.В., Сус М.М. Особливості сучасних інноваційних стратегій транснаціональних корпорацій. Молодий учений. 2016. № 12. С. 986-990.
23. Ляшенко О.М. Моделі комерціалізації та трансферу технологій в умовах глобального середовища: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2007. 366 с.
24. Чуйко О. Науково-теоретичні основи інновацій та інноваційного процесу: сутність, види, еволюція. *Економіка*. 2008. № 2. С. 7-13.
25. Kleinknecht A. Innovation patterns in crisis and prosperity: Schumpeter's long cycle reconsidered. Hong Kong, 1987. 203 p.
26. Word Investment Report 2019. URL : https://unctad.org/en/PublicationChapters/WIR2019_CH1.pdf.
27. Турський І.В., Сус М.М. Особливості сучасних інноваційних стратегій транснаціональних корпорацій. *Молодий учений*. 2016. № 12. С. 986-990.
28. Петренко К.В., Савченко К.Ю. Особливості розвитку високотехнологічних японських ТНК в умовах глобалізації. *Бізнес-інформ*. 2020. № 3.
29. 500 Corporations. Як найбільші світові корпорації взаємодіють із стартапами. URL : https://cdn2.hubspot.net/hubfs/698640/500CORPORATIONS_-_How_do_the_Worlds_Biggest_Companies_Deal_with_the_Startup_Revolution_-_Feb_2016.pdf.
30. Бердичевська М.В. Основні засади співробітництва ТНК зі стартапами. «Науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність» : збірник наукових праць XVI (XXVIII) Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 12 березня 2020 р.). Київ, 2020. С. 100-102.

31. Global 2000: The world's largest public companies URL: forbes.com/global2000/list/#tab:overall.
32. Kahneman D «Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*. 1979. Vol. 47. № 2.
33. Коробкова О. Кредити для бізнесу: як покращити ринок кредитування в Україні. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/29/670494/>
34. Technology and Innovation Report 2015: Fostering Innovation Policies for Industrial Development. – Geneva: UNCTAD, 2015;
35. How to attract Quality FDI? / T. Moran, H. Görg, A. Serie, C. Krieger-Boden URL : http://www.g20-insights.org/wp-content/uploads/2017/04/Trade_How-to-attract-Quality-FDI.pdf
36. Guimon I.. Government strategies to attract R&D-intensive FDI. *Journal of Technology Transfer*. 2009. Vol. 34. Issue 4. P. 364-379. P. 367
37. Tax incentives for research and development: Trends and issues. Paris: OECD, 2002. P. 30. URL : <http://www.oecd.org/science/inno/2498389.pdf>
38. Fiscal policies for innovation and growth. *Fiscal Monitor* April 2016. Acting Now, Acting Together. Washington, DC: IMF, 2016. P. 29.
39. Options for Low Income Countries' Effective and Efficient Use of Tax Incentives for Investment / Study Prepared for the G20 Development Working Group by IMF, OECD, World Bank, and United Nations. Washington, D.C., 2015 URL : <https://www.imf.org/external/np/g20/pdi/101515>.
40. OECD Science, Technology and Industry Outlook 2012. Paris: OECD Publishing, 2013. 201 p.
41. Курдюмов С.П. Законы эволюции и самоорганизации в сложных системах. М., 1990. 405 с.
42. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем. СПб., 1999. 286 с.
43. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. М., 1986.
44. Горбунов Е.А. Самоорганизация систем и прогнозирование военно-политических, экономических и социальных аспектов. К.: Ника-Центр, 2005. 320 с.

45. Федулова, І. В. Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку підприємства. Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки. Донецьк: ДЕГІ, 2007. Випуск 2. С. 103-107.
46. Валінкевич Н. В. Сутність та види показників, що характеризують клієнтський капітал підприємства. Підприємництво і торгівля. 2019. Том 24. С. 70-77.
47. Валінкевич Н.В. Формування бізнес-моделі підприємства як основа функціонування та розвитку. Підприємницька модель економіки та управління розвитком підприємства : колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., доц. Валінкевич Н. В. Житомир : ЖДТУ, 2017. – С. 445 – 457.
48. Моголова М.М. Удосконалення оцінки основних засобів сільськогосподарського призначення при діагностиці інвестиційної привабливості та кредитоспроможності аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 5. С. 22–27.
49. Волощук К.Б., Волощук В.Р. Інноваційно-інвестиційне забезпечення сталого розвитку агропромислових підприємств. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2016. №4 (33). С. 68-74.
50. Волощук К.Б., Волощук В.Р. Стан та перспективи інноваційного розвитку підприємств. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2018. №2 (39). С. 129-138.
51. Волощук В.Р., Волощук Ю.О., Іванишин О.В. Інвестування інноваційного розвитку підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2020. №3-4 (83). С. 156-162.
52. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Формування інноваційної бізнес-моделі підприємств. *Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку»*. Вип. 46. 2020. С.23-30. URL : http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/46_2020_ukr/6.pdf
53. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Механізми реалізації інноваційної моделі розвитку національної економіки. *«Актуальні питання сучасної економіки»*: матеріали VIII Всеукраїнської заочної наукової конференції (24 грудня 2016 р.) м. Умань..
54. Волощук Ю.О., Волощук В.Р. Активізація інноваційного розвитку агробізнесу. *«Інноваційне підприємництво: стан та перспективи*

розвитку агробізнесу» : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (29-30 березня 2017 року) Київ, ЖНЕУ. URL : <https://drive.google.com/open?id=0B-iMu6tnPaxyNVFjUVZwWC0tVzQ>

55. Волощук В.Р. Фактори виникнення кредитного ризику. *«Аграрна наука та освіта Поділля»*: збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф. – Ч.2. (14-16 березня 2017 р.). м. Кам'янець-Подільський. Тернопіль : Крок, 2017. 405 с. С. 116-119.
56. Волощук В.Р. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК : монографія. Житомир : Видавництво ЖНЕУ, 2020. 370 с.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення актуальної та важливої наукової проблеми – обґрунтування концептуальних засад, систематизації і удосконаленні науково-методичних підходів та розробці практичних пропозицій щодо активізації інвестування інноваційного розвитку підприємств аграрно-промислового комплексу. Результати дослідження дозволили сформулювати висновки концептуального, методологічного і методичного спрямування:

1. Узальнюючи наукові надбання зарубіжних та вітчизняних учених, в роботі наведено аргументацію, що девелопмент виступає як принципово нова концепція інвестиційної платформи, в який прибуткові напрямки бізнесу передають значну частину доходів, це розширює доступність до позикових коштів, а інноваційний механізм залучення їх в оборот і різноманіття фінансових інструментів створюють сприятливе середовище для розвитку і функціонування, а сам він, як і інші види підприємництва, залежить від інвестиційного клімату, завдячує активному переходу підприємств від виключно кількісних до якісних показників, необхідності отримання максимальних результатів від реалізації проєкту. В роботі запропоновано, враховуючи обмеження традиційних джерел: капітал власників або партнерів, співінвесторів та довгострокові банківські кредити, пошук додаткових альтернативних інструментів фінансування.

2. Вивчення теоретичних розробок та дослідження становлення економіки України, дозволило обґрунтувати концептуальну модель системи інноваційного розвитку підприємств АПК, як цілеспрямованого систематичного процесу позитивних структурних зрушень якісного стану всіх її підсистем, спрямованого на отримання позитивного результату, що відобразиться у довгостроковому стійкому розвитку з обов'язковою ідентифікацією встановлення рівня інноваційної активності і не тільки фіксацією переліку індикаторів, а й обґрунтуванням їх граничних значень, які

показують ефективність функціонування і характеризують стан і тенденції інноваційної діяльності, відображають їх дію у забезпеченні системи управління сучасними методами та інструментами. Формування і поглиблення конкурентних переваг у напрямі інноваційного розвитку підприємства відбувається з метою досягнення стратегічних цілей, підвищення інвестиційної привабливості і задоволення інтересів стейкхолдерів (підприємств, персоналу, інвесторів, держави).

3 Дослідження теоретичних засад трактування вихідних категорій спричинило необхідність розробки парадигми інвестиційного забезпечення розвитку підприємств АПК, як сукупності довгострокових вкладень коштів, майнових та інтелектуальних цінностей в підприємницьку, інноваційну та інші види діяльності при створенні надійних умов сприятливого системного інвестиційного клімату, оптимального використання наявних і залучення альтернативних ресурсів, економічних механізмів, важелів, заходів, традиційних та альтернативних джерел, які забезпечують бажаний перебіг інвестиційних процесів, в результаті яких досягається соціальний, екологічний, технологічний, економічний і синергійний ефекти. З точки зору виникнення і реалізації нових можливостей подальшого інвестування інноваційного розвитку спрямовані на перехід до довгострокових якісних, кількісних і структурних зрушень, призводить до стійкої здатності підприємства протистояти негативному впливу зовнішнього середовища.

4. Поглиблено наукові підходи щодо доцільності використання моделі дослідження економічного зростання, ідентифікації напрямів і заходів активізації впливу на сектори економічної системи. Встановлено, що інноваційний розвиток може бути як позитивним, так і негативним, залежно від того, чи достатню кількість ресурсів відповідної якості і отримує система від певної детермінанти, а звідси маємо наявність причинно-наслідкового зв'язку між системою та її елементами, між самими елементами, що дозволяє прослідкувати і формалізувати, з різним рівнем деталізації, логіку процесу і певних заходів, що мають бути здійснені для забезпечення досягнення цілей,

ідентифікацію показників, що характеризують розвиток загалом, і зростання зокрема, в рамках дії та результиуючі індикатори, що відображають різні аспекти і вектори їх впливу.

5. Дослідження діяльності суб'єктів ринку дозволяють констатувати, що для підприємств інноваційний процес передбачає впровадження нових, удосконалених технологічних процесів виробництва, які забезпечують виготовлення високоякісної продукції, зменшення витрат на енергоносії, збільшення продуктивності праці, завдяки чому знижуються витрати на виробництво. Із збільшенням обсягів виробництва інноваційної продукції, скороченням витрат на її виробництво і термінів її виготовлення, підприємство збільшує свої прибутки через те, що розвивається і веде ефективну господарську діяльність. Тобто, інноваційний розвиток підприємства – це джерело зниження витрат виробництва задля ефективного функціонування підприємства. Відповідно визначено систему економічних показників впливу інноваційного розвитку на предметно-технологічний, кінцевий результат наукової чи науково-технічної діяльності; функціональний, що пов'язується із функціями створення, впровадження, поширення нововведень, реалізації інноваційних проєктів, товарів чи послуг.

6. Результати проведених досліджень призвели до удосконалення методики фінансування інноваційної діяльності, яка залежить від специфіки інноваційного проєкту та намірів підприємця, а важливим питанням з боку інвестора є вдалий вибір підприємства для інвестицій в інновації. Відповідно розроблено систему критеріїв оцінки інноваційно-інвестиційної активності та привабливості і кредитоспроможності підприємств, як елементів методичного інструментарію інвестування інноваційної діяльності.

Інвестиційна підтримка інноваційного розвитку підприємств залежить від специфічних особливостей інвестицій, таких як тривалий період окупності при реалізації інновацій, підвищений ризик їх реалізації, нерівномірність надходження доходів від здійснення інвестицій. Врахування цих особливостей і зміна умов функціонування підприємств визначають

важливість подальшого вдосконалення принципів, форм, методів та пошуку джерел інвестиційної підтримки інноваційної діяльності підприємств.

7. В роботі, на основі систематизації емпіричних даних, визначено тенденцію зростання кількості і зниження частки інноваційно активних підприємств у загальній кількості підприємств, зменшення частки витрат на науково-дослідні розробки (НДР), придбання інших зовнішніх знань та збільшення частки витрат на маркетинг і рекламу. Встановлено тренди найбільш інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності, серед яких виробництво харчових продуктів (16,8%) та машин і устаткування (10,2%). Згідно проведеної оцінки визначено, що витрати підприємств на інновації зросли, але при цьому частка фінансування інноваційної діяльності у співвідношенні до ВВП скорочується і залишається низькою, на рівні 0,3%, а основним джерелом фінансування інновацій (87,7% від загального обсягу) є власні кошти підприємств. Доведено, що найвагомішими причинами гальмування процесу впровадження агроновацій є недостатній рівень фінансового забезпечення підприємств, низька доступність кредитів і державної підтримки модернізації галузі, а також нерозвиненість системи інформаційного забезпечення інноваційного процесу й відсутність вмотивованості багатьох керівників агропідприємств (насамперед, з числа малих і середніх) щодо впровадження новацій.

8. В процесі дослідження доведено, що низька активність підприємств України у сфері створення та впровадження інновацій не дозволяє країні наблизитися до лідерів інноваційного розвитку і висвітлено причини, які привели до стагнації інноваційної моделі розвитку країни: низький технологічний рівень виробництва та інноваційної активності підприємств реального сектору економіки, слабе державне фінансування інноваційних розробок, відсутність власних коштів на ведення інноваційної діяльності – це дозволило зробити висновок щодо необхідності активізації інноваційної діяльності, створення сприятливих умов інвестиційного та кадрового забезпечення. Розраховані індекси інноваційності українських компаній

свідчать про те, що драйвери ринку самі змінюють правила гри, а аутсайтери – продовжують користуватися надбаннями минулих років і не створюють майже нічого нового, відповідно має місце що свідчить про низький рівень конкуренції і широкі можливості для підприємств, які зможуть створити нову цінність та вивести її на ринок.

9. Для виявлення тенденцій зміни індикаторів розвитку, а також визначення характеру впливу на результативні показники в ході дослідження побудовані регресійні моделі залежності показників діяльності підприємства від витрат на інновації є адекватними і можуть застосовуватися під час оцінки економічних чинників діяльності підприємства. Вони дають можливість менеджерам підприємств регулювати вплив інновацій на чинники ефективної діяльності підприємства через оцінку витрат на інновації, які позначаються на скороченні витрат на виробництво та збільшенні обсягів реалізації продукції і отриманого прибутку від залучених інвестицій в інновації, що в результаті призводить до позитивних змін від впровадження інновації, однак вони мають змінний характер.

10. Спираючись на проведений в роботі аналіз, розкрито різновекторні тенденції зміни обсягів капітальних інвестицій за видами економічної діяльності. Слід відзначити незначні темпи відновлення процесів нагромадження капіталу, оскільки модернізація переважно здійснюється за рахунок накопичення власних джерел, так як протягом останніх років надходження ПІІ в економіку України залишаються незначними, що зумовлено як зниженням інвестиційної активності у світі, так і несприятливим інвестиційним кліматом в Україні. Серед джерел фінансування господарської діяльності аграрних підприємств переважають власні кошти, державне фінансування і кредитні ресурси. За результатами застосування встановлено, що наразі компенсації підлягають відсоткові ставки за кредитами, залученими для придбання основних засобів сільськогосподарського виробництва, здійснення витрат, пов'язаних із будівництвом і реконструкцією виробничих об'єктів сільськогосподарського

призначення, а також за короткостроковими кредитами, залученими для покриття виробничих витрат.

Проведений аналіз державних кредитних програм, зокрема «Доступні кредити 5-7-9%», яка передбачає отримання антикризового кредиту на поповнення обігових коштів або рефінансування раніше отриманих бізнесом кредитів, яка реально не діє в повній мірі, з огляду на потреби підприємств АПК в кредитних ресурсах. Тому, для вирішення вказаної проблеми, пропонуємо заходи підвищення ефективності такої програми шляхом використання часткових портфельних гарантій, тимчасового пом'якшення вимог до оцінювання кредитного ризику; спрощення умов програми для зменшення витрат часу на адміністрування окремих кредитів і портфеля загалом, що позитивно вплине на відсоткові ставки, зростання попиту на кредитування і сприятиме відновленню економіки

11. Пошук джерел інвестування інноваційного розвитку зумовлений виявленим в Україні дефіцитом інвестиційних ресурсів, що ускладнює залучення коштів громадян на фінансування довгострокових програм та інноваційних проєктів, вимагає стимулювання заощаджень і засвідчує необхідність спрямовування зусиль на комплексну підтримку формування і розвитку альтернативних небанківських фінансових інститутів. Визначено та запропоновано концептуальні напрями удосконалення підтримки та запровадження заходів стимулювання інноваційної діяльності – амортизаційних пільг, венчурного фінансування, співпраці заохочувальних фондів, бюджетних позик, державних дотацій і компенсацій, і непрямої підтримки, що має місце у світовій практиці, через нетрадиційні (альтернативні) фінансові інструменти: венчурні фонди, бізнес-інкубатори, бізнес-ангели, краудфандінг, гранти, позики, акціонерний капітал, а також використання девелопменту як принципово нової концепції інвестиційної платформи.

12. В результаті дослідження, визначено, що незважаючи на позитивну динаміку, темпи нарощення інвестиційного забезпечення ще не відповідають

нормативним потребам – насамперед, це стосується матеріально-технічного забезпечення. Для виконання аграрною галуззю визначених стратегічних завдань слід здійснювати заходи щодо підвищення ефективності діяльності підприємств, створити адекватний механізм державної підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності; кардинально удосконалити процеси кредитного забезпечення та урізноманітнити кредитні інструменти з метою залучення інвестицій на довгостроковій основі, обґрунтування перспективних напрямків діяльності, розробки відповідних заходів посилення конкурентних позицій на ринку.

13. В дисертації подано аргументацію щодо обґрунтування економічної моделі інвестиційного клімату України SMS (Self Management System) як складної економічної системи структурного типу (СЕС СТ), що взаємодіє із зовнішнім середовищем, а під поведінкою СЕС СТ розуміємо вид та спосіб перетворення вхідних потоків у вихідні, що знаходиться у тісному зв'язку з її структурою, враховуючи складність системи, яка визначається як сума функціональної (власної) і структурної (взаємної) складності, від чого залежить ступінь її цілісності та стійкості. Доведено, що для економічної моделі інвестиційного клімату в Україні значення параметру свідчить про низьку керованість системи, обмежені можливості управління і маніпулювання та високий ступінь децентралізації керування системою, а оцінка параметру показує високу автономність взаємодії елементів, високий рівень саморегулювання і самокерування.

14. Визначено необхідність інтегрування систем керування підприємством і виробництвом загалом, що зумовлено рядом важливих бізнес-драйверів, які можуть мати різну цінність. Для українських підприємств на першому місці є контроль якості і простежуваність, швидке оптимальне планування – саме ці бізнес-драйвери можуть спонукати до реалізації інтегрування систем керування, що дасть можливість інтегрувати всі системи керування через проміжні програмні засоби, значно розширить їх дію, і взаємодію з підсистемами верхніх рівнів і дасть основу для можливості

розробки функцій як готового комплексу, так і окремих сервісів, в тому числі в хмарних середовищах.

15. В результаті проведеного дослідження встановлено, що ефективність інвестування інноваційного розвитку підприємств визначається інноваційною активністю, а джерелом розвитку і зміни будь-якого об'єкта, системи або явища, в тому числі і інноваційного процесу, виступають протиріччя, які виникають із взаємодії внутрішнього і зовнішнього середовища суб'єкта, а мірою їх взаємодії є сила, що є векторною величиною, і характеризується модулем та направленням. З точки зору оцінки положення на фазовій траєкторії інноваційного розвитку виступає пошук меж станів рівноваги, а тому потрібно враховувати інвестиційний клімат та кредитоспроможність, що дозволить визначити загальний вплив зовнішнього середовища, який спричиняє порушення рівноваги внутрішнього середовища суб'єкта і визначає наміри в напрямку здійснення інвестування інноваційного розвитку.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1А

Характеристики інноваційності продукту, бізнес-процесів та бізнес-моделі

Характеристика	Параметри	Відповідність експертної оцінки
Інноваційність продукту	Масштаб інновації	0 балів. – продукт застарілий 1 бал. – продукт актуальний, але не інноваційний 2 бали. – продукт не інноваційний, але має певні переваги порівняно з аналогами 3 бали. – продукт унікальний для локального ринку, але має аналоги на світовому ринку 4 бали. – продукт унікальний, не має аналогів на світовому ринку 5 балів. – продукт унікальний, створений особисто компанією, не має аналогів у світі та його намагаються копіювати конкуренти
	Унікальність інновації	0 балів. – продукт застарілий 1 бал. – продукт актуальний, але не інноваційний 2 бали. – продукт не інноваційний, але має певні переваги порівняно з аналогами 3 бали. – продукт унікальний для локального ринку, але має аналоги на світовому ринку 4 бали. – продукт унікальний, не має аналогів на світовому ринку 5 балів. – продукт унікальний, створений особисто компанією, не має аналогів у світі та його намагаються копіювати конкуренти
	Ефективність інновації порівняно з існуючими аналогами	0 балів. – продукт не містить інновацій, застарів і неефективний 1 бал. – продукт містить інноваційний компонент, але він ніяк не впливає на ефективність 2 бали. – продукт містить інноваційний компонент, який покращує клієнтський досвід 3 бали. – продукт містить інноваційний компонент, який покращує клієнтський досвід і користується підвищеним попитом 4 бали. – продуктова інновація дозволила компанії значно поліпшити фінансові показники 5 балів. – продуктова інновація поліпшила фінансові показники компанії, створила попит на ринку
	Наскільки продукт екоfriendly/наскільки сприяє сталому розвитку/економії невідновлюваних ресурсів	0 балів. – продукт погано впливає на довкілля, екосистему, заважає сталому розвитку 1 бал. – продукт ніколи і ніяким чином не впливав на довкілля, екосистему, сталий розвиток 2 бали. – історично продукт негативно впливав на довкілля, екосистему, але компанії вдалося частково мінімізувати цей вплив 3 бали. – завдяки інноваціям компанії вдалося повністю нівелювати негативний вплив на довкілля 4 бали. – компанія створила хоча б одну інновацію, яка перетворює «шкідливий» для довкілля продукт на «корисний» 5 балів. – компанія повністю переосмислила свої продукти/технології/процеси на користь їх екологічності, регулярно підтримує екологічні ініціативи, вкладає кошти в порятунок довкілля
Інноваційність продукту	Безпосередній внесок компанії у розвиток флагманських інновацій/технологій /	0 балів. – компанія нічого не робить, щоб її продукти стали інноваційними 1 бал. – компанія користується вже доступними на локальному ринку інноваційними рішеннями 2 бали. – компанія адаптує доступні на ринку інновації під свої потреби 3 бали. – компанія серед перших привела глобальну інновацію на ринок 4 бали. – компанія інвестує в створення власних

	продуктів	інновацій/технологій/продуктів 5 балів. – компанія інвестує у власний R&D і є генератором інновацій для всього ринку
Інноваційність бізнес-процесів та роботи з персоналом	Унікальність інновацій	0 балів. – інновації в управлінні персоналом і бізнес-процесах відсутні 1 бал. – інновації впроваджуються точково і після того, як їх випробував ринок 2 бали. – інновації впроваджуються точково, але при цьому компанія є першопрохідцем на локальному ринку 3 бали. – інновації впроваджуються точково, компанія застосовує їх серед перших на глобальному ринку 4 бали. – компанія самостійно розробляє інновації, які намагається застосовувати на всіх рівнях 5 балів. – розроблена компанією інновація викликає інтерес з боку конкурентів, її намагаються скопіювати
	Технологічність бізнес-процесів	0 балів. – інновації в управлінні персоналом і бізнес-процесах відсутні, компанія не вважає за потрібне щось міняти 1 бал. – компанія тільки починає впроваджувати інновації на рівні бізнес-процесів, вони незначні та малопомітні, а рішення про впровадження приймаються повільно 2 бали. – компанія успішно застосовує інновації для частини бізнес-процесів, але йти далі планів немає 3 бали. – компанія готова автоматизувати всі необхідні процеси, інвестує в навчання персоналу, закупівлю софта 4 бали. – більшість необхідних процесів у компанії автоматизовано, застосовуються нові методики і підходи до управління персоналом, рішення про впровадження інновацій приймаються швидко 5 балів. – всі необхідні процеси в компанії автоматизовані, структура оптимізована, в управлінні персоналом застосовуються інноваційні методики і підходи, компанія є зразком для наслідування
	Ефективність порівняно з існуючими аналогами	0 балів. – у бізнес-процесах компанії не застосовуються інновації 1 бал. – бізнес-процеси містять інноваційний компонент, але він жодним чином не впливає на ефективність 2 бали. – інновації, які компанія впроваджує на рівні бізнес-процесів, малоефективні 3 бали. – інновації, які компанія впроваджує на рівні бізнес-процесів, спрощують взаємодію в команді 4 бали. – інновації, які компанія впроваджує на рівні бізнес-процесів, позитивно впливають на ефективність кожного окремого співробітника і всіх відділів 5 балів. – інновації сприяють реалізації продукції (маркетингові, управлінські інновації) і в цілому покращують показники ефективності компанії
Інноваційність бізнес-моделі	Унікальність інновації	0 балів. – стандартна бізнес-модель, що давно існує на ринку 1 бал. – бізнес-модель давно існує на ринку, але компанія адаптувала її під себе, привнесла щось нове 2 бали. – компанія істотно допрацювала існуючу на ринку бізнес-модель 3 бали. – бізнес-модель унікальна для локального ринку, але має аналоги на світовому ринку 4 бали. – бізнес-модель унікальна, не має аналогів на світовому ринку 5 балів. – унікальна бізнес-модель, створена особисто компанією, не має аналогів у світі і її намагаються копіювати конкуренти
	Ефективність інновації	0 балів. – бізнес-модель не має унікальних характеристик 1 бал. – бізнес-модель містить спроби використовувати інноваційний підхід, однак він не впливає на продажі та ринок 2 бали. – бізнес-модель включає інноваційний підхід, який компанія планує використовувати як свою перевагу над конкурентами 3 бали. – бізнес-модель містить інноваційний підхід, який значно впливає на якість продукту, а також впливає/є помітним на ринку 4 бали. – бізнес-модель копіюється конкурентами 5 балів. – інновації в бізнес-моделі регулярно копіюються конкурентами не

		тільки в Україні, але й у світі
Інноваційність у роботі з клієнтами	Унікальність інновації	0 балів. – компанія не використовує інновації в роботі з клієнтами 1 бал. – компанія починає використовувати в роботі з клієнтами інновації, які вже протестовані ринком 2 бали. – компанія серед перших на локальному ринку впроваджує інновації в роботі з клієнтами, але точково 3 бали. – інновації унікальні для локального ринку, на глобальному можуть бути аналоги 4 бали. – компанія самостійно розробляє інновації, унікальні для глобального ринку 5 балів. – розроблена компанією інновація викликає інтерес з боку конкурентів, її намагаються скопіювати
	Роль інновацій у бізнесі компанії	0 балів. – інновації не відіграють жодної ролі в бізнесі компанії, їх немає 1 бал. – компанія точково впроваджує інновації, але помітного впливу на бізнес вони не чинять 2 бали. – інновації впливають на невелику частину процесів в компанії, підвищують їхню ефективність 3 бали. – частину продуктів/послуг/процесів у компанії можна назвати інноваційними, але їхня питома вага в загальному портфелі нижче за 50% 4 бали. – частину продуктів/послуг/процесів у компанії можна назвати інноваційними, їхня питома вага у загальному портфелі вище за 50% 5 балів. – інновації впроваджуються в компанії на всіх рівнях, складно знайти продукт/послугу/процес у компанії, яких не торкнулися б інновації
Готовність до змін	Чи виходить компанія за рамки своєї індустрії	0 балів. – ні 5 балів. – так 1-4 бали. – відносна оцінка
	Чи готова компанія істотно трансформувати свою бізнес-модель у відповідь на виклики майбутнього	0 балів. – ні 5 балів. – так 1-4 бали. – відносна оцінка

Додаток Б

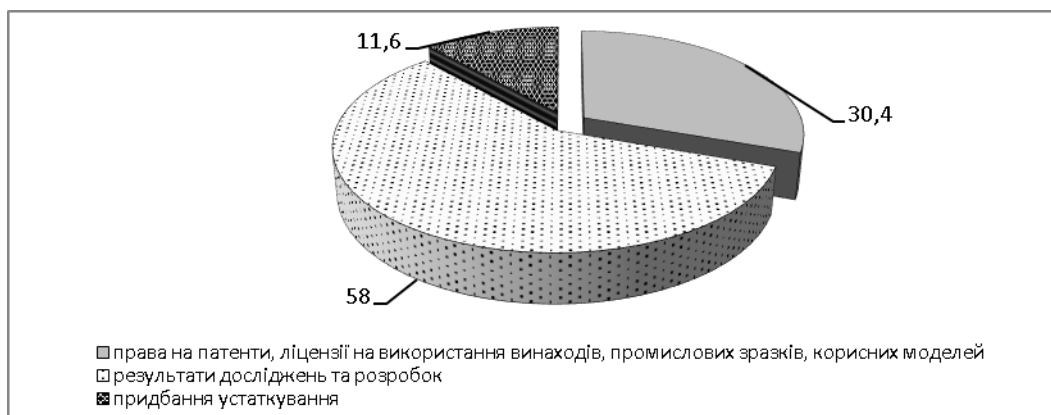
Таблиця 1Б

Порівняльний аналіз методик оцінки інвестиційної привабливості підприємства

Автор	Підхід	Переваги підходу	Недоліки підходу
1. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства на основі показників його фінансового стану			
Спеціалісти Агентства з питань запобігання банкрутства підприємств	Інвестиційну привабливість підприємства визначена шляхом розрахунку інтегрального показника інвестиційної привабливості підприємств, в якому відтворюються значення показників оцінки майнового стану, фінансової стійкості (платоспроможності), ліквідності активів, прибутковості об'єкта інвестування, оцінки ділової активності, оцінки ринкової вартості, скориговані відповідно до їхньої вагомості	Дозволяє оцінити багато аспектів господарської діяльності шляхом розрахунку визначеної кількості показників, що дають характеристику поточного стану об'єкта та не потребує значних витрат часу на проведення оцінки	Підходу бракує конкретності та чіткості, що суттєво знижує можливість його застосування практиками
Бланк І.О.	Оцінка інвестиційної привабливості підприємства передбачає аналіз фінансових показників діяльності суб'єкта господарювання, а саме: фінансової стійкості, прибутковості, ліквідності активів, оборотності активів	Зосередження уваги на напрямках інвестування та складових інвестиційної привабливості	Недостовірність інформації у процесі аналізу фінансових показників, розрахунку їх величини у часі
Коюда В.О., Лепейко Т.І., Коюда О.П.	Інвестиційна привабливість підприємства інтерпретується, як сукупність характеристик фінансово-господарської та управлінської діяльності підприємства, перспектив розвитку та можливостей залучення інвестиційних ресурсів на основі формалізації оціночних методів	Зосередження уваги інвестора виключно на аналізі економічних показників діяльності підприємства з метою економії коштів та часу	Підхід передбачає однозначну можливість формалізації оціночних методів, що залишає поза увагою психологічний аспект даної проблеми
Донцов С.С.	Інвестиційна привабливість підприємства розглядається, як стабільність у отриманні прибутку при вкладенні грошей у цінні папери підприємства	Передбачає можливість участі інвестора у процесі управління підприємством	Підхід не враховує майбутніх перспектив розвитку суб'єкта господарювання
2. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства на основі ефективності вкладення грошей у цінні папери			
Бочаров В.В.	Інвестиційна привабливість підприємства забезпечується досягненням мінімального ризику при вкладенні грошей у цінні папери лише тих підприємств, які є стабільними та забезпечать отримання високого прибутку	Вкладення грошей у цінні папери дає змогу інвестору забезпечувати контроль управління на підприємстві та отримувати стабільний дохід у формі дивідендів	Вітчизняні підприємства не можуть ефективно використовувати інструменти ринку цінних паперів, який сьогодні в Україні перебуває на стадії становлення
3. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства на основі психологічного аспекту			
Нападовська І.В.	Інвестиційна привабливість підприємства оцінюється як системна сукупність потенційних можливостей вкладання коштів з	Можливість визначення потенційного прибутку на основі аналізу минулої господарської діяльності	Підхід не містить зіставлення цілей інвестора з їх можливостями

	метою отримання економічної ефективності у майбутньому як наслідок результатів минулої господарської діяльності потенційного об'єкта інвестування, суб'єктивно оцінювана інвестором	об'єкта інвестування	безризикової реалізації, а також не враховує ступінь готовності інвестора прийняти на себе цей ризик
Чорна Л.О.	Інвестиційна привабливість підприємства інтерпретується як взаємозв'язок двох характеристик: психологічного змісту інвестицій та їх психологічної форми (привабливість)	Якісна оцінка інвестиційної привабливості буде враховувати такі аспекти, як: інвестиційний ризик, привабливість продукції підприємства, кадрова, інноваційна, фінансова, територіальна, екологічна та соціальна привабливість	Характеризується необхідністю обробки значного обсягу інформації для одержання бажаного результату

Додаток В

**Рис. 1В. Структура переданих технологій 2019 року
за формами передавання, %**

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

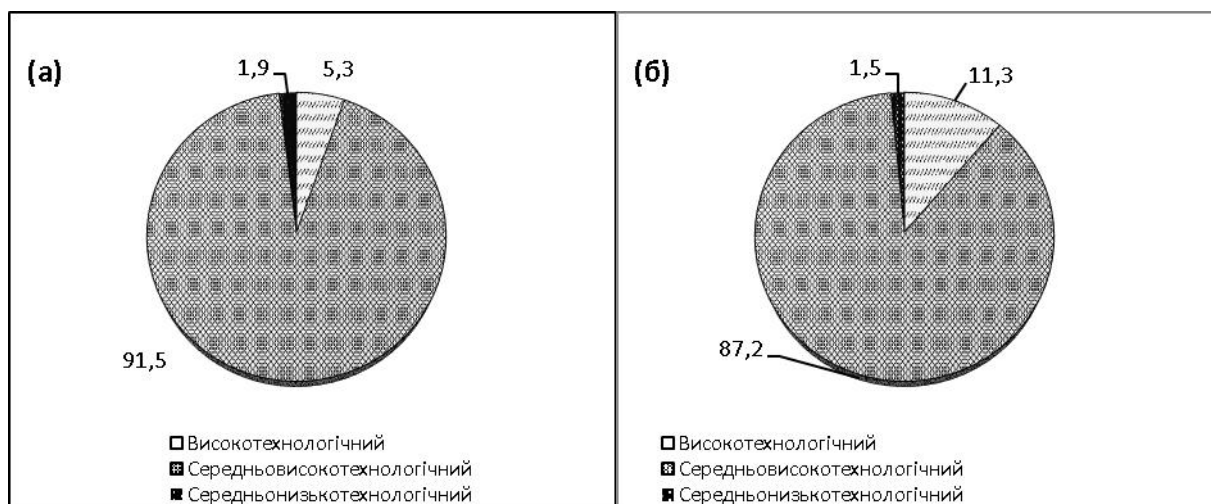

Рис. 2В. Структура витрат на проведення НДДКР 2018 р. (а) та 2019 р. (б), % до загального обсягу витрат на НДДКР у промисловості в Україні

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

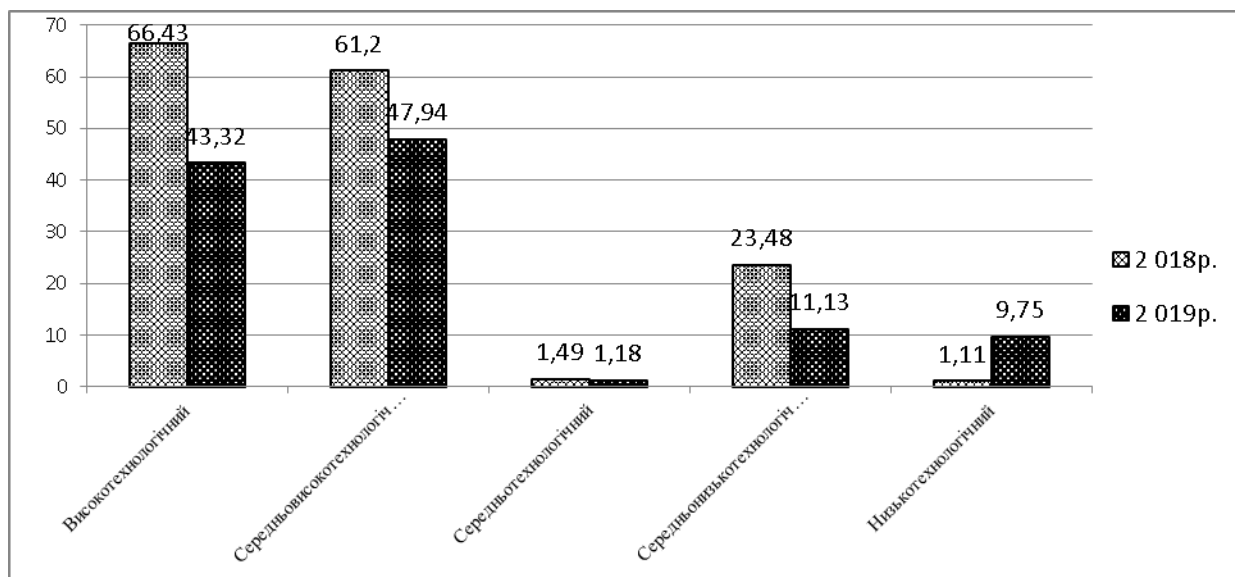

Рис. 3В. Витрати промислових підприємств на здійснення і придбання НДДКР за технологічними секторами за 2018-2019 рр., % до загального обсягу витрат на інновації відповідного сектору

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

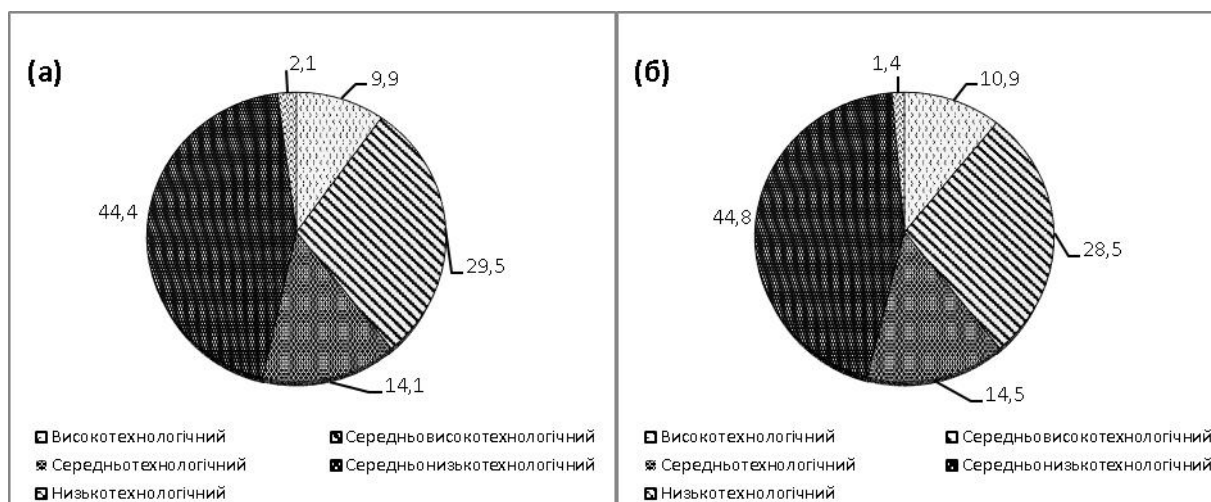

Рис. 4В. Розподіл кількості промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію в Україні, за технологічними секторами 2018 р. (а) та 2019 р. (б), %

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

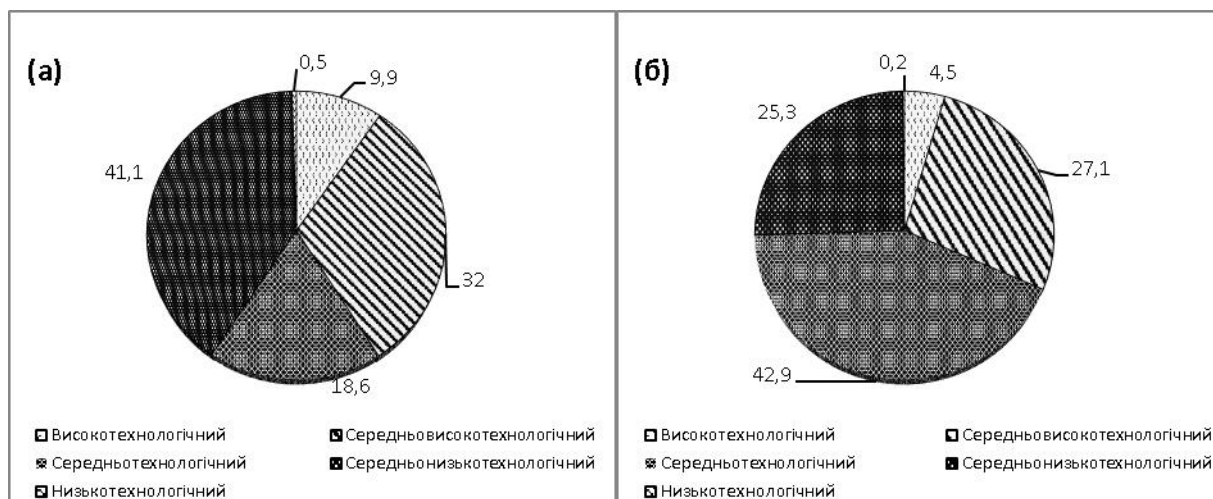

Рис. 5В. Структура виробництва інноваційної продукції за технологічними секторами 2018 р. (а) та 2019 р. (б), % до відповідного загального обсягу реалізованої інноваційної продукції

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Додаток Г

Таблиця 1Г

Механізми реалізації інноваційних розробок

Компанія	Інновації	Галузь	Локалізація
«Астарта» – вертикально інтегрований холдинг у сфері цукрового і сільськогосподарського виробництва.	Корпоративна інформаційно-аналітична платформа управління аграрним бізнесом	Рослинництво, тваринництво, виробництво цукру, переробка сої	Полтавська, Вінницька, Хмельницька та інші області
Автомобільна компанія «Богдан Моторс» – головний виробничий актив корпорації «Богдан».	Екологічна модернізація Луцького автоскладального заводу, розробка броньованого автомобіля «Барс-8» на Черкаському автоскладальному заводі	Автомобіле-будування	Черкаси, Луцьк та ін.
ДТЕК ВДЕ (DTEK Renewables) виробляє електроенергію на вітрових і сонячних електростанціях. Компанія управляє двома ВЕС і двома СЕС загальною потужністю 510 МВт, що становить 15% ринку потужностей ВДЕ України.	Перша в Україні діджитальна підстанція на Приморській ВЕС, мегамасштабна АСУТП на Нікопольській СЕС, система моніторингу стану турбін на Ботієвській ВЕС	«Зелена» енергетика	Запорізька, Херсонська, Дніпропетровська області
«Інтергал-Буд» будівельна компанія, яка реалізує комфортні та сучасні житлові проекти в Києві і ряді інших міст України. Тримуючи руку на пульсі змін, компанія зосереджена на впровадженні інновацій.	Футуристична архітектура багатофункціонального житлового комплексу Intergal City і ін.	Будівництво	Київ, Львів, Рівне, Чернівці, Житомир, Ужгород, Мукачів
«Кліар Енерджі» займається будівництвом і експлуатацією електростанцій на біомасі, біогазі, вітрі і сонячній енергії.	Будівництво та експлуатація біо тепло електростанцій, біогазових установок, сонячних і вітрових електростанцій	«Зелена» енергетика	Корюківська ТЕС та інші об'єкти в 10 областях України
LimpidArmor Inc. – український технологічний стартап, що спеціалізується на віртуальній і доповненій реальності (VR & AR), робототехніці, штучному інтелекті та аналізі даних. Є офіційним партнером Microsoft, Optix і Nvidia.	Система Land Platform Modernization Kit для важкої броньованої техніки	ІТ-розробки	Київ
«Октава Кіберзахист» – перший в Україні оператор послуг з кіберзахисту. Компанія заснована 2017 році як реакція на вразливість українського	Створення Центру управління кібербезпекою	ІТ-послуги	Київ

бізнесу і держсектору перед кібератаками.			
Olymp Alcohol Company – Лікєро-горілочний завод PRIME (виробничий майданчик OLYMP Alcohol Company), побудований з нуля, почав свою роботу 2006 р. Інноваційне сучасне підприємство здатне виробляти 24 млн пляшок / міс. Вперше в Україні на заводі PRIME відкрито виробництво першої крафтової горілки на основі авторських рецептів відомого ботаніка Кліма Житника.	Крафтовий цех для виробництва першої крафтової горілки в Україні	Виробництво алкогольних напоїв	сmt. Малинівка, Харківська область
ПАТ «САН ІнБев Україна» (AB InBev Efes) є одним з лідерів українського пивоварного ринку. Це спільне підприємство найбільшої в світі пивоварної компанії AB InBev (Anheuser-Busch InBev) і найбільшої пивоварної компанії Туреччини Anadolu Efes.	Запуск програми 100+ Accelerator для підтримки підприємств, які вирішують глобальні проблеми сталого розвитку	Виробництво пива	Пивоварні в Чернігові, Харкові та Миколаєві
«Укрлендфармінг» - найбільший український агропромисловий холдинг за обсягом земельного банку і виробництвом яєць. Група компаній вирощує сільськогосподарські культури, розводить велику рогату худобу для виробництва молока і м'яса. Яйця і яєчні продукти група експортує в 40 країн світу.	Виробництво яєчного порошку, «мармурової» яловичини і ін.	Рослинництво, тваринництво, виробництво яєць і яєчних продуктів, харчова промисловість	Всеукраїнська мережа агропромислових активів

Джерело: сформовано автором на основі даних вказаних підприємств

Додаток Д

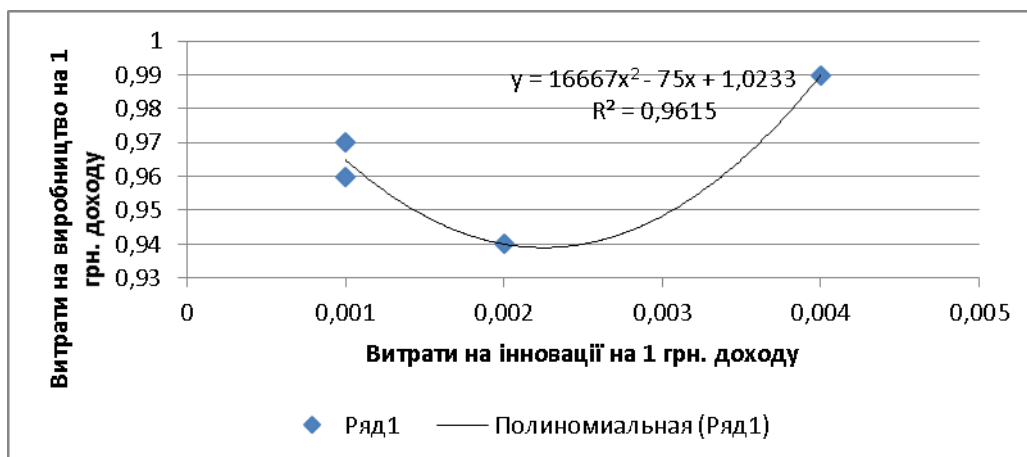

Рис. 1Д. Залежність витрат на виробництво від витрат на інновації

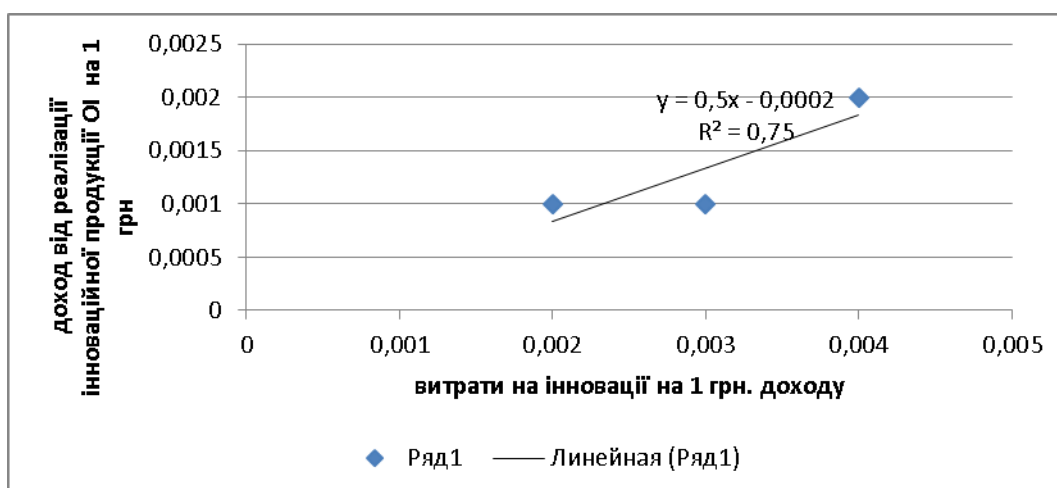

Рис. 2Д. Залежність обсягів реалізації інноваційної продукції від витрат на інновації

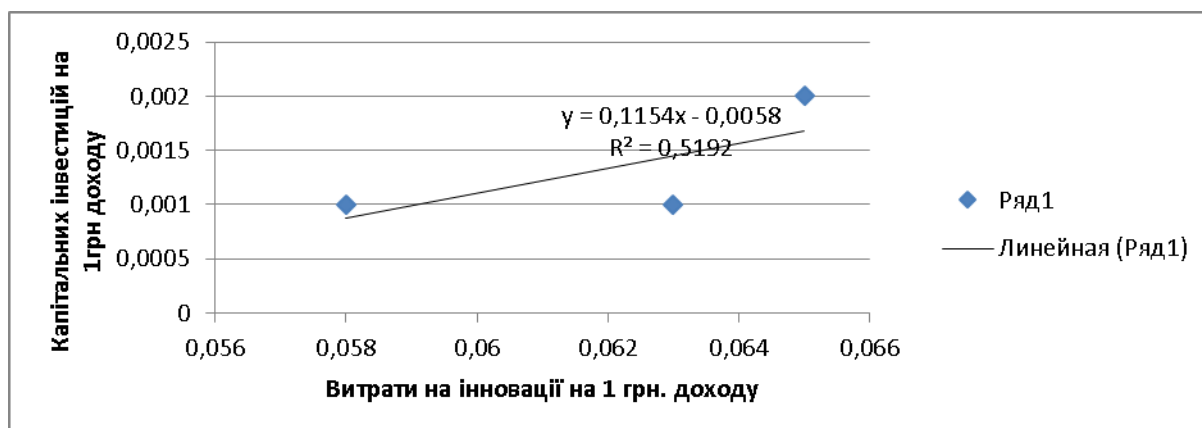

Рис. 3Д. Взаємозв'язок капітальних інвестицій та витрат на інновації

Додаток Е

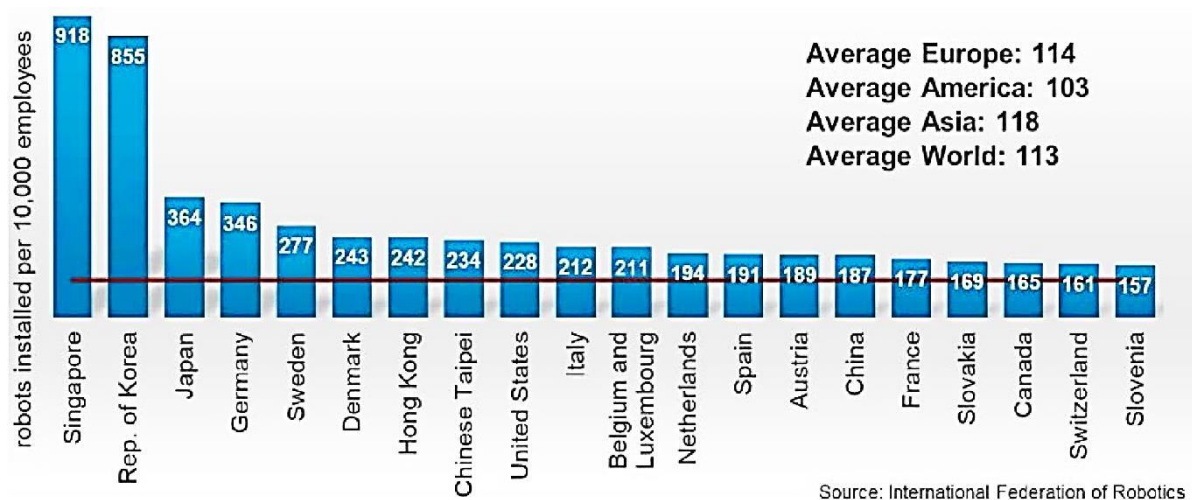

Рис. 1Е. Щільність роботів, 2020 р.

Джерело: International Federation of Robotics (IFR)

Рейтинг Bloomberg (Innovation Index 2020) для 60 країн світу

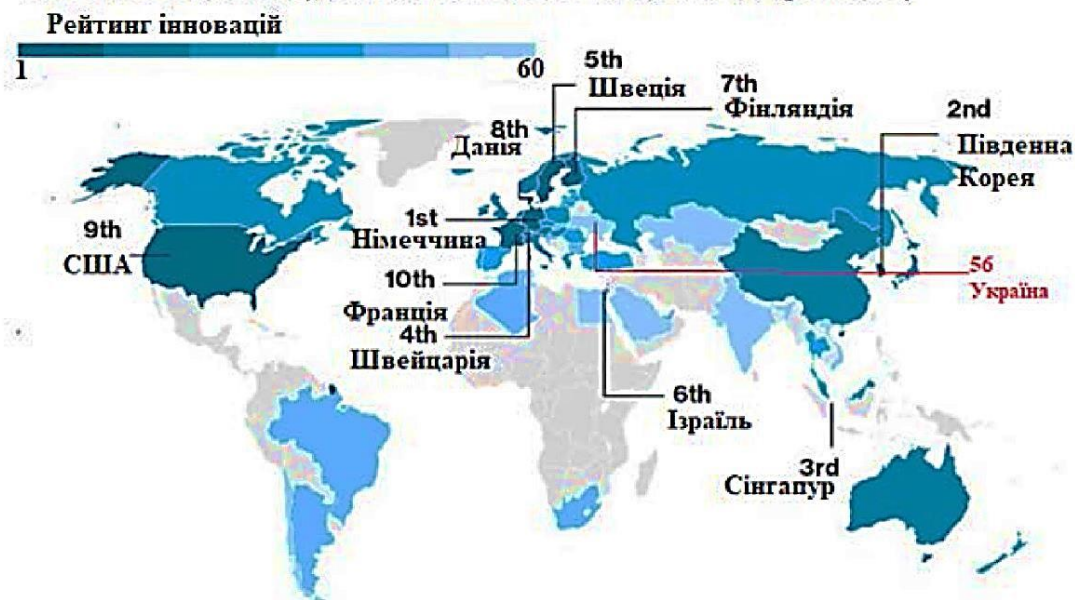

Рис. 2Е. Топ-10 інноваційних економік світу, 2020 р.

Джерело: складено за [17]

Додаток Ж

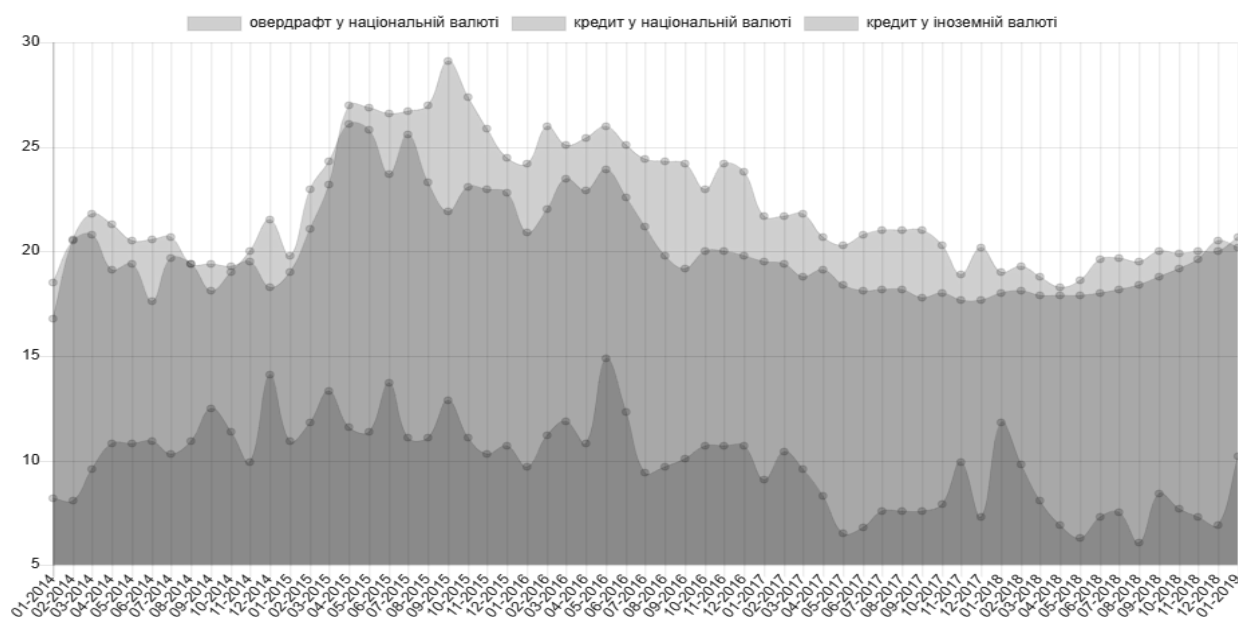
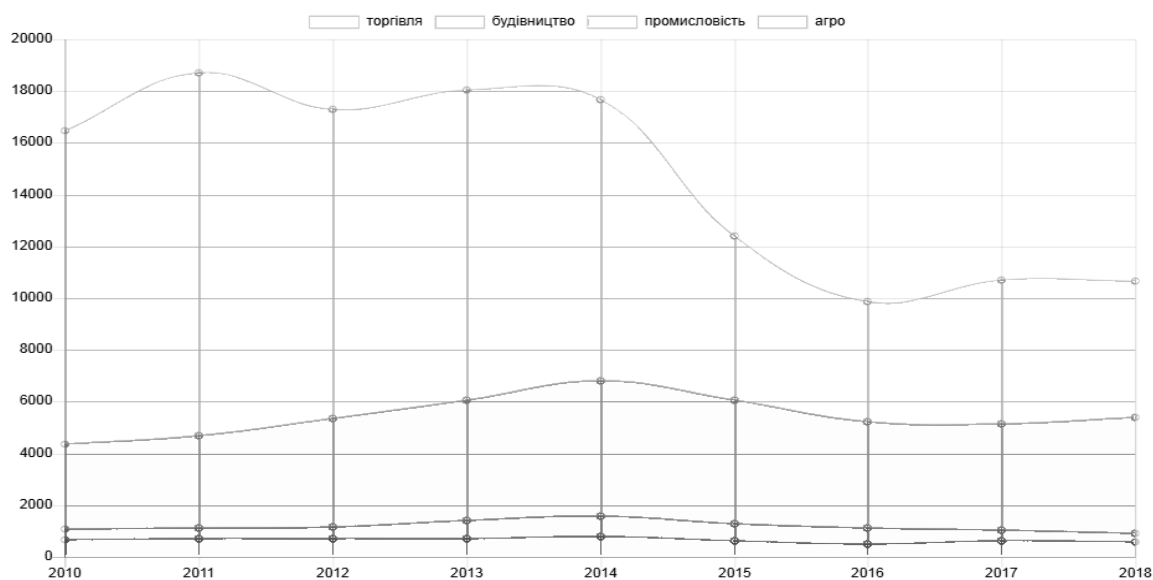

Рис. 1Ж. Ціна кредитного фінансування аграрної галузі, %

Джерело: побудовано на основі даних НБУ

**Рис. 2Ж. Загальні інвестиції в українську економіку,
млн дол. США**

Джерело: побудовано за даним Державної служби статистики України

Додаток К

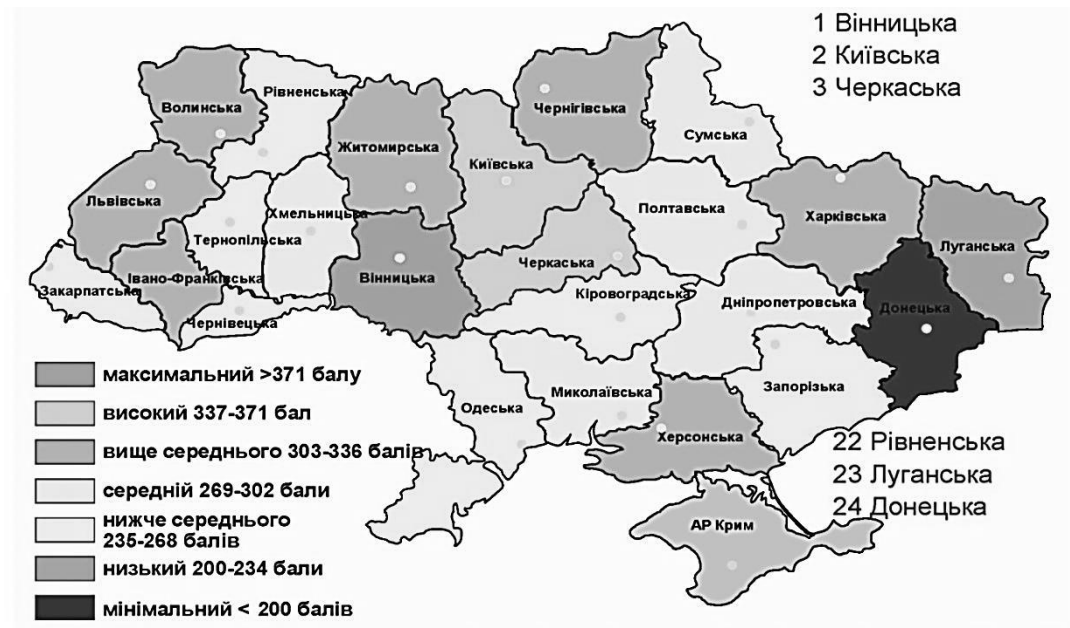

Рис. 1К. Рейтинг регіонів за інвестиційною активністю та ефективністю сільського господарства

Джерело: [35]

Таблиця 1К

Результати кореляційного аналізу інвестиційної привабливості

ПрАТ «Чумак»

Показники	Рівень інвестиційної привабливості ПрАТ «Чумак»	Рівень сформованості інтелектуального капіталу
Рівень інвестиційної привабливості ПрАТ «Чумак»	1	*
Рівень сформованості інтелектуального капіталу	0,900979151	1

Джерело: розраховано на основі даних ПрАТ «Чумак»

Таблиця 2К

Результати регресійного аналізу

Показники	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика	P-значення
Y-перетин	11,26884894	2,611871176	4,314473487	0,144994
Рівень сформованості інтелектуального капіталу	9,216528039	4,438176875	2,076647303	0,285699

Джерело: розраховано на основі даних ПрАТ «Чумак»

Додаток Л

Таблиця 1Л

Agglomeration Schedule

Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	18	19	,002	0	0	12
2	5	8	,003	0	0	9
3	2	20	,004	0	0	7
4	14	24	,007	0	0	5
5	14	22	,016	4	0	10
6	6	21	,037	0	0	10
7	2	12	,044	3	0	17
8	16	23	,055	0	0	14
9	5	10	,076	2	0	12
10	6	14	,094	6	5	13
11	4	7	,125	0	0	16
12	5	18	,225	9	1	13
13	5	6	,420	12	10	17
14	11	16	,451	0	8	19
15	13	17	,519	0	0	21
16	1	4	,608	0	11	20
17	2	5	,667	7	13	19
18	3	15	1,009	0	0	21
19	2	11	1,357	17	14	20
20	1	2	2,115	16	19	22
21	3	13	4,095	18	15	22
22	1	3	7,648	20	21	23
23	1	9	13,711	22	0	0

Таблиця 2Л

Cluster Membership

Case	4 Clusters	3 Clusters	2 Clusters
1:Вінницька	1	1	1
2:Волинська	1	1	1
3:Дніпропетровська	2	2	1
4:Донецька	1	1	1
5:Житомирська	1	1	1
6:Закарпатська	1	1	1
7:Запорізька	1	1	1
8:Івано-Франківська	1	1	1
9:Київська	3	3	2
10:Кіровоградська	1	1	1
11:Луганська	1	1	1
12:Львівська	1	1	1
13:Миколаївська	4	2	1
14:Одеська	1	1	1
15:Полтавська	2	2	1
16:Рівненська	1	1	1
17:Сумська	4	2	1
18:Тернопільська	1	1	1
19:Харківська	1	1	1
20:Херсонська	1	1	1
21:Хмельницька	1	1	1
22:Черкаська	1	1	1
23:Чернівецька	1	1	1
24:Чернігівська	1	1	1

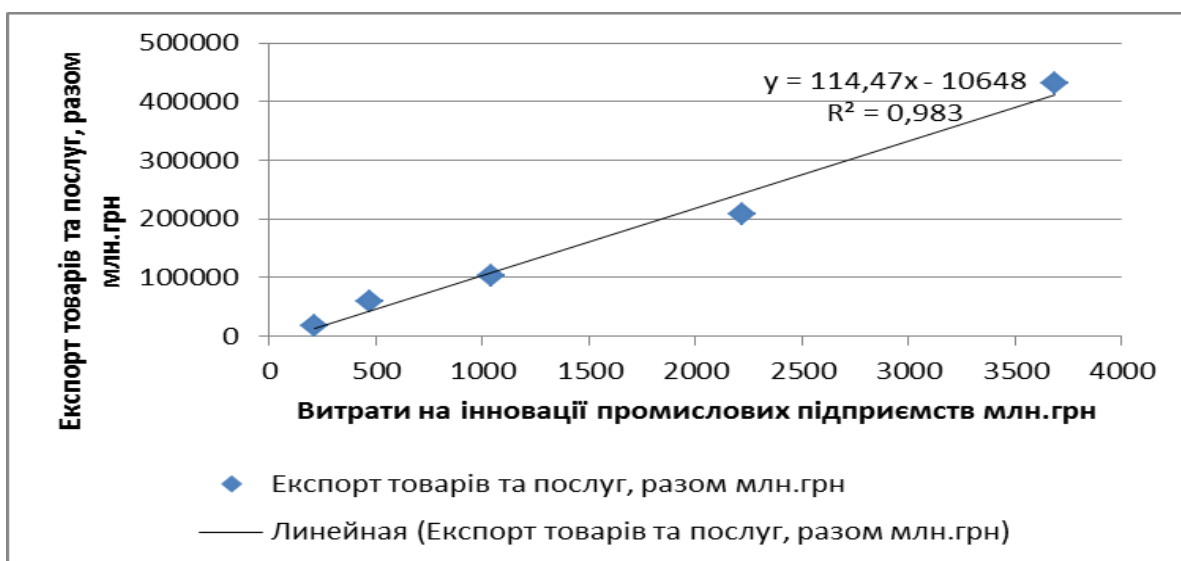
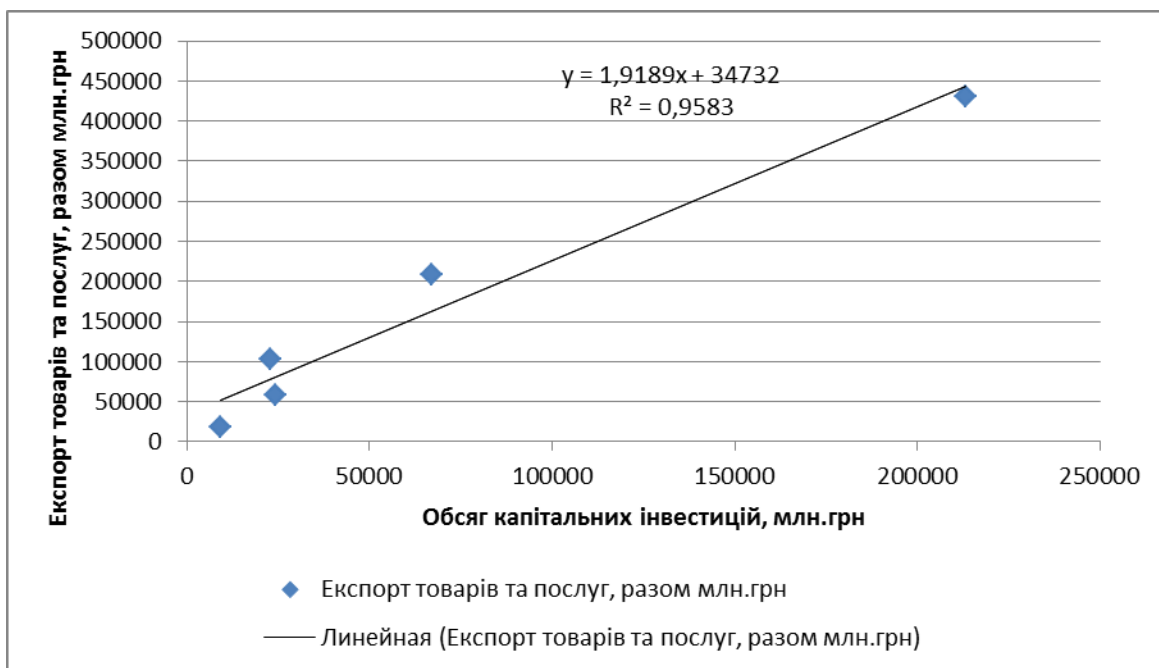
Додаток М

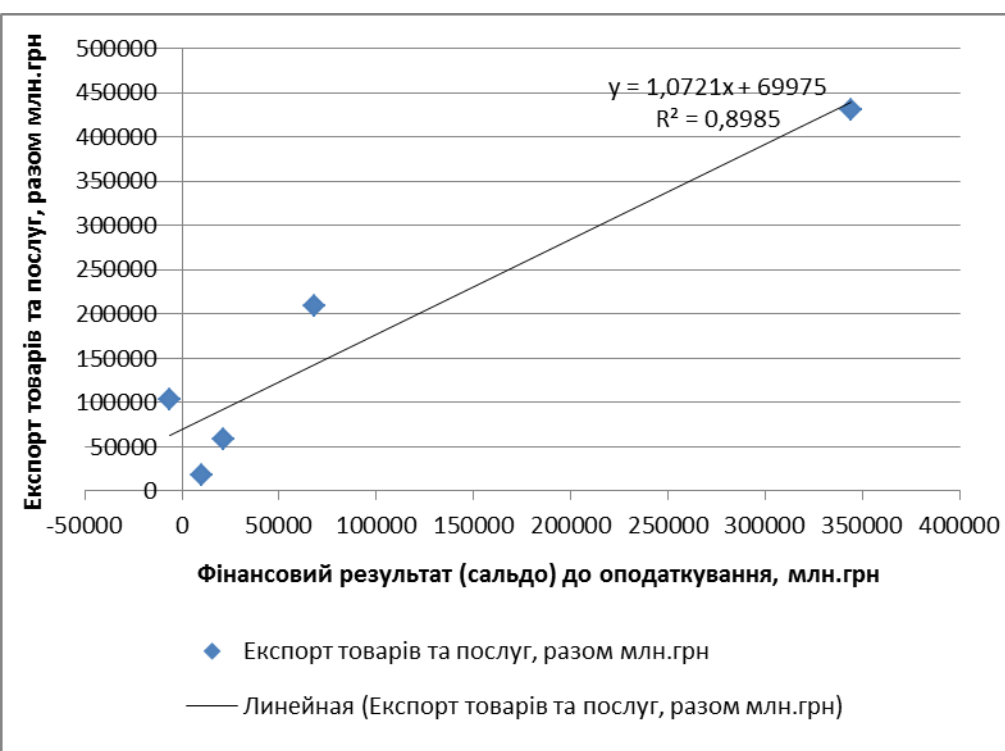
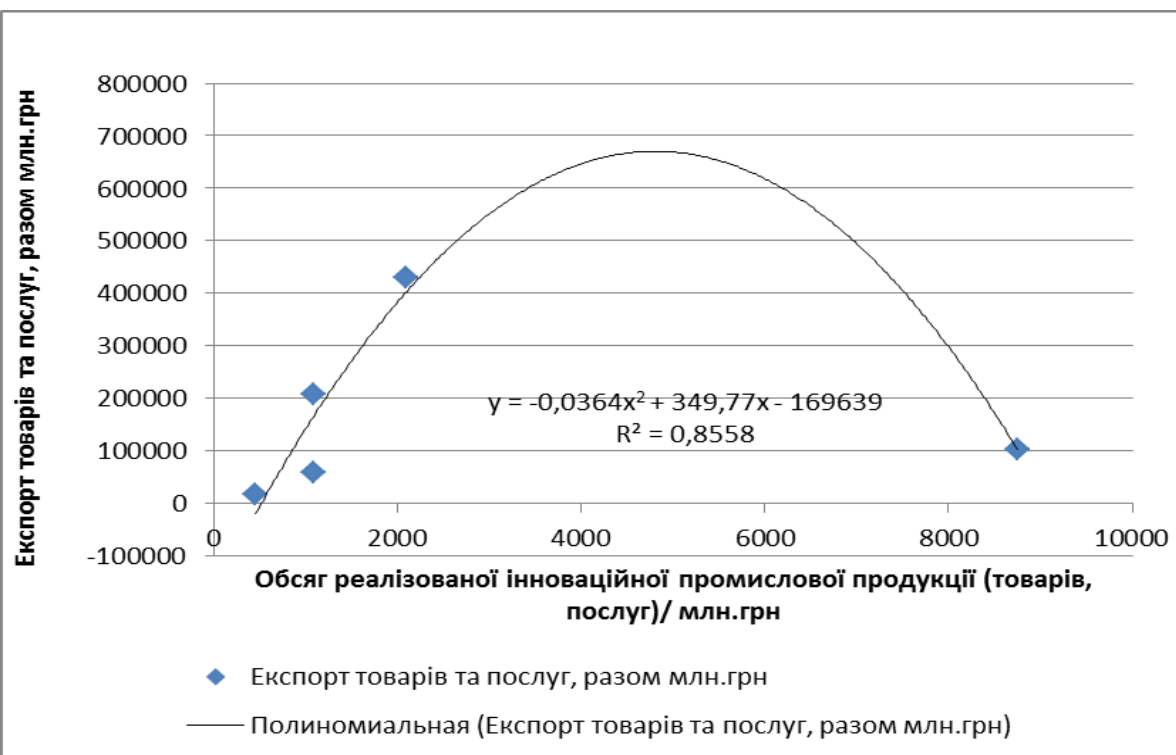
Таблиця 1М

Перелік запропонованих спільних дій підтримки ІЕПХ в 2019

	Спільні дії	Бізнес	Уряд	Партнери	Орієнт.
1	Узгодження моделі ІЕПХ та стратегіч. пріоритетів	АППАУ	МЕРТ, МОН		березень
2	Визначення проектів 4.0 для інтеграції в завдання Промислової, Інноваційної та Експортної стратегій	АППАУ	МЕРТ, МОН	Агенція Європейських Інновацій	Березень-квітень
3	Включення аудиту ІЕПХ в проекти УкрНТІ	АППАУ	МОН	УкрНТІ	березень
4	Випуск Національного ледскейпу 4.0	АППАУ, HUB 4.0	МОН	Центри 4.0	липень
5	Узгодження переліку інструментів для підтримки інноваторів 4.0	АППАУ	МЕРТ, ДІФКУ		травень
6	Узгодження плану дій зі створення спеціальних інкубаторів-акселер. ІЕПХ	АППАУ	МЕРТ, ДІФКУ	Центри 4.0	червень
7	Проведення інноваційних форумів 4.0 в 2-х галузях	АППАУ			Липень - вересень

Додаток Н

Додаток О

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «АГРО-ПОДВІРНЕ»

60363, с. Подвірне, Новоселицький район, Чернівецька обл. Код 42010587

тел.: (03733)55-2-35; 55-0-12 e-mail: hturun@mriya.ua-директор;

hholub@mriya.ua-гол.бухгалтер; hholub2014@gmail.com-бухгалтерія

№ 39 від 21.12.2020 р.

ДОВІДКА

про апробацію наукового дослідження кандидата економічних наук,
асистента кафедри асистента кафедри фінансів, банківської справи,
страхування та електронних платіжних систем Подільського
державного аграрно-технічного університету
Волощука Віталія Ростиславовича

Надана Волощуку Віталію Ростиславовичу в тому, що він в процесі проведення наукового дослідження на тему: «Інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК: теорія, методологія, практика» приймав участь у визначенні кредитоспроможності підприємства, а також у розробці плану розвитку підприємства і заходів з підвищення рівня його ефективності. Розробки автора використовуються спеціалістами підприємства при визначенні рівня кредитного ризику та виявлення джерел погашення відсотків і заборгованості за кредитом.

Оцінка збалансованості фінансової системи підприємства, проведена Волощуком В.Р., а також використання запропонованої бізнес-моделі дозволило створити підґрунтя для подальшої розбудови бізнес-процесів підприємства через оновлення основного капіталу, переорієнтувати виробництво на використання інновацій, що сприятиме підвищенню ефективності розвитку та рівня інвестиційної привабливості підприємства.

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ВИРОБНИЧО- КОМЕРЦІЙНА ФІРМА “АГРО-ЕКО ХХІ”

Хмельницька область, Кам'янець-Подільський р-н, с.Крушанівка, вул.Центральна, 40.
Код ЄДРПОУ 34422244 Тел/факс (03849) 7-75-10

№ 67/24.09.2020р.

ДОВІДКА

про апробацію наукового дослідження кандидата економічних наук,
асистента кафедри фінансів, банківської справи, страхуванні та електронних
платіжних систем Подільського державного аграрно-технічного університету
Волощука Віталія Ростиславовича

Надана Волощуку В.Р. в тому, що результати його наукових досліджень свідчать про необхідність реалізації інноваційно-інвестиційної моделі ефективного функціонування і розвитку аграрних підприємств, оскільки вирішення проблем інвестування сприятиме зростанню обсягів виробництва продукції, нарощенню виробничого потенціалу, підвищенню інтенсивності розвитку на основі впровадження інновацій як основи підвищення рівня конкурентоспроможності агропромислових підприємств.

Результати наукових досліджень автора щодо побудови моделі інноваційного розвитку підприємства як стану системи рівноваги з врахуванням відкритості системи, зміни зовнішніх впливів на об'єкт і, як наслідок, зростання його адаптаційних можливостей за рахунок своїх ресурсів, що призводить систему у стабільний стан, а зниження адаптаційних властивостей, внутрішніх ресурсних можливостей переводить об'єкт в стан середньої рівноваги, і при вичерпуванні адаптаційного потенціалу повністю система переходить у стан сильної нерівноваги використовуються керівниками і спеціалістами підприємства при плануванні та прийнятті оптимальних рішень в умовах нестачі фінансових ресурсів, що сприяє досягненню достатнього рівня ефективності виробництва і розвитку підприємства.

Директор

Чорний В.В.

ТОВ „Іммопретт”

32302, Україна, м. Кам'янець-Подільський, вул. Північна, 81
телефон/факс: (03849) 5 04 40
IBAN UA91 322313 00000 26003000041063 в АТ „Укресімбанк”,
код ЄДРПОУ 33232628

Вих. № 19 від 13.11.2020

ДОВІДКА

про апробацію наукового дослідження кандидата економічних наук, асистента
кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних платіжних
систем Подільського державного аграрно-технічного університету

Волощука Віталія Ростиславовича

Надана Волощуку В.Р., кандидату економічних наук, асистенту кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних платіжних систем ПДАТУ в тому, що результати проведеного дослідження на тему: «Інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК: теорія, методологія, практика», в межах якої автор пропонує впровадження системи економічної моделі інвестиційного клімату як множини елементів, об'єднаних в ціле за рахунок взаємодії один з одним, відношень між ними, і властивості такої системи не зводяться до суми властивостей її елементів, а вона як ціле володіє рядом нових, емерджентних властивостей, яких не було у її елементів, і рівень системності тим вище, чим вище інтенсивність взаємодії елементів системи один з одним, використовуються спеціалістами підприємства для розробки підходів при визначенні потреб в інвестиціях, формуванні джерел інвестування, управління фінансовим станом підприємства. Даний підхід дозволяє контролювати перебіг інвестиційних процесів і призводить до якісної зміни характеристик підприємства.

Директор

Печенюк С.В.

НІБУЛОН

 ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
 СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО
 ЄДРПОУ 14291113

вул. Фалєєвська, 9-Б, Миколаїв, 54030, Україна

юридична адреса:

Каботажний спуск, 1, Миколаїв, 54002, Україна

тел.: +38(0512) 35 23 44; +38(0512) 35 45 68; +38(0512) 58 04 04

факс: +38(0512) 50 01 91; +38(0512) 58 04 05

E-mail: mail@nibulon.com.ua, http:// www.nibulon.com

№ 134/16.11.2020

ДОВІДКА

про апробацію наукового дослідження кандидата економічних наук,
 кандидата економічних наук, асистента кафедри фінансів, банківської
 справи, страхуванні та електронних платіжних систем Подільського
 державного аграрно-технічного університету
 Волощука Віталія Ростиславовича

Надана Волощуку Віталію Ростиславовичу в тому, що проведені дослідження на тему «Інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК: теорія, методологія, практика» в межах якої запропоновано комплексний підхід до визначення потреби у інвестиціях, при якому визначено, що зі зростанням рівня інвестиційного забезпечення підвищуються показники результатів діяльності підприємств, створюються умови для формування власних джерел подальшого інвестування простого і розширеного відтворення, укріплюється фінансовий стан підприємств, що розширює можливості підприємства залучати різні джерела інвестування інноваційного розвитку. Даний підхід, в умовах ефективної співпраці зі стейкхолдерами, використовується спеціалістами підприємства в практичній діяльності для забезпечення інноваційного розвитку при взаємодії факторів різного порядку.

Директор філії «Мрія»

ТОВ СП «НІБУЛОН»

А.В. Кучмар

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ МІСТА**

майдан Відродження, 1, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32302.

Тел. 5-17-60, факс 5-17-60. Код ЄДРПОУ 26293407

<http://www.kam-pod.gov.ua>, E-mail: dpekonon@kam-pod.gov.ua

12.03.2021 № 01-4/255/На № _____ від _____

ДОВІДКА

про апробацію наукового дослідження кандидата економічних наук, асистента кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних платіжних систем Подільського державного аграрно-технічного університету
Волощук Віталія Ростиславовича

Надана Волощуку Віталію Ростиславовичу в тому, що він брав участь у розробці заходів з підвищення інвестиційної привабливості агропромислових підприємств регіону шляхом застосування методичних підходів в процесі пошуку і ефективного використання інвестиційних коштів за допомогою логістичного підходу до формування інвестиційних потоків.

Пропозиції автора також використовуються керівниками і спеціалістами Департаменту економіки та розвитку інфраструктури міста Кам'янець-Подільської міської ради при прийнятті управлінських рішень у пошуку варіантів формування логістичного ланцюга інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК, використання якого в подальшому дозволить підприємствам застосовувати нові технології, розширити асортимент продукції за рахунок нових продуктів, перейти до вищих технологічних укладів, модернізувати обладнання, забезпечити подальший сталий та інноваційний розвиток підприємств агропромислового комплексу регіону.

Директор Департаменту

Майя ГУРСЬКА

**ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Шевченка, 13, м. Кам'янець-Подільський
Хмельницька обл., Україна, 32300
Тел. (03849) 7-63-15, тел./факс (03849) 7-62-85
E-mail: main@pdatu.edu.ua www.pdatu.edu.ua
ЄДРПОУ 22769675

**STATE AGRARIAN
AND ENGINEERING
UNIVERSITY IN PODILYA**

13 Shevchenko Str., Kamianets-Podilskyi
Khmelnitski region, Ukraine, 32300
Tel. (03849) 7-63-15, tel./fax (03849) 7-62-85
E-mail: main@pdatu.edu.ua www.pdatu.edu.ua

Подільський державний аграрно-технічний університет

Подільський державний аграрно-технічний університет

Подільський державний аграрно-технічний університет

31 грудня 2020 р. № 71-01-503

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження
Волошука Віталія Ростиславовича за темою: «Інвестування інноваційного
розвитку підприємств АПК: теорія, методологія, практика»

Видана здобувачу ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) Волошуку Віталію Ростиславовичу про те, що результати його дослідження, що проведені в межах плану науково-дослідних робіт Подільського державного аграрно-технічного університету за темою «Розробка заходів з підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі втілення досягнень науково-технічного прогресу, раціонального використання виробничого і трудового потенціалу, фінансових, кредитних, інвестиційних та інформаційних ресурсів, запровадження ефективного менеджменту, застосування передових досягнень в обліку та аудиті», в рамках якої автором розкрито сутність інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК, розроблено систему економічної моделі інвестиційного клімату України, обґрунтовано підходи до удосконалення процесів інвестування інноваційного розвитку агропромислових підприємств використовуються у навчальному процесі Подільського державного аграрно-технічного університету при викладанні дисциплін «Інвестування», «Фінансова та економічна діяльність підприємств», «Банківські операції», «Банківська справа» і «Контролінг».

Т.в.о. ректора

І. А. Ясінецька

УКРАЇНА

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА РАЙОННА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІплоща Вірменський ринок, 6, м. Кам'янець-Подільський, 32301 тел/факс. 9-06-99
E-mail: kpravrada@ukr.net Код ЄДРПОУ 04060594

В. Сімашкевич № *242/01-24*
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про апробацію наукового дослідження кандидата економічних наук,
асистента кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних
платіжних систем Подільського державного аграрно-технічного університету

Волощука Віталія Ростиславовича

Надана Волощуку Віталію Ростиславовичу в тому, що він брав участь у розробці заходів з підвищення рівня економічного розвитку підприємств АПК Кам'янець-Подільського району на основі впровадження концепції інноваційного розвитку підприємств АПК, як функціональної сукупності економічних процесів, що взаємно сприяють досягненню мети, генеруються підсистемами, враховуючи особливості і специфіку діяльності підприємств.

Результати дослідження та пропозиції автора використовуються керівниками і спеціалістами виконавчого апарату Кам'янець-Подільської районної ради при планування і прийнятті управлінських рішень в процесі забезпечення гнучкої і оперативної адаптації елементів розвитку підприємств до нових завдань, нових ситуацій з використанням інноваційних інструментів і підходів до активізації інвестування інноваційного розвитку з метою покращення інвестиційного клімату і підвищення ефективності підприємств аграрної сфери регіону.

Голова ради

М. Сімашкевич

У К Р А І Н А
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ

Будинок освіти, Майдан Незалежності, 1, м. Хмельницький, 29000,
 тел./факс (0382) 79-51-36, E-mail: 39091603@mail.gov.ua, Web: <http://osvita.adm-km.gov.ua>,
 код ЄДРПОУ 39091603

від 19.02.21 № 03-23/40

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про апробацію результатів наукового дослідження
 Волощука Віталія Ростиславовича

В процесі проведення наукових досліджень на тему: «Інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК: теорія, методологія, практика» автором встановлено, що концепція системи інноваційного розвитку підприємств АПК як функціональна сукупність економічних процесів, що сприяють досягненню мети, генеруються підсистемами, які містять матеріальні та нематеріальні компоненти, враховуючи унікальні особливості і специфіку діяльності підприємств при безперервному відстеженні змін у факторах і забезпеченні адаптації трансформації елементів до нових завдань і ситуації з використанням інноваційних інструментів підвищення інвестиційної привабливості дозволить активізувати інвестування інноваційного розвитку підприємств АПК.

Отримані результати щодо засад інвестування інноваційного розвитку для підвищення ефективності інноваційного бізнесу мають наукове і практичне значення, вказують на необхідність формування сучасної моделі інвестування, яка повинна цілеспрямовано розв'язувати проблеми ефективного залучення інвестиційних ресурсів для реалізації національних економічних інтересів.

Результати наукових досліджень Волощука Віталія Ростиславовича свідчать про практичну цінність наукового доробку та використовуються керівниками та профільними спеціалістами різних рівнів при формуванні стратегій розвитку.

Заступник директора Департаменту –
 начальник управління

Антоніна ХАРЧУК

Ольга Павлюк, (0382)76-48-51

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та розділи монографій:

1. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Ієрархія рівня інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств. Формування конкурентоспроможного АПК України в умовах транзитивної економіки : колективна монографія: Умань, 2017. 220 с. (С. 128-134). *(Здобувачем проведено аналіз рівня інвестиційного забезпечення аграрних підприємств)* (0,45 друк. арк.)
2. Волощук В.Р. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємств АПК : монографія. Житомир : Видавництво ЖНАЕУ, 2020. 392 с. (22,8 друк. арк.)

Наукові публікації у виданнях, які включені до бібліографічних баз, зокрема Scopus або Web of Science Core Collection:

1. Voloshchuk, K., Voloshchuk, Y, **Voloshchuk, V.**, Innovative development of Ukraine. Proceedings of the 2018 International Scientific Conference 'Economic Sciences for Agribusiness and Rural Economy' No 1.p. 62-68. *(Здобувачем проведено оцінку інноваційної діяльності країни)*. (0,12 друк. арк.) ISBN 978-83-7583-802-2 DOI: 10.22630/ESARE.2018.1.(Web of Science)

Статті у наукових фахових виданнях України, в т. ч. у виданнях включених до національних і міжнародних наукометричних баз:

1. Волощук В.Р. Диверсифікація кредитних ризиків банків в умовах глобалізації. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. №4. 2015. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4004> (0,54 друк. арк.)
2. Волощук В.Р. Інноваційні форми і механізми нейтралізації банківських ризиків при кредитуванні сільськогосподарського виробництва. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2016. №9-10 (65). С. 175-179. (0,64 друк. арк.)
3. Волощук К.Б., **Волощук В.Р.** Інноваційно-інвестиційне забезпечення сталого розвитку агропромислових підприємств. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2016. №4 (33). С. 68-74. *[здобувачем визначено рівень інвестиційного забезпечення розвитку підприємств]* (0,32 друк. арк.).
4. Волощук К.Б., **Волощук В.Р.** Стан та перспективи інноваційного розвитку підприємств. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2018. №2 (39). С. 129-138. *[здобувачем окреслено основні перспективи інноваційного розвитку підприємств на основі оцінки його сучасного стану]* (0,28 друк. арк.).
5. **Волощук В.Р.**, Кацан А.М. Сучасний стан та напрямки активізації банківського кредитування в Україні. *Науково-виробничий журнал*

- «Інноваційна економіка». 2018. №3-4 (74). С. 152-159. [здобувачем оцінено стан сучасного рівня кредитування та визначено кроки до його покращення] (0,48 друк. арк.).
6. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.**, Кацан А.М. Ефективність інвестування розвитку агропромислових підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2018. № 4. [здобувачем проведено аналіз фактичного стану інвестиційної активності агропромислових підприємств та оцінку впливу чинників на їх ефективність] (0,21 друк. арк.)
 7. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Фінансове забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2018. №7-8 (76). С. 56-63. [здобувачем проведено оцінку стану фінансового забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств] (0,27 друк. арк.).
 8. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Стан та перспективи інноваційного розвитку підприємств. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. № 9. 2018. С. 84 [здобувачем проведено детальну оцінку інноваційної діяльності підприємств] (0,29 друк. арк.).
 9. Волощук В.Р. Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2019. №4 (45). С. 112-119. (0,68 друк. арк.)
 10. Волощук В.Р. Механізми активізації інноваційного розвитку. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. № 7-8 (81). 2019. С. 27-33. (0,65 друк. арк.)
 11. **Волощук В.Р.**, Богачик С.В. Механізми забезпечення інноваційного розвитку агропромислових підприємств. *Науковий журнал з питань економіки та бізнесу «Підприємництво та інновації»*. Випуск 9. 2019. С. 77-83. [здобувачем сформовано механізми активізації інноваційного розвитку агропромислових підприємств] (0,31 друк. арк.).
 12. Волощук К.Б., Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.**, Богачик С.В. Електронна комерція в Україні та основні інноваційні тренди її розвитку. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. Випуск 31. Економічні науки. 2019. С. 98-109. [здобувачем оцінено стан розвитку цифровізації та її вплив на інноваційні процеси] (0,22 друк. арк.).
 13. **Волощук В.Р.**, Богачик С.В., Іванишин О.В. Формування ланцюгів постачань ресурсів в інноваційній системі агрологістики. *Науковий журнал з питань економіки та бізнесу «Підприємництво та інновації»*. Вип. 13. 2019. С. 19-23 [здобувачем визначено інноваційні інструменти системи агрологістики] (0,21 друк. арк.).
 14. Волощук К.Б., **Волощук В.Р.**, Кацан А.М. Інвестиційна привабливість та можливості розвитку агропромислових підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. № 1-2 (82). 2020. С. 145-150. [здобувачем проведено оцінку можливостей розвитку підприємств] (0,18 друк. арк.).
 15. **Волощук В.Р.**, Волощук Ю.О., Іванишин О.В. Інвестування інноваційного розвитку підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2020. №3-4 (83). С. 156-162. [здобувачем визначено

форми інвестиційної діяльності та вдосконалено варіанти інвестиційного забезпечення відновлення матеріально-технічної бази підприємств] (0,20 друк. арк.).

16. Волощук В.Р. Методологічні підходи визначення ефективності інноваційного розвитку підприємств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2020. №7-8 (85). С. 72-79. (0,59 друк. арк.).

17. Волощук К.Б., **Волощук В.Р.**, Кацан А.М. Тенденції іноземного інвестування підприємств аграрного сектора економіки. *Науково-виробничий журнал «Держава та регіони»*. Серія: Економіка та підприємництво. № 2 (113). 2020. С. 95-101. [здобувачем визначено джерела інвестиційного забезпечення підприємств] (0,21 друк. арк.).

18. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Формування інноваційної бізнес-моделі підприємств. *Електронний науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку»*. Вип. 46. 2020. С.23-30. URL : http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/46_2020_ukr/6.pdf [здобувачем проведено оцінку інноваційної активності підприємств, визначено характеристики бізнес-моделей інноваційного розвитку] (0,28 друк. арк.).

19. Волощук В.Р. Оцінка кредитоспроможності підприємства. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва*. Серія «Економічні науки». 2020. № 4. Т. 2. С. 320-328 (0,57 друк. арк.).

20. Волощук В.Р. Трендовий і цільовий сценарії інвестування економічного розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. Том 25. Випуск 6 (85). 2020. С. 108-112. (0,62 друк. арк.).

21. Волощук В.Р. Інструментарій оцінки інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств. 2020. С. *Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць*. Вип. 12 (235). 2020. С. 61-71. (0,58 друк. арк.).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

22. Волощук В.Р. Рівень інноваційно-інвестиційного потенціалу банків. *«Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни»* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (18-19 листопада 2016 р.). ГО «Львівська економічна фундація». Львів: ЛЕФ, 2016. С. 95-98. (0,15 друк. арк.).

23. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Механізми реалізації інноваційної моделі розвитку національної економіки. *«Актуальні питання сучасної економіки»*: матеріали VIII Всеукраїнської заочної наукової конференції (24 грудня 2016 р.) м. Умань. (0,08 друк. арк.).

24. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Стратегії формування і використання інноваційно-інвестиційного потенціалу. *International Scientific Conference «The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise»*: Conference Proceedings, Part II, (December 16, 2016). Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. 200 pages. P. 175-178. (0,10 друк. арк.).

25. Волощук Ю.О., **Волощук В.Р.** Активізація інноваційного розвитку агробізнесу. *«Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку агробізнесу»* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-

конференції (29-30 березня 2017 р.) м. Київ, КНЕУ. URL : <https://drive.google.com/open?id=0B-iMu6tnPaxyNVFjUVZwWC0tVzQ>. (0,09 друк. арк.).

26. Волощук В.Р. Фактори виникнення кредитного ризику. *«Аграрна наука та освіта Поділля»*: збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф. – Ч.2. (14-16 березня 2017 р.). м. Кам'янець-Подільський. Тернопіль : Крок, 2017. 405 с. С. 116-119. (0,14 друк. арк.).

27. Волощук В.Р. Методичні основи управління кредитними ризиками. *«Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія»*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 45-річчю економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету. (12-13 жовтня 2017 р.). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 384 с. С. 264-267. (0,18 друк. арк.).

28. Волощук В.Р. Особливості методології оцінювання кредитного ризику банку. *«Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції»* : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. Подільського державного аграрно-технічного університету. (20-22 березня 2018 р.) м. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. С. 22-24. (0,14 друк. арк.).

29. **Волощук В.**, Кацан А. Види та вибір інвестиційної стратегії. *«Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень»*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 28 березн. 2019 р. (ЛТЕУ, м. Львів). Тернопіль : Крок, 2019. 192 с. С. 99-102. (0,08 друк. арк.).